

ALMANACH

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Vedecký časopis
Ročník IX.
3/2014

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Scientific journal

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume IX

ALMANACH

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Vedecký časopis
Ročník IX.
3/2014

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Scientific journal

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume IX

Redakcia: Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava

Kontakt: +421-2-6729 5456
alena.michalova@euba.sk

Hlavný redaktor: PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.

Redakčná rada: prof. Ing. Vít'azoslav Balhar, CSc.
prof. Kiyoshi Kasahara
doc. Milan Kurucz, CSc.
prof. PhDr. Zuzana Lehmannová, CSc.
prof. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.
Dr.h.c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.
Ing. Ladislav Lysák, DrSc.
prof. PhDr. Ľudmila Malíková, CSc.
doc. PhDr. Milan Márton, CSc.
prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc., mim. prof.
JUDr. Peter Rusiňák, PhD.
doc. PhDr. René Pawera, CSc.
doc. PhDr. Dalibor Vlček, CSc.

Výkonný redaktor: Ing. Alena Michalová

Vydavateľ: Vydavateľstvo EKONÓM,
Ekonomická univerzita v Bratislave
IČO 00 399 957

Evidenčné číslo: ISSN 1339-3502

Za obsahovú stránku a jazykovú úpravu príspevkov zodpovedajú autori.

OBSAH

VYBRANÉ INŠTITÚTY EURÓPSKEHO ROZHODCOVSKÉHO KONANIA STANISLAV MRÁZ	5
VOĽBY DO EURÓPSKEHO PARLAMENTU 2014 (PRÍPAD SPOJENÉHO KRÁĽOVSTVA VEĽKEJ BRITÁNIE A SEVERNÉHO ÍRSKA) RUDOLF KUCHARČÍK	14
PRÍSTUPY K ODZBROJENIU BLÍZKEHO A STREDNÉHO VÝCHODU Z POHLADU TEÓRIÍ MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV DAŠA ADAŠKOVÁ	31
VLÁDNUTÍ V DOBĚ EVROPSKÉ INTEGRACE (REFLEXE SOUČASNÉ PODOBY MULTILEVEL GOVERNANCE) KAROLINA TICHÁ	46
POJEDNANIE O AKTUÁLNO M DEMOGRAFICKOM VÝVOJI AKO O GLOBÁLNO M PROBLÉME ĽUDSTVA RADOSLAV IVANČÍK	78
NÁRODNÁ KULTÚRA A ŠPECIFIKÁ SPOTREBITEĽSKÉHO SPRÁVANIA VO VYBRANÝCH KRAJINÁCH SEJFULLAJEVOVÁ MAISA EMIROVNA	106
DIPLOMACIA A DIPLOMATICKÁ SLUŽBA UKRAJINY MYKHAYLO KUNYCHKA	115
AKTUÁLNE VÝZVY TECHNOLOGICKÉHO POKROKU 21. STOROČIA V OBLASTI ENERGETICKEJ BEZPEČNOSTI NAĎA KOVALČÍKOVÁ	137
TERMINOLOGICKÉ PROBLÉMY PRI TVORENÍ A POUŽÍVANÍ SLOVENSKÝCH EKVIVALENTOV V MEDZINÁRODNÝCH OBCHODNÝCH TERMÍNOV DARINA HALAŠOVÁ	155
K VYBRANÝM ASPEKTOM ŠTÁTU DOROTA HARAKAEOVÁ	168
PREĽAD SÚČASNÝCH MIGRAČNÝCH TOKOV NA NÁRODNEJ, REGIONÁLNEJ A MEDZINÁRODNEJ ÚROVNI NINA GALANSKÁ	179
AKTUÁLNE TRENDY V RÁMCI SYSTÉMU RIEŠENIA SPOROV VO SVETOVEJ OBCHODNEJ ORGANIZÁCI 1. ČASŤ KATARÍNA BROCKOVÁ	192

Vybrané inštitúty európskeho rozhodcovského konania

Stanislav Mráz

Abstrakt

Rozhodcovské konanie má vysoko internacionálny charakter. Jeho podmienky určuje vždy každý právny poriadok závislý na mieste, v ktorom je vydaný rozhodcovský nález prípadne iné rozhodnutie, ktorým konanie končí. Na rozdiel od iných právnych oblastí je to práve rozhodcovské konanie, pri ktorom je porovnávanie so zahraničnými právnymi poriadkami a predovšetkým s medzinárodnou praxou úplne na mieste. Z toho dôvodu viac ako u iných vnútroštátnych právnych normatívnych aktov pri zákone o rozhodcovskom konaní v rámci jeho výkladu, je možné sa odvolať na rad zahraničných názorov, na zahraničnú judikatúru, ako i na zahraničnú odbornú literatúru. Autor vo svojom príspevku porovnáva právne poriadky viacerých európskych štátov v oblasti rozhodcovského konania a výkonu cudzích rozhodnutí a poukazuje na ich zhodu prípadne rozdielnosť.

Kľúčové slová: Rozhodcovská zmluva, príslušnosť, rozhodcovský súd, uznanie rozhodnutia, výkon rozhodcovského rozsudku, exekučný titul, exekučný poriadok.

Abstract

The arbitration has very international character. Every legislation defines the conditions of arbitration by the place where the arbitration award or another decision by which the proceeding ends was issued. Unlike the other branches of law, the arbitration compares the foreign legislations and especially international practice. From this reason it is possible to appeal to the international opinions, foreign legislations and also the foreign specialized literature within the explanation of the Act on Arbitration more than in case of other national normative acts. The author in this paper compares jurisdictions of various European states in area of arbitration and enforcement of foreign judgements and he points out their accordance, respectively difference.

Key words: Arbitration agreement, Jurisdiction of a court, Arbitration court, Enforcement of the judgement, Distraint claim, Distraintment Code.

Úvod

Rozhodcovské konanie v jeho novodobom význame a formách má na území Slovenskej republiky (resp. Československej) významnú tradíciu, čo dosvedčuje i vynikajúca povest' a veľmi významné postavenie, ktoré pri riešení medzinárodných sporov zohrával až do konca roku 1994 Rozhodcovský súd pri Československej obchodnej a priemyselnej komore. Dá sa konštatovať, že rozhodcovské konanie má vysoko internacionálny charakter. Jeho podmienky určuje vždy každý právny poriadok závislý na mieste, v ktorom je vydaný rozhodcovský nález prípadne iné rozhodnutie, ktorým konanie končí. Tieto podmienky upravené v právnych predpisoch národného pôvodu sú však obyčajne iba rámcové a reflektujú základné zásady kontradiktorného riešenia civilných sporov v tom či onom štáte. Interpretácia týchto podmienok však do značnej miery podlieha práve medzinárodným tradíciám a obyčajom. Tak je tomu i pri výklade národného zákona o rozhodcovskom konaní a o výkone rozhodcovských nálezov.

Na rozdiel od iných právnych oblastí je to práve rozhodcovské konanie, pri ktorom je porovnávanie so zahraničnými právnymi poriadkami a predovšetkým s medzinárodnou praxou úplne na mieste. Z tohto dôvodu viac ako u iných vnútroštátnych právnych normatívnych aktov pri zákone o rozhodcovskom konaní v rámci jeho výkladu, je možné sa odvolať na rad zahraničných názorov, na zahraničnú judikatúru, ako i na zahraničnú odbornú literatúru.

Za účelom zjednotenia pojmov, postupov a s tým súvisiacich ďalších krokov Komisia OSN pre medzinárodné obchodné právo (UNCITRAL) prijala v roku 1985 vzorový zákon o medzinárodnej obchodnej arbitráži, ktorý slúži jednotlivým národným štátom ako podklad pre spracovanie vlastnej právnej úpravy v predmetnej oblasti.

Úlohou tohto príspevku je porovnať ustanovenia vybraných inštitútov danej právnej úpravy v právnych poriadkoch niektorých európskych štátov.

1 Rozhodcovská zmluva

V návrhu UNCITRAL-u sa rozhodcovská zmluva definuje ako zmluva uzavretá medzi stranami, podľa ktorej majú byť všetky alebo určité spory, ktoré medzi nimi vzniknú alebo môžu vzniknúť s ohľadom na definovaný právny vzťah či zmluvnej alebo inej povahy, predložené rozhodcovskému konaniu. Rozhodcovská zmluva môže byť vo forme

rozhodcovskej doložky obsiahnutá v zmluve alebo vo forme samostatnej zmluvy. Rozhodcovská zmluva musí byť písomná. Zmluva je písomná, ak je obsiahnutá v dokumente podpísanom oboma stranami alebo vo výmene listov, telegramov alebo v iných komunikačných prostriedkoch, ktoré zabezpečujú doloženie obsahu zmluvy, alebo vo výmene žalobného návrhu a žalobnej odpovedi, v ktorých je existencia zmluvy jednou stranou tvrdená a druhou stranou nie je popretá. Odkaz v zmluve na dokument obsahujúci rozhodcovskú doložku zakladá rozhodcovskú zmluvu pod podmienkou, že zmluva je písomná a odkaz je takej povahy, že sa dá rozhodcovská doložka považovať za súčasť zmluvy. Tieto ustanovenia môžeme považovať za všeobecné náležitosti, pri ktorých zmluva vzniká.

Jednotlivé štáty vo svojich zákonoch ďalej špecifikujú za akých okolností je možné zmluvu uzavrieť. **Česká republika** – (zákon o rozhodcovskom konaní a o výkone rozhodcovských nálezov, č.216/1994 Zb.) v zákone sa konštatuje, že strany sa môžu dohodnúť, že o majetkových sporoch medzi nimi s výnimkou sporov vzniknutých v súvislosti s výkonom rozhodnutí a sporov vyvolaných vykonávaním konkurzov alebo vyrovnaní, ku ktorých prerokovaniu a rozhodnutiu inak by bola daná právomoc súdu, má rozhodovať jeden alebo viacero rozhodcov alebo stály rozhodcovský súd. Rozhodcovskú zmluvu je možné platne uzavrieť, ak by strany mohli o predmete sporu uzavrieť zmier. Rozhodcovská zmluva sa môže týkať jedného alebo všetkých sporov, ktoré medzi zmluvnými stranami vzniknú. Ak nie je v rozhodcovskej zmluve stanovené inak, vzťahuje sa ako na práva z právnych vzťahov priamo vznikajúcich, tak i na otázku právnej platnosti týchto právnych vzťahov, ako i na práva s týmito právami súvisiace. Rozhodcovská zmluva zaväzuje taktiež i právnych nástupcov strán, pokiaľ to strany v zmluve výslovne nevylúčili.

Spolková republika Nemecko – problematika rozhodcovského konania je upravená v „civilnom procesnom poriadku“ – CPP. Konštatuje sa v ňom - §1025 že tieto ustanovenia sa použijú za predpokladu, že miesto konania rozhodcovského konania sa nachádza v Nemecku. Ustanovenia § 32, 1033 a 1050 sa použijú taktiež vtedy, ak sa miesto konania rozhodcovského konania nachádza v zahraničí alebo ak nie je ešte určené. Ak nie je doposiaľ miesto konania rozhodcovského konania určené, sú na vykonanie súdnych úkonov uvedených v § 34, 1035, 1037 a 1038 príslušné nemecké súdy, ak má žalovaný alebo žalobca sídlo alebo miesto obvyklého pobytu v Nemecku. Ak je na súde podaná žaloba v záležitosti, ktorá je predmetom rozhodcovskej zmluvy, súd žalobu ako neprípustnú odmietne, ak to žalovaný namietne pred započatím ústneho konania vo veci samej. Na súde môže byť až do zostavenia rozhodcovského súdu podaný návrh na posúdenie prípustnosti alebo neprípustnosti rozhodcovského konania. Rozhodcovská zmluva nevylučuje, aby súd pred alebo po započatí

rozhodcovského konania nariadil na návrh strany predbežné alebo zaisťujúce opatrenie týkajúce sa predmetu sporu prejednávaneho v rozhodcovskom konaní.

Na **Ukrajine** upravuje predmetnú problematiku zákon č.762-IV o medzinárodnej obchodnej arbitráži. Jeho ustanovenia o rozhodcovskej zmluve sú v zhode s návrhom UNCITRAL-u. V čl.8 sa dodáva, že ak súd prijme žalobu vo veci, ktorá je predmetom rozhodcovskej zmluvy, musí, ak o to požiada ktorákoľvek zo strán najneskôr do okamihu svojho prvého podania urobeného ohľadom podstaty sporu, zastaviť prejednávanie veci a odkázať strany na rozhodcovské konanie, iba ak by súd rozhodol o tom, že táto rozhodcovská zmluva je neplatná, stratila účinnosť alebo nemôže byť vykonaná. Ak sa niektorá zo strán obráti na súd pred začatím rozhodcovského konania alebo v jeho priebehu so žiadosťou, aby súd vykonal predbežné opatrenia a vydal nariadenie na jeho vykonanie, je takýto postup nezlučiteľný s rozhodcovskou zmluvou.

2 Uznanie a výkon cudzích rozhodnutí

V návrhu UNCITRAL-u sa uvádza, že rozhodcovský nález bude bez ohľadu na krajinu, v ktorej bol vydaný, uznaný ako záväzný, bude na základe písomnej žiadosti príslušnému súdu na základe nasledujúcich ustanovení vykonaný. Strana, ktorá sa spolieha na nález alebo žiada o jeho vykonanie, predloží riadne overený originál rozhodcovského nálezu alebo jeho riadne overenú kópiu a originál rozhodcovskej zmluvy alebo jej overenú kópiu. Ak nie je rozhodcovský nález alebo zmluva vyhotovená v úradnom jazyku tohto štátu, predloží strana ich riadne overený preklad do takéhoto jazyka. Uznanie alebo výkon rozhodcovského nálezu bez ohľadu na krajinu, v ktorej bol vydaný, môže byť odmietnuté iba:

1. na žiadosť strany, voči ktorej je uplatňovaný, ak táto strana príslušnému súdu, na ktorom je uznanie alebo výkon požadovaný, preukáže, že strana rozhodcovskej zmluvy bola nespôsobilá, alebo zmluva je neplatná podľa rozhodného práva, alebo pokiaľ neexistuje žiadny odkaz na právo štátu, v ktorom bol rozhodcovský nález vydaný; ak strana, proti ktorej je rozhodcovský nález uplatňovaný, nebola riadne informovaná o menovaní rozhodcu alebo o rozhodcovskom konaní, alebo jej bolo inak znemožnené, aby predložila svoje argumenty; alebo rozhodcovský nález sa zaoberá predmetom sporu, ktorý nebol predvídaný podmienkami stanovenými v rozhodcovskej zmluve alebo pod ne nespadá, alebo obsahuje rozhodnutie o otázkach, ktoré presahujú rozsah rozhodcovskej zmluvy; alebo zloženie

rozhodcovského senátu alebo priebeh rozhodcovského konania neboli v súlade s dohodou strán alebo, ak taká dohoda neexistuje, neboli v súlade s právom štátu, v ktorom sa rozhodcovské konanie konalo; alebo rozhodcovský nález sa zatiaľ nestal pre strany záväzným alebo bol zrušený alebo bola súdom štátu, v ktorom alebo podľa práva ktorého bol vydaný rozhodcovský nález, odložená jeho záväznosť, alebo,

2. súd zistil, že predmet sporu nie je podľa práva tohto štátu spôsobilý byť podriadený rozhodcovskému konaniu, alebo uznanie a výkon rozhodcovského nálezu by bol v rozpore s verejným poriadkom tohto štátu.

Ak bola na súde podaná žiadosť o zrušenie alebo pozastavenie účinnosti rozhodcovského nálezu podľa hore uvedených ustanovení, môže súd, ak je požadovaný výkon alebo uznanie nálezu, ak to považuje sa vhodné, odložiť svoje rozhodnutie a môže tiež na základe žiadosti strany požadujúcej uznanie alebo výkon rozhodcovského nálezu nariadiť druhej strane, aby poskytla primeranú zábezpeku.

V **Českej republike** je táto problematika upravená v § 38 zákona č.216/1994 Zb. Konštatuje sa v ňom, že rozhodcovské nálezy vydané v cudzom štáte budú v ČR uznané a vykonané ako tamojšie rozhodnutia, ak je zaručená vzájomnosť. Vzájomnosť sa považuje za zaručenú taktiež v prípade, že cudzí štát prehlasuje všeobecne cudzie rozhodcovské nálezy za vykonateľné za podmienky vzájomnosti. Rozhodnutie o nariadení výkonu rozhodnutia cudzieho rozhodcovského nálezu je však potrebné vždy zdôvodniť. V § 39 citovaného zákona sa hovorí o odmietnutí výkonu cudzích rozhodnutí a to v týchto prípadoch:

1. ak rozhodcovský nález nie je podľa práva štátu, v ktorom bol vydaný, právoplatný alebo vykonateľný,
2. ak rozhodcovský nález má vadu uvedenú v § 31,
3. ak rozhodcovský nález odporuje verejnému poriadku.

V **Maďarsku sa** rozumie pod zahraničným rozhodcovským nálezom nález, ktorý nebol vydaný v Maďarsku alebo nebol maďarským súdom uznaný ako domáci, pretože sa strany rozhodli podriadiť sa právnej úprave o rozhodcovskom konaní iného štátu. Pri uplatňovaní zahraničných rozhodcovských nálezov je potrebné rozlišovať medzi uznaním a výkonom nálezu. Uznanie znamená vznik materiálnej právnej moci zahraničného rozhodcovského nálezu na území Maďarska. V prípade niektorých rozhodnutí (napr. deklarovaneých rozhodnutí a rozhodnutí, ktorými sa návrh po vecnej stránke zamietajú) je jeho samotné uznanie postačujúce na to, aby mohlo byť v Maďarsku uplatnené. V iných rozhodnutiach je k ich uplatneniu nutná garancia štátnej moci, tzv. podpora štátnej moci pri

ich výkone. K výkonu rozhodnutia je vedľa podmienok pre uznanie nutným predpokladom i to, aby bol vykonateľný obsah výroku (určitosť, možnosť a pod.). Rozhodnutia, ktoré boli vydané zahraničnými súdmi alebo inými zahraničnými orgánmi vo veci, v ktorej prislúcha výlučná právomoc maďarskému súdu alebo inému orgánu nemôžu byť v Maďarsku uznané. K uznaniu zahraničného rozhodcovského nález nie je potrebné žiadne zvláštne konanie. Otázku či je možné rozhodnutie uznať, posúdi súd alebo orgán, v konaní ktorého sa otázka objavila, ak nestanovuje zákon niečo iné.

Prehlásenie vykonateľnosti cudzích rozhodcovských nálezov v **Spolkovej republike Nemecko** je upravené v § 1061 CPP, ktorý odkazuje na ďalšie zmluvné záväzky, ako napr. „Dohovor zo dňa 10.6.1958 o uznaní a výkone cudzích rozhodcovských nálezov“. Ak je návrh na vyhlásenie o vykonateľnosti zamietnutý, rozhodne súd, že rozhodcovský nález nie je možné v Nemecku vykonať. Ak je rozhodcovský nález potom, čo bol prehlásený za vykonateľný v zahraničí zrušený, je možné podať návrh na zrušenie prehlásenia o vykonateľnosti. Spolu s návrhom na vydanie prehlásenia o vykonateľnosti rozhodcovského nález je potrebné predložiť rozhodcovský nález alebo jeho overenú kópiu. Overenie môže byť vykonané i právny zástupcom splnomocneným v súdnom spore. Uznesenie, ktorým je rozhodcovský nález prehlásený za vykonateľný, je potrebné prehlásiť za predbežne vykonateľné. Tieto ustanovenia sa použijú na cudzie rozhodcovské nálezy, ak medzinárodné zmluvy nestanovujú niečo iné.

Uznanie cudzích rozhodcovských nálezov, ktoré nie sú v krajine pôvodu vykonateľné, nie je v poľskom právnom poriadku výslovne upravené. Výkon cudzích rozhodcovských nálezov, ktoré sú v krajine pôvodu vykonateľné, sa v **Poľsku** uskutočňuje na základe „Dohovoru o uznaní a výkone cudzích rozhodcovských nálezov“ z 10.6.1958. Podľa čl. 1150 poľského občianskeho súdneho poriadku je možné vykonať cudzí rozhodcovský nález v Poľsku za predpokladu, že sú splnené nasledujúce podmienky:

1. vzájomnosť,
2. vykonateľnosť rozhodcovského nález v krajine pôvodu,
3. nadobudnutie právomoci rozhodcovského nález v krajine pôvodu,
4. neexistencia výlučnej súdnej právomoci poľského alebo cudzieho súdu,
5. ak bola možná obhajoba,
6. v danej veci nebolo už započaté konanie pred poľským súdom, skôr než cudzí rozhodcovský nález nadobudol právnu moc,
7. rozhodcovský nález nesmie odporovať základným zásadám poľského právneho poriadku,

8. vec bola rozhodnutá podľa cudzieho práva i keď malo byť použité poľské právo, iba že by sa cudzie právo v podstatných rysoch neodlišovalo od práva poľského,
9. ďalšou podmienkou pre výkon cudzieho rozhodnutia v Poľsku je podľa judikatúry skutočnosť, že medzi stranami bola uzavretá rozhodcovská zmluva.

Návrh na výkon cudzieho rozhodcovského nálezu sa podáva na krajskom súde v mieste bydliska, resp. sídla dlžníka alebo na súde v obvode, ktorého má dôjsť k výkonu rozhodcovského nálezu.

Pri výkone cudzích rozhodcovských nálezov v **Rakúsku** sa primárne aplikujú multilaterálne a bilaterálne medzinárodné zmluvy, ktorými je Rakúsko viazané. V otázkach neupravených týmito zmluvami platia pravidlá obsiahnuté v exekučnom poriadku ohľadne výkonu cudzích exekučných titulov. Exekučný poriadok taktiež upravuje príslušnosť rakúskych súdov v exekučnom konaní.

Privolenie k exekúcii na základe cudzieho exekučného nálezu predpokladá, že bol tento rozhodcovský nález prehlásený v Rakúsku za vykonateľný. Vydanie prehlásenia o vykonateľnosti cudzieho exekučného titulu v majetkových veciach predpokladá, že je zaručená vzájomnosť na základe medzinárodnej zmluvy, ktorou je Rakúsko viazané, alebo výslovnou úpravou obsiahnutou vo vnútroštátnych predpisoch. K vydaniu prehlásenia o vykonateľnosti je príslušný okresný súd, v rámci ktorého miestnej príslušnosti má povinný svoje bydlisko alebo sídlo. Iná príslušnosť je stanovená v ustanoveniach §§18 a 19 Exekučného poriadku. Ak sa podľa citovaných ustanovení nedá určiť žiadny súd v Rakúsku, určí súdnu príslušnosť Najvyšší súd. Na základe prehlásenia o vykonateľnosti povolí exekučný súd na návrh oprávneného veriteľa exekúciu. Opravným prostriedkom proti uzneseniu v bežnom exekučnom konaní je odvolanie. Odvolanie je v týchto prípadoch nazývané ako jednostranné a spočíva v prísnom zákone zmien vo vzťahu k pôvodnému návrhu, to znamená, že je potrebné vychádzať výlučne zo skutkových zistení vyplývajúcich z konania pred súdom prvého stupňa. Proti nemu je možné uplatniť dvojstranné odvolanie, ktoré sa doručuje aj protistrane. Ak podá veriteľ spoločne s návrhom na vydanie prehlásenia o vykonateľnosti tiež i návrh na exekúciu, musí súd o takomto návrhu rozhodnúť súčasne.

V **Ruskej** právnej úprave je problematika uznania a výkonu rozhodcovských nálezov upravená v Zákone Ruskej federácie o medzinárodnej obchodnej arbitráži zo dňa 7.7.1993. V čl. 35 sa konštatuje, že rozhodcovský nález je uznaný za záväzný nezávisle na tom, v ktorej krajine bol vydaný a na základe písomného návrhu podaného na príslušnom súde je vykonaný v súlade s ustanoveniami čl. 36. Uznanie alebo výkon rozhodcovského nálezu, môžu byť

odmietnuté iba na žiadosť strany, proti ktorej je nariadený ak predloží príslušnému súdu dôkazy v zmysle čl. 36.

V **Slovenskej republike** je úprava uznania a výkonu rozhodcovského rozsudku upravená v zák. č. 244/2002 Z. z. o rozhodcovskom konaní a to v §§ 44 – 50. Za cudzí rozhodcovský rozsudok sa považuje rozhodnutie, ktorým sa rozhodlo v rozhodcovskom konaní vo veci samej mimo územia SR. Účastník konania žiadajúci o uznanie a výkon cudzieho rozsudku je povinný k písomnému návrhu na uznanie a výkon pripojiť originál alebo overenú kópiu cudzieho rozhodnutia a originál alebo overenú kópiu rozhodcovskej zmluvy, všetko úradne preložené do slovenského jazyka. Uznanie cudzieho rozhodcovského rozsudku sa nevyslovuje osobitým rozhodnutím. Cudzí rozhodcovský rozsudok je uznaný tým, že súd, ktorý je príslušný na výkon rozhodnutia alebo exekúcie, naň prihliadne, ako keby išlo o rozsudok nášho súdu.

Uznanie a výkon cudzieho rozhodcovského rozsudku môže súd odmietnuť podľa § 50. Zákon o rozhodcovskom konaní (na rozdiel od § 67 ods. 3 zákona č. 97/1963 Zb. o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom) neumožňuje účastníkovi podať samostatný návrh na uznanie/neuznanie cudzieho rozhodcovského rozhodnutia. Námietky proti uznaniu a výkonu sa riešia v rámci exekučného konania. Preto nemožno na rozhodcovské rozhodnutie uplatniť § 44 ods. 5 Exekučného poriadku. pred podmienkami uznania cudzieho rozhodcovského rozhodnutia upravenými v zákone má prednosť úprava v medzinárodnej zmluve (§ 53 zákona č. 244/2002 Z.z.). Takouto medzinárodnou zmluvou je predovšetkým Dohovor o uznaní a výkone cudzích rozhodcovských rozhodnutí (New York 10.6.1958, vyhl.č. 74/1959 Zb.). Okrem toho vzájomné uznávanie rozhodcovských rozhodnutí upravujú aj niektoré dvojstranné zmluvy. V prípade, že niektorý štát, s ktorým je SR viazaná aj dvojstrannou zmluvou, je zmluvnou stranou aj vyššie uvedeného dohovoru, použije sa prednostne dvojstranná zmluva.

Uznanie a výkon cudzích rozhodnutí na **Ukrajine** je upravený v zákone č. 762 – IV zo dňa 15.5.2003 a to v čl. 35 a 36. Ďalej zákonom o uznaní a výkone rozhodnutí cudzozemských súdov na Ukrajine. Sú tu striktne upravené podmienky uznania a výkonu, lehota na predloženie rozhodnutia cudzieho súdu na vykonanie exekúcie, príslušnosť súdu na rozhodnutie, spôsob podania návrhu na privolenie k výkonu a jeho náležitosti, prejednanie návrhu, spôsoby výkonu rozhodnutia a otázky spojené s výkonom exekúcie.

Použitá literatúra:

BĚLOHLÁVEK, A.: Zákon o rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů. C.H.BECK 2004.

KUČERA, Z.: Rozhodování sporů z mezinárodního obchodního a hospodářského styku. Právní praxe v podnikání, Praha, 1992.

ROZEHNALOVÁ, N.: Řešení sporů v mezinárodním obchodě. Brno, 1993.

SAMUEL, A.: Místo arbitráže a rozhodné právo. Evropské a mezinárodní právo, 1998 č. 1-2.

VALENTOVIČ, Z.: Konanie pred rozhodcovským súdom v obchodnom styku. Ekonomický a právny poradca podnikateľa, 1996, č. 15.

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA 1/1083/12 „Vybrané aspekty rozvoja európskeho medzinárodného práva súkromného“.

Kontakt

prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.

Katedra medzinárodného práva

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

stanislav.mraz@euba

Voľby do Európskeho parlamentu 2014 (Prípád Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska)

Rudolf Kucharčík

Abstrakt

Víťazom volieb do Európskeho parlamentu v Spojenom kráľovstve Veľkej Británie a Severného Írska sa stala euroskeptická Strana nezávislosti Spojeného kráľovstva. Tá svoje pozície zlepšila oproti posledným voľbám o 11 mandátov. Jej víťazstvo len potvrdilo vnímanie Spojeného kráľovstva ako euroskeptickej krajiny, resp. krajiny, ktorej postoj k ďalšiemu prehĺbovaniu európskej integrácii je rezervovaný. Ak sa však posudzujú výsledky v širšom kontexte, tento obraz nie je úplne pravdivý. Spojené kráľovstvo je rozdelené na dve približne rovnaké časti – jednu tvoria euroskeptici a druhú zástancovia (reformovanej) Európskej únie.

Kľúčové slová: voľby, Európsky parlament, Spojené kráľovstvo

JEL Klasifikácia: F5, H7, N4

Abstract

Eurosceptic United Kingdom Independence Party became the winner of elections to European parliament in the United Kingdom in May 2014. It won 11 additional seats – comparing it with the 2009 results. Victory of this party has confirmed the perception of the United Kingdom as eurosceptic country – or as country with reserved position to deepening of European integration. But is this view really right? Probably not. The United Kingdom is country divided into two parts – the first is eurosceptic and the second one pro European because part of the population supports membership in reformed European Union.

Key words: elections, European parliament, United Kingdom

JEL Classification: F5, H7, N4

Úvod

Voľby do Európskeho parlamentu sa v Spojenom kráľovstve uskutočnili v tradičný volebný deň – vo štvrtok, čo pripadlo na 22. mája 2014. Spojené kráľovstvo volilo 73 zo 751 kresiel (v predchádzajúcom období to bolo 72 kresiel v 766 členom parlamente).

Stranami, ktoré mali byť v strede záujmu voličov, a ktoré si mali mandáty rozdeliť, boli vládni konzervatívci a liberálni demokrati, ako aj opoziční labouristi a členovia Strana nezávislosti Spojeného kráľovstva (UKIP).

Mediálne interpretácie tesne po voľbách budili dojem, že Spojené kráľovstvo ovládli euroskeptici, ktorí sa pridajú k extrémnej pravici v iných európskych krajinách a zásadným spôsobom tak môže dôjsť k premene charakteru Únie. Ani jeden z týchto záverov nemôžeme označiť za pravdivý. Po prvé, je síce pravda, že extrémna pravica na celoeurópskej úrovni posilnila svoje pozície, jej sila je však v porovnaní s proeurópskym táborom stále slabá. Po druhé, hoci UKIP vo Veľkej Británii voľby do Európskeho parlamentu vyhrala, jej platforma nie je totožná s programom strán, ktoré zaraďujeme k extrémnej pravici – ide o konzervatívnu stranu, ktorá z veľkej miery využíva posun tradičnej britskej Konzervatívnej strany do stredu, s cieľom osloviť väčší počet voličov. Navyše samotná Konzervatívna strana je pri téme ďalšieho smerovania európskej integrácie rozdelená – nemôžeme ju z tohto dôvodu en bloc označiť za stranu požadujúcu odchod krajiny z EÚ (ako je tomu v prípade UKIP). Ďalšie politicky relevantné strany, ktoré mandát získali, patria skôr k prívržencom európskej integrácie.

Cieľ a použité metódy

Štúdiá, ktorú predkladáme má za cieľ zosumarizovať výsledky volieb do Európskeho parlamentu v Spojenom kráľovstve a jeho konštitučných regiónoch, predstaviť kľúčové tézy programatiky relevantných politických strán – osobitne sa zameria na ich postoj k Európskej únii a na záver interpretovať a zovšeobecniť jednotlivé fakty s cieľom načrtnúť potenciálne trendy vývoja v krajine po voľbách do Európskeho parlamentu, ktoré sa uskutočnili pred parlamentnými voľbami v Spojenom kráľovstve (predpokladá sa, že premiér David Cameron ich vyhlási na jar 2015).

Hlavnou metódou použitou v predmetnej štúdii je analýza a komparácia volebných výsledkov a volebných platforiem relevantných politických strán a ich následná syntéza. Matematicko-štatistické metódy sa využívajú pri tvorbe grafov a tabuliek, ktoré sprehľadujú výklad témy štúdie.

1 Výsledky volieb do Európskeho parlamentu v Spojenom kráľovstve Veľkej Británie a Severného Írska

Aktívnym volebným právom disponoval každý volič, ktorý sa najneskôr do 6. mája registroval v príslušnom volebnom okrsku. Voliť mohol každý britský občan, občan niektorej z krajín Commonwealthu, ktorý mal na území Spojeného kráľovstva trvalý pobyt, prípadne občan ktorejkoľvek z krajín EÚ, ktorý mal trvalý pobyt v Spojenom kráľovstve. Volič musel mať v deň konania volieb minimálne 18 rokov.

Spojené kráľovstvo využíva pri voľbách do Európskeho parlamentu volebný systém, ktorý je odlišný od volebného systému využívaného v parlamentných voľbách. Celá krajina (podobne ako ostatné krajiny EÚ) využíva pomerný systém, avšak s odlišnými volebnými metódami. Anglicko, Škótsko a Wales využívajú d'Hondtovu metódu s uzavretými kandidátkami – t.j. volič nemá právo meniť poradie kandidátov na kandidátnych listinách. Škótsko a Wales predstavujú samostatné volebné obvody. Územie Anglicka je rozdelené na ďalších 9 s rôznym počtom mandátov (z tohto dôvodu je preto možné, že liberálni demokrati získali len jeden mandát a zelení až tri a to napriek tomu, že rozdiel vo výsledku medzi nebol na celoštátnej úrovni ani jedno percento).

Severné Írsko využíva diametrálne odlišnú metódu – tzv. Single Transferable System, ktorého podstatou je označovanie preferencií (poradia) pre jednotlivých kandidátov (volič nevyberá zo straníckej kandidátky ale zo zoznamu kandidátov – ten obsahoval desať mien a volič mohol označiť tri preferencie, keďže Severnému Írsku sú vo voľbách do Európskeho parlamentu pridelené tri mandáty).

Víťazom celoštátnych volieb sa prvýkrát v histórii Spojeného kráľovstva stala iná ako jedna z troch tradičných strán – Konzervatívnej strany, Strany práce (labouristov) alebo Liberálnej strany (jedna z predchodkýň Liberálno-demokratickej strany). Najúspešnejšou politickou silou sa stala UKIP so ziskom 26, 77% hlasov. V porovnaní s predchádzajúcimi voľbami je to zlepšenie o viac ako 10%. V absolútnych číslach dokázala UKIP osloviť približne 1 853 000 nových voličov (4 352 051:2 498 226). V novom Európskom parlamente tak strane pripadne o 11 mandátov viac – 24. Uspokojivý volebný výsledok dosiahli aj britskí labouristi, ktorým sa podarilo získať 7 nových mandátov a budú mať 25 zástupcov v novozvolenom parlamente. Naopak, počet 25 mandátov neobhájili konzervatívci a musia sa uspokojiť s 19 poslancami.

Absolútny neúspech zaznamenali dve strany z opačných strán pravicového spektra:

1. Liberálno-demokratická strana (porazila ju dokonca aj Strana zelených s tromi mandátmi), ktorej účasť v súčasnej koalícnej vláde neprosperovala a stratila 10 z 11 mandátov (strana stratila približne milión voličov) mandátov,
2. radikálne pravicová Britská národná strana, ktorá stratila oba svoje mandáty a so ziskom 1, 11 % hlasov sa stala marginálnou politickou stranou, ktorej bývalí voliči pravdepodobne uprednostnili UKIP.

Volebná účasť v Spojenom kráľovstve dosiahla 35, 4% (34,7% v roku 2009), čo bolo o viac ako 7% menej ako priemer v rámci EÚ (43, 09%).¹

Relevantné celobritské politické strany sa voči EÚ vymedzili týmto spôsobom:

- UKIP sa na margo európskej integrácie vyslovila hneď po sčítaní výsledkov nasledovne: „Nevyhnutnosť európskej integrácie dnes v noci skončila“.²
- Jednoznačne eurooptimistické pozície naproti tomu zastavali britskí labouristi podľa ktorých „je budúcnosť Británie v srdci reformovanej Európskej únie“.³
- Podľa Konzervatívnej strany v súčasnosti vzťah Británie s Európskou úniou nefunguje a potrebuje zmenu. Strana sa jednoznačne postavila proti prenosu ďalších práv na inštitúcie EÚ. O osude Británie v Európskej únii má rozhodnúť referendum a strana v tejto súvislosti spustila online petíciu.⁴
- Zotrvanie krajiny v Európskej únii podporili liberálni demokrati.⁵
- Britská Strana zelených sa vyslovuje za zotrvanie krajiny v reformovanej Európskej únii a zároveň podporuje referendum o zotrvaní krajiny v Európskej únii. V referende vyzve svojich sympatizantov, aby hlasovali za zotrvanie krajiny v Európskej únii.⁶

¹ European Parliament Elections 2014 - Commons Library Research Paper [cit. 24. 06. 2014]

<http://www.parliament.uk/briefing-papers/RP14-32/european-parliament-elections-2014>

Results of 2009 European elections in the UK [cit. 24. 06. 2014]

http://www.europarl.org.uk/en/your_meps/european_elections/previous_election_results/electionresults2009/results_of_2009.html#11

² Eurosceptic 'earthquake' rocks EU elections [cit. 24. 06. 2014]

<http://www.bbc.com/news/world-europe-27559714>

³ The Labour Party. European Manifesto [cit. 24. 06. 2014]

http://www.yourbritain.org.uk/uploads/editor/files/LABOUR_PARTY_euro_manifesto.pdf

⁴ Let Britain Decide [cit. 24. 06. 2014]

Bližšie pozri: <http://www.letbritaindecide.com/>

⁵ Liberal Democrats. European Election Manifesto 2014 [cit. 24. 06. 2014]

Bližšie pozri: http://www.libdems.org.uk/european_election_manifesto_2014

⁶ Manifesto for the European Parliament Election 2014. Real Change [cit. 24. 06. 2014]

<http://greenparty.org.uk/assets/files/European%20Manifesto%202014.pdf>

Politické strany si kreslá po voľbách do Európskeho parlamentu rozdelili na celoštátnej úrovni nasledovne⁷ (Tab 1, Graf 1):

Tab. 1 Výsledky volieb do Európskeho parlamentu v roku 2014 na celoštátnej úrovni

Politická strana	Výsledok v % <i>(vs. rok 2009)</i>	Počet získaných mandátov <i>(vs. rok 2009)⁸</i>
UKIP	26, 77 (16, 09)	24 (13)
Strana práce (SP)	24, 74 (15, 31)	20 (13)
Konzervatívna strany (KS)	23, 31 (27)	19 (25)
Strana zelených (SZ)	7, 67 (8, 38)	3 (2)
Liberálno-demokratická strana (LDS)	6, 69 (13, 36)	1 (11)
Škótska národná strana (ŠNS)	2, 40 (2, 05)	2 (2)
Playd Cymru – Strana Walesu (PC-SW)	0, 69 (0, 78)	1 (1)
Sinn Fein (SF)	0, 66 (0, 65)	1 (1)
Demokratická unionistická strana (DUS)	0, 54 (0, 46)	1 (1)
Ulsterská unionistická strana (UUS)	0, 34 (0, 43)	1 (1)
Britská národná strana (BNS)	1, 11 (6, 04)	0 (2)

Zdroj: European Parliament Elections 2014 - Commons Library Research Paper [cit. 24. 06. 2014]

<http://www.parliament.uk/briefing-papers/RP14-32/european-parliament-elections-2014>

Results of 2009 European elections in the UK [cit. 24. 06. 2014]

http://www.europarl.org.uk/en/your_meps/european_elections/previous_election_results/electionresults2009/results_of_2009.html#11

European Parliament Elections 2009 [cit. 24. 06. 2014]

http://www.europarl.org.uk/resource/static/files/european_elections/rp09-053.pdf

⁷ Bližšie pozri: European Parliament/Results of the 2014 European elections [cit. 24. 06. 2014]

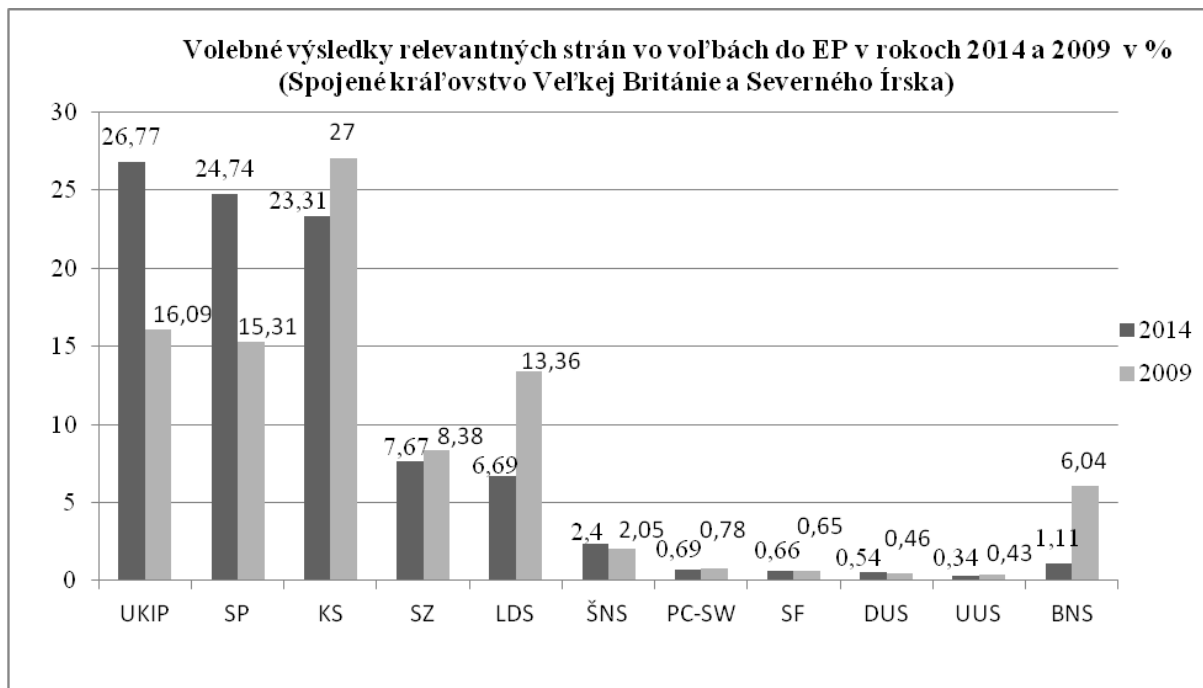
<http://www.results-elections2014.eu/en/country-results-uk-2014.html>

Results of 2009 European elections in the UK [cit. 24. 06. 2014]

http://www.europarl.org.uk/en/your_meps/european_elections/previous_election_results/electionresults2009/results_of_2009.html#11

⁸ V roku 2009 patrilo Spojenému kráľovstvu 72 kresiel.

Graf 1 Výsledky relevantných politických strán vo voľbách do Európskeho parlamentu na celoštátnej úrovni

Zdroj: European Parliament Elections 2014 - Commons Library Research Paper [cit. 24. 06. 2014]

<http://www.parliament.uk/briefing-papers/RP14-32/european-parliament-elections-2014>

Results of 2009 European elections in the UK [cit. 24. 06. 2014]

http://www.europarl.org.uk/en/your_meps/european_elections/previous_election_results/electionresults2009/results_of_2009.html#11

European Parliament Elections 2009 [cit. 24. 06. 2014]

http://www.europarl.org.uk/resource/static/files/european_elections/rp09-053.pdf

2 Anglicko

Vít'azom volieb sa na území Anglicka stala UKIP, ktorá získala o cca 11, 5% hlasov viac ako v predchádzajúcich voľbách. V absolútnych číslach predstavuje nárast o viac ako 1 656 000 hlasov. Ak berieme do úvahy hlasy pre ostatné politické strany, je podiel voličov medzi euroskeptickými stranami a stranami podporujúcimi Európsku úniu vyrovnaný.

Z hľadiska výsledkov volieb sú pred buducoročnými parlamentnými voľbami zaujímavé ešte dva výsledky – absolútny neúspech liberálnych demokratov a posilnenie pozícií pre Stranu práce. Vzhľadom na odlišný volebný systém a relatívne dlhý čas pred parlamentnými voľbami nie je možné z týchto výsledkov robiť relevantné závery. Rovnako je otáznе, či UKIP získa v parlamentných voľbách dostatočnú podporu, keďže jej kandidáti budú súťažiť so svojimi vyzývateľmi priamo v jednomandátových volebných obvodoch, v ktorých sa o víťazovi rozhodne už v prvom kole volieb. Z hľadiska anglických regiónov UKIP výraznejšie neuspela len v Londýne, kde získala 16, 9% hlasov (Londýn a Škótsko boli

jedinými regiónmi Veľkej Británie, kde UKIP nezískala aspoň 27, 5% hlasov). Víťazmi v Londýne sa stali labouristi so ziskom 26, 7% hlasov pred druhými konzervatívami, ktorí oslovili 22, 5% voličov.⁹

Na území regiónov, ktoré tvoria Anglicko, skončili voľby s týmito výsledkami¹⁰ (Tabuľka 2, Graf 2):

Tab. 2 Výsledky volieb do Európskeho parlamentu v Anglicku v roku 2014

Politická strana	Výsledok v % (vs. rok 2009)	Počet získaných mandátov (vs. rok 2009)
UKIP	29, 16 (17, 63)	22 (12)
Strana práce	25, 2 (15, 08)	17 (10)
Konzervatívna strana	24, 93 (28, 97)	17 (24)
Strana zelených	8, 02 (8, 88)	3 (2)
Liberálno-demokratická strana	7 (14, 09)	1 (10)
Britská národná strana	1, 18 (6, 59)	0 (2)

Zdroj: European Parliament Elections 2014 - Commons Library Research Paper [cit. 24. 06. 2014]

<http://www.parliament.uk/briefing-papers/RP14-32/european-parliament-elections-2014>

Results of 2009 European elections in the UK [cit. 24. 06. 2014]

http://www.europarl.org.uk/en/your_meps/european_elections/previous_election_results/electionresults2009/results_of_2009.html#11

European Parliament Elections 2009 [cit. 24. 06. 2014]

http://www.europarl.org/resource/static/files/european_elections/rp09-053.pdf

⁹ European Parliament Elections 2014 - Commons Library Research Paper. [cit. 24. 06. 2014]

<http://www.parliament.uk/briefing-papers/RP14-32/european-parliament-elections-2014>

Results of 2009 European elections in the UK. [cit. 24. 06. 2014]

http://www.europarl.org.uk/en/your_meps/european_elections/previous_election_results/electionresults2009/results_of_2009.html#11

¹⁰ Vote 2014. [cit. 24. 06. 2014]

<http://www.bbc.com/news/events/vote2014/eu-uk-results>

European Parliament Elections 2014 - Commons Library Research Paper. [cit. 24. 06. 2014]

<http://www.parliament.uk/briefing-papers/RP14-32/european-parliament-elections-2014>

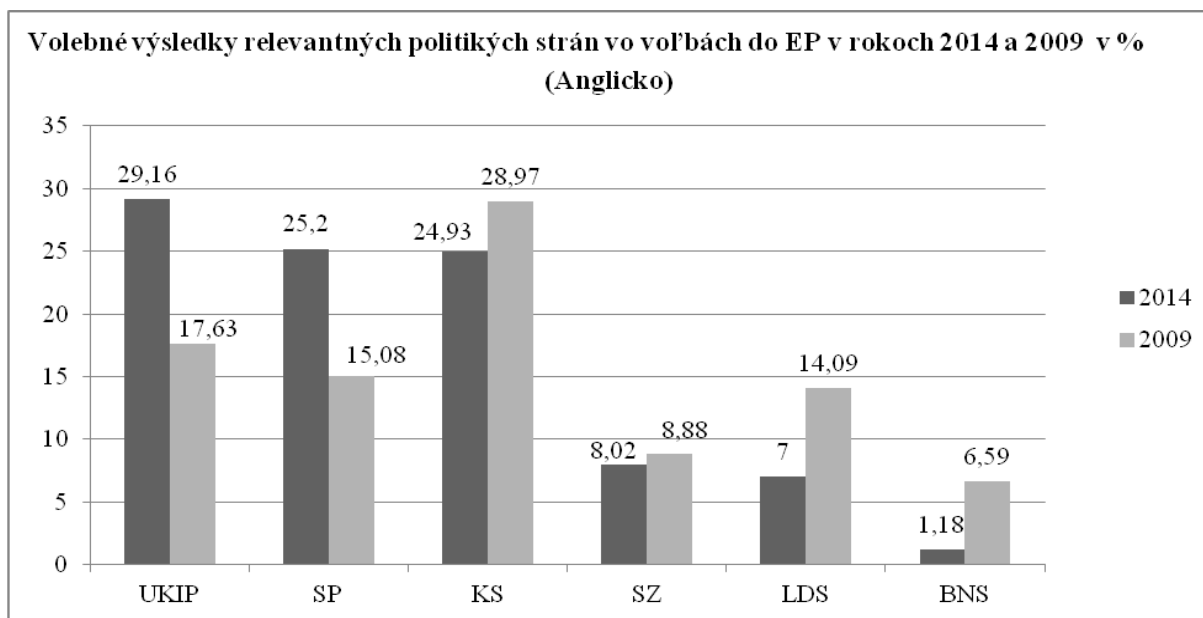
Results of 2009 European elections in the UK. [cit. 24. 06. 2014]

http://www.europarl.org.uk/en/your_meps/european_elections/previous_election_results/electionresults2009/results_of_2009.html#11

European Parliament Elections 2009. [cit. 24. 06. 2014]

http://www.europarl.org/resource/static/files/european_elections/rp09-053.pdf

Graf 2 Výsledky relevantných politických strán vo voľbách do Európskeho parlamentu v Anglicku

Zdroj: European Parliament Elections 2014 - Commons Library Research Paper [cit. 24. 06. 2014] <http://www.parliament.uk/briefing-papers/RP14-32/european-parliament-elections-2014>
 Results of 2009 European elections in the UK [cit. 24. 06. 2014] http://www.europarl.org.uk/en/your_meps/european_elections/previous_election_results/electionresults2009/results_of_2009.html#11
 European Parliament Elections 2009 [cit. 24. 06. 2014] http://www.europarl.org.uk/resource/static/files/european_elections/rp09-053.pdf

3 Škótsko¹¹

Priebeh volebnej kampane v Škótsku samozrejme zohľadňoval blížiacu sa septembrovú referendum, v ktorom sa Škóti vyjadria, či si aj naďalej želajú byť súčasťou Spojeného kráľovstva.

Najsilnejšou stranou zastupujúcou záujmy Škóťov v Európskom parlamente aj naďalej ostala proeurópska Škótska národná strana, ktorá tesne porazila labouristov.

Prvýkrát na úrovni volieb do Európskeho parlamentu získala v Škótsku mandát UKIP. Naopak, vládni liberáli neuspeli ani v Škótsku a potvrdili zostupný trend svojho vplyvu

¹¹ Podľa sčítania ľudí v roku 2011 žilo v Škótsku 5 295 403. Z nich sa 4 445 678 označilo za bielych Škóťov. Bližšie pozri: *Scotland's Census 2011. Shaping for Future* [cit. 24. 06. 2014] <http://www.scotlandscensus.gov.uk/>

(môžeme predpokladať, že ich bývalí voliči sa priklonili vzhľadom na programový charakter buď k labouristom a čiastočne k Škótskej národnej strane).

Samotná Škótska národná strana sa ani v kampani pred voľbami do Európskeho parlamentu nevyhla téme nezávislosti Škótska. Za svoj cieľ označila „zabezpečiť miesto pre Škótsko v Európe“.¹² Volebné témy boli štandardné a týkali sa najmä sociálnej oblasti, nezamestnanosti a pod.¹³ Treba však poznamenať, že výsledok Škótskej národnej strany nie je pred blížiacim sa referendum o nezávislosti Škótska presvedčivý. Najmä ak zoberieme do úvahy, že ďalšie relevantné strany (okrem Strany zelených) sa k otázke nezávislosti Škótska stávajú skôr skepticky (výsledok referenda však nie je možné na základe výsledkov volieb do Európskeho parlamentu jednoznačne predikovať – dôvodom je volebná účasť, ktorá bude v prípade referenda pravdepodobne podstatne vyššia).

Program ostatných relevantných strán sa sústredil na témy totožné s témami v zvyšku krajiny. Výnimkou bol spomínaný odpor proti nezávislosti Škótska (okrem postoja spomenutých škótskych „zelených“ a Škótskej národnej strany, ktoré škótsku nezávislosť podporujú¹⁴).

Z výsledkov volieb možno zároveň konštatovať, že Škóti hlasovali skôr proeurópsky – za strany, ktoré sa profilujú ako proeurópske hlasovalo viac ako 70% voličov.¹⁵ Volebná účasť v Škótsku dosiahla 33, 5% (pre porovnanie - v roku 2009 to bolo 28, 63%).

Tab. 3 Výsledky volieb do Európskeho parlamentu v Škótsku v roku 2014

Politická strana	Výsledok v % <i>(vs. rok 2009)</i>	Počet získaných mandátov <i>(vs. rok 2009)</i>
Škótska národná strana	28, 94 (29, 06)	2 (2)
Strana práce	25, 92 (20, 81)	2 (2)
Konzervatívna strana	17, 19 (16, 82)	1 (1)
UKIP	10, 44 (5, 23)	1 (0)
Strana zelených	8, 1% (7, 3)	0 (0)

¹² SNP launch European campaign [cit. 24. 06. 2014]

<http://www.snp.org/media-centre/news/2014/apr/snp-launch-european-campaign>

¹³ SNP launch European campaign [cit. 24. 06. 2014]

<http://www.snp.org/media-centre/news/2014/apr/snp-launch-european-campaign>

¹⁴ For a Just and Welcoming Scotland. The Scottish Green Party Manifesto. [cit. 24. 06. 2014]

<http://www.scottishgreens.org.uk/wp-content/uploads/downloads/2014/05/SGP-European-manifesto-2014.pdf>

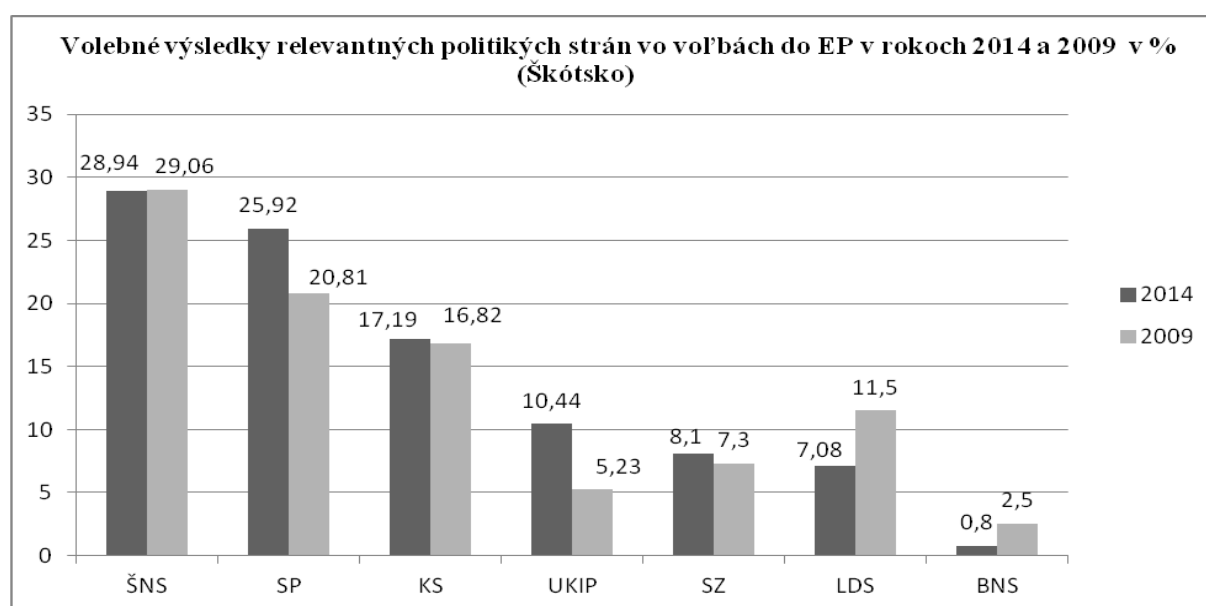
¹⁵ Pozri aj: 2014 European Parliament Election Analysis. [cit. 24. 06. 2014]

<http://throughthefringe.wordpress.com/2014/05/28/2014-european-parliament-election-analysis/>

Liberálno-demokratická strana	7,08 (11,50)	0 (1)
Britská národná strana	0,8 (2,5)	0 (0)

Zdroj: European Parliament Elections 2014 - Commons Library Research Paper [cit. 24. 06. 2014]
<http://www.parliament.uk/briefing-papers/RP14-32/european-parliament-elections-2014>
 Results of 2009 European elections in the UK [cit. 24. 06. 2014]
http://www.europarl.org.uk/en/your_meps/european_elections/previous_election_results/electionresults2009/results_of_2009.html#11
 European Parliament Elections 2009 [cit. 24. 06. 2014]
http://www.europarl.org.uk/resource/static/files/european_elections/rp09-053.pdf

Graf 3 Výsledky relevantných politických strán vo voľbách do Európskeho parlamentu v Škótsku

Zdroj: European Parliament Elections 2014 - Commons Library Research Paper [cit. 24. 06. 2014]
<http://www.parliament.uk/briefing-papers/RP14-32/european-parliament-elections-2014>
 Results of 2009 European elections in the UK [cit. 24. 06. 2014]
http://www.europarl.org.uk/en/your_meps/european_elections/previous_election_results/electionresults2009/results_of_2009.html#11
 European Parliament Elections 2009 [cit. 24. 06. 2014]
http://www.europarl.org.uk/resource/static/files/european_elections/rp09-053.pdf

4 Wales

Výsledky volieb vo Walese sú totožné s výsledkami v roku 2009 len ak posudzujeme pridelené mandáty (Walesu pripadajú len 4 mandáty, čo využívaný proporčný volebný systém deformuje). Z hľadiska počtu získaných hlasov sú markantné niektoré zmeny. Prvou je úspech UKIP, ktorá posilnila o cca 15% hlasov. V absolútnych číslach ide o viac ako 114 000 hlasov

(201 983:87 585).¹⁶ Druhou zmenou je nárast popularity Strany práce. Z hľadiska postoja k Európskej únii môžeme konštatovať, že tesná väčšina voličov Walesu sa vyjadruje skôr proeurópsky (ide o voličov Strany práce, Strany Walesu, Strany zelených, liberálnych demokratov a časť voličov Konzervatívnej strany).¹⁷ Volebná účasť vo Walese dosiahla 32% (v roku 2009 to bolo 30, 53%).

Volebné výsledky vo Walese znázorňuje nasledujúca tabuľka a graf¹⁸ (Tabuľka 4, Graf 4):

Tab. 4 Výsledky volieb do Európskeho parlamentu vo Walese

Politická strana	Výsledok v % (vs. rok 2009)	Počet získaných mandátov (vs. rok 2009)
Strana práce	28, 1 (20, 28)	1 (1)
UKIP	27, 6 (12, 8)	1 (1)
Konzervatívna strana	17, 4 (21, 21)	1 (1)
Plaid Cymru – Strana Walesu	15, 3 (18, 51)	1 (1)
Strana zelených	4, 5 (5, 6)	0 (0)
Liberálno-demokratická strana	3, 9 (10, 7)	0 (0)
Britská národná strana	1, 0 (5, 4)	0 (0)

Zdroj: European Parliament Elections 2014 - Commons Library Research Paper [cit. 24. 06. 2014]
<http://www.parliament.uk/briefing-papers/RP14-32/european-parliament-elections-2014>
 Results of 2009 European elections in the UK [cit. 24. 06. 2014]

¹⁶ *Vote 2014* [cit. 24. 06. 2014]

<http://www.bbc.com/news/events/vote2014/eu-uk-results>

European Parliament Elections 2014 - Commons Library Research Paper [cit. 24. 06. 2014]

<http://www.parliament.uk/briefing-papers/RP14-32/european-parliament-elections-2014>

Results of 2009 European elections in the UK [cit. 24. 06. 2014]

http://www.europarl.org.uk/en/your_meps/european_elections/previous_election_results/electionresults2009/results_of_2009.html#11

European Parliament Elections 2009 [cit. 24. 06. 2014]

http://www.europarl.org.uk/resource/static/files/european_elections/rp09-053.pdf

¹⁷ *2014 European Parliament Election Analysis*. [cit. 24. 06. 2014]

<http://throughthefringe.wordpress.com/2014/05/28/2014-european-parliament-election-analysis/>

¹⁸ *Vote 2014*. [cit. 24. 06. 2014]

<http://www.bbc.com/news/events/vote2014/eu-uk-results>

European Parliament Elections 2014 - Commons Library Research Paper. [cit. 24. 06. 2014]

<http://www.parliament.uk/briefing-papers/RP14-32/european-parliament-elections-2014>

Results of 2009 European elections in the UK. [cit. 24. 06. 2014]

http://www.europarl.org.uk/en/your_meps/european_elections/previous_election_results/electionresults2009/results_of_2009.html#11

European Parliament Elections 2009. [cit. 24. 06. 2014]

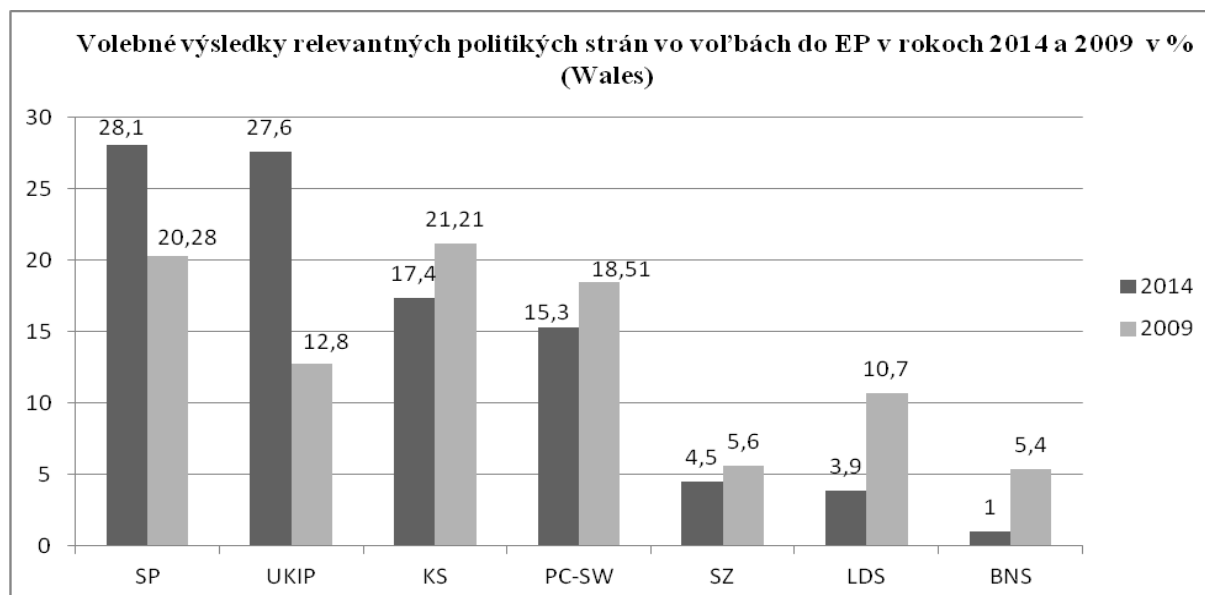
http://www.europarl.org.uk/resource/static/files/european_elections/rp09-053.pdf

http://www.europarl.org.uk/en/your_meps/european_elections/previous_election_results/electionresults2009/results_of_2009.html#11

European Parliament Elections 2009 [cit. 24. 06. 2014]

http://www.europarl.org.uk/resource/static/files/european_elections/rp09-053.pdf

Graf 4 Výsledky relevantných politických strán vo voľbách do Európskeho parlamentu vo Walese

Zdroj: European Parliament Elections 2014 - Commons Library Research Paper. [cit. 24. 06. 2014]

<http://www.parliament.uk/briefing-papers/RP14-32/european-parliament-elections-2014>

Results of 2009 European elections in the UK. [cit. 24. 06. 2014]

http://www.europarl.org.uk/en/your_meps/european_elections/previous_election_results/electionresults2009/results_of_2009.html#11

European Parliament Elections 2009. [cit. 24. 06. 2014]

http://www.europarl.org.uk/resource/static/files/european_elections/rp09-053.pdf

5 Severné Írsko

Výsledky volieb v Severnom Írsku sú tradične determinované demografickou štruktúrou obyvateľstva.¹⁹ Severnému Írsku sú vo voľbách do Európskeho parlamentu pridelené len tri mandáty z čoho vyplýva, že dve tretiny mandátov obsadia buď írski katolíci alebo probritskí unionisti (druhá skupina tak bude logicky nespokojná, nakoľko napriek počtu získaných hlasov obsadí jedna strana cca 67% a druhá len 33% kresiel).

¹⁹ V roku 2011 sa z 40, 76% z celkového počtu 1 810 863 obyvateľov Severného Írska hlásilo ku katolíkom a 48, 36% k protestantom, resp. ku ostatným kresťanským cirkvám.

Bližšie pozri: *Census 2011 – Key Statistics*. [cit. 24. 06. 2014]

http://www.nisra.gov.uk/Census/key_report_2011.pdf

Podobne ako v roku 2009 aj v roku 2014 získali dva mandáty unionisti a víťazom sa stala strana zastupujúca záujmy írskych katolíkov – strana Sinn Fein. Druhá najsilnejšia strana, ktorá obhajuje záujmy katolíckych Írov – Sociálnodemokratická strana práce, bola len tesne porazená ulterskými unionistami. Strana usilujúca sa o zmierenie oboch komunít – Strana spojenectva nedokázala osloviť ani desatinu voličov a Severné Írsko tak naďalej ostáva regiónom, ktorého obyvatelia hlasujú predovšetkým podľa etnickej (náboženskej) príslušnosti.

Volebná účasť v Severnom Írsku bola najväčšia v celom Spojenom kráľovstve a s podielom 51% hlasujúcich oprávnených voličov bola vysoko nad európskym priemerom (v roku 2009 dosiahla volebná účasť v Severnom Írsku 42, 81%, čo bolo opätovne vysoko nad priemerom celej krajiny - 34, 7%).

Z hľadiska postoja k Európskej únii sú strany v Severnom Írsku ťažko zaraditeľné. S istou dávkou zjednodušenia možno povedať, že unionistické strany sa prikláňajú k názorom britských konzervatívcov, zatiaľ čo strany zastupujúce záujmy severoírskych katolíkov sa hlásia k Európskej únii – avšak v ich politických platformách môžeme nájsť body kritizujúce súčasné smerovanie únie. Proeurópsky sa profiluje Strana spojenectva.²⁰

Volebné výsledky v Severnom Írsku sú nasledovné²¹ (Tabuľka 5, Graf 5):

²⁰ Pozri napr.:

EU Election Manifesto 2014. [cit. 24. 06. 2014]

<http://www.sinnfein.ie/eu-election-2014>

Ulster Unionist Party. European Manifesto 2014. [cit. 24. 06. 2014]

<http://uup.org/assets/images/european%20manifesto%20twentyfourteen.pdf>

The Alliance Party for Europe. [cit. 24. 06. 2014]

<http://allianceparty.org/document/manifesto>

²¹ *Vote 2014*[cit. 24. 06. 2014]

<http://www.bbc.com/news/events/vote2014/eu-uk-results>

European Parliament Elections 2014 - Commons Library Research Paper. [cit. 24. 06. 2014]

<http://www.parliament.uk/briefing-papers/RP14-32/european-parliament-elections-2014>

Results of 2009 European elections in the UK. [cit. 24. 06. 2014]

http://www.europarl.org.uk/en/your_meps/european_elections/previous_election_results/electionresults2009/results_of_2009.html#11

European Parliament Elections 2009.[cit. 24. 06. 2014]

http://www.europarl.org.uk/resource/static/files/european_elections/rp09-053.pdf

<http://www.parliament.uk/briefing-papers/RP14-32/european-parliament-elections-2014>

Results of 2009 European elections in the UK. [cit. 24. 06. 2014]

http://www.europarl.org.uk/en/your_meps/european_elections/previous_election_results/electionresults2009/results_of_2009.html#11

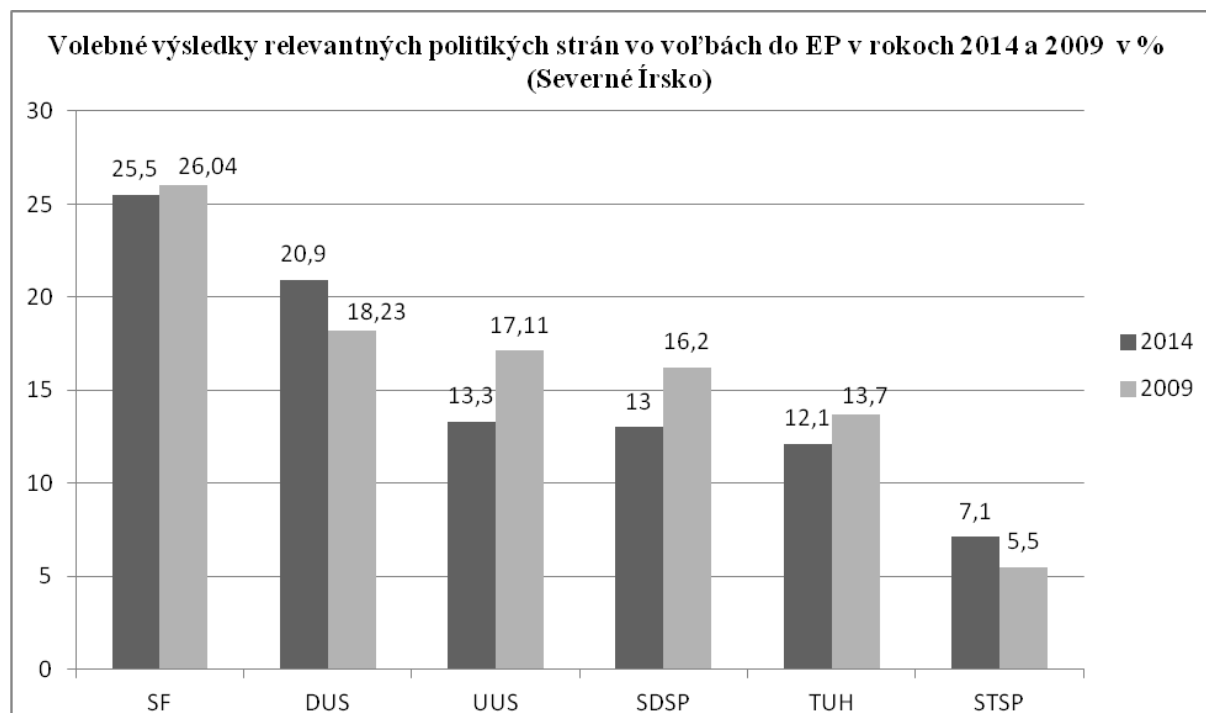
European Parliament Elections 2009.[cit. 24. 06. 2014]

http://www.europarl.org.uk/resource/static/files/european_elections/rp09-053.pdf

Tab. 5 Výsledky volieb do Európskeho parlamentu v Severnom Írsku

Politická strana	Výsledok v % (vs. rok 2009)	Počet získaných mandátov (vs. rok 2009)
Sinn Fein	25, 5 (26, 04)	1 (1)
Demokratická unionistická strana	20, 9 (18, 23)	1 (1)
Ulsterská unionistická strana	13, 3 (17, 11)	1 (1)
Sociálnodemokratická strana práce	13, 0 (16, 2)	0 (0)
Tradičný unionistický hlas	12, 1 (13, 7)	0 (0)
Strana spojenectva	7, 1 (5, 5)	0 (0)

Zdroj: European Parliament Elections 2014 - Commons Library Research Paper. [cit. 24. 06. 2014]

Graf 5 Výsledky relevantných politických strán vo voľbách do Európskeho parlamentu v Severnom Írsku

Zdroj: European Parliament Elections 2014 - Commons Library Research Paper. [cit. 24. 06. 2014]

<http://www.parliament.uk/briefing-papers/RP14-32/european-parliament-elections-2014>

Results of 2009 European elections in the UK. [cit. 24. 06. 2014]

http://www.europarl.org.uk/en/your_meps/european_elections/previous_election_results/electionresults2009/results_of_2009.html#11

European Parliament Elections 2009. [cit. 24. 06. 2014]

http://www.europarl.org.uk/resource/static/files/european_elections/rp09-053.pdf

Záver

Ako sme naznačili vyššie, víťazom volieb do Európskeho parlamentu sa v Spojenom kráľovstve stala euroskeptická strana UKIP vedená Nigelom Faragom. Jej pozícia v krajine je momentálne otázna. Dôvodom je volebný systém, ako aj skutočnosť, že je pravdepodobné, že voličmi UKIP sú bývalí podporovatelia Konzervatívnej strany. Uvidíme, ako sa táto skupina voličov zachová v budúcoročných parlamentných voľbách. Budú referenčným rámcom pre ďalšiu klasifikáciu stranického systému v krajine, k čiastočnej erózii ktorého došlo už v roku 2010, keď žiadna z tradičných strán nebola schopná vytvoriť jednotfarebnú vládu.

Z hľadiska zaradenia sa do politických skupín²² v Európskom parlamente budú politické strany zo Spojeného kráľovstva súčasťou týchto zoskupení: UKIP so svojimi 24 poslancami posilní skupinu Európy slobody a demokracie. Tá bude v novom parlamente disponovať celkovo 48 poslancami. Britská Strana práce a jej 20 poslancov bude súčasťou Skupiny progresívnej aliancie socialistov a demokratov v Európskom parlamente. Ide o druhé najväčšie zoskupenie v novokonštituovanom parlamente so 191 členmi. Devätnásť poslancov Konzervatívnej strany, ako aj jeden poslanec za Ulsterskú unionistickú stranu patria k 70-člennej skupine Európskych konzervatívov a reformistov. Traja zástupcovia Strany zelených patria k politickej skupine Zelení/Európska slobodná aliancia. Členmi tejto skupiny sú aj dvaja poslanci za Škótsku národnú stranu a jeden poslanec za Stranu Walesu. Skupinu tvorí ju 50 poslancov. Jeden člen Liberálno-demokratickej strany bude patriť k Aliancii liberálov a demokratov za Európu. Má 67 členov. Poslanec za stranu Sinn Fein je členom Európskej zjednotenej ľavice - Severskej zelenej ľavice. Tá pozostáva celkovo z 52 poslancov. Nezaradeným je zástupca Demokratickej unionistickej strany.²³

Spojené kráľovstvo čakajú v najbližšom období tri udalosti, ktoré neovplyvnia len vývoj v kráľovstve, ale v celej Európskej únii.

Prvou bude referendum o možnej nezávislosti Škótska na jeseň 2014, druhou parlamentné voľby, ktoré sa uskutočnia pravdepodobne na jar v roku 2015. Poslednou (zatiaľ teoretickou) je referendum o zotrvaní Spojeného kráľovstva v Európskej únii (naplánované na rok 2017). K myšlienke vypísania referenda sa okrem Konzervatívnej strany a UKIP hlási aj

²² Každú politickú skupinu musí tvoriť najmenej 25 poslancov zo 7 rôznych krajín.

²³ Bližšie pozri: *European Parliament/Results of the 2014 European elections*. [cit. 24. 06. 2014] <http://www.results-elections2014.eu/en/election-results-2014.html>

opozičná Strana práce. Tá však deklaruje, že v prípadnej kampani bude zastávať pozície v prospech zotrvania Spojeného kráľovstva v Európskej únii.

Výsledky volieb do Európskeho parlamentu poukázali na jasnú štiepnu líniu (zástancovia členstva/euroskeptici). Jej analýza bude bezpochyby predmetom budúcich politologických úvah. Na mieste nie sú zjednodušené konštatovania o radikálnej zmene v postojoch britskej verejnosti, ktorej veľká časť zastávala euroskeptické pozície už v minulosti. Okrem toho dnes ešte nevieme merať reálny vplyv jedinej jednoznačne euroskeptickej strany – UKIP – jej výsledky v miestnych voľbách v Anglicku, ktoré sa uskutočnili paralelne s voľbami do Európskeho parlamentu, už také presvedčivé neboli.²⁴

Použitá literatúra:

Census 2011 – Key Statistics. [cit. 24. 06. 2014]

http://www.nisra.gov.uk/Census/key_report_2011.pdf

EU Election Manifesto 2014. [cit. 24. 06. 2014]

<http://www.sinnfein.ie/eu-election-2014>

England Council Results. [cit. 24. 06. 2014]

<http://www.bbc.com/news/events/vote2014/england-council-election-results>

Eurosceptic 'earthquake' rocks EU elections. [cit. 24. 06. 2014]

<http://www.bbc.com/news/world-europe-27559714>

European Parliament Elections 2009. [cit. 24. 06. 2014]

http://www.europarl.org.uk/resource/static/files/european_elections/rp09-053.pdf

European Parliament Elections 2014 - Commons Library Research Paper. [cit. 24. 06. 2014]

<http://www.parliament.uk/briefing-papers/RP14-32/european-parliament-elections-2014>

European Parliament/Results of the 2014 European elections. [cit. 24. 06. 2014]

<http://www.results-elections2014.eu/en/country-results-uk-2014.html>

For a Just and Welcoming Scotland. The Scottish Green Party Manifesto. [cit. 24. 06. 2014]

<http://www.scottishgreens.org.uk/wp-content/uploads/downloads/2014/05/SGP-European-manifesto-2014.pdf>

Let Britain Decide. [cit. 24. 06. 2014]

²⁴ Ich víťazom sa stala Strana práce, nasledovali (napriek viditeľným stratám) Konzervatívna strana a Liberálnodemokratická strana. Strana UKIP sa umiestnila až na štvrtom mieste.

Bližšie pozri: *England Council Results*. [cit. 24. 06. 2014]

<http://www.bbc.com/news/events/vote2014/england-council-election-results>

Bližšie pozri: <http://www.letbritaindecide.com/>
Liberal Democrats. European Election Manifesto 2014. [cit. 24. 06. 2014]
Bližšie pozri: http://www.libdems.org.uk/european_election_manifesto_2014
Manifesto for the European Parliament Election 2014. Real Change [cit. 24. 06. 2014]
<http://greenparty.org.uk/assets/files/European%20Manifesto%202014.pdf>
Results of 2009 European elections in the UK. [cit. 24. 06. 2014]
http://www.europarl.org.uk/en/your_meps/european_elections/previous_election_results/electionresults2009/results_of_2009.html#11
Scotland's Census 2011. Shaping for Future [cit. 24. 06. 2014]
<http://www.scotlandscensus.gov.uk/>
SNP launch European campaign [cit. 24. 06. 2014]
<http://www.snp.org/media-centre/news/2014/apr/snp-launch-european-campaign>
The Alliance Party for Europe. [cit. 24. 06. 2014]
<http://allianceparty.org/document/manifesto>
The Labour Party. European Manifesto. [cit. 24. 06. 2014]
http://www.yourbritain.org.uk/uploads/editor/files/LABOUR_PARTY_euro_manifesto.pdf
Ulster Unionist Party. European Manifesto 2014. [cit. 24. 06. 2014]
<http://uup.org/assets/images/european%20manifesto%20twentyfourteen.pdf>
Vote 2014. [cit. 24. 06. 2014]
<http://www.bbc.com/news/events/vote2014/eu-uk-results>
2014 European Parliament Election Analysis. [cit. 24. 06. 2014]
<http://throughthefringe.wordpress.com/2014/05/28/2014-european-parliament-election-analysis/>

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA 1/0827/12 „Vytváranie multipolarity v súčasných medzinárodných vzťahoch“.

Kontakt

PhDr. Rudolf Kucharčík, PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomickej univerzity v Bratislave
rudolf.kucharcik@euba.sk

Prístupy k odzbrojeniu Blízkeho a Stredného východu z pohľadu teórií medzinárodných vzťahov

Daša Adašková

Abstrakt

Hlavným cieľom článku je analyzovať iniciatívy na odzbrojenie regiónu Blízkeho a Stredného východu prostredníctvom aplikácie teórií medzinárodných vzťahov na podmienky regionálneho bezpečnostného prostredia. Na dosiahnutie tohto cieľa sa článok zaoberá najskôr analýzou bezpečnostného prostredia Blízkeho a Stredného východu z pohľadu teórie realizmu a neorealizmu. Ďalej sú v článku analyzované hlavné prístupy k odzbrojeniu regiónu z pohľadu liberálno-idealistickej tradície a sociálneho konštruktivismu. Zároveň sú hodnotené možnosti implementácie prístupov na súčasné podmienky bezpečnostného prostredia regiónu.

Kľúčové slová: Blízky a Stredný východ, odzbrojenie, zbrane hromadného ničenia

JEL Klasifikácia: N45, F51, F53

Abstract

The main aim of the article is to analyse initiatives to disarm the Middle East region through the application of international relations theories to the regional security environment. To achieve this aim the article deals firstly with the analysis of the Middle East security environment in the context of realism and neorealism. Subsequently the article analyses main approaches towards the Middle East disarmament from the perspective of liberalism, idealism and social constructivism and analyses the probability of their implementation in current regional security environment.

Key words: Middle East, disarmament, weapons of mass destruction

JEL Classification: N45, F51, F53

Úvod

Blízky a Stredný východ¹ je jedným z politicky a vojensky najnestabilnejších regiónov sveta, keďže je pravidelne dejiskom ozbrojených konfliktov. Región má významnú pozíciu v súvislosti so súčasnými výzvami medzinárodnej politiky. Ide konkrétne o rýchly nárast populácie, nedostatok zásob vody, ale na druhej strane dostatok zásob a dostupnosť zdrojov energie a politicko-vojenské súperenie o moc. Pre globálne mocnosti ako USA, Ruská federácia², Európska únia a Čína má región strategický význam s dopadom na ich bezpečnosť.

Od polovice 20. storočia sú zbrane hromadného ničenia (ZHN) trvalou charakteristikou bezpečnostného prostredia regiónu. ZHN sú pre štáty Blízkeho a Stredného východu strategicky významné, keďže sú prostriedkom na dosahovanie ich bezpečnostno-politických cieľov v rámci regiónu. Ich deštruktívne vlastnosti boli otestované v konkrétnych medzinárodných konfliktoch. V regióne existuje značný nekonvenčný potenciál u hlavných regionálnych aktérov aj v súčasnosti. Navyše tu existujú zakorenené spory, nepriateľstvá, snahy o získanie veľmocenského postavenia, čo poskytuje oprávnené obavy z možného použitia ZHN.

Problematikou šírenia ZHN v regióne Blízky a Stredný východ sa už niekoľko desaťročí zaoberajú teoretici medzinárodných vzťahov, ako aj politici. Snahou medzinárodného spoločenstva sa stalo odzbrojenie štátov Blízkeho a Stredného východu prostredníctvom vytvorenia Pásma bez ZHN na Blízkom a Strednom východe. Cieľom je predísť opakovanému použitiu ZHN v boji na riešenie konfliktov v rámci regiónu a zaisťovať tak stabilné bezpečnostné prostredie.

V tomto kontexte hlavným cieľom článku je analyzovať iniciatívy na odzbrojenie regiónu Blízkeho a Stredného východu prostredníctvom aplikácie teórií medzinárodných vzťahov na podmienky regionálneho bezpečnostného prostredia. Na dosiahnutie tohto cieľa je

¹ V súčasnosti existuje nejednotnosť v používaní pojmov Blízky východ (angl. Near East, fran. Proche-Orient, nem. Naher Osten) a Stredný východ (angl. Middle East, fran. Moyen-Orient, nem. Mittel Osten). Oba pojmy sa od prvej svetovej vojny spravidla považujú za synonymá. Nejedná sa o geograficky vymedzené regióny, ale o politické a sociálno-ekonomické pojmy. Z tohto dôvodu neexistuje ani konsenzus na tom, ktoré štáty do regiónov patria. V slovenskej vedeckej a odbornej literatúre sa Blízky východ spravidla vymedzuje užšie ako región od východného Stredomoria až po Perzský záliv, čiže od Egypta až po Irak. Stredný východ spravidla zodpovedá širšej definícii, pričom za jeho súčasť možno považovať štáty severnej Afriky v rámci regiónu Maghrib, Egypt, Levantu, štáty Perzského zálivu a v najširšom chápaní aj Pakistan a Afganistan. Vzhľadom na skúmanú problematiku proliferácie ZHN a z dôvodu nejednotnosti definície a geografického vymedzenia regiónu bude v článku používaný súhrnný názov Blízky a Stredný východ, ktorý bude zodpovedať širšiemu geografickému vymedzeniu štátov v rámci subkomplexov Maghrib, Levanta a Perzský záliv.

² Bližšie pozri: Chuguryan, 2011.

najskôr potrebné analyzovať bezpečnostné prostredie regiónu z hľadiska teórií medzinárodných vzťahov, následne analyzovať iniciatívy na odzbrojenie regiónu z pohľadu teórií medzinárodných vzťahov a možnosti ich implementácie v podmienkach súčasného bezpečnostného prostredia regiónu.

1 Bezpečnostné prostredie regiónu Blízky a Stredný východ

Bezpečnostné prostredie regiónu Blízky a Stredný východ možno charakterizovať ako neustále sa vyvíjajúci systém s multipolárnym charakterom usporiadania moci, ktorý je markantne ovplyvňovaný percepciou hrozby, politikou mocenskej rovnováhy, súperením medzi hlavnými aktérmi, neustálou bezpečnostnou dilemou zo strany kľúčových aktérov regiónu a angažovanosťou externých mocností. Dôsledkom sú rýchle zmeny politických a bezpečnostných vzťahov v rámci jednotlivých subkomplexov, ktoré determinujú regionálny bezpečnostný komplex Blízky a Stredný východ.³

Z hľadiska teórií medzinárodných vzťahov v regióne Blízkeho a Stredného východu je silne zakorenená realistická politika mocenskej rovnováhy. Regionálny bezpečnostný komplex predstavuje anarchický systém, ktorého jednou zo závažných implikácií je neistota. Jej dôsledkom je stále riziko vojny medzi aktérmi, ktorí si chcú zaistiť svoju bezpečnosť a prežitie. Podľa teoretikov realizmu sú štáty aktérmi usilujúcimi sa maximalizovať svoju moc s cieľom zaistiť si svoje prežitie v rámci medzinárodného systému. Vedú tzv. politiku mocenskej rovnováhy, ktorú možno charakterizovať ako nikdy nekončiaci proces boja o moc a vzájomného vyvažovania moci. (Waltz, 1979) Samotná politika určuje dynamiku medzinárodných vzťahov, keďže pri rastúcej moci niektorého aktéra je ohrozená mocenská rovnováha, a preto rastúca moc musí byť potlačená zo strany ostatných mocností.

Podľa klasických realistov prostriedkom na potlačenie rastúcej moci na udržanie mocenskej rovnováhy je vojna. V podmienkach regiónu Blízky a Stredný východ sa uplatňovanie politiky mocenskej rovnováhy prostredníctvom ozbrojeného konfliktu prejavilo počas významných konfliktov ako arabsko-izraelské vojny v rokoch 1948 – 1949, 1956, 1967, 1973 a 1982, a Iracko-iránska vojna 1980 – 1988.

³ Teóriu regionálnych bezpečnostných komplexov rozpracovali teoretici Kodanskej školy Barry Buzan a Ole Waever v diele *Regions and Powers: The Structure of International Security* (2003). V diele sa autori zaoberali konceptuálnymi a regionálnymi aspektmi medzinárodnej bezpečnosti, čím prispeli k rozvoju bezpečnostnej agendy a bezpečnostných štúdií.

Neorealisti pripúšťajú využívanie viacerých možných nástrojov v politike mocenskej rovnováhy. Podľa Kennetha Waltza politika mocenskej rovnováhy môže byť uskutočňovaná prostredníctvom interného alebo externého vyvažovania. Pri externom vyvažovaní sa aktéri snažia o vytváranie efektívnych aliancií na zvýšenie si vlastnej bezpečnosti. (Waltz, 1979) Podľa Stephena Walta štáty vedú politiku mocenskej rovnováhy a vytvárajú aliancie nie v dôsledku rastu moci iného štátu, ale v dôsledku percepcie bezpečnostnej hrozby. (Walt, 1987)

Pri internom vyvažovaní ide predovšetkým o zvyšovanie vojenského a ekonomického potenciálu štátu, formulovanie a implementáciu bezpečnostných a obranných stratégií. Budovanie vlastného vojenského potenciálu predstavuje pre regionálne štáty kľúčový prvok v rámci politiky mocenskej rovnováhy. Obzvlášť ZHN a ich nosiče sú regionálnymi štátmi vnímané ako strategické. Ide totiž o prostriedky, prostredníctvom ktorých štáty môžu dosiahnuť svoje bezpečnostno-politické ciele. Podľa teoretikov realizmu a neorealizmu sú ZHN vnímané ako najvyššia záruka bezpečnosti. Keď boli vynájdené a môžu byť fyzicky zostrojené, štáty usilujúce sa o prežitie s nimi musia kalkulovať. Eliminácia všetkých ZHN a komplexné odzbrojenie nie je možné, pokiaľ existuje know-how a prostriedky na ich produkciu a zároveň opodstatnenie ich použitia. Štáty musia zároveň počítať s tým, že iný štát sa bude usilovať o ich získanie. Pri analyzovaní príčin proliferácie ZHN preto teoretici realizmu zdôrazňujú úlohu vonkajších vplyvov - snahu štátov o získanie ZHN, dominantne nukleárnych zbraní, chápu ako racionálne rozhodnutie zaistiť nielen svoje záujmy, bezpečnosť a prežitie, ale aj prestíž, reputáciu a postavenie v rámci medzinárodných vzťahov. (Ogilvie-White, 1996) Možno teda povedať, že proliferácia ZHN je dôsledkom regionálnej a medzinárodnej rivality, súperenia o moc a neistoty, ktoré donútili štáty zaistiť si svoje vlastné prežitie, moc, prestíž a postavenie.

V podmienkach Blízkeho a Stredného východu ZHN v prvom rade slúžia na zaistenie prežitia a vlastnej bezpečnosti v rámci regiónu, ako je to v prípade Izraela. Ďalšou motiváciou pre ich získanie je vyrovnanie konvenčného potenciálu súpera. Tieto motivácie možno identifikovať u štátov ako Egypt, Líbya, Alžírsko v minulosti a Sýria do nedávnej minulosti. ZHN pre štáty Blízkeho východu slúžia aj ako prostriedky na dosiahnutie postavenie hegemóna v rámci regiónu a lídra arabského alebo islamského sveta. Túto motiváciu v minulosti mali Irak, Egypt, Líbya a v súčasnosti Irán. V neposlednom rade význam ZHN pre bezpečnosť regionálnych aktérov rozvíjajúcich programy na ich výrobu na Blízkom východe je odstrašiť nepriateľa.

V minulosti sa o strategické arzenály opierali Líbya a Irak, ktoré disponovali rozsiahlymi programami na vývoj a produkciu ZHN. Arzenálov ZHN sa však vzdali. Irak bol

k tomu donútení po prehre vo vojne v Perzskom zálive. Líbya sa ich vzdala pod tlakom medzinárodného spoločenstva v roku 2003 po tom, ako bol odhalený jej tajný vojenský nukleárny program. Štát, ktorý v minulosti vzbudil medzinárodnú pozornosť v súvislosti s nukleárnym programom je Alžírsko. V súčasnosti je však jeho program mierový a nepredstavuje bezpečnostnú hrozbu.

Aktuálnymi relevantnými aktérmi v oblasti proliferácie ZHN na Blízkom a Strednom východe sú Izrael, Irán, Egypt a donedávna aj Sýria. V rámci Blízkeho a Stredného východu je Izrael jediným štátom pravdepodobne vlastiacim nukleárne zbrane a sofistikované raketové systémy, čím je de facto schopný ohroziť takmer celý arabský svet. V oblasti proliferácie nukleárných zbraní je ďalším potenciálnym regionálnym aktérom Irán, ktorý je dlhodobo podozrievaný z vývoja nukleárných zbraní. V súčasnosti však ešte nedisponuje potrebnými materiálmi na produkciu nukleárnej zbrane. V oblasti chemických zbraní bola donedávna najvýznamnejším aktérom Sýria, ktorá sa svojich chemických arzenálov vzdala pod medzinárodným tlakom v septembri 2013 a v súčasnosti sú v procese deštrukcie. Regionálnym aktérom, ktorý pravdepodobne ešte vlastní arzenály chemických zbraní, je v súčasnosti Egypt, ktorý v minulosti nasadil chemické zbrane proti Severnému Jemenu v 60. rokoch 20. storočia.

Prítomnosť ZHN v politicky a bezpečnostne nestabilnom regióne akým je Blízky a Stredný východ vytvára vysoko komplexnú výzvu v rámci medzinárodného bezpečnostného prostredia. Existuje totiž riziko, že ZHN budú použité na riešenie regionálnych konfliktov a kríz. Z tohto dôvodu sa stalo odzbrojenie regiónu jednou z bezpečnostných priorít medzinárodného spoločenstva.

2 Prístupy k odzbrojeniu Blízkeho a Stredného východu z pohľadu teórií medzinárodných vzťahov

2.1 Globálny prístup

Možnosťou ako zastaviť proliferáciu ZHN na Blízkom a Strednom východe je ratifikácia medzinárodných zmlúv v oblasti nešírenia ZHN, ktorými sú Zmluva o nešírení jadrových zbraní (Nuclear Non-Proliferation Treaty, NPT), Dohovor o zákaze chemických zbraní (Chemical Weapons Convention, CWC), Dohovor o zákaze biologických zbraní (Biological Weapons Convention, BWC) a Všeobecná zmluva o zákaze jadrových skúšok (Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty, CTBT) zo strany regionálnych aktérov

a zapojenie sa do ich medzinárodných režimov. Hlavným cieľom medzinárodných režimov je prevencia šírenia ZHN a v prípade chemických a biologických zbraní aj ich zákaz.

Medzinárodné režimy kontroly zbrojenia, odzbrojenia a nešírenia ZHN predstavujú implementáciu liberálno-idealistickej teórie v praxi. Teoretici liberalizmu a idealizmu vychádzajú z predpokladu, že zbrane, obzvlášť nukleárne, sú nebezpečné. Môžu totiž vyvolať vojny, náhodné a neúmyselné konflikty alebo katastrofy, ktoré by mohli mať významný dopad na životné prostredie. To platí najmä pri ZHN. Teoretici liberálno-idealistického prúdu neuznávajú ich odstrašujúcu funkciu, pretože v skutočnosti nemôžu byť použité v dôsledku potenciálnej neúmernej deštruktívnej sily. Pri analýze vplyvu nukleárných zbraní na medzinárodnú politiku sa venujú najmä ich kontrole a nešíreniu, keďže existencia nukleárných zbraní počas studenej vojny viedla v duchu liberalizmu len k zhoršeniu vzájomných vzťahov medzi superveľmocami a k zintenzívneniu ich vzájomnej nedôvery. (Diehl, 2002) Menej nukleárných zbraní znamená zníženie neistoty v medzinárodných vzťahoch. Štáty nevlastniace nukleárne zbrane totiž nikdy neakceptujú privilegovaný status nukleárných štátov. Vlastníctvo nukleárných zbraní tak zároveň podporuje aj ich proliferáciu. Pri existencii vojenských nukleárných programov existuje zároveň bezpečnostné riziko rozšírenia technológií, materiálov a know-how na produkciu zbraní. Nukleárne odzbrojenie má potenciál zabrániť šíreniu zbraní prostredníctvom zníženia vplyvu nukleárných zbraní nukleárných štátov na iné štáty. (Demarest, 2012)

Podľa teoretikov liberalizmu a idealizmu majú byť globálne problémy medzinárodnej politiky riešené prostredníctvom multilaterálneho prístupu v rámci medzinárodných inštitúcií, prostredníctvom vzájomnej spolupráce štátov a najmä nevojenskými prostriedkami. (Hymans, 2006) Z tejto perspektívy sa ako ideálne javia práve medzinárodné režimy zmlúv NPT, CWC, BWC a CTBT.

Pre efektívne uplatnenie medzinárodných režimov je však nevyhnutné, aby kľúčoví aktéri v rámci proliferácie ZHN na Blízkom a Strednom východe ratifikovali zmluvy a implementovali ich. Z tabuľky 1 je zrejmé, že zmluva NPT bola ratifikovaná všetkými aktérmi, okrem Izraela. Jej ustanovenia však boli v minulosti porušené zo strany Iraku, Sýrie a v súčasnosti aj zo strany Iránu. Dohovor CWC neratifikoval Egypt a Izrael. Egypt dlhodobo odmieta ratifikovať zmluvu a je podozrievaný z udržiavania aktívneho vojenského chemického programu. Irán v minulosti dohovor ratifikoval, avšak je podozrievaný z udržiavania vojenského chemického programu. Spomedzi regionálnych aktérov dohovor BWC neratifikovali Sýria, Izrael a Egypt, pričom Irán dohovor ratifikoval avšak je podozrievaný z udržiavania vojenského biologického programu. V minulosti rovnako

dohovor porušil aj Irak. Zmluva CTBT v súčasnosti nie je ešte v platnosti. Na jej vstup do platnosti sú potrebné ratifikácie ešte od osem štátov, medzi ktorými sú aj štáty Izrael, Egypt a Irán. Ďalším regionálnym aktérom, ktorý CTBT ani nepodpísal, ani neratifikoval je Sýria.

Tab. 2 Aktuálny stav ratifikácie medzinárodných zmlúv v oblasti odzbrojenia a nešírenia ZHN relevantnými štátmi Blízkeho a Stredného východu

	NPT	CTBT	CWC	BWC
Alžírsko	P/R	P/R	P/R	P/R
Egypt	P/R	P/-	-	P/-
Irak	P/R	P/-	P/R	P/R
Irán	P/R	P/-	P/R	P/R
Izrael	-	P/-	P/-	-
Líbya	P/R	P/R	P/R	P/R
Sýria	P/R	-	-/R	P/-

Zdroj: vlastné spracovanie podľa: NUCLEAR THREAT INITIATIVE. 2013. Country Profiles [online]. Washington: Nuclear Threat Initiative, 2013 [cit. 2014-01-12]. Dostupné na internete: <<http://www.nti.org/country-profiles/>>

Vysvetlivky: P – podpísanie zmluvy a jej prijatie
R – ratifikácia zmluvy

Hlavné príčiny tohto stavu možno hľadať v skutočnosti, že štáty na Blízkom a Strednom východe považujú medzinárodné režimy NPT, CWC, BWC a CTBT za nefunkčné a žiadajú iné stratégie na elimináciu proliferácie ZHN v regióne. Z tohto dôvodu sú niektoré z nich neochotné medzinárodné zmluvy ratifikovať. Podľa arabských štátov hlavnú príčinu neúspechu a zlyhania medzinárodných režimov v oblasti odzbrojenia a nešírenia ZHN na Blízkom a Strednom východe treba hľadať u západných mocností a ich nevyváženej stratégii, ktorú v regióne uplatňujú. (Selim el Sayed, 2006) Ide konkrétne o postoj západných mocností na jednej strane k Izraelu a na strane druhej k arabským štátom a Iránu. Izrael je výnimkou v prístupe kvôli jeho národnej identite a politickému systému, ktorý je demokratickým. (Karawan, 1999) Západné mocnosti pristupujú benevolentne k Izraelu a jeho nukleárnemu programu, na ktorom Francúzsko v minulosti spolupracovalo, v menšej miere aj USA, pričom však netrvali na tom, aby Izrael ratifikoval NPT a podrobil svoj nukleárny program systému záruk a medzinárodnej kontrole Medzinárodnej agentúre pre atómovú energiu (International Atomic Energy Agency, IAEA). Ďalším príkladom je skutočnosť, že po vojne v Perzskom zálive v roku 1991 v rámci mierového procesu západné štáty odmietali rokovať o otázke nukleárneho programu Izraela v rámci rokovaní Pracovnej skupiny o kontrole zbrojenia a bezpečnosti v regióne Blízky a Stredný východ, ktoré vyplynuli z Madridskej mierovej konferencie v roku 1991. (Selim el Sayed, 2006) Z perspektívy arabských štátov je teda

klúčové, aby západné štáty prijali vyrovnaný a jednotný prístup k eliminácii ZHN v rámci regiónu Blízky a Stredný východ.

Na druhej strane aj západné mocnosti samotné porušujú normy NPT. Podľa článku VI sa nukleárne štáty zaviazali viesť rokovania o účinných opatreniach na zastavenie pretekov v nukleárnom zbrojení v blízkej budúcnosti a na nukleárne odzbrojenie. (Treaty on the Non-Proliferation..., 1968) Zatiaľ však v arzenáloch nukleárnych mocností zostávajú značné zásoby zbraní. Za takýchto okolností medzinárodné právne nástroje NPT, CWC, BWC a CTBT nie sú zo strany hlavných regionálnych aktérov vnímané ako adekvátne na riešenie ich bezpečnostných problémov.

Aplikácia globálnych liberálno-idealistických konceptov na podmienky bezpečnostného prostredia regiónu Blízky a Stredný východ sa do súčasnosti ukázala ako neúspešná.

2. 2 Regionálny prístup

Efektívnejšími nástrojmi na odzbrojenie Blízkeho a Stredného východu sa javia byť regionálne iniciatívy. Ide konkrétne o regionálne právne režimy, ktoré by boli súčasťou globálnych režimov nešírenia ZHN. Základnou podmienkou toho, aby boli regionálne medzinárodné režimy efektívne a legitímne je, že nesmú privilegovať jedného aktéra alebo skupinu aktérov pred ostatnými.

Podľa teoretikov sociálneho konštruktivismu sú globálne režimy kontroly zbrojenia, odzbrojenia a nešírenia ZHN výrazne oslabené. Prejavuje sa to najmä u režimu nešírenia nukleárnych zbraní prostredníctvom porušovania rovnováhy medzi štátmi a presadzovania privilégií nukleárnych mocností. V prípade chemických zbraní ide o rozdelenie na civilizované štáty ako súčasť medzinárodného režimu a necivilizované štáty stojace mimo neho. Podľa teoretikov sociálneho konštruktivismu normy proti šíreniu ZHN vytvorili hierarchickú štruktúru štátov v rámci medzinárodného systému. Táto hierarchická štruktúra je obzvlášť očividná pri medzinárodnom režime nešírenia nukleárnych zbraní, v rámci ktorého dochádza k asymetrickej aplikácii noriem na rozličné kategórie štátov, čím je legitimizovaná táto asymetria. Nukleárne mocnosti môžu legitímne vlastniť nukleárne zbrane. Neproliferačné režimy tak vytvárajú dvojité štandardy, kedy hlavne menej rozvinutým štátom je zabránené získať ZHN ako prostriedok odstrašenia a na druhej strane západné mocnosti majú právo ponechať si ZHN ako legitímny nástroj diplomacie. (Price, Tannenwald, 1996)

Teoretici sociálneho konštruktivismu v zásade podporujú medzinárodné normy a režimy kontroly zbrojenia, odzbrojenia a nešírenia ZHN. Dodržiavanie noriem režimu totiž

podporuje identitu štátov a ich postavenie ako legitímnych aktérov medzinárodného spoločenstva. Odzbrojenie môže predísť ďalšej proliferácii ZHN, avšak len pod podmienkou vytvorenia silného režimu. Jeho dôsledkom bude strata záujmu štátov o ZHN, najmä o nukleárne zbrane. Podľa teoretikov normy medzinárodných neproliferačných režimov ukazujú, že vojny nie sú nevyhnutné a absolútne. Režimy totiž vykazujú znaky sociálnych inštitúcií. Štáty, ktoré ich porušujú tak stoja mimo civilizované medzinárodné spoločenstvo. (Price, Tannenwald, 1996)

V tomto kontexte určité riešenie v podmienkach Blízkeho a Stredného východu predstavuje vytvorenie regionálneho medzinárodného režimu kontroly zbrojenia, odzbrojenia a nešírenia ZHN. Regionálne iniciatívy v tejto oblasti sú prejednávané už niekoľko desaťročí. V zásade existujú dva prístupy arabských štátov k riešeniu otázky ZHN na Blízkom a Strednom východe. Podľa prvého prístupu by sa mali arabské štáty bezodkladne a unilaterálne vzdať svojich ambícií v oblasti vývoja, produkcie a vlastníctva ZHN. Zároveň by mali ratifikovať základné medzinárodné zmluvy v oblasti kontroly zbrojenia, odzbrojenia a nešírenia ZHN. (Selim el-Sayed, 2006) Tento prístup nerobí rozdiel medzi aktérmi a ich nukleárnymi, chemickými alebo biologickými kapacitami a nevyžaduje rovnaký postup zo strany Izraela. Prístup tradične obhajovala Líbya, čo aj demonštrovala v roku 2003, kedy sa dobrovoľne vzdala svojich programov na vývoj a výrobu ZHN.

Druhý prístup je obhajovaný najmä Sýriou po americkej invázii do Iraku v roku 2003. Pred touto udalosťou Sýria presadzovala odstránenie ZHN z regiónu Blízky a Stredný východ, ktorému však mali predchádzať mierové zmluvy Izraela s arabskými štátmi a Iránom. (Karawan, 1999) Podľa tohto prístupu do procesu odzbrojenia nemali byť zahrnuté nosiče ZHN, keďže ide o stabilizujúci faktor bezpečnosti regiónu a vyrovnávajú konvenčnú vojenskú silu Izraela. Prístup Sýrie uplatňovaný do roku 2003 tak zodpovedá prístupu, ktorý na riešenie proliferácie ZHN na Blízkom a Strednom východe navrhuje Izrael.

Po vojne v Iraku sa sýrsky prístup zmenil. V súčasnosti Sýria presadzuje komplexnú elimináciu ZHN v rámci regiónu, vrátane nosičov. Podstatnou zmenou v sýrskom prístupe je fakt, že elimináciu ZHN v rámci regiónu nespája s predchádzajúcim politickým urovnaním arabsko-izraelského konfliktu a uzatvorením mierovej zmluvy. Ďalej Sýria nešpecifikuje aktérov, ktorí by sa mali vzdať ZHN. Sýrsky návrh na odzbrojenie regiónu je blízky návrhu riešenia proliferácie ZHN na Blízkom a Strednom východe, ktorý presadzuje Egypt a ktorý je zároveň prerokovávaný v rámci multilaterálnych regionálnych rozhovorov. Ide konkrétne o vytvorenie Pásma bez nukleárných zbraní a Pásma bez ZHN na Blízkom a Strednom východe, ktoré rezonujú v medzinárodnom spoločenstve už viac ako tri dekády, avšak návrhy

sa stále nachádzajú v prednegociačnej fáze. Nepochybne by vytvorenie pásiem malo priaznivý vplyv na bezpečnosť a stabilitu celého regiónu.

Pásmo bez nukleárných zbraní (Nuclear-Weapon-Free Zone, NWFZ) predstavuje geograficky vymedzený región, v rámci ktorého majú štáty zákaz vyrábať, vlastníť, prepravovať, rozmiestňovať alebo testovať nukleárne zbrane.⁴ (Foradori, Malin, 2012) Právny status NWFZ bol formálne ukotvený prostredníctvom rezolúcie 3472 B Valného zhromaždenia OSN v roku 1975. Podľa rezolúcie pásmo bez nukleárných zbraní je zóna uznaná Valným zhromaždením OSN a založená skupinou štátov medzinárodnou zmluvou. Podľa zmluvy:

1. v rámci zóny existuje úplná absencia nukleárných zbraní,
2. na zaistenie plnenia záväzkov vyplývajúcich zo zmluvy zo strany štátov je zriadený medzinárodný systém kontroly a verifikácie. (United Nations, 1975)

Primárnym cieľom NWFZ je zvýšiť bezpečnosť regiónu prostredníctvom odstránenia nukleárných zbraní v rámci geograficky vymedzeného územia, a tým prispieť k zvýšeniu medzinárodnej bezpečnosti. Ide teda o multilaterálny prístup, prostredníctvom ktorého by boli v rámci Blízkeho a Stredného východu vytvorené medzinárodné režimy podľa liberálno-idealistickej tradície. NWFZ má vytvárať konkrétne priestor pre spoluprácu štátov v rámci regiónu na riešení spoločných problémov bezpečnosti a nie pre ich súperenie a vzájomné konflikty. NWFZ je zároveň považované za komplementárny prvok medzinárodného režimu zmluvy NPT, a preto by malo prispieť k jej implementácii a dodržiavaniu na Blízkom a Strednom východe. V súvislosti s regiónom Blízky a Stredný východ sa od 90. rokov 20. storočia uvažuje o vytvorení pásma bez ZHN (Weapons of Mass Destruction-Free Zone, WMDFZ), ktoré bolo definované Valným zhromaždením OSN v roku 1978 obdobne ako pásmo bez nukleárných zbraní. Dodnes však iniciatívy neboli realizované a nachádzajú sa zatiaľ len v prednegociačnej fáze.

Všetci regionálni aktéri si veľmi dobre uvedomujú, že vytvorenie pásiem je tak v individuálnom ako aj v kolektívnom záujme, keďže by znamenali posilnenie bezpečnosti a stability v regióne. Podľa teoretikov sociálneho konštruktivismu by malo ísť o vytvorenie silného odzbrojovacieho a kontrolno-zbrojného režimu, ktorý by bol schopný prostredníctvom

⁴ V súčasnosti na svete existuje päť NWFZ. Ide konkrétne o Pásmo bez nukleárných zbraní v Juhovýchodnej Ázii z roku 1997, Pásmo bez nukleárných zbraní v Latinskej Amerike a Karibiku z roku 1969, Pásmo bez nukleárných zbraní v Afrike z roku 2009, Pásmo bez nukleárných zbraní v južnom Pacifiku z roku 1986 a Pásmo bez nukleárných zbraní v Strednej Ázii z roku 2009. Existujúce NWFZ sa striktne týkajú len nukleárných zbraní, pričom neexistujú regionálne zmluvné režimy, ktoré by sa týkali všetkých kategórií ZHN.

vlastných regionálnych nástrojov a silného verifikačného mechanizmu zabrániť ďalšiemu šíreniu ZHN v regióne a poskytnúť bezpečnostné záruky štátom.

Regionálni aktéri v zásade myšlienku vytvorenia WMDFZ podporujú, čo bolo potvrdené tým, že daná problematika bola opakovane prerokovávaná a potvrdzovaná zo strany zainteresovaných aktérov, ako aj medzinárodným spoločenstvom na najvyššej politickej úrovni a bola zahrnutá do niekoľkých oficiálnych dokumentov. Napriek značnej medzinárodnej podpore pre vytvorenie WMDFZ na Blízkom a Strednom východe a schváleným rezolúciám podporujúcim iniciatívu, doteraz nedošlo k implementácii návrhov.

Za hlavné príčiny možno považovať dlhodobé prekážky, ktoré bránia napredovaniu procesu vytvorenia WMDFZ na Blízkom a Strednom východe. Ako bolo spomenuté, bezpečnostné prostredie regiónu Blízkeho a Stredného východu je blízke východiskám realistickej a neorealistickej teórie medzinárodných vzťahov s charakteristickými prejavmi uplatňovania politiky mocenskej rovnováhy. K základným prekážkam odzbrojenia regiónu patrí vnímanie ZHN ako nevyhnutných prostriedkov na zaistenie si vlastnej bezpečnosti a vzájomná nedôvera medzi regionálnymi aktérmi. (Foradori, Malin, 2012) To, že štáty v regióne majú záujem získať, vyrobiť a vlastniť ZHN bolo niekoľkokrát dokázané v minulosti. ZHN sú vnímané ako nevyhnutný prostriedok na zaistenie si vlastnej bezpečnosti a prežitia, ako prvok odstrašenia voči nepriateľovi a v neposlednom rade aj ako prostriedok na zaistenie si prestíže a postavenia v rámci regiónu. Je pravdepodobné, že pokiaľ štáty budú vnímať ZHN ako nevyhnutný prostriedok na zaistenie týchto národných záujmov, nebudú sa ich chcieť vzdať bez spoľahlivej záruky, že ich bezpečnosť bude zaistená. Vzdanie sa arzenálov ZHN a komplexné odzbrojenie regiónu Blízky a Stredný východ v duchu liberálno-idealistickej koncepcie bude preto vyžadovať najmä zmenu bezpečnostných konceptov a vnímania bezpečnostných hrozieb zo strany regionálnych aktérov.

Druhou prekážkou, ktorá bráni vytvoreniu WMDFZ na Blízkom východe je vzájomná nedôvera medzi regionálnymi aktérmi, ktorá je hlboko zakorenená v regionálnych konfliktoch, ktoré mali charakter medzištátnych ako aj vnútroštátnych konfliktov, územných sporov, intervencií zo strany externých aktérov, zápasu o hegemoniu v regióne a pod. Konkrétne ide najmä o arabsko-izraelský, izraelsko-palestínsky konflikt⁵, iracko-iránsku vojnu (1980 – 1988) a vojnu v Perzskom zálive (1990 – 1991), ktoré majú ešte aj v súčasnosti dopad na bezpečnostné prostredie regiónu. Konflikty vytvorili na Blízkom východe atmosféru

⁵ Bližšie pozri: Kucharčík, 2004

vzájomného podozrievania sa, ktorá mala negatívne dôsledky aj v podobe proliferácie ZHN. Vzájomná nedôvera štátov však zároveň bránila v otázke odzbrojenia regiónu a v uskutočnení efektívnych krokov k vytvoreniu WMDFZ. Počas prebiehajúcich konfliktov tak otázka odzbrojenia regiónu zostávala marginálnym problémom v rámci regionálneho bezpečnostného prostredia. Na podporu vzájomnej dôvery štátov by mohli slúžiť rôzne opatrenia na budovanie dôvery. V praxi by mohli nasledovať po uzavretí mierových dohôd. Konkrétne by sa mohlo jednať o spoločné opatrenia v oblasti krízového manažmentu, uzavretie dohôd o vzájomnom informovaní sa o vojenských aktivitách alebo o uzavretie dohody o verifikačných mechanizmoch, ktoré by overovali využívanie nukleárných, chemických a biologických programov štátov výlučne na mierové účely, či o vyhlásenia jednotlivých regionálnych aktérov, že sa vzdajú použitia ZHN na riešenie medzištátnych konfliktov a pod. (Othman, Abdulrahim, 2004) Podľa arabských štátov však vzájomná dôvera aktérov môže byť dosiahnutá len vtedy, ak sa Izrael vzdá svojich nukleárných zbraní a pristúpi k medzinárodnému režimu NPT. (Al-Assad, 2009)

Ak by však aj došlo k prekonaniu uvedených faktorov vyplývajúcich z charakteru bezpečnostného prostredia Blízkeho a Stredného východu, okrem nich vytvoreniu efektívnej WMDFZ bránia aj ďalšie faktory. Ide konkrétne o procedurálne prekážky spojené so samotnou implementáciou WMDFZ a v neposlednom rade aj aktuálna zložitá politicko-bezpečnostná situácia v regióne.

Záver

Odzbrojenie regiónu Blízky a Stredný východ je už niekoľko dekád žiaducim vývojom zložitej bezpečnostnej situácie zo strany medzinárodného spoločenstva. Jeho primárnym cieľom v súlade s liberálnou a idealistickou teóriou medzinárodných vzťahov je predísť použitiu nukleárných, chemických a biologických zbraní na riešenie regionálnych medzištátnych konfliktov a kríz. V rámci článku boli predstavené dva základné prístupy k odzbrojeniu regiónu. Globálny prístup znamená začlenenie štátov Blízkeho a Stredného východu do medzinárodných režimov NPT, CWC, BWC a CTBT a uskutočnenie tak liberálno-idealistickej myšlienky. V praktickej rovine je však táto možnosť odzbrojenia regiónu neprijateľná pre kľúčové štáty, keďže zmluvy a ich medzinárodné režimy považujú za diskriminačné a nefunkčné.

V rámci regionálneho prístupu je podporovaný návrh na vytvorenie Pásmo bez ZHN na Blízkom východe. Napriek jeho širokej intraregionálnej a medzinárodnej podpore zostáva stále len v prednegociačenej fáze. Jeho realizácii totiž bránia konkrétne faktory. Z charakteru bezpečnostného prostredia vyplývajú dlhodobé prekážky brániace vytvoreniu WMDFZ na Blízkom a Strednom východe. Ide konkrétne o charakter bezpečnostného prostredia regiónu, ktoré je blízke východiskám teórie realizmu a neorealizmu. To má za následok skutočnosť, že štáty, ktoré v zahraničnej politike uplatňujú realistickú politiku mocenskej rovnováhy nie sú ochotné implementovať liberálno-idealistický koncept WMDFZ v bezpečnostnom prostredí Blízkeho a Stredného východu. Riešením by bolo vytvorenie WMDFZ ako silného odzbrojovacieho a kontrolno-zbrojného režimu podľa teoretikov sociálneho konštruktivismu. WMDFZ by v takom prípade muselo disponovať silným verifikačným mechanizmom a schopnosťou zaistiť bezpečnosť regionálnych štátov.

Použitá literatúra:

AL-ASSAD, W. 2009. Nuclear Proliferation in the Middle East: The Quest for a NWFZ In NIKITIN, A. (eds.) *Lessons to be Learned from Non-Proliferation Failures and Successes*, Amsterdam: IOS Press, 2009. ISBN 978-1-58603-932-5, s. 96 - 106.

DEMAREST, L. 2012. *Towards a Stronger Non-proliferation Regime? The Role of Nuclear Disarmament, State Interests, and Institutions*. [online]. Leuven: Center for Research on Peace and Development, 2012. [cit. 2013-07-25], 20 s. Dostupné na internete: <http://soc.kuleuven.be/web/files/12/80/wp10.pdf>

DIEHL, S. J., MOLTZ, J. C. 2002. *Nuclear Weapons and Nonproliferation*. Santa Barbara: ABC-CLIO INC, 2002. 281 s. ISBN 1-57607-361-0.

FORADORI, P., MALIN M. B. 2012. *WMD-Free Zone in the Middle East: Creating the Conditions for Sustained Progress*. Cambridge: Belfer Center for Science and International Affaires, 2012, s. 60.

HYMANS, J. E. C. 2006. *Theories of Nuclear Proliferation: The State of the Field*. [online]. In *The Non-proliferation Review*, Vol. 13, Num. 3, 2006. ISSN 1073-6700. [cit. 2013-07-25], s. 455-465. Dostupné na internete: <http://cns.miis.edu/npr/133toc.htm>

CHUGURYAN, S. 2011. Rusko v 21. storočí - mocenské postavenie. In *Medzinárodné vzťahy 2011 : aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2011. ISBN 978-80-225-3357-7. s. 446-453.

CHUGURYAN, S. 2012. Východiská bezpečnostnej politiky Ruskej federácie. In *Bezpečnostné fórum 2012*. Banská Bystrica: FPV a MV UMB, 2012. ISBN 978-80-557-0332-9. s. 451-458.

KARAWAN, I. A. 1999. Arab Perspectives on Middle Eastern Security. In SCHNEIDER, B. (ed.) *Middle East Security Issues: In the Shadow of Weapons of Mass Destruction Proliferation*. Alabama: Air University Press, 1999. ISBN 1-58566-077-0, s. 61 – 76.

KUCHARČÍK, R. 2004. Israeli-Palestinian Conflict the most Recent Peace Initiatives. In *World, Europe and National State*. Banská Bystrica: FPV a MV UMB, 2004. ISBN, s. 73 – 78.

OGILVIE-WHITE, T. 1996. *Is There a Theory of Nuclear Proliferation? An Analysis of Contemporary Debate*. [online]. In *The Non-Proliferation Review*, Non-proliferation Review, Vol. 4, No. 1., 1996. [cit. 2013-07-25], s. 43-60. Dostupné na internete: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/ogilvi41.pdf>

PRICE, R., TANNENWALD, N. 1996. Norms and Deterrence: The Nuclear and Chemical Weapons Taboos. In KATZENSTEIN, P. J. *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press, 1996. s. 99 – 129. ISBN 0-231-10468-5.

SELIM EL-SAYED, M. 2006. Arab perspectives on the question of WMD proliferation in the Middle East. In SING SIDHU, W. P., THAKUR, R. (eds.) *Arms Control after Iraq*. New York: UN Press, 2006. ISBN 978-928-0-811315, s. 243 – 255.

UNITED NATIONS. 1975. Comprehensive study of the question of nuclear-weapon-free zones in all its aspects [online]. United Nations, 1975. [cit. 2013-07-25]. Dostupné na internete: <

[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/3472\(XXX\)&Lang=E&Area=RESOLUTION](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/3472(XXX)&Lang=E&Area=RESOLUTION)>

WALT, S. M. 1987. *The Origins of Alliances*. New York: Cornell University Press, 1987, s. 321. ISBN 9780801494185.

WALTZ, K. N. 1979. *Theory of International Politics*, Reading, Berkeley: UC Press, 1979, s. 256. ISBN 978-1577666707.

Kontakt

PhDr. Daša Adašková, PhD.

Katedra medzinárodných politických vzťahov

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomickej univerzity v Bratislave

dasa.adaskova@euba.sk

Vládnutí v době evropské integrace (reflexe současné podoby multilevel governance)

Karolina Tichá

Abstrakt

Následující studie se zabývá konceptuálním uchopením současných modelů vládnutí, které považuje za výsledky změn, které ve veřejném sektoru startovali od 80. let. V důsledku zesílení globalizačních a integračních tlaků bylo možné pozorovat zásadní změny v organizaci veřejné sféry a to jak v národních státech, tak i EU jako instituci. Pozornost je zaměřena na posun od teorie government ke governance a osvětlení pojmu multilevel governance jako vládnutí na horizontální i vertikální úrovni. Teoretické poznatky jsou aplikovány na případ EU jako instituce a jejího trojrovinového pojetí.

Klíčová slova: vládnutí, disperze autority, europeizace, nehierarchický institucionální rámec, konsensuální rozhodovací proces, partnerství, otevřená metoda koordinace

JEL Klasifikace: H7, N4

Abstract

The following study deals with conceptual grasping of the current models of governance that considers the results of the changes started in the public sector from 80'. As a result of boost of globalization and integration pressures were seen major changes in the organization of the public sector both in nation states and the EU as an institution. Attention is focused on the shift from government to governance theory and lighting of concept multilevel governance at horizontal and vertical level. Theoretical knowledge is applies to the case of the EU as an institutional and its threelevel conception.

Key words: Governance, Dispersion of Authority, Europeanization, Nonhierarchical Institutional Frame, Consensual Decision-Making Process, Partnership, Open Method of Coordination

JEL Clasification: H7, N4

Úvod

V posledních letech jsme v kontextu tvorby veřejné politiky svědky několika výrazných změn. Za prvé, oslabování výsadního postavení politicko-administrativního

aparátu jako rozhodovatele, což je na úrovni teorie možné pozorovat jako vzdalování se konceptu silného byrokratického státu a posilování principu subsidiarity. Za druhé, vládnutí (ve smyslu angl. *gouvernance*) se stává synonymem odklonu od tradičních hierarchických struktur k polycentrickému vládnutí vycházejícího z flexibilní sítě horizontálních vztahů. A za třetí, výsledné politiky jsou spíše sumou jednotlivých koordinací na vícero úrovních a především vícero aktéry, protože z hlediska zabezpečování a poskytování veřejných služeb sílí zapojení substátních a nestátních aktérů.

Cílem této přehledové studie je zkoumat podmínky, ve kterých si národní státy pomocí svých institucionálních a politických kapacit uchovávají své postavení a zároveň odhalovat, k jakým změnám ve vládnutí dochází. Předpokládáme že zmíněné podmínky jsou a priority determinovány procesem evropské integrace, přičemž nám toto konstatování umožňuje koncentrovat studovanou problematiku do okruhu členských (a případně kandidátských) států EU.

Evropská integrace¹ je masivní proces, který nastartoval institucionální změny v mnoha oblastech a odvětvích. Považujeme ji za jeden z hlavních činitelů v procesu transformace národního státu, jeho suverenity², identity a funkcí. Navíc významně přispívá k vytváření nových struktur vládnutí a zapojení nových aktérů jako systému více úrovněového vládnutí.

Spolu s prohlubujícím se evropským integračním procesem se rozvíjí snaha uchopit hlavní konstitutivní rozhodnutí, která byla mezníky v integračním procesu, a tím pádem i teoretická reflexe v různých vědních disciplínách. Zájem politologie přitáhlo upevnění integrace po přijetí Jednotného evropského aktu, pokračujícího smlouvami z Maastrichtu, Amsterdamu a Nice, až po současnou Lisabonskou smlouvu.

V 90. letech se tak přistoupilo k novým zkoumáním a teoretickým rámcům pro vysvětlení fungování EU, konkrétně europeizaci a multilevel governance, pro které by se základní premisy výzkumu mohly shrnout do otázek typu: Jaký je vliv evropské integrace na národní státy – oslabuje ji nebo posiluje multiúroveň? Jaká je role národních institucí

¹ Pojem integrace se v předkládané studii objevuje často, proto na úvod uvádíme, že jím označujeme „specifickou formu spolupráce mezi členy integračního seskupení. Tato spolupráce začíná na mezivládní úrovni, její základ tvoří konsensus o oblastech, cílech a o metodách, jimiž má být realizována. Na základě vznikají nadnárodní prvky, spočívající v přenesení určitých kompetencí, dosud náležejících státům, na společně vytvořené orgány. Právě přítomnost nadnárodních prvků se integrace liší od ostatních forem mezinárodní kooperace (Zemanová, 2007, str. 34).

² Klasické pojetí suverenity se mění vytvářením právního pořádku, který podporuje pluralismus a fungování demokratického systému v národnostně homogenních územích (Keating, 2004).

v procese integrace a adaptace na prostředí EU? A jak se fungování EU promítá do vládnutí na národní úrovni?

Všechny tyto otázky významně korespondují s cílem předkládané studie, kterému odpovídá i struktura práce. V první kapitole je ve snaze o dosažení terminologické a chronologické ucelenosti prezentována teorie vládnutí a nastíněny příčiny posunu od vládnutí ve smyslu government k vládnutí jako governance. Následující kapitoly se soustředí na zkoumání oněch podmínek a vlivů, které působí změny v současném vládnutí. Podrobně jsou rozebírány koncepty europeizace a multilevel governance (MLG), jako přístupy popisující proces evropské integrace a decentralizační proměny uvnitř členských států. Oba koncepty poskytly teoretickou bázi pro zkoumání forem vlivu EU na národní vládnutí a projekci trojrovninného pojetí do procesu tvorby veřejné politiky. V závěrečné kapitole je rozebírána otevřená metoda koordinace jako diskutovaný nástroj v souvislosti s europeizací a MLG, který je na teoretické úrovni doposud jen slabě rozpracován.

Předkládaná studie vychází převážně z časopiseckých statí a metodologických kapitol monografií, přičemž se z větší části jedná o anglicky psané texty západoevropské provenience.

Z hlediska metodologie převažovala obsahová analýza primárně vycházející ze systematizace poznatků získaných z odborné literatury a dalších relevantních zdrojů, doplněná o komparaci, analogii a syntézu nashromážděných informací.

1 Od government ke governance

Abychom se mohli zabývat současnou podobou vládnutí a modifikacemi, které EU přináší, považujeme za důležité uvést několik úvodních poznámek k teorii vládnutí jako klíčového komponentu pro politické uspořádání v liberálních demokraciích typické pro národní státy.

Vládnutí ve smyslu government „je pojímáno jako netržní, politické rozhodování a jeho realizace s využitím práva, demokratických politických institucí zprostředkujících informace o zájmech občanů a veřejných rozpočtů. Stát (government) je tudíž zároveň pojímán jako nástroj regulující chování sociálních aktérů, nástroj, který plní podobné regulační funkce jako trh, ale jinými způsoby a s odlišnými cíli“ (Potůček, 2005, str. 17). Government je tedy vyjádřením hierarchické struktury politického systému, ve kterém je tvorba veřejné politiky výhradní doménou národních vlád.

Ve druhej polovine 20. storočia sa otvorilo množstvo debát o výlučnom postavení štátu, konkrétne z hľadiska jeho vládnutí a autority. Po 2. svetovej válke štát navyše z hľadiska plnenia svojich úloh expandoval v každom odvetví verejnej politiky, čo bolo považované za legitímne a potrebné, ale samotná organizácia verejného sektora bola podrobovaná rastoucej kritike.

V medzinárodnom systéme vířily diskuse okolo anarchie v medzinárodných vzťahoch a vzájomnej zodpovednosti medzi medzinárodnými inštitúciami a štátmi. To všetko vyústilo do otázok, či kapacita národných štátov ako kľúčového aktéra je stále dostatočujúca, keď môžeme pozorovať skôr eroziu unitárnych štruktúr a ďalej, jestli stávajúca dimenzia vládnutí zodpovedá náročnosti, ktoré sú na správu vecí verejných kladené (Kjaer, 2004; Sørensen, 2006).

Samotná úloha štátu začala byť zpochybnovaná, pretože prestával plniť funkcie, ke ktorým bol pôvodne konštruovaný, to znamená, že do riešenia vnútroštátnych sociálnych problémov sa zapojovali i iní aktéri. V globálnej spoločnosti sa riešenie nových problémov javilo ako nevyhnutné prostredie pre kooperáciu štátov, nadnárodných a nevládných subjektov, ale zároveň vyvstávala otázka zodpovednosti za prijímané rozhodnutia. Celý proces bol ešte umocnený evropskými integračnými procesmi, formovaním nových spôsobov zájmovej reprezentácie a rozvojom globálnej ekonomiky. Tradičný model centralizovanej byrokracie vystavený na hodnotovom systéme z prelomu 18. a 19. storočia bol napaden³, čo v západných demokraciách spustilo vlnu reforiem (Kjaer, 2004).

V 80. rokoch môžeme pozorovať sériu transformácií uskutočňovaných vo verejnom sektore a smerujúcu k privatizácii a uplatňovaniu nových vzorcov v poskytovaní verejných služieb, čo politológia nazýva ako posun od vládnutí vo zmysle government ke governance (Rhodes, 2007).

Dostávame sa tak k užívaniu pojmu vládnutí (vo zmysle angl. governance), ktorý má v súčasnosti dve dimenzie. Za prvú, jej môžeme užívať ako synonymum odklonu od tradičných hierarchických štruktúr k polycentrickému vládnutiu vychádzajúciemu z flexibilnej siete horizontálnych vzťahov. Inak povedané, ako formu adaptácie štátu na podmienky konca 20. storočia v Európe a najmä pak EÚ ako regiónu permanentne prechádzajúciemu procesmi hierarchizácie, decentralizácie a regionalizácie. Za druhú, ako koordinovanú reprezentáciu sociálnych systémov s prevládajúcou hlavnou rolou štátu v celom procese tvorby verejnej politiky.

³ Ako formy riešenia sa zformovali napríklad teórie politických sietí, new public management atď.

Přesto však stále zůstává zodpovědět hlavní otázku, a sice, do jaké míry si stát pomocí svých institucionálních a politických kapacit uchovává řídicí postavení, na což navazuje otázka, jak se mění postavení států vůči ostatním aktérům, jejich sítím a partnerstvím, zapojujícím se tvorby politik (Rhodes, 2007). Nové vládnutí (governance) totiž představuje schopnost původní government implementovat politiku a tak přímo ovlivňovat život ve společnosti za předpokladu, že dochází k oklešťování role státu pod vlivem vznikajících sítí vzájemné závislosti a výměny zdrojů, stále však se značnou autonomií centra tvořeného státem. Zdůrazňuje se potřeba nových způsobů řešení stávajících a diferencujících se společenských problémů jako výsledek spolupráce veřejného, soukromého a třetího sektoru.

Pod vlivem transformace interakcí mezi aktéry veřejné politiky, uchopil Le Galès vládnutí jako „*vedení/řízení bez primátu jeho odsouhlasení suverénním státem*“ (Le Galès In Král'ová, 2009, str. 205). S tímto tvrzením koresponduje premisa, že při zkoumání vládnutí, je nezbytné soustředit se na vzájemné vztahy a současně prolínání mezi občanskou společností, státem a trhem jako tří regulátorů života společnosti.

Samotné vládnutí potom je „*proces koordinace činnosti aktérů, sociálních skupin a institucí na dosahování vlastních cílů diskutovaných a definovaných kolektivně ve fragmentárním a nejistém prostředí vyjednávání pluralistických zájmů*“ (Král'ová, 2009, str. 207).

Charakter postmoderní pluralitní společnosti a spektrum ambivalentních požadavků, které produkuje, zahrnuje do konceptu vládnutí Leca. Ten upozorňuje, že výkon státních funkcí se stává stále složitějším, protože synchronizované řešení agregovaných sociálních požadavků je téměř nepřekonatelné. Vládnutí se tak posouvá do pozice dilematu mezi reprezentativním vůdcovstvím a efektivním vedením veřejné politiky. Činnost vlády pak působí jako protipól zohledňování zájmů voličů (Král'ová, 2009).

Nyní jsme přiblížili jen dvě možnosti, jak současná odborná literatura uchopuje governance. Význam a konotace jeho užívání jsou však, jak Kooiman ukazuje, mnohem rozmanitější (2007, str. 70 - 74):

- Governance jako minimální stát redefinující rozsah a formy veřejných intervencí.
- Corporate governance jako způsob řízení a kontroly velkých institucí.
- Governance jako New public management neboli méně vlády a více vládnutí.

- Governance jako synonymum dobrého vládnutí⁴.
- Governance jako socio-kybernetické vládnutí.
- Governance jako samoorganizující sítě vládnutí.
- Governance jako řízení, kontrola a vedení veřejného sektoru vládou.
- Governance jako globální vládnutí v mezinárodním prostředí.
- Governance v intencích ekonomického prostředí.
- Governance jako škola založená na Foucaultově odkazu.

Vládnutí v sobě odráží potřebu kolektivní akce, nikoliv však jako výrazu potřeby kolektivu, ale jako kombinace veřejného a soukromého (rozmazání hranice mezi dvěma sektory) – jediné schopné odpovídat na komplikovanější a komplexnější společenské potřeby. Na významu tak získávají veřejno-soukromá partnerství a poskytování veřejných služeb kontrahováním (Kooiman, 2007).

Treib, Bähr a Falkner při zkoumání modelu governance odmítají ryze historický přístup popsany výše a přiklánějí se k jeho definování skrze analytické kategorie. Přicházejí s typologií governance podle náležitosti k trojdimenzionálnímu dělení politiky. Spojitost governance s dimenzí politics vnímají skrze mocenské vztahy mezi politickými aktéry pro popsání procesu tvorby politiky, ve kterém dochází ke sdílení moci mezi veřejným a soukromým sektorem. Tvorba politiky se tak děje uvnitř interorganizačních sítí. Z hlediska polity je pro governance určující institucionální struktura aktérů. Ta může mít buďto hierarchický charakter, v rámci kterého jeden nebo jen několik aktérů má právo dospět ke kolektivně závazným rozhodnutím, nebo struktura připomíná trh a aktéři si tím pádem jsou ve způsobu svého jednání rovni⁵. A finálně, na governance můžeme nahlížet i skrze nástroje, kterými jsou cíle v daných politikách dosahovány, čímž dochází k propojení s dimenzí policy. V tomto případě rozlišujeme pět typů governance: (1) výstupy ve formě legislativy (konkrétně regulace, direktiv a závazných nařízení) nebo měkkého práva (například směrnice); (2) rigidní nebo flexibilní přístup k implementaci; (3) přítomnost nebo absence sankcí; (4) materiální nebo procedurální regulace; (5) flexibilní nebo rigidní povaha konkrétních nástrojů (Treib – Bähr – Falkner, 2005).

⁴ Koncept zastávaný Světovou bankou jako „*institucionální kapacita veřejných organizací poskytovat veřejné a jiné zboží poptávané občany země nebo jejich zastupiteli, efektivním, transparentním, nestranným a zodpovědným způsobem*“ (World Bank, 2000, str. 20). V praxi si pod tím představujeme podporu reforem v rozvojových zemích, posilující vládnoucí kapacity na jedné straně a rozvoj občanské společnosti na straně druhé.

⁵ Do úvahy je potřeba brát horizontální i vertikální rozměr jednotlivých struktur.

Ovšem ani governance nefunguje jako vyčerpávající model vládnutí. Podle Kráľové můžeme identifikovat tři problémy, které v současné správě věcí veřejných nejvýrazněji rezonují (2009, str. 208):

- technická hustota a komplexnost veřejné činnosti narůstá,
- sociálně-organizační prostředí veřejné činnosti je čím dál více nestálé, nejisté a rizikové,
- artikulace tvorby veřejné politiky zdůrazňuje na jedné straně elektorální politiku a na druhé straně politiku problémů⁶.

Společným jmenovatelem všech tří je zvyšující se heterogenost – tolik typická pro postmoderní společnost. Do úvahy je potřeba brát i stupňující se globální výzvy, pro jejichž řešení je nezbytné zapojení nadnárodních, mezivládních i nestátních aktérů, čímž ještě více dochází ke stírání hranic mezi soukromým a veřejným sektorem.

2 Koncept europeizace

Koncept europeizace se zformoval v polovině 90. let v důsledku provedení několika komparativních studií o proměnách národní politiky, v rámci kterých byla existence a vliv EU nadefinována jako nezávislá proměnná (Ladrech, 2010).

„V rámci politických věd se v průběhu devadesátých let minulého století europeizací zabývaly zejména časopisecké stati a dílčí příspěvky v knižních publikacích. Od konce devadesátých let, s rostoucí dynamikou v průběhu tohoto desetiletí, na ně navazovaly knižní monografie, v nichž se europeizace stala ústředním tématem“ (Zemanová, 2007, str. 30).

O europeizaci není v současnosti možné uvažovat jako o ustálené teorii, ale spíše o konceptu⁷ vysvětlujícím evropskou integraci a proměny s ní (a v jejím důsledku) probíhající. Nabídneme proto několik definičních možností, jak k europeizaci, jako procesu zahrnujícího množství aktérů přistupovat.

⁶vztah mezi reprezentativností volitelných postů a realizací veřejné politiky (nutnou) vícero aktéry působí nejasně

⁷ Výzkum europeizace je možné označit za dynamickou vědní oblast, které je věnována značná pozornost na mezinárodním poli, a proto je možné očekávat zintenzivňování jejího výzkumu po teoretické i metodologické stránce s ohledem na kritické zhodnocení dosavadních přístupů (Zemanová, 2007).

Ve značně rozšířeném pojetí je europeizaci možné považovat za proces přizpůsobování se státu změnám, které vyplývají z evropské regionální integrace ve smyslu procesu sblížování ekonomických a politických vazeb mezi geograficky blízkými státy (Graziano – Vink, 2008). Nebo dále, že se jedná o „proces strukturální změny spojené s Evropskou unií, ovlivňující aktéry, instituce, ideje a zájmy“ (Featherstone, 2003, str. 3). A podle jiné skupiny autorů europeizace obsahuje „vznik a rozvoj výrazných struktur vládnutí na úrovni EU, tedy politických, právních a sociálních institucí, spojených s politickým řešením problémů a formalizujících vztahy mezi aktéry a politickými sítěmi, specializujícími se na vytváření autoritativních evropských pravidel chování (Cowles – Corpaso – Risse, 2001, str. 3).

V tomto maximalistickém pojetí europeizace koncentruje široké portfolio problémů s cílem vytvořit jednotnou Evropu skrze upevňování kulturních tradic, politických a právních principů atd. (Zemanová, 2007).

Trochu úžeji je europeizaci možné chápat jako dynamický proces, ve kterém se národní politika stává postupně předmětem politiky na úrovni EU (Börzel, 1999). A ještě konkrétněji, že se jedná o „rostoucí proces reorientace směru a podoby politiky do takového stupně, kdy se politická a ekonomická dynamika Evropského společenství stává součástí organizační logiky národního politického života a tvorby národní veřejné politiky“ (Ladrech, 1994, str. 69).

Pro úplnost si uvedme ještě pět fází podle Olsena, kterými proces europeizace prochází (Olsen, 2003, str. 334):

- (1) změny vnějších teritoriálních hranic,
- (2) rozvoj vládních a správních institucí na evropské úrovni,
- (3) export evropského způsobu organizování politického rozhodování a vládnutí mimo Evropu,
- (4) politický projekt, podporující vytvoření jednotné a politické silné Evropy,
- (5) proniknutí institucí evropské úrovně do národních a substátních systémů vládnutí.

Ačkoliv je europeizace sama o sobě procesem, je tvořena procesy a) konstrukce, b) rozptylování a c) institucionalizace formálních a neformálních pravidel, procedur, politických paradigmat, stylů, způsobů uspořádání různých záležitostí a sdíleného přesvědčení a norem, které se nejprve definují a konsolidují v politických procesech na úrovni EU a posléze dochází k jejich vtělení do logiky domácího (státního a substátního) diskurzu, politických struktur a

veřejných politik“ (Radaelli, 2000, str. 4). Z tohoto důvodu je europeizace úzce spojována s adaptací a proměnami domácího institucionálního prostředí.

Jádrem takového minimalistického pojetí jsou *dopady evropských integračních procesů na domácí úrovni, tedy změny vyvolané integračními procesy v různých sférách vnitřního prostředí státu. Přesněji jde zejména o tři okruhy otázek* (Börzel In Zemanová, 2007, str. 32):

- ve kterých oblastech EU státy ovlivňuje, tedy dimenze vnitřních změn;
- jak EU státy ovlivňuje – mechanismy vnitřních změn;
- jaké jsou efekty vlivu EU na státy – výsledná podoba vnitřních změn.

Výše nabízené definice poukazují na vnímání procesu integrace shora, to znamená jako na činitele determinujícího změny v národních politikách⁸. O europeizaci můžeme tedy mluvit jako o významné proměnné, která se promítá jak do vnitrostátní institucionální struktury, tak i do samotné podoby současného vládnutí, protože všechny tři dimenze veřejné politiky se do větší či menší míry⁹ přizpůsobují změnám plynoucím z EU¹⁰. EU tak působí jako nový socializační činitel pro národní státy jako aktéry socializace na úrovni nadnárodní, národní a subnárodní. Míra socializace přitom závisí na daném institucionálním uspořádání členského státu a ochotě adaptovat se.

Na europeizace však nelze pohlížet výhradně jako na jednosměrný proces, ale spíše jako vzájemnou interakci evropské a národní úrovně. Ačkoliv je působení EU na národní státy do značné míry shodné, konkrétní dopady na institucionální strukturu členských států se liší. I na základě podnětů přicházejících z domácího prostředí dochází k neustálému rozvoji EU. „*Shora dolů státy přejímají (download) evropská rozhodnutí a evropské modely ošetření určitých otázek. Zdola nahoru se vlády i další vnitrostátní subjekty snaží problémy na úroveň EU přesouvat (upload). Přesun vládám může pomoci ospravedlnit například reformní opatření, která by jinak byla v národním prostředí těžko realizovatelná* (Zemanová, 2007, str. 38).

EU z podstaty svého fungování podporuje přenos kompetencí na nadnárodní a subnárodní úroveň, čímž se europeizace stává podpornou silou decentralizace a prostředkem upevňování principu subsidiarity. To je možné chápat také jako zdroj budování MLG nebo

⁸ Europeizace tak neovlivňuje pouze stávající členské, ale i kandidátské země.

⁹ Míra přizpůsobení se přímo souvisí s vlivem evropské integrace na vnitrostátní institucionální uspořádání.

¹⁰ Přičemž platí, že čím nižší je kompatibilitnost mezi evropskou a národní politikou, tím vyšší je adaptační tlak ze strany EU (Börzel, 2003).

variantu procesu regionalizace spíše, než teorii vysvětlující proces evropské integrace (Graziano – Vink, 2013).

2.1 Formy vlivu europeizace na národní vládnutí

Pokud o europeizace tedy uvažujeme jako o (dynamickém) procesu přizpůsobování se, nemáme bezvýhradně namysli úplnou konvergenci nebo harmonizaci jednotlivých politik a právních řádů. Právě naopak se v tomto bodě vynořuje otázka, které politiky a do jaké míry podléhají procesu europeizace¹¹. Přičemž EU funguje jako původní činitel, zatímco národní úroveň je v pozici toho, kdo se přizpůsobuje.

EU tak vyvíjí adaptační tlak, a to buď (Zemanová, 2007, str. 34):

- přímý: tlak představují možnosti využití různých stimulů (například příslib poskytnutí finanční pomoci ze strukturálních fondů) nebo kontrolních a donucovacích mechanismů (pravidelná hodnocení států Evropskou komisí, žaloby na neplnění povinností a podobně);
- nepřímý: tlak vyplývá ze samotného faktu přenesení pravomocí na komunitární orgány, z příslibu států podrobit se příslušným rozhodnutím, popřípadě ze skutečnosti, že se přizpůsobují ostatní státy.

Podle Börzelové můžeme mluvit o pěti způsobech případně změnách, ke kterým dochází v důsledku europeizačních tlaků, konkrétně (Börzel, 2003, str. 15-16):

- regrese: v důsledku adaptačních tlaků dochází ke vzdalování se národní politiky od evropského modelu;
- inercie: rezistence ke změnám – členský stát odmítá adaptaci vyžadovanou ze strany EU, čímž se může otevřít prostor pro uplatnění nápravných prostředků EU a tím pádem zvyšování adaptačních tlaků;
- absorpce (upevněná politika): evropský model nebo konkrétní požadavky se stávají součástí národní politiky bez výrazných (nebo jen středních) změn – inkorporované úpravy mají dílčí charakter a uchovávají dosavadní vývoj na domácí sféře;
- akomodace (mozaiková změna): národní politika/prostředí se přizpůsobuje tlakům EU, ovšem prováděné změny se nevztahují na jádro daných politik nebo souvisejících

¹¹ Europeizace respektive zavádění evropských modelů na národní úrovni je akademicky zkoumanou oblastí, přičemž probíhající změny se sledují ve třech úrovních a) v politikách, b) v politickém procesu, c) v politickém systému.

institucí a probíhající změny jsou tedy nepatrné – k dosavadním politikám jsou přidávány evropské elementy;

- transformace (paradigmatická): národní politika/oblast daného státu je zcela nahrazena evropským modelem a tím pádem je provedená změna fundamentální.

Leonardi rozlišuje tři možné reakce národního státu v rámci procesu přejímání euromodelů (2005, str. 80-81):

- negace: jak už z pojmenování vyplývá, národní úroveň odmítá implementaci jednotlivých programů, pravidel nebo regulací – k negaci může dojít v případě, že by náklady spojené s implementací výrazně převýšily možné zisky apod.;
- adaptace: národní úroveň implementuje evropské požadavky jen do té míry, do jaké je to nezbytně nutné;
- učení se: národní úroveň plně přijímá nová pravidla a regulace a snaží se čerpat výhody, které z jejich implementace vyplývají.

Na uvedených děleních je patrné, že se jako klíčový bod z hlediska charakteru probíhající europeizace ukazuje, nakolik jsou jednotlivé národní politiky v (ne)souladu s těmi evropskými. To bývá zpravidla jak determinantem způsobu/ mechanismu přijetí požadovaných změn, tak i zdrojem následného adaptačního tlaku vyvíjeného ze strany EU. Přičemž pouhá přítomnost adaptačního tlaku není automatickou zárukou provedení změny na národní úrovni.

Teoretický základ pojmání nesouladu¹² položila Hérítierová na bázi historického institucionalismus, kdy vycházela z předpokladu, že „*státní instituce usilují o zachování status quo, a proto se při vytváření politik na evropské úrovni snaží na tuto úroveň přesunout svou domácí praxi. Tím minimalizují náklady na adaptaci a upravují evropské „hřiště“ pro potřeby svých domácích subjektů. Pokud se jim přesun domácí praxe nezdaří, jsou náklady na adaptaci vysoké a státy budou s přizpůsobením domácích podmínek euromodelu otálet* (Hérítier In Zemanová, 2007, str. 38).

V případě nesouladu rozlišujeme dva typy – nesoulad politik a institucionální nesoulad. Nesoulad¹³ tedy představuje rozdíl mezi evropskou a domácí politikou nebo evropským a domácím institucionálním prostředím. Konkrétněji: existují rozdílnosti kvalitativního (existující nebo vznikající instituce a organizační struktury orgánů, úlohy a

¹² Někteří teoretici uvažují spíše o souladu (goodness of fit) viz. Cowles – Corpaso – Risse, 2001.

¹³ V určování nesouladu je možné do úvahy brát i náklady potřebné na adaptaci domácího prostředí, které nevznikají jen na straně státu, ale i dalších domácích nestátních subjektů (Falkner, 2003).

kompetence jednotlivých aktérů) a kvantitativního (procedurální pravidla, časové lhůty apod.) charakteru (Falkner, 2003). V případě výrazného nesouladu s europeizačními požadavky může dojít až ke krizi systému, která může vyústit do radikálních a razantních změn (Cowles – Caporaso– Risse, 2001).

Vysoký nesoulad politik má za následek nutnost přijmout nové a mnohdy rozsáhlé úpravy stávajících regulací s významným praktickým dopadem. I když ani to nemusí platit absolutně, protože podle Radaelliho jsou vlády v některých případech nesouladu buďto pod malým adaptačním tlakem, nebo adaptační tlak nemusí fungovat jako signál, jak členský stát zareaguje. A na druhou stranu, i když bude adaptační tlak silný, členský stát může implementovat euromodel bez obtíží (2003).

Za další klíčový faktor v procesu europeizace je možné, při vynechání kategorie nesouladu, označit preference domácích subjektů. Při přizpůsobování se domácího prostředí jsou hlavními tvůrci daného rozhodnutí jednotlivci, kteří se snaží maximalizovat vlastní prospěch (teorie racionální volby), případně hledají nejvýhodnější variantu pro daný společenský kontext (Mastenbroek – Kaeding In Zemanová, 2007). Adaptační tlaky je tak možné zkoumat na pozadí nového (konkrétně sociologického a racionální volby) institucionalismu, kdy je z hlediska výzkumu klíčová logika výhodnosti a logika vhodnosti. *„Logika vhodnosti reflektuje sociální učení a vede k internalizaci norem EU a k rozvoji nových identit. Logika výhodnosti vede k redistribuci zdrojů a k diferencovanému posílení na vnitrostátní úrovni“* (Lajh, 2005, str. 62).

Zkoumání vlivu europeizace na vládnutí na národní úrovni si dovolueme označit za značně kontroverzní téma, protože dochází ke značnému rozkolu mezi teoretickými prognózami a reálnými výsledky. Přesto ale volnost konceptu (souvisejícího s jeho flexibilitou a aktuálností) dovoluje propojení mezi zkoumáním regionálních institucí a integračními procesy (Faetherstone, 2003).

Na jedné straně je možné probíhající proces vnímat jako oslabování suverenity národního státu a vytváření Evropy regionů, no na druhé straně je přesun kompetencí a zdrojů na subnárodní úroveň možné považovat za zvyšování závislosti na centrální úrovni (Lajh, 2005).

3 Koncept Multilevel governance

Teoretické uchopení problematiky vládnutí se v průběhu druhé poloviny 20. století začalo vymykat dosavadnímu pojmání ze strany intergovernmentalismu (EU jako mezivládní záležitost) i neofunkcionalismu (důraz na supranacionální elementy)¹⁴.

Do popředí se dostávají neoliberalní modely vládnutí, konkrétně víceúrovňové/mnohaúrovňové (MLG) a vládnutí bez vlády¹⁵. Důvodem je zejména stále silnější zapojování subnárodních aktérů¹⁶ na národní i evropské úrovni, což s sebou nutně přineslo změny v institucionálním uspořádání i tvorbě jednotlivých politik. Proces tvorby evropských politik se stal specifickým, zejména díky mnohoúrovňovému vládnutí, které odpovídalo dynamice vzájemných tlaků mezi různými arénami rozhodovacího procesu.

Zatímco europeizace pohlíží na změny ve vládnutí převážně shora (EU jako zdroj), MLG bere do úvahy i pohled na subnárodní úroveň. Dosavadní monopol centrální autority je oslabován¹⁷ subnárodními aktéry, kteří se přímo zapojují a participují na tvorbě evropských politik. Mocenská autorita je přesouvána „*jednak k nadstátním i podstátním zdrojům veřejné moci a jednak do stran, směrem k soukromým aktérům*“ (Beneš, 2008, str. 289). Dochází tak k překrývání kompetencí mezi jednotlivými úrovněmi vládnutí, k interakcím mezi aktéry napříč těmito úrovněmi a vytváření jejich vzájemné závislosti.

Na úrovni teorie o MLG hovoříme jako o konceptu, protože stále panuje značná heterogenita z hlediska jeho definičního uchopení. Navíc jej nelze považovat za absolutní pro vysvětlování současných změn ve vládnutí, ale spíše jako způsob řešení otázek spojených s úlohou a postavením národních států a centrálních vlád. Do pozornosti totiž bere i další

¹⁴ Hlavní rozdíl mezi MLG a intergovernmentalismem spočívá ve výlučném postavení státu a vzhledem k neofunkcionalismu je to národní rovina, která se stává „jen“ jednou z úrovní přijímání rozhodnutí (Majerčík – Havlík, 2003).

¹⁵ Koncept vládnutí bez vlády se zformoval jako reakce na rozklad státocentrického přístupu k tvorbě politiky v důsledku změn na mezinárodní scéně, které vedly k zproblematizování situace distribuce a kontroly veřejných statků v mezinárodním anarchickém prostředí. Vládnutí bez vlády odpovídá prostředí transnacionálních vtaů charakteristických disperzí autority mezi pluralitou aktérů, což komplikuje zmíněnou možnost produkovat, distribuovat a následně kontrolovat poskytování veřejných statků. Cílem modelu je skrze institucionalizaci mezinárodní scény vytvořit katalog pravidel a metod přenosu vládnutí na nestátní aktéry a posilovat systém dobrého vládnutí (Dančák – Hloušek, 2007).

¹⁶ Nárůst významu subnárodních aktérů je možné pozorovat na rozšiřování meziregionální spolupráce, zformování Výboru regionů a začlenění principu subsidiarity jako klíčové faktoru při dalším formování EU (Jeffery, 1997).

¹⁷ Přestává být výhradním nositelem rozhodovacích pravomocí.

aktéry a vzťahy. Jeho cieľom je dosáhnúť funkčného rozdelenia kompetencií medzi aktéry participujúcimi na prijímaní politických rozhodnutí.

Vysvetľovanie MLG, ktoré malo dříve své opodstatnění, se v současnosti jeví značně limitované. Důkazem toho je například definice amerického politologa Matthewse, která na MLG nahlížel jako na „*systém nepřetržitého vyjednávání ve vládnoucích centrech na několika teritoriálních úrovních - supranacionální, národní, regionální a lokální, ve kterých jsou jednotlivé vlády vtaženy do územně zastřešujících politických sítí*“ (Matthews In Stubbs, 2005).

Mezi průkopníky teoretického uchopení MLG patří bezpochyby Hooghe a Marks. Marks jako první (v roce 1993) představil model MLG v návaznosti na evropskou strukturální politiku a jeho pomocí se usiloval o deskripci integračního procesu a uchopení změn, které s sebou do dynamiky rozhodovacích procesů přinesl počátkem 90. let. MLG chápal jako „*výsledek širokého procesu, v rámci kterého se vytváří institucionální struktura a rozhodovací proces je postupně rozptylován z rukou národního státu. Toto rozptylování probíhá dvěma způsoby – směrem k subnárodním a nadnárodním úrovním*“ (Marks, 1993, str. 392).

Takto chápaný MLG měl nabídnout alternativu k dosavadnímu státocentrickému vládnutí a popsat jednání subnárodních aktérů, kteří rezignují na politickou participaci na národní úrovni a usilují o přímé napojení na úroveň EU.

V současnosti koncept MLG popisuje spíše jednotlivé modely uspořádání, kdy dochází ke sdílení kompetencií na vícero úrovních. A rovněž je možné zdůrazňovat význam nestátních aktérů¹⁸ a politických sítí¹⁹ jako stěžejní principy MLG, konkrétně jak to činí Papadopoulos: „*v případě MLG jde o formulaci a implementaci veřejných politik sítěmi zahrnujícími veřejné aktéry (politiky a úředníky) příslušícím různým úrovním rozhodování, společně s neveřejnými aktéry různých druhů (ekonomičtí a zájmový aktéři a experti)*“ (2005, str. 316 – 317).

Do procesu tvorby veřejné politiky je tak možné zahrnout vícero diferencovaných a nehierarchicky uspořádaných arén, které se vzájemně snaží hledat kompromis. Dochází tak k distribuci moci na vícero vládních úrovních, kdy vztahy a vzájemné interakce mezi jednotlivými aktéry mohou být formální i neformální. Z toho vyplývá, že MLG má charakter kooperativního vyjednávání.

¹⁸ Kompetence jsou v rámci rozhodovacího procesu sdíleny mezi různými aktéry různých úrovní.

¹⁹ Dochází ke vzájemnému propojení aktérů i rozhodovacích arén.

Ačkoliv současná politologie i vědecká veřejná politika absentují jedinou a univerzálně platnou definici MLG, ve všech teoretických náhledech je patrná snaha o využití konceptu pro účely zvyšování kvality systému, legitimity a efektivnosti zabezpečování veřejných statků i celé veřejné politiky. Spíše než v samotné definici je možné spatřovat všeobecnou shodu nad znaky, které systém MLG vykazuje a které jej charakterizují (Keiser - Prange, 2002). Konkrétně se jedná o a) dynamickou disperzi autority, b) nehierarchizovaný teritoriální design, c) konsensuální charakter rozhodovacího procesu.

Jednotlivé znaky MLG si nyní rozebereme podrobněji. Co se dynamické disperze autority týká, nejjednodušeji je možné na ni nahlížet jako na rozptýlení rozhodovacích pravomocí mezi aktéry a na různých úrovních, konkrétně lokální, regionální, národní a nadnárodní. Rozptyl tak nabývá vertikální i horizontální rozměr, čímž vzniká prostor pro spolupráci veřejného a soukromého sektoru (umožňuje se vznik jejich vzájemných partnerství) a zapojení neveřejných orgánů do procesu tvorby politik²⁰. Jaké konkrétní formy disperze autority můžeme pozorovat v praxi, závisí na aktérech, na které jsou kompetence přenášeny, rovněž jako na obsahové stránce dané politické arény. Tento fakt dodává rozptylu kompetencí dynamický charakter, protože jejich skutečný rozsah je nesnadné určit, pokud se nejedná o tradiční federální model s jasně vymezenými kompetencemi na omezeném teritoriu, ale dochází k jejich vzájemnému překrývání na vícero úrovních.

Nehierarchizovaný teritoriální design chápeme jako absenci vztahů nadřazenosti a podřízenosti. Vertikální struktura nadřazenosti nadnárodních institucí národním státům a ty regionům neplatí. Nehierarchicky uspořádání aktéři mohou mezi sebou vzájemně interagovat a spolupracovat – jsou propojeni sítěmi vzájemných vztahů. I regiony mohou vyjednávat na nadnárodní úrovni, což může vést až do podoby obcházení národní úrovně, a tím pádem posilování nadstátní a substátní roviny, čímž dochází k omezování národního státu jako nejdůležitějšího aktéra tvorby rozhodnutí (Blank – Hoohge – Marks, 1996).

Nehierarchický institucionální rámec má dvě konkrétní podoby. Za první, proces tvorby rozhodnutí má formu sdíleného integrovaného a politicky koordinovaného systému (joint decision-making). A za druhé, aktéři na nižších úrovních, než je ta národní, mají sklon

²⁰ Rozptýlení kompetencí však může jít i tradiční cestou, jak je tomu ve státech s federálním uspořádáním, kdy se kompetence a pravomoci jednotlivých územních celků nepřekrývají a hranice jejich působnosti je jasně vymezena (Hooghe – Marks, 2001).

prosazovat své zájmy přímo v nadnárodních strukturách, čímž národní úroveň obcházejí a zbavují ji možnosti kontroly (Kaiser – Prange, 2002).

Posledním znakem je konsensuální rozhodovací proces. Přívlastek konsensuální v sobě nese znaky nevětšinového a v časovém horizontu dlouhodobějšího vyjednávání, které vychází z předchozí charakteristiky nehierarchizovaných vztahů MLG. Protože zde postrádáme základní hierarchii, není možné uplatňovat princip většinového hlasování (většina přehlasuje menšinu), jehož finálním produktem není vyjádřením shody všech zúčastněných a vykazuje tak jistou absenci legitimacy. Proto dochází ke kolizi mezi přijatými výstupy a skutečnými zájmy zainteresovaných, čehož negativním aspektem jsou například vysoké transakční náklady. Jako účinné se ukazuje konsensuální hlasování, které je schopné zohledňovat i teritoriální zájmy. Má podobu neustálého nebo dlouhodobého vyjednávání, to znamená, že přijatý výstup je determinován negociačními kapacitami a nikoliv silou vyplývající z hierarchických vztahů. Ovšem už v časovém přívlastku vzniká problém, protože poukazuje na nefunkčnost v případě potřeby přijímání operativních řešení v krátkém časovém horizontu, stejně jako možnost neustálého práva veta může způsobit, že finální produkt vyjednávání má s původními představami aktérů společně jen minimální charakteristiky.

4 Typologie MLG

Hooghe a Markse rozvedli koncept MLG až do podoby typů, pro které jsou klíčovým faktorem kompetence, způsob jejich uplatňování, vzájemné vztahy mezi aktéry a teritoriální rozměr. Tyto proměnné vedou k rozlišení dvou typů, velmi jednoduše pojmenovaných jako Typ I a Typ II (2001a). Oba typy představují hraniční body spektra, na kterém se nacházejí reálně existující typy MLG.

Základem Typu I je federalismus se stanoveným počtem úrovní a jejich jasně vymezenými kompetencemi²¹. Disperze autority je tak jasně limitována, nedochází k překrývání kompetencí, a to činí systém relativně stabilní. Institucionální prostředí na horizontální úrovni odpovídá klasickému trojímu dělení moci, tzn. volená legislativa, exekutiva doplněná o profesionální úředníky a nezávislý soudní systém. Z hlediska vertikálního dělení je moc rozdělena do přesně vymezeného počtu úrovní, jejichž hranice, funkce a členství se vzájemně neprolínají, ale na sebe vrství. Na subnárodní úrovni se řeší

²¹ Příkladem je Kanada

problémy odpovídající vymezeným kompetencím a v rámci dané teritoriální institucionální struktury.

Protipólem je Typ II, kde se kompetence vzájemně prolínají v závislosti na řešení konkrétního problému nebo politiky²², tzn. neodpovídají konkrétní úrovni. Systém je značně fragmentovaný a existence jednotlivých kompetencí poměrně flexibilní a nestálá, protože tyto vznikají a zanikají s potřebou výkonu konkrétních veřejných služeb a zabezpečování zájmů (reflektující potřeby a požadavky občanů). Vznikají tak specificky orientované jednotky, které se mohou vzájemně překrývat (člensky a na úrovních, na kterých působí). Vertikální struktura moci ztrácí na významu, protože služby a statky mají být zabezpečovány a poskytovány těmi jednotkami, které jsou při nejnižších nákladech schopny dosáhnout nejvyšší efektivity. V tomto Typu je možné pozorovat vliv neoklasické ekonomie a teorie racionální/veřejné volby.

Implicitně je možné předpokládat, že proces evropské integrace bude posilovat formování Typu I, ačkoliv v některých politikách bude fungovat spíše jako hnací motor Typu II, čímž bude koncept MLG možné vnímat jako značně inovativní (Hooghe – Marks, 2001a).

Pro vyšší názornost je odlišnosti obou typů možné demonstrovat pomocí čtyřech kritérií viz. (viz. Tabulka č. 1).

Tab. 1

	Typ I	Typ II
Účel vzniku	Vzniká bez specifického úkolu, tj. pro řešení obecných problémů	Vzniká s jasně definovaným účelem, tzn. vznikající jednotky plní účelem podmíněné funkce
Charakter členství	Teritoriální (obvykle trvalé)	Teritoriální členění nemá význam a členství se překrývá.
Počet zahrnutých úrovní	Omezený (obvykle nadnárodní – národní – regionální – lokální)	Počet úrovní je neomezený – hierarchická struktura ztrácí v důsledku dosahování ekonomické efektivity na významu
Struktura	Institucionální struktura je	Struktura je flexibilní

²² Příkladem jsou některé státy Spojených států amerických

	trvalá (legislativa, exekutiva, súdnictví)	
--	--	--

Zdroj: vlastní zpracování podle Hooghe – Marks, 2004, str. 16-22

Pro úplnosť uvádzame i tabuľku porovnávajúcu oboja typy z hľadiska charakteru jurisdikcie (viz. Tabuľka č. 2).

Tab. 2

Typ I	Typ II
Obecně zaměřená jurisdikce	Specificky zaměřená jurisdikce
Jurisdikce specificky rozdělená mezi konkrétní úrovně	Jurisdikce přecházející mezi jednotlivými úrovněmi
Omezený počet jurisdikce	Neomezený počet jurisdikce
Jurisdikce je organizována do omezeného počtu úrovní	Jurisdikce není organizována do omezeného počtu úrovní
Rozdělení jurisdikce je bráno jako permanentní	Rozdělení jurisdikce je bráno jako flexibilní

Zdroj: Hooghe – Marks, 2001a, str. 25

MLG můžeme vnímat jako výkladový rámec europeizace²³ a konkrétně pak sledovat, jak se proces europeizace promítá v jednotlivých politikách národních států a jejich subúrovních. MLG totiž odkazuje na vzrůstající význam subnárodní úrovně²⁴, která nutí centrální úroveň k orientaci na nové strategie, formy spolupráce a také k vyhledávání a nových komunikačních kanálů.

„Vzhledem k horizontální a vertikální polycentrické struktuře EU závisejí výsledky většiny politik EU na kompromisu mezi mnoha aktéry, včetně (politických a správních) institucí na substátní, státní a nadstátní úrovni rozhodování, (mezi)národních zájmových skupin, organizací občanské společnosti, hospodářských a sociálních partnerů (Lajh, 2005, str. 59).

²³ europeizace dodává konceptu MLG evropský rozměr

²⁴ Samotný koncept regionalizace je možné pojímat dvěma směry, a to shora dolů nebo shora nahoru.

Právě zvyšování počtu těchto komunikačních kanálů (kanálů vlivu) jako forma participace subnárodních aktérů na evropském rozhodovacím procesu ukazuje, nakolik jsou tyto kanály „*důležitou součástí více-úrovňového vládnutí, leč neposkytují rovnocenný politický přístup pro všechny subnárodní aktéry. Ačkoliv je řada kanálů otevřena všem regionům a místním aktérům, některé jsou výsadou pouze pro silné regiony, zatímco ostatní kanály jsou do velké míry symbolické*“ (Hooghe – Marks, 2001b, str. 81).

MLG je možné používat jako teoretické východisko regionální mobilizace na evropské úrovni. Při snaze o výklad, jak tato mobilizace funguje, koncept selhává. V praxi se ukazuje, že přímá participace regionů je záležitostí jen určité skupiny regionů, nikoliv celoplošná.

5 Multilevel governance a EU

EU je typickým příkladem, řekněme i produktem MLG. Probíhají zde procesy centralizace a zároveň decentralizace, jako i hierarchizace a přitom regionalizace. Mezi samotnými členskými státy spatřujeme škálu mocenského rozptylu, jako je německý federalismus, asymetrický přenos kompetencí ve Španělsku nebo devoluční model ve Velké Británii.

To nás přivádí k nutnosti sumarizovat několik poznámek o evropském regionalismu, který s předkládaným konceptem úzce souvisí. Evropský nebo také častokrát nazývaný jako nový regionalismus považujeme za důsledek europeizace politiky členských států a zároveň projev zformování MLG. Regiony v současném pojetí jsou spíše sociálním konstruktem, nežli samostatně vzniknutou jednotkou, na jejichž formování mají svůj podíl jak státní útvary, tak i mezinárodní a nadnárodní režimy (Hettne, 2005).

Regionalismus na národní úrovni představuje snahy o přesun kompetencí do politicky, sociálně nebo kulturně vymezených regionů. Tyto regiony postupně nabývají schopnost prosazovat vlastní zájmy na národní a později i nadnárodní úrovni²⁵. Regionalismus bývá obvykle chápán jako hnutí směřující k decentralizaci, desintegraci, případně k separaci (Keating, 1998). Neutralizuje totiž teritoriální vymezení jako aspekt národního státu, čímž se

²⁵ Politická role a síla regionu je podmíněna především jeho regionální identitou.

stal jakýmsi symbolem politických, ekonomických a kulturních změn v současném evropském prostoru.

Zdroj regionalistických tendencí můžeme nalézt jak na straně regionů, které usilují o vyšší autonomii a možnost zapojit se do evropského rozhodovacího procesu, tak i u Komise, která hledá partnery pro realizaci evropské politiky na lokální úrovni (Benz – Eberlein, 1999).

V praxi proces regionalizace umožňuje vytvářet arény usnadňující vyjednávání, intenzivnější komunikaci a proces vzájemného učení, ve kterých se regiony jako etablované subjekty snažit hájit a prosazovat své zájmy.

V případě MLG v EU mluvíme konkrétně o trojrovninném pojetí: instituce EU, národní státy a regiony. Můžeme tak sledovat realizaci konkrétních politik na jednotlivých úrovních, jako i rozmístění aktérů, jejich jednání a vzájemné vztahy.

Při identifikaci MLG v unijním prostředí se objevují tři principy fungování:

1. Národní státy si zachovávají postavení ústředního aktéra tvorby veřejné politiky (jsou plně odpovědné za naplňování veřejného zájmu v národní aréně), ale rozhodovací pravomoci sdílejí s nadnárodními a lokálními autoritami (nemají plnou kontrolu nad všemi výstupy).
2. Při kolektivním rozhodování v rámci unie ztrácejí národní státy značnou část kontroly.
3. Politické arény jsou formálně i neformálně propojené a spíše pohyblivé, než rigidní. Striktní oddělení domácí a mezinárodní politiky ztrácí na významu. Vzájemně se nesetkávají pouze vrcholní představitelé, ale i jednotliví rezortní ministři a další, rovněž jako nevládní aktéři.

Pokud znaky MLG, které jsme rozebírali výše přeneseme do evropské praxe, potom dynamickou disperzi autority, můžeme v kontextu EU vnímat jako přelívání kompetencí mezi unijními institucemi a národními státy pod záštitou harmonizace jednotlivých politik. Prostupující integrace se však v konečném důsledku projevuje jako rostoucí objem unijních kompetencí a jistý centralismus v EK.

Co se nehierarchizovaného teritoriálního designu týká, ten poukazuje na slábnoucí exkluzivní postavení národních států, skrze vliv subnárodních aktérů a jejich přímé napojení na instituce EU, které samy o sobě oplývají autonomním postavením. Rovněž i interakce

aktérů se kvalitativně liší podle úrovně, na které se uskutečňuje²⁶. Teoreticky pak můžeme předpokládat ještě více změn v dynamice prosazování zájmů nevládních aktérů a rozvíjení transnacionálního modelu kolektivního vyjednávání.

V případě konsensuálního charakteru rozhodovacího procesu, je finální rozhodnutí značně ovlivněno vyjednávacími kapacitami a stále silnou rolí národních států. Převedení na úroveň EU, pozorujeme kolektivní vyjednávání a vznik partnerství.

Kolektivní vyjednávání poukazuje na komplexnost vztahů mezi jednotlivými aktéry napříč teritoriemi, čímž zároveň vzniká politická síť, jejíž primární snahou je dosahování cílů společným/kolektivním jednáním. Kolektivní jednání vychází a priori z předpokladu, že efektivní rozhodnutí je možné dosahovat při zapojení co nejvyššího možného počtu relevantních aktérů do všech fází rozhodovacího procesu (Dočkal, 2006). V praxi pak získává podobu už nikoliv konkurenční interakce, ale partnerství uplatňovaného zejména na regionální politiku EU²⁷.

Princip partnerství je jedním z hlavních determinantů v rámci konceptu MLG. Podle nařízení EHS 2052/88 je jeho podstatou „*úzká konzultace mezi Komisí, dotčenými členskými státy a kompetentními úřady zřízenými na národní, regionální, lokální či jiné úrovni, kdy každá strana funguje jako partner sledující společný cíl*“. Od členských států je tak vyžadováno, aby na subnárodní úrovni zřídily organizované útvary schopné partnerského dialogu v otázkách regionální politiky.

Reálné naplňování principu partnerství zahrnuje formalizovaný politický dialog a kolektivní odpovědnost v rámci implementace regionálních programů. Zároveň může nabývat dvou forem, a sice zdali se jedná o hierarchicky strukturovaný systém nebo nikoliv. Jeho nestrukturovaná forma umožňuje širší zapojení nestátních a soukromých aktérů (Börzel – Risse, 2001).

Důvod, proč jej zde zmiňuje je skutečností, že zavedení principu partnerství tehdejší hierarchické vztahy mezi centrálními a substátními aktéry členských států EU zpochybnilo. V některých státech došlo k mobilizaci ale ne posílení substátních aktérů, zatímco jinde se vliv teritoriální struktury výrazně zvýšil (Lajh, 2005).

²⁶ Na unijní a národní úrovni vystupují regionální aktéři jako legitimní účastníci politického dialogu a rozhodovacího procesu zejména ve fázi artikulace a agregace, zatímco na regionální úrovni se posouvají do pozice partnera a spolurealizátora rozvojových programů.

²⁷ viz. Nařízení Rady (ES) č. 1083/2006 ze dne 11. července 2006.

Partnerství může probíhat na vertikální i horizontální úrovni. Ve všech případech je stěžejní existence dostatečně kompetentních subnárodních relevantních aktérů s ochotou participovat (Dočkal, 2006). Efektivita partnerství rovněž úzce souvisí s administrativní a technickou náročností procesu samotného, jako i politickou kulturou prostředí, ze kterého aktéři vycházejí, to znamená, zdali jsou aktéři „zvyknutí“ účastnit se procesu tvorby politiky a vyjednávat na domácí úrovni. To nás dovádí k závěru, že naplňování partnerství je značně heterogenní a závislé na povaze daných aktérů.

5 Otevřená metoda koordinace

Na závěr předkládané studie je pozornost věnována praktickému rozměru skrze hlavní nástroje europeizace a MLG využívané EU. Těmi jsou tzv. měkké neboli persuasivní nástroje²⁸, konkrétně otevřená metoda koordinace (dále OMK).

OMK představuje novou metodu vládnutí aplikující proces vzájemného učení a benchmarkingu (využívaného v soukromé sféře), kdy dochází k přeshraniční výměně zkušeností – EU se tak stává arénou, kde se výzvy veřejné politiky nemusejí řešit výhradně na vertikální, ale i horizontální úrovni (Radaelli, 2004; Graziano – Vink, 2013). EU tak funguje jako politická platforma pro uskutečňování a sdílení dynamických procesů zachytávající potřebu víceúrovňového vládnutí.

Oficiálně byla OMK představena na zasedání Evropské rady (ER) v Lisabonu v roce 2000²⁹. Její podstata spočívá ve stimulaci a koordinaci politických změn v členských státech bez přímého přenosu kompetencí na instituce EU. Tento fakt činí z OMK značně diskutabilní nástroj jednání EU, ačkoliv akcentuje využívání metod vlastních spíše OECD³⁰. Cílem OMK je překlenout heterogenitu sociálních systémů jednotlivých členských zemí a jejich postupná harmonizace do podoby homogenního modelu, rovněž jako zvyšování konvergence při naplňování cílů nejdříve Lisabonské strategie, nyní strategie Evropa 2020.

OMK je v očích ER využitelná všude tam, kde absentuje přímé legislativní ukotvení a podporuje naplňování principu subsidiarity, jako i zapojení nevládních aktérů a občanské společnosti, čímž by měla přispívat ke snižování demokratického deficitu EU (Benz, 2007).

²⁸ V rámci využívání těchto nástrojů je možné pozorovat horizontální logiku, kdy rozhodovací pravomoci zůstávají ponechány převážně členským státům.

²⁹ V současné podobě byla poprvé zakotvena už v Amsterodamské smlouvě pro zaměstnaneckou policy, a to v článku 128 SES.

³⁰ jako je sdílení dobré praxe, vzájemné učení, pravidelný monitoring, benchmarking a peer review

Charakteristické pro OMK je neformální charakter, díky kterému doplňuje systém dělby kompetencí mezi EU a členskými státy. OMK by měla sloužit k překlenutí nedostatečného kompetenčního zmocnění.

OMK se stala právním základem pro některé oblasti politiky Lisabonské smlouvy a Evropský hospodářský a sociální výbor potvrdil její důležitost a potřebu při naplňování strategie Evropa 2020 (2011/C 44/04). Na úrovni teorie jí je doposud věnována jen malá pozornost.

OMK má výrazně exekutivní a úřednický charakter a legislativním orgánům přisuzuje spíše úlohu statistů. To je rovněž důvodem, proč bývá obviňována z nedostatku transparentnosti a možnosti politické kontroly. (Borrás – Radaelli, 2010).

Zjednodušeně řečeno, OMK definuje cíle, kterých má být v daných oblastech dosaženo³¹, ale nedisponuje žádnými nástroji nebo konkrétními postupy, pomocí kterých se tak má stát³².

Už výše jsme načrtli, že OMK si za své přijala nástroje, které obvykle vyžívá OECD. Ovšem do dnešního dne nenajdeme jasně vymezený katalog nástrojů³³ – ty se mění podle stanovených cílů, jako i prostředí konkrétní policy. Proto se blíže můžeme zaměřit na ty, které jsme schopni identifikovat jako nejčastěji používané.

Prvním takovým nástrojem je guidelines – vytyčování hlavních (podle čl. 128 SES) nebo orientačních směrů. Jde o určování cílů, kterých má být dosaženo, ačkoliv jsou tyto součástí sféry mimo přímé kompetence EU. Guidelines schvaluje ER kvalifikovanou většinou na návrh EK, a dále ER kontroluje implementaci stanovených cílů a vyslovuje doporučení členským státům. Role EP spočívá pouze v konzultacích (Belling, 2009).

OMK zároveň otevírá prostor pro veřejnou diskusi, která může působit jako dvousečná zbraň. Jednak umožňuje přísun nových podnětů a iniciativ, ale zároveň zvyšuje možnost soutěživosti mezi jednotlivými aktéry, což se negativně projeví ve snaze dosáhnout společný koordinovaný cíl. Přesto se však v rámci OMK dostává do popředí deliberace, která vyžaduje etablovanou komunikační platformu pro výměnu informací – ta má podobu

³¹ Tyto cíle nahrazují právně závazné akty, jejichž operacionalizace je svěřena členským státům.

³² V tomto bodě je možné spatřovat největší slabinu a zřejmě i důvod, proč za prvních pět let naplňování Lisabonské strategie byla OMK vyhodnocena jako neuspokojivá.

³³ „Pouze v závěrech Předsednictví z Evropské rady z Lisabonu z r. 2000 se objevuje v bodu 37 několik nástrojů, jež však lze chápat jen jako velmi vágní demonstrativní výčet, přičemž jednotlivé instrumenty nejsou nijak právně definovány“ (Belling, 2009).

politické sítě, do které se aktéři zapojují dobrovolně, čímž se zvyšuje potenciál jejich „socializace“ a vzájemného sdílení dobré praxe.

Druhým nástrojem je policy learning: termín označuje „*popis a analýzu přeshraničního transferu politik a jejich konvergence*“ (Cassey, 2009, str. 4). Jeho základní premisou je, že ideologická konvergence působí jako předpoklad politických změn v členských státech. Často se využívá při formování partnerství mezi institucemi a aktéry. Jednotlivé členské státy se v rámci integračního procesu ovlivňují vzájemně – změny probíhající uvnitř jednoho státu mají interakční povahu, která je podmíněna procesem sociálního učení.

V policy jako je bezpečnost práce, zdravotnictví, mládež nebo důchodová politika se upřednostňují společné cíle definované ER, které ovšem mají ambici stát se hlavními směry. Nejvyužívanější metodou je zde benchmarking, který se původně objevil jako součást OMK v souvislosti s politikou zaměstnanosti. V Joint Employment Report vydaném Komisí v roce 1997 byl definován jako nástroj pro monitoring, hodnocení provádění politiky zaměstnanosti a pro identifikaci příkladů dobré praxe právě s cílem naplňování Evropské strategie zaměstnanosti.

Benchmarking spočívá ve stanovování kvalitativních a kvantitativních indikátorů tzv. benchmarků, které na úrovni členských států vedou k soutěživosti, protože benchmarky fungují jako kritéria pro měření pokroků dosažených v dané policy. Komunikační síť ztrácí na významu, protože členské státy sledují vlastní cíle tak, aby se co nejlépe a nejrychleji přiblížily k definovaným benchmarkům. Hodnocení provádí EK, která je schopná určit nejlepší praxi a sestavit žebříček podle úspěšnosti naplňovaných indikátorů.

S narůstající komplexností evropských vztahů se benchmarking stal nástrojem zmírňování napětí mezi centrální a lokální úrovní díky snadnějšímu přesunu kompetencí na nižší úrovně a podpoře při přijímání specifických teritoriálních řešení. Na druhou stranu je předmětem kritiky benchmarkingu už výše naznačený charakter jednotlivých indikátorů (benchmarků), protože spíše odpovídají kvantitativním kritériím a dosahování krátkodobých cílů než kvalitativním ukazatelům a sledování kontinuálního rozvoje (Arrowsmith – Sisson – Margison, 2004).

Jednotlivé nástroje využívané OMK se do praxe převádějí ve formě akčních plánů vypracovaných národními vládami. Kontrola jejich naplňování probíhá na bázi pravidelného monitorování a peer review, přičemž klíčovou pozici zaujímá ER a EK, které provádějí vyhodnocení, a na základě zjištěných výsledků jsou schopny vyvíjet politický tlak na členské státy.

Z toho vyplýva, že závažnosť aplikovaných aktů je viac politická, než právni. ER i EK môžu jednat i mimo své legislatívne svěřené kompetence, pričomž v jejich rámci disponují kontrolními pravomocemi (v podobě hodnocení a sestavování přehledu úspěšnosti) a vydávají doporučení. OMK tedy působí jako forma horizontální europeizace, tzn. kompetenční přenos na instituce EU – tedy něco jako nezjevná harmonizace.

Už výše bylo že naznačeno, že OMK byla a je vystavována kritice, a to z několika důvodů, které se nyní pokusme shrnout:

- k rozšiřování kompetencí institucí EU dochází bez předchozího zmocnění primárním právem,
- je výrazně omezena role legislativních orgánů (EP i národních legislativních sborů) a národní vlády jsou vystaveny přímému tlaku ER (Borrás – Radaelli, 2010),
- absentuje přesné vymezení nástrojů,
- stanovování hlavních linií (guidelines) stoprocentně nezohledňuje národní specifika kulturní a institucionální specifika (Belling, 2009).

Sporný charakter OMK lze doplnit ještě tvrzením, že se jedná o otevřenou a flexibilní metodu vládnutí, která svým způsobem přesahuje rigidní charakter dělby kompetencí mezi EU a členskými státy. Navíc se snaží zavádět inovativní metody za účelem zlepšování tvorby veřejné politiky, například sdílení dobré praxe. Ačkoliv to, co je dobré v jedné politické kultuře, nemusí fungovat jinde. Na heterogenitu členských zemí je potřeba pamatovat i při stanovování indikátorů v rámci benchmarkingu – jejich nevyváženost nebo řekněme nekompatibilitnost může snižovat efektivnost OMK. Ovšem větším problémem než efektivita, je legitimita OMK³⁴ (Borrás – Radaelli, 2010).

Závěr

Úvodní poznámky příspěvku byly věnovány proměnám postavení a úloh státu v průběhu 20. století, které vyústily do reformního procesu centralizované byrokracie, jež se

³⁴ Zde funguje specifické pojetí legitimacy, kterou Scharpf (v 70. letech) nazval jako model výstupní legitimacy, to znamená, že legitimita je redukována na proceduru rozhodovacího procesu nebo ztotožněna s optimistickým očekáváním občanů, že zvyšování životního standardu jejich právním nárokem (Belling, 2009).

pod vlivem anarchie v mezinárodních vztazích, postupující globalizace, sílící evropské integrace a decentralizace ukázala jako kapacita neschopná efektivního vládnutí.

Do procesu tvorby politiky bylo potřeba zapojit vícero, a to mezinárodních i nestátních, aktérů a akceptovat formující se sítě mezi nimi, jakožto i jejich vzájemné interakce. V důsledku toho bylo možné pozorovat okleštění role státu, kdy k přijímání rozhodnutí v rámci jednotlivých policy dochází i v rámci propojení a sdílení moci veřejného, soukromého a třetího sektoru (bez primátu odsouhlasení státem).

Vládnutí tak získalo podobu kolektivní akce, která reflektuje komplikovanější a komplexnější potřeby postmoderní pluralitní společnosti. Významnou roli sehrálo i zrychlení vývoje v EU v posledních desetiletích 20. století, co mělo za následek rozšiřování politické (vedle doposud ekonomické) dimenze integrace. Na teoretické úrovni se začala vynořovat řada otázek kvůli měnícímu se postavení národních států a procesu tvorby veřejné politiky právě na národní úrovni.

Prostřednictvím evropských integračních procesů docházelo na jedné straně k decentralizaci a posilování regionalismu (Maastrichtská smlouva je zapojila do rozhodování o evropských záležitostech) a na straně druhé k přenášení stále větší škály kompetencí z národních orgánů na evropskou nadnárodní úroveň.

Ačkoliv jsou národní státy stále klíčovými aktéry v procesu tvorby evropské politiky, role regionů je nepopiratelná a my tak můžeme mluvit o trojrovném pojetí EU. Za ústřední důsledek procesu europeizace lze označit rozvoj MLG jako nové struktury vládnutí, která je zřetelnější v postsocialistických členských zemích EU, jež se dodnes potýkají s dědictvím silného státocentrického vládnutí. V takovém případě je možné europeizaci (a v jejím důsledku i regionalizaci) označit za klíčovou proměnnou vnitrostátních změn v bývalých a současných kandidátských zemích.

Konkrétní dopady europeizace je možné zkoumat ve dvou rovinách, a to jak se projevují v nově přistupujících a v dosavadních členských státech. Protože zatímco členské státy se na vytváření a modelování institucionálního prostředí a jednotlivých politik podílely, kandidátské a nově přistupující země jsou v situaci, kdy musejí už vytvořené struktury a postupy odpovídajícím způsobem inkorporovat do domácího prostředí, a to ještě dříve, než se stali (stanou) součástí těchto institucí. Konvergenci všech členských států nemůžeme a priori vyloučit, no prozatím jsme svědky spíše konvergence v klastrech (u konkrétních států na vymezeném území).

Největší vlna kritiky vůči MLG se zvedá od přívrženců státocentrických teorií, kteří zdůrazňují oslabování státní suverenity. MLG totiž není jednoznačně institucionalizovaný

rámec spolupráce, ale práve naopak se vyznačuje značnou flexibilitou a proměnlivostí. V praxi to vede k obcházení národní úrovně a posilování role jiných než státních aktérů, což je možné vidět jako ztrácející se možnost politické kontroly.

Ovšem to, co je v klasickém pojetí s primátem státu vnímáno jako negativum, představuje pro ostatní aktéry procesu tvorby veřejné politiky nové příležitosti. Skutečné limity spatřujeme spíše na straně heterogenních aktérů, a to z důvodu roztříštěných a nejasně definovaných kompetencí, informační asymetrie a potenciálu vzájemné nedůvěry. Rovněž model konsensuálního rozhodování vyžadující čas (a s tím zvyšující se náklady) není příliš adekvátní z hlediska přijímání okamžitých operativních rozhodnutí.

Pozorování vlastností MLG nás dovedlo k závěrům, že prostupující integrace se i přes přelívání kompetencí projevuje jako rostoucí objem unijních kompetencí a jistý centralismus v rámci EK. Do budoucna můžeme očekávat ještě více změn v dynamice prosazování zájmů nevládních aktérů a rozvíjení transnacionálního modelu kolektivního vyjednávání. Ale i přes zesílené projevy evropské integrace nelze do budoucna předpokládat eliminaci národní úrovně, protože ta stále zůstává klíčovou platformou pro tvorbu veřejné politiky daného státu.

Závěrem si ještě dovolíme postřeh, že při sumarizaci teoretických přístupů jsme se (zejména z hlediska europeizace) setkali se značnou rozpínavostí pojmů vyplývající z množství definic a pojetí a zároveň z hlediska odhalování příčinných souvislostí. Přesto však je možné pozorovat, že oba koncepty, které jsme pro naplnění cíle zvolili jako dominující, mají své zřetelné definiční jádro a ve snaze teoreticky uchopit proces evropské integrace v kontextu změn vládnutí na národní úrovni přinášejí nový, obohacující a doposud chybějící pohled.

Do budoucna si dovolíme tvrdit, že by bylo vhodné přenést problematiku europeizace a MLG do prostřední slovenské politologie, kde se otevírá prostor pro vlastní empirický výzkum. Je ale potřeba vyvarovat se rozpínavosti obou konceptů a přitom dbát na terminologickou přesnost a nalézat nejvhodnější ekvivalenty k anglickým termínům.

Použitá literatura:

2011/C 44/04. Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru k tématu Otevřená metoda koordinace a sociální klauzule v kontextu strategie Evropa 2020 (průzkumné stanovisko). [online]. [cit. 2013-12-20]. Dostupné na: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:044:0023:0027:CS:PDF>>.

- ARROWSMITH, J. – SISSON, K. – MARGINSON, P. 2004. What can 'benchmarking' offer the open method of coordination?. [online]. In *Journal of European Public Policy*, 11:2, 2004. Pp. 311–328. ISSN 1350-1763. [cit. 2014-04-09]. Dostupné na: <<http://www.eucenter.wisc.edu/OMC/Papers/ArrowsmithetalJEPP.pdf>>.
- BELLING, V. 2009. Otvorená metoda koordinace v Evropské unii a její právní limity. In *Právní rozhledy*, č. 24, 2009. Praha: C.H. Beck, 2009. ISSN 1210-6410.
- BENEŠ, V. 2008. *Postavení národního státu v procesech evropské integrace – teoretická východiska*. [online]. FSV UK: Veřejná politika a prognostika, PPF-033. 16 s. ISSN 1801-5999. [cit. 2013-11-20]. Dostupné na: <http://publication.fsv.cuni.cz/eng/attachments/289_033%20-%20Benes.pdf>.
- BENZ, A. 2007. Accountable Multilevel Governance by the Open Method of Coordination? [online]. In: *European Law Journal*, Vol. 13, Iss. 4, 2007, str. 505-522. DOI 10.1111/j.1468-0386.2007.00381.x. [cit. 2013-12-20]. Dostupné na: <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-0386.2007.00381.x/full>>.
- BENZ, A. – EBERLEIN, B. 1999. The Europeanization of regional policies: patterns of multi-level governance. [online]. In *Journal of European Public Policy*. Vol. 6, Issue 2, 1999. Pp 329-348. <<http://dx.doi.org/10.1080/135017699343748>>.
- BLANK, K. – HOOGHE, L. - MARKS, G. 1996. European Integration from the 1980s: State- Centric v. Multi-Level Governance. [online]. In *Journal of Common Market Studies*. Vol. 34, Issue 3. 2008. p. 341 – 378. [cit. 2013-11-20]. Dostupné na: <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-5965.1996.tb00577.x/pdf>>.
- BORRÁS, S. – RADAELLI, C.M. 2010. *Recalibrating the Open Method of Coordination: Towards Diverse and More Effective Usages*. [online]. Stockholm: SIEPS, 2010. Report No. 7. ISBN 978-91-86107-22-2 [cit. 2013-11-30]. Dostupné na: <http://www.sieps.se/sites/default/files/2010_7.pdf>.
- BÖRZEL, T. A. 1997. What's So Special About Policy Networks? - An Exploration of the Concept and Its Usefulness in Studying European Governance. [online]. In *European Integration online Papers*. Vol. 1, N 16, 1996. Pp 1-28. [cit. 2014-04-03]. Dostupné na: <<http://eiop.or.at/eiop/texte/1997-016a.htm>>.
- BÖRZEL, T. A. 1999. Towards Convergence in Europe? Institutional Adaptation to Europeanization in Germany and Spain. [online]. In *Journal of Common Market Studies*, Vol. 37, Issue 4, 1999, pp. 573-596. [cit. 2014-04-03]. Dostupné na: <<http://ideas.repec.org/a/bla/jcmkts/v37y1999i4p573-596.html>>.

- BÖRZEL, T. A. 2003. How the European Union Interacts with its Member States. [online]. In Reihe Politikwissenschaft/Political Science Series. Institut für Höhere Studien (IHS), Wien. 2003, 31 s. [cit. 2014-03-30]. Dostupné na: <http://aei.pitt.edu/1049/1/pw_93.pdf>.
- BÖRZEL, T.A. – RISSE, T. 2001. *Private - Public Partnerships: Effective and Legitimate Tools of International Governance?* [online]. Prepared for the Edgar Grande/Louis W. Pauly (eds.), *Complex Sovereignty: On the Reconstitution of Political Authority in the 21st Century*. [cit. 2013-11-30]. Dostupné na: <http://userpage.fu-berlin.de/~atasp/texte/021015_ppp_risse_boerzel.pdf>.
- CASEY, B. H. 2009. Learning across borders: Labour market and social policies. [online]. In *International Social Security Review*, Vol. 62, Issue 4, 2009. Pp 3-20. DOI: 10.1111/j.1468-246X.2009.01343.x. [cit. 2014-03-15]. Dostupné na: <<http://onlinelibrary.wiley.com/store/10.1111/j.1468-246X.2009.01343.x/asset/j.1468-246X.2009.01343.x.pdf?v=1&t=hxyuqphw&s=089ecdc4988381e48eeb7ad41a833b409c805335>>.
- COM. 2001. *Bílá kniha: Evropská vládní moc*. [online]. Evropská komise, 428, 7/2001. [cit. 2013-11-15]. Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2001/com2001_0428en01.pdf>.
- COWLES, M. G. – CAPORASO, J. – RISSE, T. (eds.). 2001. *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*. Cornell University Press, 2001. 272 s. ISBN 978-08-01486-71-5.
- DANČÁK, B. – HLOUŠEK, V. (eds.). 2007. *Víceúrovňové vládnutí v Evropě: zkušenosti, problémy a výzvy*. Brno: MU, Mezinárodní politologický ústav, 2007. 245 s. ISBN 978-80-210-4458-6.
- DOČKAL, V. (ed.) 2006. *Regionální politika EU a naplňování principu partnerství. Případové studie České republiky, Německa, Francie a Slovinska*. Brno, 2006: IIPS Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav. 153 s. ISBN 978-80-210-4012-0.
- FALKNER, G. 2003. Comparing Europeanization Effects: From Metaphor to Operationalisation. [online]. In *European Integration online Papers*. Vol. 7, N. 13, 2003, pp. 1-18. [cit. 2014-04-01]. Dostupné na: <<http://eiop.or.at/eiop/texte/2003-013a.htm>>.
- FEATHERSTONE, K. 2003. In the Name of „Europe“ . In: FEATHERSTONE, K. – RADAELLI, M. C. (eds.). 2003. *The Politics of Europeanization*. Oxford: Oxford University Press, 2003. 320 s. ISBN 978-01-91530-84-5.
- GRAZIANO, P. R. - VINK, M. P. (eds.) *Europeanization: New Research Agendas*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2008. 419 s. ISBN 97-802-30204-31-7.

- GRAZIANO, P. R. - VINK, M. P. 2013. Europanization: Concept, Theory, and Methods. In *The Member States of the European Union*. Bulmer, S. – Lequesne, CH. (eds). Oxford: OUP, s. 31-54.
- HAVLÍK, V. – MAJERČÍK, Ľ. 2003. *Integrační paradigma – Multi-Level Governance*. [online]. Global politics, Časopis pro politiku a mezinárodní vztahy, 2003. [cit. 2013-11-22]. Dostupné na: <<http://www.globalpolitics.cz/clanky/multi-level-governance>>.
- HETTNE, B. 2005. Beyond the New Regionalism. [online]. In *New Political Economy*, Vol. 10, No. 4, 543-567. 10.1080/13563460500344484. [cit. 2014-04-02]. Dostupné na: <<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13563460500344484#.U0sBZNwaiOc>>.
- HOOGHE, L. - MARKS, G. 2001a. *Multi-level governance and European integration*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers 2001. 251 s. ISBN 978-07-42510-20-3.
- HOOGHE, L. - MARKS, G. 2001b. *Types of Multi-Level Governance*. [online]. European Integration online Papers (EIoP) Vol. 5, N. 11, 2001. [cit. 2013-11-22]. Dostupné na: <<http://eiop.or.at/eiop/pdf/2001-011.pdf>>.
- HOOGHE, L. - MARKS, G. 2004. *Contrasting Visions of Multi-level Governance*. [online]. In *Multi-level Governance: Interdisciplinary Perspectives*. Bache, I. – Flinders, M. (eds.) 2004. Oxford: Oxford University Press. [cit. 2014-03-24]. Dostupné na: <http://www.unc.edu/~hooghe/assets/docs/books/contrasting_visions.pdf>.
- JEFFERY, CH. 1997. *Sub-National Mobilization and European Integration: Does it Make any Difference?* [online]. For presentation at The Fifth Biennial International Conference European Community Studies Association, 1997, Seattle. [cit. 2014-03-22]. Dostupné na: <http://aei.pitt.edu/2635/1/002803_1.PDF>.
- KAISER, R. - PRANGE, H. 2002. *A New Concept of Deepening European Integration? - The policy coordination in a multi-level governance system*. [online]. European Integration online Papers (EIoP), Vol. 6, N. 18, 2002. [cit. 2013-11-22]. Dostupné na: <<http://eiop.or.at/eiop/pdf/2002-018.pdf>>.
- KEATING, M. 1998. *The new regionalism in western Europe: territorial restructuring and political change*. Cheltenham: E. Elgar, 1998. 242 s. ISBN 97-818-58985-27-5.
- KEATING, M. 2004. European Integration and the Nationalities Question. [online]. In *Politics Society*, 32, 2004. pp 367-388. DOI: 10.1177/0032329204267295. [cit. 2014-03-22]. Dostupné na: <<http://pas.sagepub.com/cgi/content/abstract/32/3/367>>.
- KJAER, A.M. 2004. *Governance*. Cambridge: Polity press, 1. Ed., 2004. ISBN-13: 978-0745629797.
- KOOIMAN, J. 2007. *Social-Political Governance: Overview, Reflections and Design*.

[online]. In *Public Management: An International Journal of Research and Theory*, Vol. 1, Issue 1, 1999. p. 67-92. [cit. 2013-11-18]. Dostupné na: <<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/14719037800000005>>.

KRÁĽOVÁ, E. (ed.). 2009. *Genéza a tvorba verejnej politiky na Slovensku*. Prešov: KM-Systém, 2009. 360 s. ISBN 978-80-85357-07-3.

LADRECH, R. 1994. Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France. In *Journal of Common Market Studies*, vol. 32, Issue 1, 1994. Pp 69-88. DOI: 10.1111/j.1468-5965.1994.tb00485.x.

LADRECH, R. 2010. *Europeanization and national politics*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2010, 238 s. ISBN 978-14-03918-74-1.

LAJH, D. 2005. Europeizace a regionalizace: vnitrostátní změny a vládní struktury ve Slovinsku. In: *Mezinárodní vztahy*, Vol. 40, N. 2, 2005. Str. 57 – 75. ISSN 0323-1844. [cit. 2014-03-28]. Dostupné na: <<http://mv.iir.cz/article/view/143>>.

LEONARDI, R. 2005. *Cohesion Policy in the European Union: The Building of Europe*. London: Palgrave Macmillan, 2005. 215 s. ISBN 978-14-03949-55-4.

MARKS, G. 1993. Structural Policy and Multilevel Governance in the EC. [online]. In CAFRUNY, A. W. – ROSENTHAL, G. (eds.). *The State of European Community*. Boulder: Lynne Rinner, 1993. [cit. 2014-03-15]. Dostupné na: <<http://www.unc.edu/~gwm/~/assets/doc/marks%20-%20Structural%20Policy%20and%20Multilevel%20Governance.pdf>>.

OLSEN, J. P. 2003. Europeanization. In Cini, M. – Borragán, N. N. P.S. (eds.). 2003. *European Union Politics*. Oxford - New York: Oxford University Press, 2003, 496 p. ISBN 978-0-19-969475-4.

PAPADOPULOS, Y. 2005. Taking stocks of multi-level governance networks. In: *European Political Science*. Vol. 4, N. 3, 2005. pp 316–327. doi:10.1057/palgrave.eps.2210032.

POTŮČEK, M. (a kol.). 2005. *Veřejná politika*. Praha: SLON, 2005. 396 s. ISBN 80-86429-50-4.

RADAELLI, M. C. 2000. Whither Europeanization? Concept stretching and substantive change. [online]. In *European Integration online Papers*, Vol. 4, N. 8, 2000, pp. 1-25. [cit. 2014-04-01]. Dostupné na: <<http://www.eiop.or.at/eiop/pdf/2000-008.pdf>>.

RADAELLI, M. C. 2003. The Europeanization of Public Policy. In: FEATHERSTONE, K. – RADAELLI, M. C. (eds.). 2003. *The Politics of Europeanization*. Oxford: Oxford University Press, 2003. 320 s. ISBN 978-01-91530-84-5.

RHODES, R.A.W. 2007 *Understanding Governance: Ten Years On*. [online]. SAGE Journals: Organization Studies, Vol. 28, N. 8, 2007. ISSN: 1741-3044. [cit. 2013-11-14]. Dostupné na: <<http://oss.sagepub.com/content/28/8/1243.full.pdf+html>>.

RHODES, R.A.W. – MARSH, D. 1992. New directions in the study of policynetworks. In *European Journal of Political Research*, Vol. 21, N. 1-2, 1992, pp. 181-205. doi: 10.1111/j.1475-6765.1992.tb00294.x.

SØRENSEN, E. 2006. *Metagovernance: The Changing Role of Politicians in Processes of Democratic Governance*. [online]. SAGE Journals: The American Review of Public Administration, Vol. 36, N. 1, 2006. ISSN 1552-3357. [cit. 2013-11-14]. Dostupné na: <<http://arp.sagepub.com/content/36/1/98.abstract>>.

STUBBS, P. 2005. *Stretching Concepts Too Far? Multi-Level Governance, Policy Transfer and the Politics of Scale in South East Europe*. [online]. Zagreb: Institute of Economics. Southeast European Politics, Vol. VI, No. 2, pp. 66 – 87. [cit. 2014-03-24]. Dostupné na: <<https://bib.irb.hr/datoteka/233126.stubbs.pdf>>.

TREIB, O. – HOLGER, B. – FALKNER, G. 2005. *Modes of Governance: A Note Towards Conceptual Clarification*. [online]. European Governance Papers EUROGOV, NO. N-05-02, 2005. ISSN 1813-6826. [cit. 2013-11-22]. Dostupné na: <<http://www.mzes.uni-mannheim.de/projekte/typo3/site/fileadmin/wp/pdf/egp-newgov-N-05-02.pdf>>.

THE WORLD BANK, 2000. *Reforming Public Institutions and Strengthening Governance*. [online]. Washington D.C.: The International Bank for Reconstruction and Development, 11/2000. ISBN 0-8213-4875-2. [cit. 2013-11-22]. Dostupné na: <<http://www1.worldbank.org/publicsector/Reforming.pdf>>.

ZEMANOVÁ, Š. 2007. Výzkum europeizace – aktuální problémy a perspektivy. In: *Mezinárodní vztahy*. Vol. 42, N. 4, 2007. Str. 29 – 51. ISSN 0323-1844. [cit. 2014-03-28]. Dostupné na: <<http://mv.iir.cz/article/view/277>>.

Kontakt

Mgr. Karolina Tichá, M.A.

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

karolina.ticha@umb.sk

Pojednanie o aktuálnom demografickom vývoji ako o globálnom probléme ľudstva

Radoslav Ivančík

Abstrakt

Aktuálny vývoj ľudskej civilizácie je na jednej strane veľmi dynamický a progresívny, ale na druhej strane aj veľmi nerovnomerný, nestabilný, stále ťažšie predvídateľný a zároveň ovplyvnený množstvom problémov, ktoré s prehlbujúcou sa globalizáciou v čoraz väčšom rozsahu ohrozujú jej rozvoj. V prípade ich neriešenia či neprijímania potrebných opatrení môžu dokonca ohroziť celú jej existenciu. Vplyvom prudko sa rozvíjajúcich globalizačných procesov, intenzívnej liberalizácie, rastúcej vzájomnej previazanosti (ale aj závislosti), a pokračujúceho „zmenšovania vzdialeností“ a „zrýchľovania času“ postupne stále viac problémov presahuje národnú, regionálnu alebo kontinentálnu úroveň a negatívne vplýva na celú ľudskú populáciu. Stávajú sa tak globálnymi problémami ľudstva. Jeden z nich predstavuje aktuálny demografický vývoj ľudskej populácie.

Kľúčové slová: Globálne problémy ľudstva, demografický vývoj, populácia.

JEL Klasifikácia: J11, N30

Abstract

Contemporary development of human civilization is very dynamic and progressive on the one hand, and very unstable, uneven and hardly predictable on the other hand. Simultaneously, it is influenced by numerous problems which, with deepening globalization, still more and more threaten its development. In the case of insufficient solving problems or adoption of inadequate measures, they can threaten the whole human existence. At present, still more and more problems, due to globalization, intensive liberalization and growing mutual interconnection (and addiction at the same time), exceed national, regional or continental level and negatively influence the whole human population. Thus they become global problems of human society. One of them represents current demographic development of human population.

Key words: Global problems of human society, demographic development, population.

JEL Classification: J11, N30

Úvod

Vysoko dynamický rast počtu obyvateľov Zeme predstavuje jeden z vážnych globálnych problémov ľudstva – demografický globálny problém. Jeho závažnosť si ľudstvo začalo uvedomovať najmä v druhej polovici minulého storočia, keď sa objavili prvé vážne obavy, že pokiaľ bude svetová populácia rásť naďalej takým rýchlym tempom, tak jej postupne nebudú stačiť zdroje, ktoré má v obmedzenom množstve k dispozícii. A i keď je situácia v jednotlivých regiónoch alebo krajinách rozdielna, rast ľudskej populácie nie je problémom iba niektorých krajín, ale globálnym problémom celého ľudstva. Neustále sa zvyšujúci počet obyvateľov našej planéty totiž prináša so sebou neustále sa zvyšujúce nároky na potraviny, zdroje, vodu, energiu, územie, atď. a zároveň je veľmi úzko spojený s prebiehajúcimi ekonomickými, politickými, sociálnymi, environmentálnymi alebo bezpečnostnými procesmi. To znamená, že opatrenia prijímané na riešenie demografického globálneho problému majú väčší či menší vplyv (pozitívny i negatívny) na riešenie ostatných globálnych problémov ľudstva.

1 Demografický vývoj ľudstva

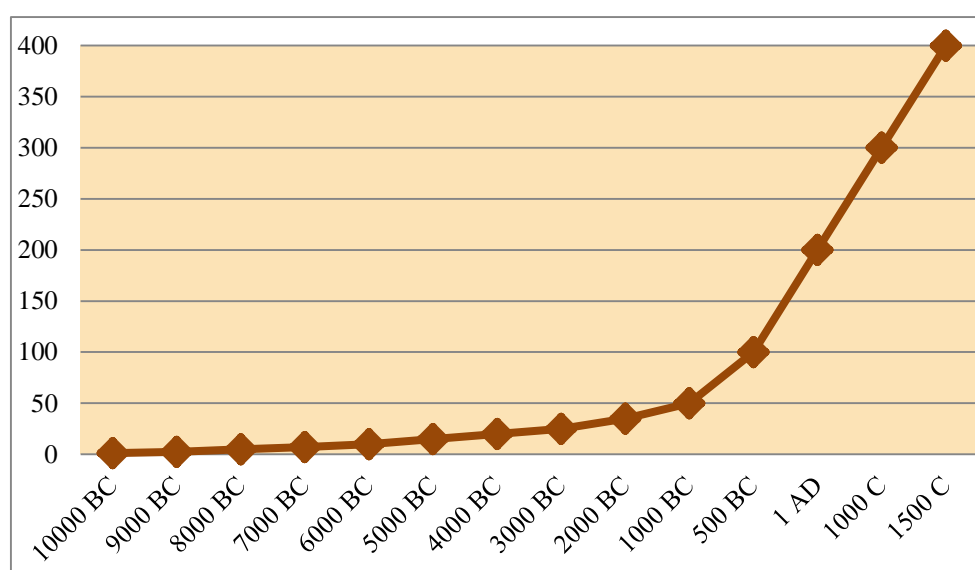
Vývoj človeka ako biologického druhu sa spája s regiónom východnej Afriky, odkiaľ sa pred 50 až 40 tisícmi rokov postupne rozšíril aj na ostatné kontinenty. Veľmi dlhé obdobie počet obyvateľov Zeme stagnoval na úrovni, ktorá bola limitovaná predovšetkým obmedzenými zdrojmi potravy a vysokou úmrtnosťou. V dvoch relatívne krátkych časových úsekoch však došlo k prudkému populačnému rastu, pričom oba tieto úseky sú spojené so zásadnou sociálno-ekonomickou modernizáciou.

Prvý úsek je spojený s „neolitickou revolúciou“,¹ počas ktorej dovtedy kočujúce obyvateľstvo prešlo na zväčša usadlý spôsob života, čím sa značne zvýšila jeho schopnosť zaobstarat' si potravu. Výsledkom neolitickej revolúcie bol predovšetkým vznik poľnohospodárskej výroby, domestikácia zvierat, usadlý spôsob života, vznik prvých remesiel

¹ Neolitická revolúcia je jeden až tri tisícročia trvajúci proces zaujatia nového postoja človeka k prírode, ktorý sa odohrával na rôznych miestach Zeme, v rôznom čase, v intervale približne od 8. tisícročia p.n.l. až po 2. tisícročie p.n.l.

a zmeny v náboženstve.² Prechod k poľnohospodárstvu sa prejavil aj zmenou demografickej reprodukcie. Všeobecne sa zvýšila úroveň plodnosti, predĺžila sa dĺžka života dospelých, takže ženy prežili dlhšiu časť života v plodnom období života a mohli tak rodiť viac detí. Tento úsek bol preto z hľadiska celkového vývoja ľudskej civilizácie veľmi významný. Trvalo pol milióna rokov kým sa počet obyvateľov Zeme zvýšil z 1 milióna na 10 miliónov. V porovnaní s tým je tisíc rokov na ďalšie zdesaťnásobenie počtu ľudí neuveriteľne krátka doba.³

Graf 1 Prehľad vývoja počtu obyvateľov Zeme v rokoch
10 000 p.n.l. (BC) až 1 500 n.l. (C) (v mil.)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov uvedených v The Quarterly Journal of Economics, 1999

V priebehu 4. a 3. tisícročia pred našim letopočtom (ďalej len „p.n.l.“) sa počet obyvateľov Zeme zdesaťnásobil a dosiahol počet okolo 150 miliónov. V nasledujúcom období počet ľudí skôr stagnoval a ak rástol, tak len veľmi pozvoľne.⁴ Na prelome letopočtov žilo na našej planéte asi 200 miliónov ľudí. Ich počet sa ku koncu prvého tisícročia zvýšil približne o 100 miliónov a o päťsto rokov o ďalších 100 miliónov (graf 1).⁵

²FILIT. 1999. Neolitická revolúcia. In *Otvorená filozofická encyklopédia*. Dostupné na: <<http://ii.fmph.uniba.sk/~filit/fil/fil.html>>

³JENÍČEK, V. – FOLTÝN, J. 2010. *Globální problémy světa v ekonomických souvislostech*. Praha : C.H. Beck, 2010. 324 s. ISBN 978-80-7400-326-4.

⁴KOSCHIN, F. 2000. *Demografie poprvé*. Praha : Nakladatelství VŠE, 2000. 99 s. ISBN 80-245-0125-2.

⁵KREMER, M. 1993. Population Growth and Technological Change: One Million B.C. to 1990. In *The Quarterly Journal of Economics*, 1999, Vol. 108, No. 3, pp. 681–716. ISSN 0033-5533.

Počet obyvateľov síce rástol, ale v tom čase sa striedali obdobia rýchleho rastu so stagnáciou alebo dokonca poklesom počtu obyvateľstva. Zaistiť v tom čase trvalý rast populácie nebolo možné z dôvodu vojen, hladomorov, epidémií a prírodných katastrof. Najmä prvé tri príčiny veľmi výrazne ovplyvňovali demografickú rovnováhu. Skaza, ktorú tieto tri pohromy vyvolávali, bola o to väčšia, že sa najčastejšie navzájom sprevádzali.⁶ Až v 18. storočí došlo k miernemu zrýchleniu populačného rastu, ktorý postupne akceleroval a v 20. storočí dosiahol nesmierne rýchle tempo.⁷

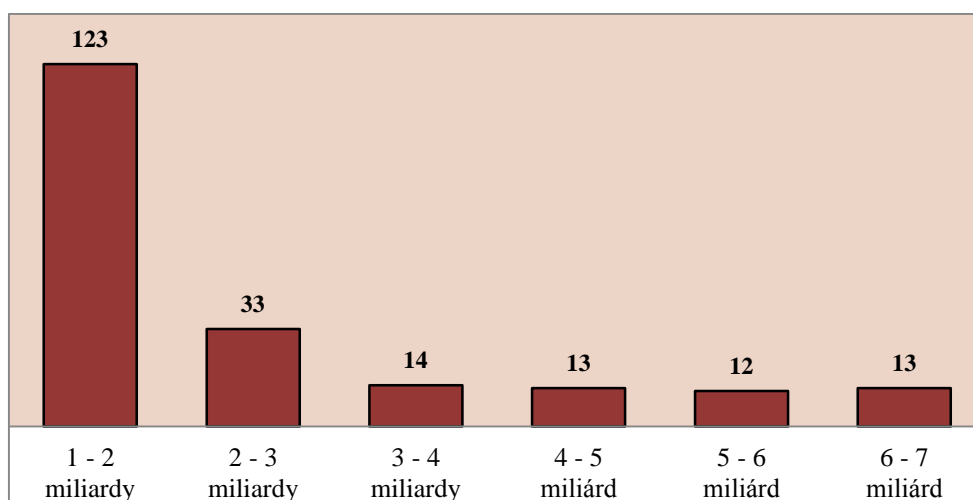
Na začiatku 18. storočia sa počet všetkých obyvateľov Zeme pohyboval okolo úrovne 750 miliónov, v jeho polovici dosiahol cca 790 miliónov a na jeho konci už približne 978 miliónov. V nasledujúcom storočí v roku 1804 už počet obyvateľov Zeme dosiahol 1 miliardu. O ďalšiu miliardu sa zvýšil počet obyvateľov v roku 1927 a o ďalšiu v roku 1960. Na štyri miliardy stúpol počet obyvateľov v roku 1974, na päť miliárd v roku 1987 a tesne pred koncom 20. storočia v roku 1999 dosiahol počet ľudí šesť miliárd. Na začiatku druhej dekády nového milénia, v roku 2012, prekročil počet obyvateľov Zeme hranicu siedmich miliárd.

Ako vyplýva z vyššie uvedeného, ľudstvu trvalo približne 40 až 50 tisíc rokov kým dosiahlo počet obyvateľov na úrovni 1 miliardy. Ďalších 123 rokov ubehlo, kým sa počet obyvateľov našej planéty zvýšil z jednej na dve miliardy. Zvýšenie počtu ľudí z dvoch na tri miliardy už trvalo takmer štyrikrát kratšie – 33 rokov a zvýšenie počtu z troch na štyri miliardy ešte o viac ako o polovicu kratšie – 14 rokov. Časové lehoty medzi ďalšími miliardami sa z dôvodu zvyšujúceho tempa rastu populácie ešte viac skracovali s výnimkou dosiahnutia počtu siedmich miliárd v roku 2012, kedy sa už toto tempo zmiernovalo (graf 2).⁸

⁶ PAVLÍK, Z. 2004. Nejvýznamnější tendence světového populačního vývoje. In *Demografie*, 2004, roč. 46, č. 4, s. 230-241. ISSN 0011-8265.

⁷ FŇUKAL, M. 2011. Demografické aspekty globalizace. In Mezřický, V.: *Perspektivy globalizace*. Praha : Portál, 2011. 232 s. ISBN 978-80-7367-846-3.

⁸ United States Census Bureau. 2013. *Global Population Mapping and Spatial Analysis*. Dostupné na: <<http://www.census.gov/population/international/data/mapping>>

Graf 2 Prehľad medzníkov vo vývoji počtu obyvateľov Zeme (v rokoch)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov US CB – Global Population Mapping and Spatial Analysis, 2013

Nárast ľudskej populácie za posledných dvesto rokov je výsledkom procesu, ktorý sa spravidla označuje ako „prvý demografický prechod“. V jeho priebehu dochádza postupne k znižovaniu miery úmrtnosti⁹ a následne i pôrodnosti¹⁰ z pôvodných vysokých a zväčša rozkolísaných hodnôt na hodnoty nízke a stabilné. Vzhľadom k neskoršiemu zníženiu pôrodnosti než úmrtnosti je tento demografický prechod sprevádzaný výrazným nárastom počtu obyvateľstva.

Prvý demografický prechod je proces skladajúci sa spravidla zo štyroch základných fáz:

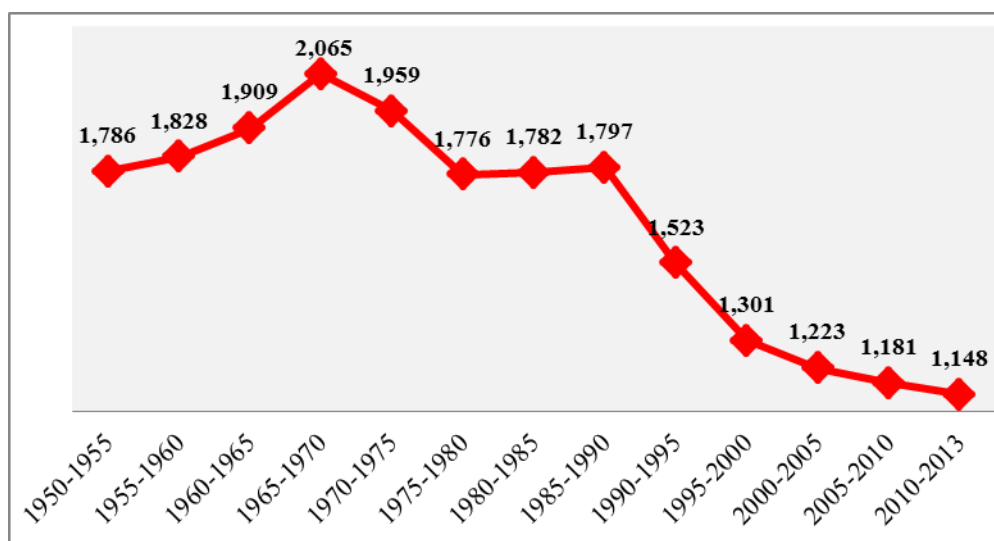
- prvá fáza (predindustriálna spoločnosť) sa vyznačuje vysokou a vyrovnanou pôrodnosťou i úmrtnosťou;
- druhá fáza začína rýchlym poklesom úmrtnosti (najmä vďaka lepšej strave, výžive, hygiene, vzdelaniu, zdravotnej starostlivosti, atď.), kým predchádzajúca úroveň pôrodnosti zostáva zachovaná, čím dochádza k populačnej explózií, t.j. prudkému nárastu prirodzeného prírastku obyvateľstva;
- tretia fáza je charakteristická postupným poklesom pôrodnosti (najmä vďaka lepšej dostupnosti antikoncepcie, vyššiemu vzdelaniu, vyšším príjmom, urbanizácii i poklesu zamestnanosti v poľnohospodárstve a s tým spojenej menšej potrebe detskej výpomocnej pracovnej sily) s čím súvisí pokles prirodzeného prírastku obyvateľstva;

⁹ Hrubá miera úmrtnosti predstavuje počet zomrelých v danom roku na tisíc obyvateľov.

¹⁰ Hrubá miera pôrodnosti predstavuje počet živonarodených v danom roku na tisíc obyvateľov.

- štvrtá fáza sa opäť vyznačuje vyrovnanou pôrodnosťou i úmrtnosťou, ale na oveľa nižšej úrovni ako v prvej fáze.¹¹
- Výsledkom prvého demografického prechodu bol výrazný vzostup celkového počtu obyvateľov Zeme, pričom najvyššiu úroveň dosiahol v druhej polovici minulého storočia s maximom na prelome šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov (graf 3).

Graf 3 Prehľad vývoja tempa rastu počtu obyvateľov Zeme v rokoch 1950 až 2013 (v %)

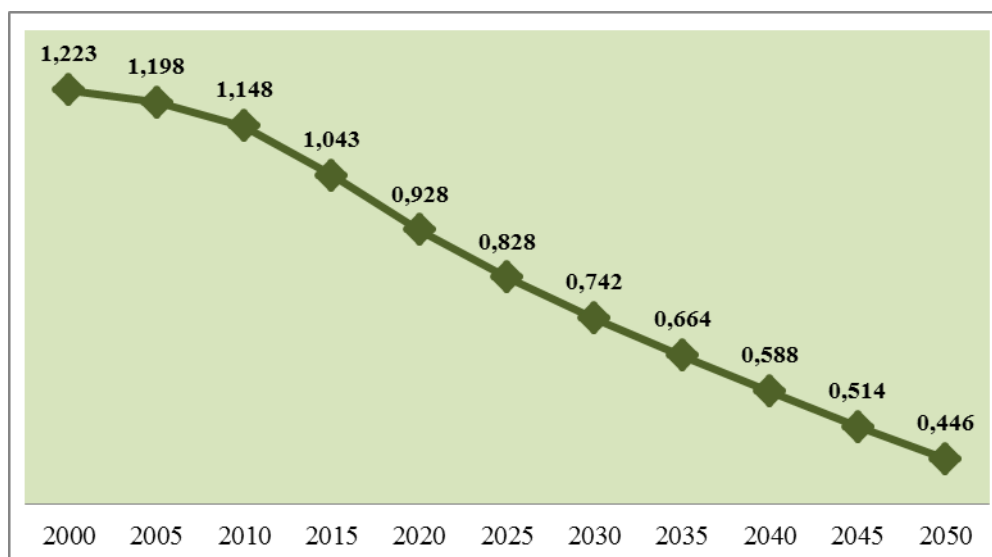
Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov United Nations World Population Prospects, 2012

V súčasnosti (v roku 2013) rastie ľudská populácia tempom na úrovni 1,148 %, ¹² avšak podľa projekcií OSN by malo v nasledujúcich rokoch toto tempo rastu klesať (graf 4), pričom už v roku 2015 by mal začať klesať absolútny počet narodených a od roku 2025 by mal začať klesať aj podiel detskej zložky populácie, t.j. podiel detí vo veku do 15 rokov na celkovej populácii. ¹³

¹¹ FŇUKAL, M. 2011. Demografické aspekty globalizace. In Mezřický, V.: *Perspektivy globalizace*. Praha : Portál, 2011. 232 s. ISBN 978-80-7367-846-3.

¹² World Meters. 2013. *Population Growth Rate*. Dostupné na: <<http://www.worldmeters.info/worldpopulation/#growthrate>>

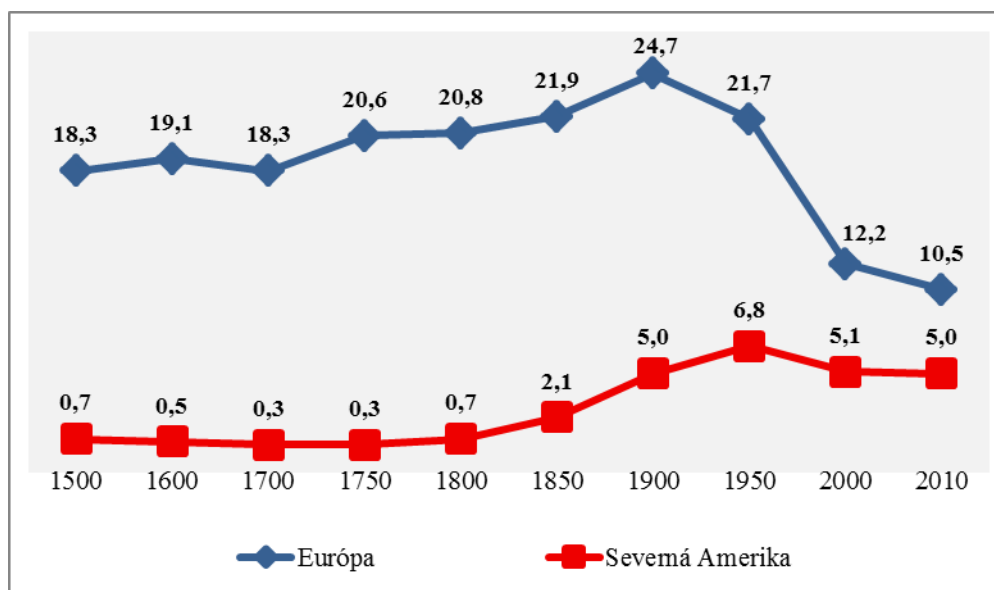
¹³ UN. 2013. *World Population Prospects*. Dostupné na: <<http://esa.un.org/wpp/Excel-Data/population.htm>>

Graf 4 Prognóza vývoja tempa rastu počtu obyvateľov**Zeme v rokoch 2000 až 2050 (v %)**

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov United Nations World Population Projections, 2013

Demografický prechod mal i má regionálne značne rozdielny priebeh a preto sa jednotlivé regióny podieľali a aj v súčasnosti podieľajú na raste svetovej populácie nerovnomerne. Kým až do začiatku 20. storočia mali najväčší podiel na raste obyvateľstva Zeme Európania, vrátane Európanov v Severnej Amerike a európskych kolóniách, od polovice 20. storočia je ich rast minimálny a podiel Európy a Severnej Ameriky na celosvetovej populácii klesá. V rokoch 1500 až 1850 sa ich podiel na svetovej populácii pohyboval v prípade Európy v rozmedzí od 18,3 % do 21,9 % a v prípade Severnej Ameriky od 0,7 % do 2,1 %. Európa dosiahla najvyšší podiel na svetovej populácii v roku 1900 – 24,7 % a odvtedy jej podiel klesá, Severná Amerika v roku 1950 – 6,8 % a odvtedy jej podiel taktiež klesá (graf 5).

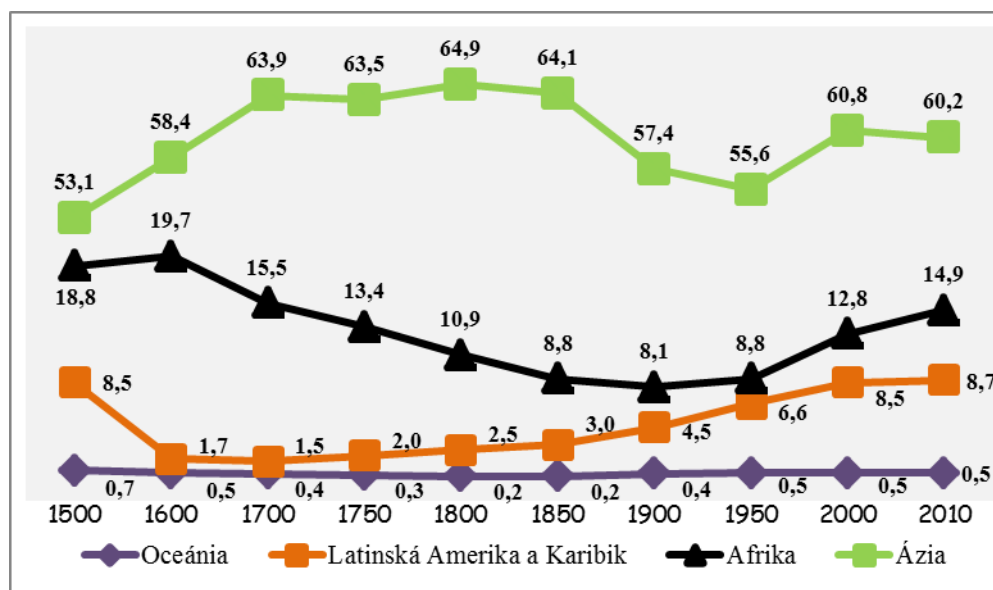
Graf 5 Prehľad vývoja podielu obyvateľstva Európy a Severnej Ameriky na celosvetovej populácii v rokoch 1500 až 2010 (v %)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov United Nations World Population Projections, 2013

Oproti tomu výrazne rastie podiel obyvateľov Latinskej Ameriky a Karibskej oblasti na svetovej populácii a tiež podiel obyvateľov afrického kontinentu. Kým podiel obyvateľov Latinskej Ameriky a Karibiku klesol v priebehu prvých sto rokov po objavení kontinentu v rokoch 1500 až 1600 z 8,5 % na 1,7 %, ale potom už plynulo stúpala až na súčasných 8,7 %, podiel obyvateľov Afriky na svetovej populácii po miernom zvýšení v priebehu rokov 1500 až 1600 z 18,8 % na 19,7 % začal v nasledujúcich rokoch klesať, až sa zastavil na úrovni 8,1 % v roku 1900. Potom však začal opäť stúpať a v dnešnej dobe podiel afrického obyvateľstva na celkovej počte obyvateľov Zeme dosahuje 14,9 %. Podiel ázijskeho obyvateľstva sa v hodnotenom období zvýšil z 53,1 % na 60,2 %, kým podiel obyvateľov Oceánie zasa znížil z 0,7 % na súčasných 0,5 % (graf 6).

Graf 6 Prehľad vývoja podielu obyvateľstva Latinskej Ameriky, Afriky, Ázie a Oceánie na celosvetovej populácii v rokoch 1500 až 2010 (v %)

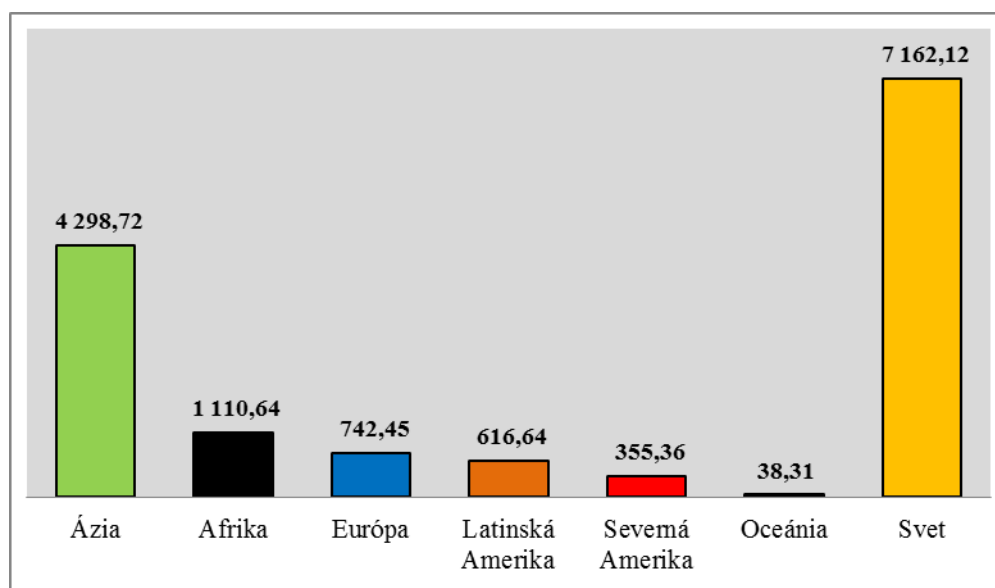
Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov United Nations World Population Projections, 2013

2 Súčasný demografický vývoj

Na začiatku druhej dekády tretieho tisícročia presiahol počet obyvateľov Zeme hranicu 7 miliárd. V roku 2013 žilo na zemi 7 162 119 434 ľudí. Bezkonkurenčne najviac ich žilo v Ázii – 4,3 miliardy, približne štyrikrát menej ich žilo v Afrike, šesťkrát menej v Európe, sedemkrát menej v Latinskej Amerike a Karibiku, dvanásťkrát menej v Severnej Amerike a až stoosemdesiatšedemkrát menej v Oceánii (graf 7).¹⁴

Polovicu aktuálneho prírastku svetovej populácie zabezpečuje iba šesť krajín (India – 22 %, Čína – 11 %, Pakistan, Nigéria, USA a Bangladéš – po 4 %) a tri štvrtiny celkového prírastku iba 22 krajín. Z nich iba USA nepatria medzi rozvojové krajiny, avšak na prírastku obyvateľstva sa viac ako 40 % podieľajú imigranti z rozvojových krajín. Súčasný svet je síce z dôvodu prehlbujúcej sa globalizácie stále viac poprepájaný komunikáciami a obchodom, avšak rozdiely zostávajú. V zásade je svet rozdelený na dve veľké skupiny krajín: vyspelé rozvinuté krajiny a rozvojové krajiny.

¹⁴ UN. 2013. *World Population Prospects*. Dostupné na: <<http://esa.un.org/wpp/Excel-Data/population.htm>>

Graf 7 Prehľad počtu obyvateľov podľa kontinentov v roku 2013 (v mil.)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov United Nations World Population Prospects, 2013

Poradie krajín v rebríčku zostavenom podľa ich rozlohy sa naozaj len v skutočne výnimočných prípadoch môže zhodovať s ich poradím v rebríčku zostavenom podľa počtu ich obyvateľov. Medzi najväčšie krajiny sveta patria napríklad len veľmi riedko osídlené Mongolsko alebo Grónsko. Hustota osídlenia krajín je preto veľmi rôzna. Iným príkladom môže byť Sudán, ktorý je podľa rozlohy desiatym najväčším štátom sveta, ale v rebríčku zostavenom podľa počtu obyvateľov sa nachádza až na 39. mieste. Opačný príklad predstavujú Japonsko a Bangladéš. Bangladéš sa nachádza v rebríčku krajín podľa rozlohy až na 92. mieste, ale podľa počtu obyvateľov je 8. Japonsko je podľa rozlohy na 61. mieste, ale v rebríčku podľa počtu obyvateľov uzatvára prvú desiatku.

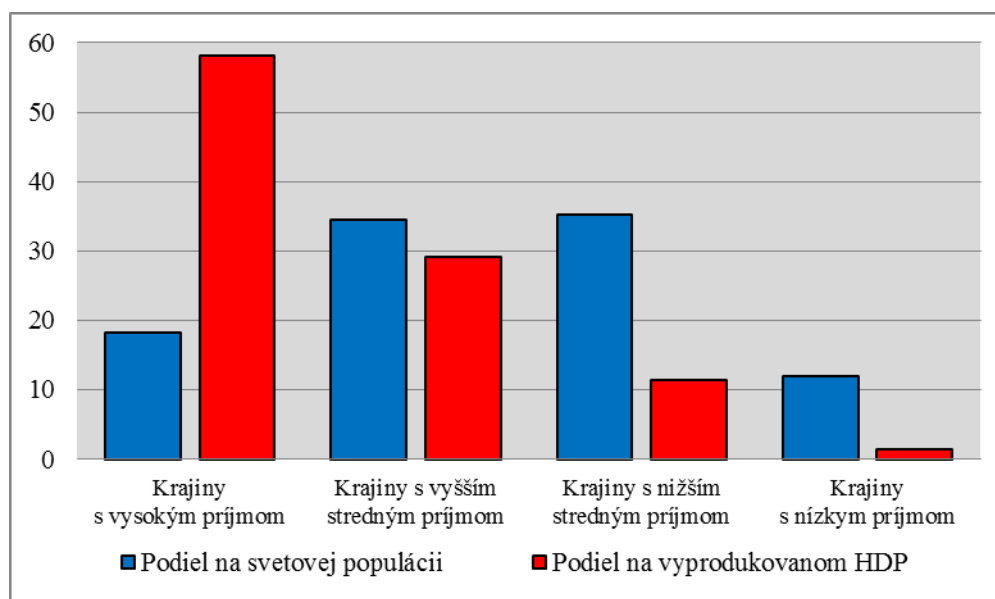
Existujú však aj krajiny, ktorých hustota zaľudnenia je iba priemerná, a napriek tomu čelia veľmi vážnym problémom preľudnenia. Typickým príkladom je Egypt, ktorého hustota zaľudnenia nepresahuje 55 obyvateľov na kilometer štvorcový (km²), avšak veľkú časť jeho územia tvoria púšte. Veľká väčšina Egyptanov preto žije iba na 3 % územia krajiny, kde hustota zaľudnenia prevyšuje 1 500 obyvateľov na km². Aj preto na základe uvedených príkladov zostáva tento indikátor iba relatívnym ukazovateľom.

Zásadný rozdiel medzi vyspelými rozvinutými a rozvojovými krajinami vychádza z porovnania počtu obyvateľov a výšky hrubého národného produktu na obyvateľa. Bohaté krajiny Európy, USA, Kanada, Japonsko a Austrália disponujú síce iba približne 20 % svetového obyvateľstva, ale produkujú 80 % HDP. Chudobné krajiny Afriky, Ázie, Latinskej Ameriky a Oceánie zasa, naopak, disponujú 80 % svetovej populácie, ale pripadá na ne len

20 % svetových príjmov. Rozhodujúci podiel na svetových príjmoch má hlavne Európa (25 %) a Severná Amerika (30 %), napriek tomu, že tam žije iba 9 %, resp. 5 % obyvateľov Zeme.

V prípade komparácie krajín rozdelených do skupín podľa výšky ich príjmu, v roku 2012 najvyšší počet obyvateľov mali krajiny s nízkym stredným príjmom (cca 2,5 mld.), ktoré vyprodukovali tretí najvyšší HDP (9,3 tril. USD). Druhý najvyšší počet obyvateľov mali krajiny s vyšším stredným príjmom (cca 2,45 mld.), ktoré vyprodukovali druhý najvyšší HDP (23,7 tril. USD). Za nimi, na treťom mieste, nasledujú krajiny s vysokým príjmom (cca 1,3 mld.), ktoré vyprodukovali jasne najvyšší HDP (47,3 tril. USD) a na štvrtom mieste v počte obyvateľov (cca 0,85 mld.) sa nachádzajú krajiny s nízkym príjmom, ktoré aj vyprodukovali najnižší HDP (1,1 tril. USD). Percentuálny podiel jednotlivých skupín krajín na svetovej populácii a vyprodukovanom HDP je znázornený na grafe 8.

Graf 8 Prehľad podielu na svetovej populácii a vyprodukovanom HDP podľa skupín krajín sveta v roku 2012 (v mld. a tril. USD)

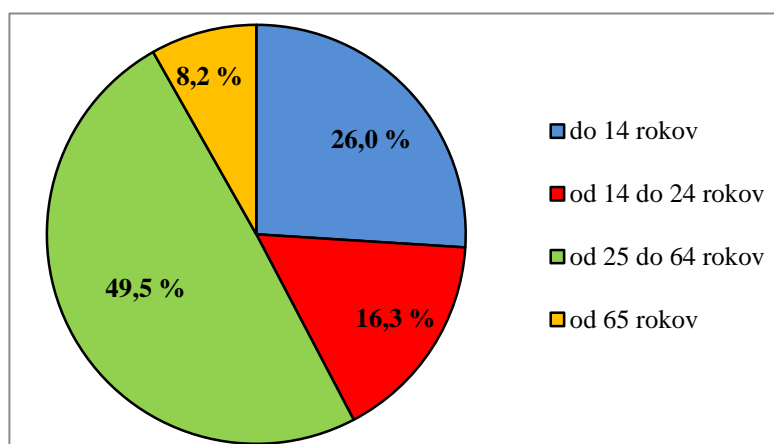
Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov World Bank – World Development Indicators, 2013

Rozvojové a vyspelé rozvinuté krajiny sa navzájom líšia aj vo vekovej skladbe svojich obyvateľov. Kým vo vyspelých rozvinutých krajinách populácia starne a pribúda v nich stále viac starších ľudí, v rozvojových krajinách žije oveľa viac mladých ľudí, ktorý budú mať onedlho svoje vlastné deti, takže populácia v týchto krajinách aj naďalej porastie. Pre potreby jednoduchej komparácie demografického vývoja sa z hľadiska vekovej štruktúry využíva delenie obyvateľov do štyroch základných vekových skupín:

- do 14 rokov,
- od 15 do 24 rokov,
- od 25 do 64 rokov,
- nad 65 rokov,

čo zhruba zodpovedá fázam výchovy, vzdelávania, ekonomickej aktivity (zamestnania) a dôchodku (penzie). Z ekonomického hľadiska by sa dalo zjednodušene povedať, že prvá (deti), druhá (študenti) a štvrtá (dôchodcovia) skupina žijú z toho, čo vyprodukuje tretia skupina. Aktuálny percentuálny podiel jednotlivých vekových skupín v rámci celosvetovej populácie je zobrazený na grafe 9.

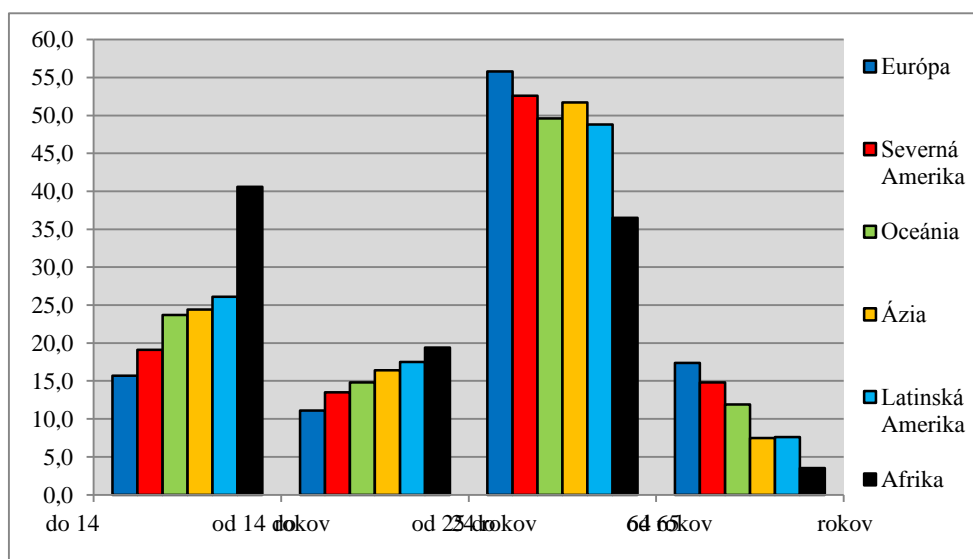
Graf 9 Prehľad podielu vekových skupín na svetovej populácii (v %)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov World Bank – World Development Indicators, 2013

Z hľadiska jednotlivých kontinentov, v Európe a Severnej Amerike žije najmenej ľudí v prvej a druhej vekovej skupine, a naopak, najviac ľudí v tretej a štvrtej vekovej skupine. Približne zhodné, resp. porovnateľné percentuálne zastúpenie vo všetkých vekových skupinách majú Ázia, Oceánia a Latinská Amerika s Karibikom. Na rozdiel od týchto kontinentov a najmä od Európy a Severnej Ameriky, v Afrike najvyššie percentuálne zastúpenie majú prvé dve vekové skupiny a naopak najnižšie posledné dve vekové skupiny (graf 10).

Graf 10 Prehľad podielu vekových skupín na populácii na jednotlivých kontinentoch (v %)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov United Nations World Population Prospects, 2013

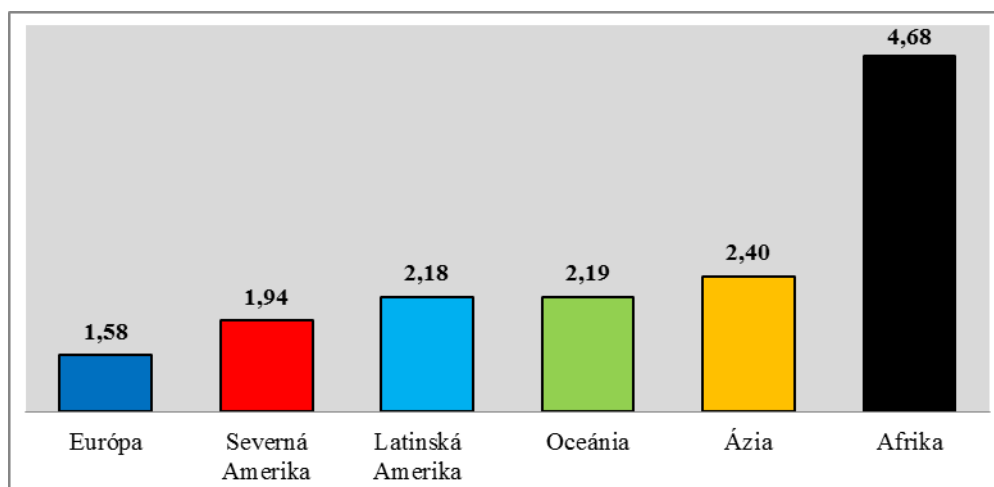
Z vyššie uvedených údajov vyplýva, že zhruba dve tretiny Európanov a Severoameričanov živia zostávajúcu jednu tretinu ich obyvateľstva, pretože väčšina populácie patriacej do druhej vekovej skupiny je ekonomicky aktívna, to znamená, že neštuduje, alebo už doštudovala. Na rozdiel od toho, v Afrike musí približne jedna polovica populácie živiť druhú polovicu populácie.

Z hľadiska riešenia demografického globálneho problému je na týchto údajoch znepokojujúce najmä to, že súčasná demografická pyramída rozvojových krajín bude mať rovnaký tvar aj o desať, pätnásť či dvadsať rokov, avšak z oveľa väčším počtom obyvateľov. Tento jav sa označuje ako demografická explózia tretieho sveta.

Opačná situácia je v Európe a v Severnej Amerike, hlavne však v Európe, pretože tempo rastu obyvateľstva v Severnej Amerike je vďaka imigrantom z rozvojových krajín oveľa vyššie ako v Európe (graf 11). V čase, keď dnešné najpočetnejšie vekové skupiny dosiahnu dôchodkový vek, resp. sa presunú sa do štvrtej vekovej skupiny, bude aktívna časť obyvateľstva menej početná ako dnes a bude musieť živiť oveľa početnejšiu skupinu dôchodcov oproti dnešnej.¹⁵

¹⁵ JENÍČEK, V. – FOLTÝN, J. 2010. *Globální problémy světa v ekonomických souvislostech*. Praha : C.H. Beck, 2010. 324 s. ISBN 978-80-7400-326-4.

Graf 11 Prehľad tempa rastu obyvateľstva na jednotlivých kontinentoch v roku 2012 (v %)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov United Nations World Population Prospects, 2013

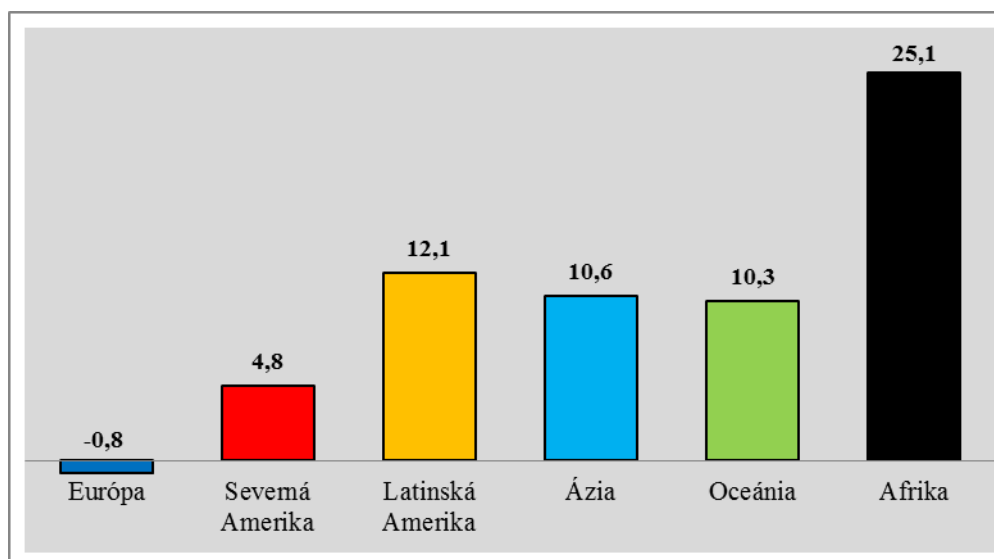
Rozdielny vývoj demografických ukazovateľov spôsobuje, že počet obyvateľov v rôznych regiónoch (krajinách) rastie (klesá) nerovnomerným tempom, a to preto, že samotné základné hybné sily (pôrodnosť a úmrtnosť) sú v nerovnováhe. Miera prirodzeného prírastku (úbytku)¹⁶ na 1000 obyvateľov je potom na základe rozdielov medzi pôrodnosťou a úmrtnosťou veľmi odlišná nielen medzi vyspelými rozvinutými krajinami a rozvojovými krajinami, ale aj medzi jednotlivými regiónmi (graf 12).

Ako vidieť na grafe, vývoj v Európe a v ostatných regiónoch je diametrálne rozdielny. Podľa teórií sformulovaných na základe európskych dejín, všetko obyvateľstvo prejde v určitom okamihu svojho vývoja pod vplyvom hlbokých hospodárskych a sociálnych zmien zo stavu rovnováhy medzi vysokou pôrodnosťou a vysokou úmrtnosťou do stavu novej rovnováhy medzi nízkou pôrodnosťou a nízkou úmrtnosťou.

Vývoj v rozvojových krajinách je však iný. Kým Európa prešla jednotlivými fázami vlastným vnútorným pričinením, úmrtnosť v rozvojových krajinách klesla predovšetkým vonkajším pričinením na základe pomoci z vyspelých rozvinutých krajín (rozvojová pomoc, dodávky potravín, antibiotík, očkovacích látok, pôsobenie lekárskeho tímov, budovanie nemocníc, atď.) bez súvislosti s vlastným hospodárskym a sociálnym pokrokom. Žiadny z činiteľov, kvôli ktorým klesla pôrodnosť v Európe, tu nepôsobí.

¹⁶ Prirodzený prírastok predstavuje rozdiel medzi počtom živonarodených a počtom zomretých. Záporný rozdiel medzi počtom živonarodených a počtom zomretých sa označuje ako prirodzený úbytok.

Graf 12 Prehľad miery prirodzeného prírastku (úbytku) na 1000 obyvateľov na jednotlivých kontinentoch v rokoch 2010-2012 (v %)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov United Nations World Population Prospects, 2013

Aj preto západné krajiny, na čele s USA, začali presadzovať politiku regulácie pôrodnosti v rozvojových krajinách. Tá sa stretla s rôznymi reakciami, pričom sa presadili dva hlavné prúdy. Podľa jedného z nich, rozvojové krajiny potrebujú v prvom rade hospodársku pomoc a ich obrovské tempo rastu obyvateľstva netreba preceňovať. Podľa druhého z nich, tento mimoriadny populačný rast predstavuje pre vyspelé rozvinuté krajiny veľké nebezpečenstvo, hlavne v podobe hrozby nezvládnuteľného prívalu nelegálnych migrantov z chudobných krajín s čím, samozrejme, súvisia aj ďalšie problémy – bezpečnostné, ohrozujúce národnú i medzinárodnú bezpečnosť.

Okrem bezpečnostných problémov však vyspelé rozvinuté krajiny trápí aj problém starnutia ich populácie, ktorý úzko súvisí s predlžovaním ľudského veku. Napriek tomu, že zo sociálneho hľadiska je proces absolútne pozitívny, z ekonomického hľadiska, vzhľadom na rastúce zaťaženie sociálnych systémov, to môže byť úplne naopak. S neustále sa predlžujúcou dĺžkou ľudského života sa totiž mení demografická štruktúra spoločnosti – ubúdajú ľudia v produktívnom veku a pribúdajú dôchodcovia, ktorí sa na ľuďoch v produktívnom veku finančne závislí.

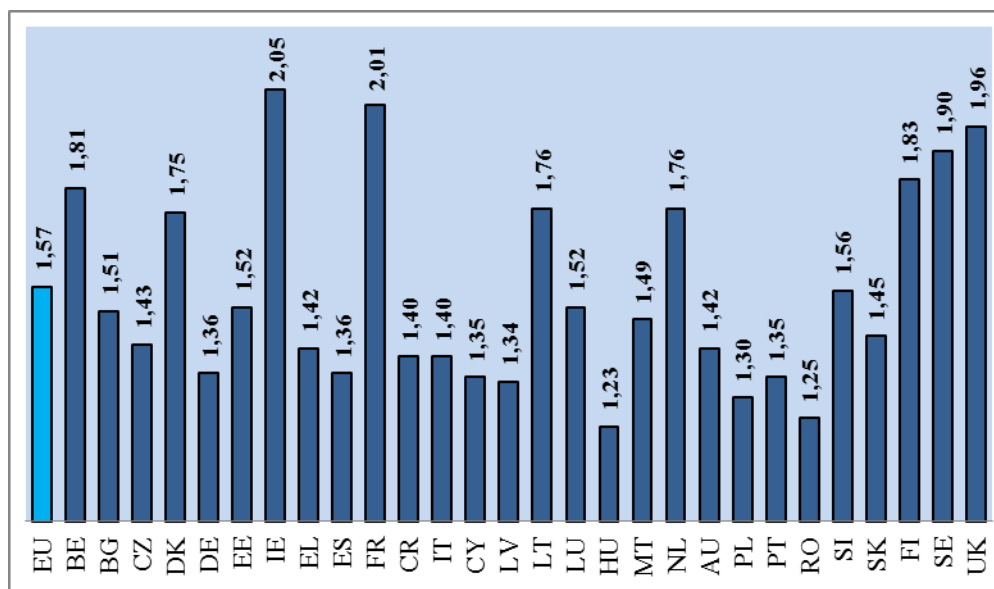
Demografický problém vyspelých rozvinutých krajín, predovšetkým európskych, spočíva v tom, že ekonomický rast, prosperita, vysoká produktivita a rozvoj sociálneho štátu priniesli okrem množstva pozitív aj niektoré negatíva, a to najmä v podobe populačnej krízy, uvoľnenia rodiny a sociálneho napätia medzi pôvodnými obyvateľmi a imigrantmi. Najmä

v Európe sa postupne rodí stále menej detí a tak napriek predlžujúcemu sa veku, začína počet obyvateľov „starého kontinentu“ klesať.

Aby bola zabezpečená reprodukcia spoločnosti, je nutné aby dvoch rodičov nahradili dve deti. Vzhľadom na určitý počet úmrtí musí byť úhrnná plodnosť¹⁷ o niečo vyššia ako dve, a preto sa pre zaistenie prirodzenej reprodukcie uvažuje s mierou na úrovni medzi 2,1 až 2,2. Problémom je, že v Európe, s výnimkou Albánska, túto úroveň žiadna krajina nedosahuje a úroveň úhrnnej plodnosti sa v súčasnosti pohybuje v priemere na úrovni 1,57 (graf 13). Z vyspelých rozvinutých krajín nižšiu úroveň dosahuje už len Japonsko – 1,33.

V rámci EÚ najvyššiu úhrnnú plodnosť dosahujú Írsko, Francúzsko a Veľká Británia (najmä vďaka imigrantom), Švédsko a Fínsko, a naopak najnižšiu Maďarsko, Rumunsko, Poľsko, Litva, Cyprus a Portugalsko (pozri graf 59). Nízka úhrnná plodnosť spôsobuje, že niektoré krajiny, napríklad Nemecko, vykazujú už niekoľko rokov každoročne sa zvyšujúci prirodzený úbytok. Ďalšími krajinami sú Estónsko, Maďarsko, Česká republika, Litva, Lotyšsko, Rumunsko a hlavne Bulharsko. Z krajín „starého kontinentu“ stojacich mimo EÚ sa s podobnými problémami boria hlavne v Rusku a na Ukrajine. Slovensko zaznamenalo prvýkrát prirodzený úbytok svojho obyvateľstva (-844 obyvateľov) v roku 2001.

Graf 13 Prehľad úhrnnej plodnosti v členských krajinách EÚ v roku 2012 (priemerný počet detí na jednu ženu)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Eurostat Statistics, 2013

¹⁷ Úhrnná plodnosť predstavuje počet detí, ktoré sa priemerne narodia jednej žene.

Svetlou výnimkou medzi vyspelými rozvinutými krajinami sú USA, ktorých počet obyvateľov v súčasnosti stále rastie a vďaka prisťahovalectvu a vysokej pôrodnosti obyvateľov hispánskeho a afroamerického pôvodu sa ani v budúcnosti nemusia obávať poklesu obyvateľstva. S vysokou pravdepodobnosťou si aj v polovici tohto storočia udržia tretie mieste v počte obyvateľov za Indiou a Čínou.

Problémy so starnutím však nemajú len vyspelé rozvinuté krajiny s vysokou životnou úrovňou (s výnimkou USA), ale začínajú ich pociťovať už aj niektoré východoázijské krajiny, i keď v žiadnom prípade nie v tej miere ako napríklad v Európe. Pokles pôrodnosti v Európe je totiž oveľa staršieho dátumu. Dnes sa s ním vyrovnávajú hlavne vyspelé rozvinuté krajiny, ale zanedlho mu budú čeliť aj niektoré rozvojové krajiny, najmä Čína.

Politika jedného dieťaťa sa už začína prejavovať na demografickom vývoji tejto stále ešte najľudnatejšej krajiny. Na uliciach pobežuje stále menej detí, ale za to na nej posedáva stále viac starých ľudí. V súčasnosti žije v Číne 130 miliónov dôchodcov, t.j. 10 % čínskej populácie, a v roku 2025 by ich malo byť až 250 miliónov. Každoročne pribúdajú v krajine 3 % dôchodcov, ale pôrodnosť je len 2 %, takže Číňania starnú rýchlejšie, ako ktorýkoľvek iný národ na svete. Rýchle starnutie tak môže pridať ekonomický a sociálny rozvoj krajiny rovnako, ako preľudnenosť, ktorej sa tak obávali. Vedenie krajiny bude musieť preto prijať opatrenia na vyrovnanie sa z touto situáciou. Najhoršie zo všetkého by bolo rýchlo začať podporovať neobmedzenú pôrodnosť. Tým by sa len klin klinom vytĺkal.¹⁸

3 Budúci demografický vývoj

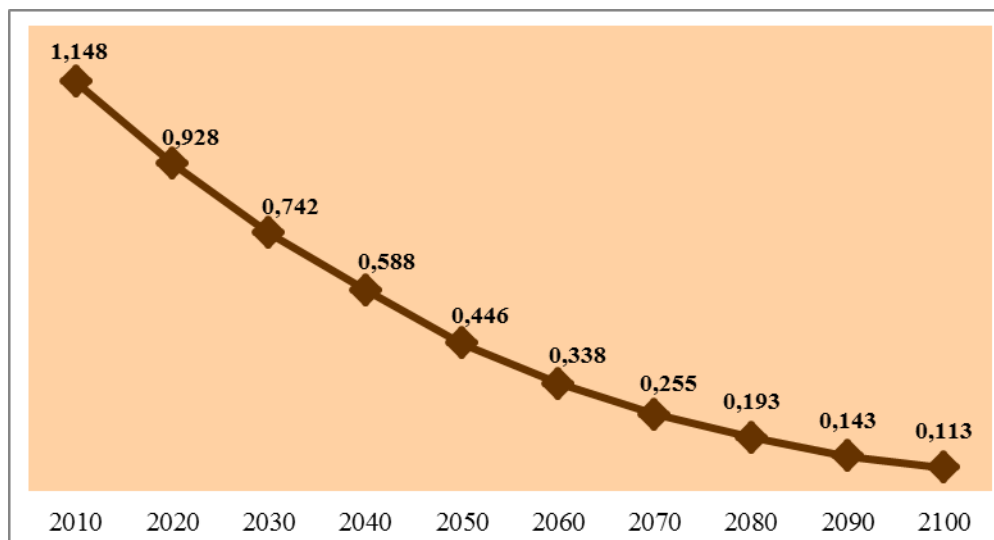
Predpovedať budúci demografický vývoj ľudskej civilizácie je veľmi zložitá záležitosť a preto neexistuje veľa organizácii, ktoré by sa touto problematikou zaoberali. Pochopiteľne, v prvom rade je to OSN, potom Svetová banka, Medzinárodný ústav pre aplikovanú systémovú analýzu a Úrad pre sčítanie USA. Táto štúdia vychádza najmä z prognóz (projekcií) Divízie pre populáciu OSN. Podľa stredného variantu projekcie OSN¹⁹ by napriek aj naďalej klesajúcemu tempu rastu obyvateľstva v ďalších rokoch (graf 14) mal počet obyvateľov Zeme rásť, pričom hranica 8 miliárd by mala byť prekonaná cca v roku 2024

¹⁸JENÍČEK, V. – FOLTÝN, J. 2010. *Globální problémy světa v ekonomických souvislostech*. Praha : C.H. Beck, 2010. 324 s. ISBN 978-80-7400-326-4.

¹⁹UN. 2013. *World Population Trends*. Dostupné na: <<http://www.un.org/en/development/desa/population/theme/trends/index.shtml>>

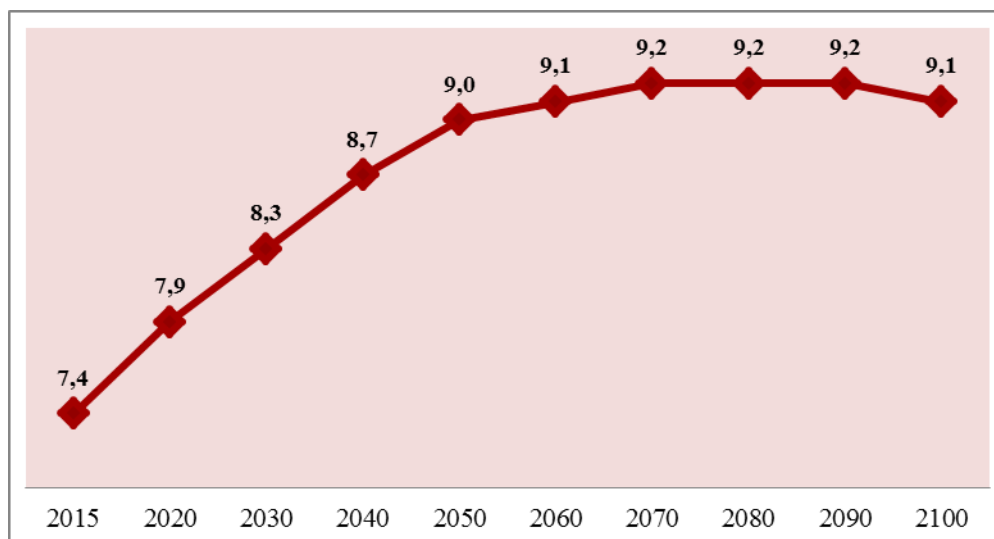
a hranica 9 miliárd v roku 2050. Do roku 2100 by mal počet obyvateľov stúpnuť na 9,1 miliardy (graf 15).

Graf 14 Prognóza vývoja tempa rastu obyvateľstva Zeme do roku 2100 (v %)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov United Nations World Population Projections, 2013

Graf 15 Prognóza vývoja počtu obyvateľov Zeme do roku 2100 (v mld.)

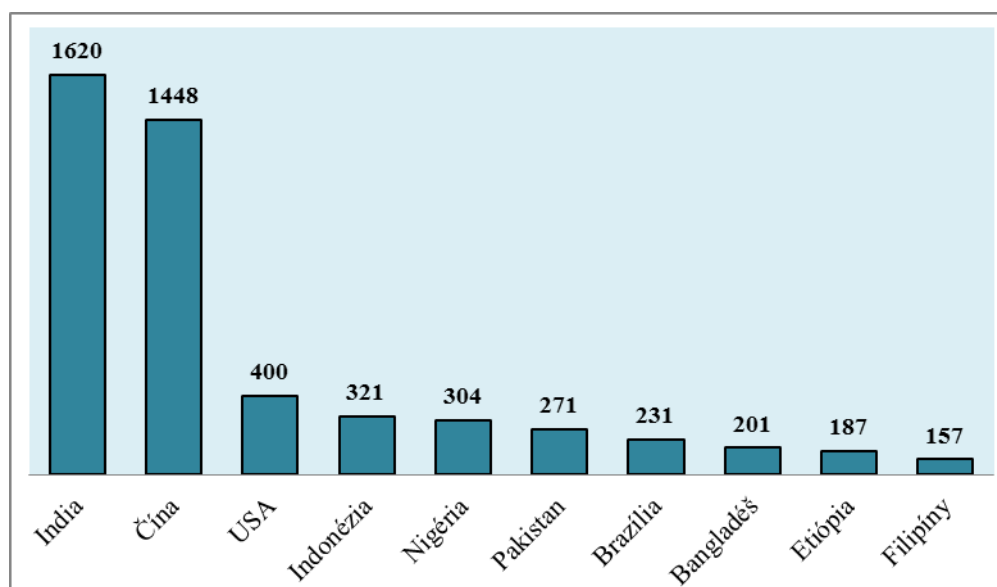
Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov United Nations World Population Projections, 2013

Na budúcom celkovom prírastku svetovej populácie do polovice 21. storočia sa budú podľa zmienenej projekcie OSN najväčšou mierou podieľať najmä India (cca 399 mil.), Pakistan (cca 150 mil.), Nigéria (cca 131 mil.), Kongo (cca 80 mil.) a až na piatom mieste Čína (cca 63 mil.). Z uvedeného vyplýva, že v zmienenej polovici tohto storočia bude

najľudnatejšou krajinou India, ktorá predbehne v súčasnosti vedúcu Čínu. Tretie a štvrté miesto si s najväčšou pravdepodobnosťou udržia USA a Indonézia, ale na piate miesto sa prepracuje Nigéria. Šiestou najľudnatejšou krajinou by sa mal stať Pakistan a na siedme miesto by mala klesnúť zo súčasného piateho Brazília. Do prvej desiatky by mali patriť aj Bangladéš, Etiópia a Filipíny, ktoré by mali nahradiť Rusko a Japonsko (graf 16).

Podľa strednodobej prognózy OSN by sa v polovici 21. storočia mal počet obyvateľov Zeme pohybovať okolo hranice 9 miliárd pri ročnom prírastku zhruba 34 miliónov ľudí. V rozvojových krajinách by malo pribúdať priemerne cca 35 miliónov ročne (z toho takmer dve tretiny v najmenej rozvinutých krajinách), kým vo vyspelých rozvinutých krajinách by mal naopak približne 1 milión ľudí ubúdať.

Graf 16 Prognóza najľudnatejších krajín sveta v roku 2050 (v mil.)

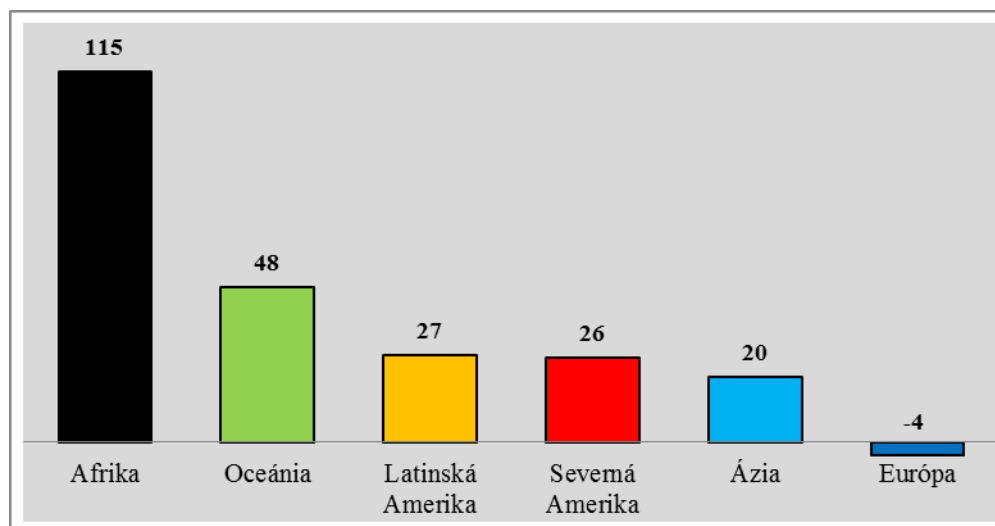
Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov United Nations World Population Projections, 2013

Vzhľadom k približne štvorpercentnému úbytku obyvateľstva do roku 2050 v Európe, zostane počet obyvateľstva vo vyspelých rozvinutých krajinách na súčasnej úrovni cca 1,2 miliardy. V mnohých krajinách Európy, vrátane Nemecka, Talianska, pobaltských krajín, ako aj bývalých socialistických krajín, však populácia klesne pod súčasnú úroveň. Naopak, populácia najmenej rozvinutých krajín sa s najväčšou pravdepodobnosťou zdvojnásobí. V niektorých najchudobnejších krajinách subsaharskej Afriky sa počet obyvateľov dokonca strojnásobí.

Z regionálneho hľadiska príde k bezkonkurenčne najväčšiemu prírastku obyvateľstva na africkom kontinente. Takmer polovičný prírastok zaznamenajú štáty ležiace v Oceánii,

kým v ostatných regiónoch sa prírastok bude pohybovať nad úrovňou 20 %. Výnimku bude predstavovať Európa, ktorá stratí asi 4 % svojej populácie (graf 17. Z percentuálneho hľadiska by v polovici tohto storočia viac ako polovica svetovej populácie mala žiť v Ázii, štvrtina v Afrike a zvyšok v Latinskej Amerike a Karibiku, Európe, Severnej Amerike a v Oceánii (graf 18).

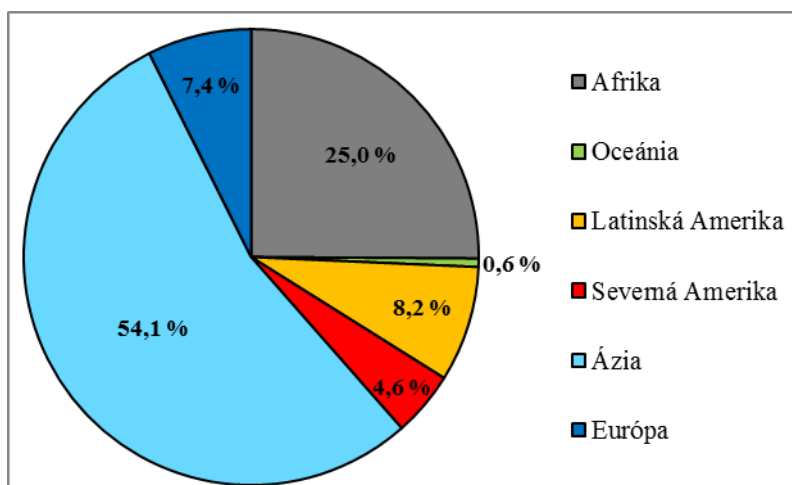
Graf 17 Prognóza prírastku obyvateľstva v jednotlivých regiónoch do roku 2050 (v %)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov United Nations World Population Projections, 2013

Z hľadiska úhrnnej plodnosti sa očakáva zníženie celosvetovej úrovne na približne 2,05 dieťaťa na jednu ženu. K najväčšiemu, takmer polovičnému poklesu príde v najmenej rozvinutých krajinách (na cca 1,57), kým ostatné rozvojové krajiny sa svojou zníženou úrovňou (cca 1,92) priblížia vyspelým rozvinutým krajinám, v ktorých príde k postupnému zvýšeniu pôrodnosti na cca 1,84 dieťaťa na jednu ženu.

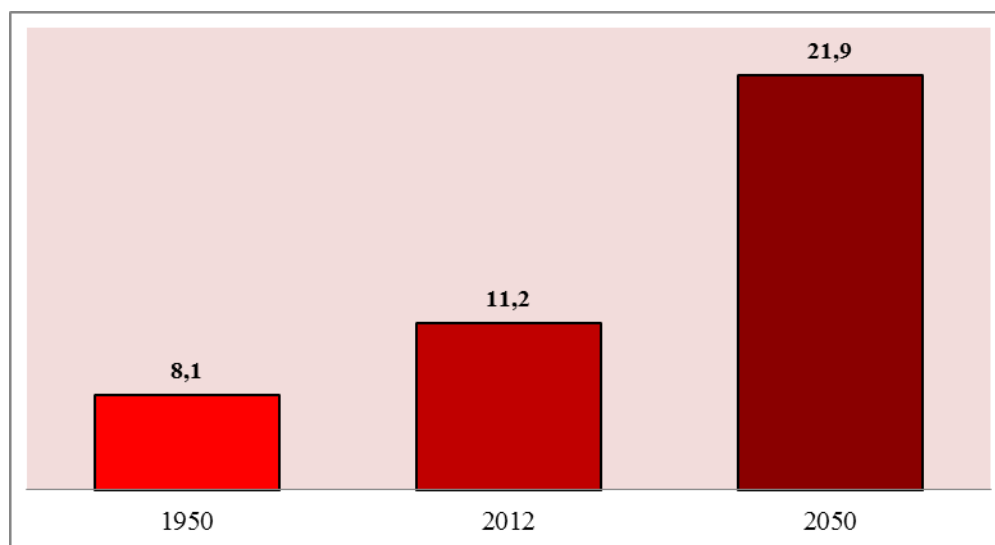
Graf 18 Prognóza percentuálneho podielu jednotlivých regiónov na celosvetovej populácii v roku 2050 (v %)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov United Nations World Population Projections, 2013

Ako už bolo naznačené v predchádzajúcej časti, jeden z vážnych parciálnych problémov v rámci globálneho demografického problému predstavuje starnutie populácie, pričom v budúcnosti sa bude tento problém ešte viac prehľbovať. Podiel osôb starších ako 60 rokov sa v priebehu minulého storočia neustále zvyšoval a tento trend sa nezmení ani v nasledujúcich dekádach. Kým v polovici minulého storočia žilo v spoločnosti asi 8,1 % ľudí starších ako 60 rokov, v roku 2012 ich bolo už 11,2 % a do roku 2050 ich podiel podľa spracovaných projekcií vzrastie až na 21,9 % (graf 19).

Graf 19 Prehľad vývoja percentuálneho podielu osôb starších ako 60 rokov na celosvetovej populácii v roku 2050 (v %)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov United Nations World Population Projections, 2013

Postupné starnutie obyvateľstva je sprievodným javom zmien vo vekovej štruktúre populácie v priebehu prvého demografického prechodu. Pre každú z jeho fáz je typická zmena pomeru medzi jednotlivými vekovými skupinami (detskou, ekonomicky aktívnou a seniorskou zložkou). V druhej fáze prechodu dochádza k výraznému nárastu detskej časti populácie, ktorá síce bola aj v predchádzajúcom období dominantná, ale bola redukovaná vysokou detskou úmrtnosťou. Dochádza teda k výraznému omladeniu populácie.

Tretia fáza prechodu je charakteristická zastavením početného rastu detskej časti populácie a postupným zvyšovaním počtu osôb vyššieho veku. To spočiatku vedie k rastu podielu osôb v produktívnom veku a poklesu tzv. indexu ekonomického zaťaženia, ktorý udáva koľko osôb vo veku do 14 a nad 65 rokov pripadá na sto osôb vo veku od 15 do 64 rokov, to znamená, že vyjadruje pomer ekonomicky neaktívneho a ekonomicky aktívneho obyvateľstva. V tejto fáze vývoja majú ľudské zdroje danej krajiny z hľadiska veku optimálnu štruktúru, čo môže potenciálne generovať ekonomický rast.

Na konci tretej fázy a vo štvrtej fáze už nie je produktívne obyvateľstvo dopĺňované rastúcim počtom detí, čo spôsobuje stagnáciu a pokles počtu osôb v ekonomicky aktívnej časti populácie a postupný rast podielu starších osôb. Razantnejšie starnutie populácie, t.j. rast podielu jej seniorskej časti, sa spája s procesom označovaným ako druhý demografický prechod.

Zahájenie druhého demografického prechodu je signalizované poklesom priemerného počtu detí pripadajúcich na jednu ženu pod hodnotu 2,1 potrebnú na prirodzenú obnovu populácie. Druhým demografickým prechodom prechádza v súčasnosti veľká väčšina vyspelých rozvinutých krajín. Pokles pôrodnosti v nich je vyvolaný hlavne zmenou hodnotovej orientácie ľudí. Na rozdiel od prvého demografického prechodu však tieto zmeny nereagujú na predchádzajúce zmeny v úmrtnosti.

Kým v prípade prvého demografického prechodu bola redukcia počtu detí v rodine prirodzenou reakciou na rastúci podiel narodených, ktorí sa dožijú dospelosti, tak v prípade druhého demografického prechodu ide o následok uvoľnenia reprodukcie, rodinných a manželských väzieb, uplatňovanie nových modelov rodiny a taktiež pokles hodnoty rodičovstva v životných stratégiách v prospech individuálnych a profesionálnych záujmov.

Druhý demografický prechod súvisí okrem iného aj s celkovou modernizáciou spoločnosti sprevádzanou jednak obmedzením vplyvu náboženstva na reprodukčné správanie (plnou akceptáciou detí narodených mimo manželského zväzku, rozvodov, predmanželského sexu, antikoncepcie a súžitia párov bez manželského zväzku) a jednak zmenou postavenia

žien v spoločnosti (vzhľadom k vyššiemu vzdelaniu a rastúcemu záujmu o kariéru, ako aj finančnou samostatnosťou sa znižuje ich záujem o manželstvo a materstvo).

Rodina a deti tak prestávajú byť na prvom mieste hodnotového rebríčka, výrazne stúpajú miery rozvodovosti, rastie priemerný vek pri uzavretí manželského zväzku (v Európe ešte v 60. rokoch 22 rokov, dnes 28 rokov), zvyšuje sa vek matiek – prvoroďčiek a zároveň sa zvyšuje podiel detí narodených mimo manželstva (v severných krajinách viac ako polovica všetkých narodených detí – Island 66 %, Švédsko a Nórsko cca 55 %).

Druhý demografický prechod sa v západoeurópskych krajinách začal prejavovať v šesťdesiatych rokoch minulého storočia, o niečo neskôr v juhoeurópskych krajinách a v deväťdesiatych rokoch aj vo východnej Európe.

Medzi základné prejavy druhého demografického prechodu patrí:

- rast veku, v ktorom sa uzatvára prvé manželstvo,
- rast počtu rozvodov,
- rast počtu súžití mimo manželského zväzku,
- pokles úhrnnej plodnosti pod úroveň prirodzenej obnovy populácie,
- zvýšenie podielu bezdetných žien,
- rastúci podiel detí narodených mimo manželského zväzku,
- zmenšenie počtu členov priemernej domácnosti,
- rast počtu neúplných domácností,
- rast počtu domácností jednotlivcov,
- pokles počtu úplných rodín s deťmi,
- zmeny vekovej štruktúry obyvateľstva,
- zrýchľovanie demografického starnutia obyvateľstva.²⁰

Z hľadiska budúceho demografického vývoja a riešenia globálneho demografického problému je dôležité, že kým v súčasnosti žije na svete asi 760 miliónov ľudí starších ako 60 rokov, čiže zhruba jedna desatina svetovej populácie, v roku 2050 by ich mali byť už dve miliardy, čo bude v tom čase predstavovať už jednu pätinu z celkovej populácie. Počet seniorov totiž rastie približne o 2 % ročne, t.j. takmer dvojnásobným tempom ako ostatné

²⁰FŇUKAL, M. 2011. Demografické aspekty globalizace. In Mezřický, V.: *Perspektivy globalizace*. Praha : Portál, 2011. 232 s. ISBN 978-80-7367-846-3.

vekové skupiny. Tento trend bude v budúcnosti ešte viac akcelerovať a dosiahne až 3 % ročne.

S rastúcim podielom seniorov v populácii vzrastie vekový medián²¹ ľudstva do roku 2050 zo súčasných 29 na 38 rokov. Taktiež sa zvýši podiel ľudí starších ako 80 rokov zo súčasných 1,5 % na 4,3 %. Starnutie obyvateľstva bude aj územne diferencované, nakoľko vo vyspelých rozvinutých krajinách narastie do polovice tohto storočia z jednej pätiny na jednu tretinu a v rozvojových krajinách zo súčasnej jednej jedenástiny na jednu pätinu, t.j. na dnešnú úroveň vyspelých rozvinutých krajín.

Starnutie sa považuje za jeden z najzložitejších parciálnych demografických problémov aj preto, že postihnuté krajiny sa musia už v súčasnosti, ale najmä v budúcnosti sa budú musieť vyrovnáť ekonomicky i spoločensky s historicky bezprecedentným javom. Prevládajú najmä obavy zo spomalenia, či dokonca zvrátenia hospodárskeho rastu a tým aj zo spomalenia rastu životnej úrovne obyvateľstva. Vo vyspelých rozvinutých krajinách v súčasnosti pripadá na 100 ľudí v produktívnom veku 48 ľudí v neproduktívnom veku, pričom podľa odhadov Svetovej banky má toto číslo vzrásť do roku 2050 až na 71 osôb. V rozvojových krajinách by mal počet ekonomicky neaktívnych osôb dosiahnuť úroveň 54 osôb. Je zrejmé, že tento vývoj ešte viac skomplikuje možnosti riešenia globálneho demografického problému a (vzhľadom na vzájomnú previazanosť jednotlivých globálnych problémov ľudstva) ovplyvní aj možnosti riešenia ostatných sociálnych, ekonomických, environmentálnych alebo bezpečnostných globálnych problémov.

Záver – riešenie demografického globálneho problému

Demografické problémy, najmä ohromný rast populácie v rozvojových krajinách a starnutie populácie vo vyspelých rozvinutých krajinách, patria k závažným problémom ľudskej civilizácie. Postupne sa stali námetom mnohých politických, vedeckých, odborných i laických diskusií, analýz, prác, štúdií a programov zameraných na ich riešenie.

Jedným z najdôležitejších predpokladov úspešného riešenia demografického globálneho problému je stabilizácia populácie. Aby k nej došlo, bude nevyhnutné dať v rozvojových krajinách ženám rovnaké práva aké majú muži. Ženy by mali mať možnosť

²¹ Vekový medián predstavuje vekovú hranicu, ktorá rozdeľuje populáciu tak, že polovica populácie je mladšia a polovica staršia.

rozhodnúť sa o počte svojich detí, o svojom zamestnaní, vzdelávaní i vstupe do manželského alebo partnerského zväzku. Množstvo žien tieto práva nemá a preto je nevyhnutné im v záujme stabilizácie svetovej populácie tieto práva zabezpečiť.

Ďalším dôležitým predpokladom úspešného riešenia demografického globálneho problému je rast vzdelanosti. Počet negramotných ľudí vo svete sa odhaduje na 1 miliardu, pričom dve tretiny z toho tvoria ženy. Viaceré výskumy potvrdili, že lepšie vzdelanie priaznivo pôsobí nielen na znižovanie populačného rastu, ale aj chudoby a zároveň na riešenie ďalších problémov. Vyššie vzdelanie poskytuje ženám možnosť získať informácie, znalosti i vyššie sebavedomie, ktoré im pomôže v rozhodovaní o počte svojich detí. V tejto súvislosti možno potvrdiť, že najefektívnejšie sú investície do ľudského kapitálu. Čím je totiž národ vzdelanejší a rozvinutejší, tým viac stráca potrebu plodiť vysoký počet detí pre svoje zaopatrenie v starobe. Vzdelanejšia populácia je schopná zabezpečiť kvalitnejší život sebe i svojim potomkom.

Ďalším dôležitým predpokladom úspešného riešenia predmetného problému je zlepšenie zdravotnej starostlivosti a osvetu v oblasti plánovaného rodičovstva. Päťina chorôb a predčasných úmrtí na celom svete a tretina chorôb a úmrtí žien v reprodukčnom veku sú spôsobené problémami v oblasti reprodukčnej a sexuálnej zdravotnej starostlivosti. Plánované rodičovstvo umožňuje párom rozhodovať sa o počte svojich potomkov slobodne, nie pod fyzickým či psychickým nátlakom. Obrovské množstvo žien navyše stále nemá prístup k antikoncepcii, čo je jeden z hlavných dôvodov prečo ešte stále dochádza neplánovaným pôrodom, núteným potratom a v neposlednom rade aj k úmrtiam matiek a novorodencov.

Jedným z možných parciálnych riešení globálneho demografického problému je poskytnúť (najmä) mladistvým dievčatám dostatok informácií týkajúcich sa sexuálneho zdravia, aby sa zabránilo jednak ich predčasnému otehotneniu a veľmi skorému materstvu a jednak aby sa znížila možnosť nákazy sexuálne prenosnou chorobou alebo vírusom HIV.²²

Rozhodujúcu úlohu v ďalšom demografickom vývoji ľudskej civilizácie bude hrať demografický prechod. Jeho prvá fáza, ktorá v niektorých regiónoch pretrváva dodnes, odštartovala exponenciálny nárast počtu obyvateľov Zeme. V druhej fáze zasa demografický prechod zapríčiňuje starnutie populácie. Preto všetky súčasné prírastky svetovej populácie zabezpečujú rozvojové krajiny, kým populácia vyspelých rozvinutých krajín stagnuje.

²² JENÍČEK, V. – FOLTÝN, J. 2010. *Globální problémy světa v ekonomických souvislostech*. Praha : C.H. Beck, 2010. 324 s. ISBN 978-80-7400-326-4.

Vzhľadom k postupnému znižovaniu tempa rastu populácie (graf 14) sa predpokladá, že v druhej polovici tohto storočia prestane počet obyvateľov našej planéty rásť a do konca storočia začne klesať (graf 15).

Napriek tomu v žiadnom prípade nie je možné zľahčovať nutnosť prijatia účinných opatrení na riešenie demografických problémov ľudstva podceňovať. Nesmierny rast počtu obyvateľov rozvojových krajín je totiž veľmi úzko spojený s prehĺbovaním ďalších globálnych problémov ľudstva, a to ako ekonomických (chudoba, zaostalosť, atď.) a sociálnych (nedostatok potravín, epidémie, atď.), tak i environmentálnych (exploatácia zdrojov, degradácia pôdy, atď.) a bezpečnostných (nelegálna migrácia, konflikty, atď.).

Pri prijímaní opatrení na riešenie demografických problémov je preto nutná koordinácia a nadväznosť na opatrenia už prijaté alebo prijímané za účelom riešenia ostatných globálnych problémov ľudstva. Zároveň je nutné, aby sa na ich riešení a finančnej podpore podieľali tak vyspelé rozvinuté krajiny, medzinárodné organizácie a finančné inštitúcie, ako aj samotné rozvojové krajiny.

Použitá literatúra:

BECK, U. 2000. What is globalization? München : Polity, 2000. 192 s. ISBN 978-0-74562-125-8.

FILIT. 1999. Neolitická revolúcia. In Otvorená filozofická encyklopédia. Dostupné na: <<http://ii.fmph.uniba.sk/~filit/fil/fil.html>>

FŇUKAL, M. 2011. Demografické aspekty globalizace. In Mezřický, V.: Perspektivy globalizace. Praha : Portál, 2011. 232 s. ISBN 978-80-7367-846-3.

JENÍČEK, V. – FOLTÝN, J. 2010. Globální problémy světa v ekonomických souvislostech. Praha : C.H. Beck, 2010. 324 s. ISBN 978-80-7400-326-4.

KAZANSKÝ, R. 2013. Súčasný problémy výskumu medzinárodných konfliktov a kríz a ich riešenia. Banská Bystrica : Vydavateľstvo UMB – Belianum, 2013. 215 s. ISBN 978-80-557-0573-6.

KOSCHIN, F. 2000. Demografie poprvé. Praha : Nakladatelství VŠE, 2000. 99 s. ISBN 80-245-0125-2.

KREMER, M. 1993. Population Growth and Technological Change: One Million B.C. to 1990. In The Quarterly Journal of Economics, 1999, Vol. 108, No. 3, pp. 681–716. ISSN 0033-5533.

- LASICOVÁ, J. – UŠIAK, J. 2012. Bezpečnosť ako kategória. Bratislava : Veda – vydavateľstvo SAV, 2012. 264 s. ISBN 978-80-224-1284-1.
- McCANN, G. – McCLOSKEY, S. 2011. Od lokálneho ku globálnemu: Kľúčové problémy rozvojových štúdií. Bratislava : Nadácia Pontis, 2011. 232 s. ISBN 978-80-968229-3-4.
- MEZŘICKÝ, V. 2006. Globalizace a globální problémy. Praha : Univerzita Karlova v Prahe. 2006. 312 s. ISBN 80-87076-01-X.
- NORBERG, J. 2006. Globalizace. Praha : Alfa Publishing. 2006. 201 s. ISBN 80-86851-32-X.
- NOVÁČEK, P. 2011. Rozvojové země v době globalizace. In Mezřický, V.: Perspektivy globalizace. Praha : Portál, 2011. 232 s. ISBN 978-80-7367-846-3.
- OECD. 2011. DAC Members' Net Official Development Assistance. Dostupné na: www.oecd.org
- PAVLÍK, Z. 2004. Nejvýznamnější tendence světového populačního vývoje. In Demografie, 2004, roč. 46, č. 4, s. 230-241. ISSN 0011-8265.
- SEN, A. 1999. Development as Freedom. Oxford : Oxford University Press, 1999. 384 s. ISBN 978-0-38572-027-4.
- ŠKVRNDA, F. a kol. 2010. Medzinárodné politické vzťahy. Bratislava : Ekonóm. 2010. 230 s. ISBN 978-80-225-2917-1.
- UN. 1990. International Development Strategy for the Fourth United Nations Development Decade. Dostupné na: <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r199.htm>
- UN. 2000. United Nations Millenium Declaration. Dostupné na: <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm>
- UN. 2013. Human Development Reports – Human Development Index. Dostupné na: <http://hdr.undp.org/en/statistics/hdi/>
- UN. 2013. World Population Trends. Dostupné na: <http://www.un.org/en/development/desa/population/theme/trends/index.shtml>
- UNCTAD. 2011. Handbook of Statistics 2011. New York and Geneva : United Nations, 2011. 512 s. ISBN 978-92-1-112829-1.
- UNCTAD. 2012. Development and Globalization – Facts and Figures. Dostupné na: <http://www.unctad.org/dgff/chapter2/2.1.html>
- United States Census Bureau. 2013. Global Population Mapping and Spatial Analysis. Dostupné na: <http://www.census.gov/population/international/data/mapping>

World Bank. 2002. Poverty Measurement and Analysis. Dostupné na:
<http://siteresources.worldbank.org/INTPRS1/Resources/383606-1205334112622/5467_chap1.pdf>

World bank. 2007. Absolute Poverty Measures for the Developing World, 1981-2004. Dostupné na:
<http://www.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2007/04/16/00016406_20070416104010/Rendered/PDF/wps4211.pdf>

World Bank. 2011. Measuring Poverty. Dostupné na: <http://web.worldbank.org/WEBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTPOVERTY/EXTPA/0,,contentMDK:20202198~menuPK:435055~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:430367,00.html>

World Meters. 2013. Population Growth Rate. Dostupné na:
<<http://www.worldometers.info/world-population/#growthrate>>

Kontakt

plk. gšt. Ing. Radoslav Ivančík, PhD.

Generálny štáb Ozbrojených síl SR

Bratislava

radoslav.ivancik@gmail.co

Národná kultúra a špecifiká spotrebiteľského správania vo vybraných krajinách

Sejfullajevová Maisa Emirovna

Abstrakt

V článku sa analyzujú špecifiká spotrebiteľského správania vo vybraných krajinách, ktoré významne ovplyvňujú proces uskutočnenia nákupu. Na kontrolných príkladoch sa poukazuje na úspechy a neúspechy, spôsobené neznalosťou alebo ignorovaním osobitostí socio-kultúrneho prostredia danej krajiny.

Kľúčové slová: Medzinárodný biznis, podnikateľské prostredie, model správania, národno-psychologické osobitosti spotrebiteľského správania, morálno-etické hodnoty rôznych národov, etiketa podnikania, spotrebiteľská spokojnosť, systém: predavač-kupujúci.

JEL Klasifikácia: H00, J00

Абстракт

В статье анализируются специфические особенности потребительского поведения в разных странах, существенно влияющие на процесс совершения покупки. На конкретных примерах освещаются удаchi и неудачи из-за пренебрежения особенностями социо-культурной среды разных стран.

Ключевые слова: Международный бизнес, внешняя среда бизнеса, модель поведения, национально-психологические особенности потребительского поведения, морально-этические ценности разных народов, деловой этикет, потребительская удовлетворенность, система «продавец – покупатель».

JEL Clasification: H00, J00

ÚVOD

Súčasný medzinárodný biznis sa v podnikateľskom prostredí ocitá zoči-voči novým tendenciám a novým výzvam. Sú to také faktory ako: narastajúca globalizácia svetovej

ekonomiky, nárast jej ekonomickej a politickej nestability, čoraz väčšie obavy z narastajúceho znečisťovania životného prostredia.

Aj keď berieme do úvahy všetky uvedené faktory, vplývajúce na súčasný medzinárodný biznis, v dôsledku špecifika vonkajšieho prostredia, neslobodno zabúdať na fakt, že základné osobitosti medzinárodného podnikania nemožno skúmať oddelene od „kultúrneho faktoru“, že sa tu vyžaduje dôkladná všestranná analýza a hodnotenie trhových možností a obmedzení, ktoré nesú v sebe fenomén miestnej kultúry.

Manažéri veľmi dobre vedia, že „poznať trh“ – je nesmierne dôležité, či už ide o domáci, či zahraničný. Poznanie svojbytnosti, individuálnych zvláštností „cudzej“ kultúry značne uľahčuje pôsobenie na vonkajších trhoch, pretože komerčný úspech v mnohom závisí od fundovaného dialógu civilizácií, kultúr, ideológií.

1 Analýza špecifik spotrebiteľského správania

V predkladanom článku sa pokúsime o analýzu špecifik spotrebiteľského správania vo vybraných krajinách a o porovnanie spotrebiteľského správania slovenského a ruského spotrebiteľa.

Spotrebiteľské správanie jednotlivcov determinujú viaceré faktory, ktoré skúmali a skúmajú. marketingoví analytici, sociológovia a iní odborníci. Väčšina autorov: Kotler, Holubec, Cibáková, Foret uvádza nasledovné faktory ovplyvňujúce spotrebiteľské správanie.

- *kultúrne faktory* (kultúra, subkultúra a spoločenská vrstva);
- *spoločenské faktory* (vplyv rodiny a spoločenského postavenia);
- *osobné faktory* (vek, povolanie, príjem a p.);
- *psychologické faktory* (motivácia, presvedčenie, postoje a p.).

Na realizáciu nákupu teda vplývajú rôzne faktory, vrátane psychologických – vedomých i podvedomých. Veľkú úlohu zohrávajú osobitosti národnej psychiky. Pod jej vplyvom sa pri realizácii nákupu rozhoduje drvivá väčšina účastníkov trhových vzťahov – bez ohľadu na to, či si to uvedomujú alebo nie. Práve tento nuáns vytvára dodatočnú páku manipulácie správania človeka v systéme *predavač-kupujúci*. Ale napriek tomu, že zákonitosti fungovania ľudskej psychiky sú u všetkých ľudí rovnaké, v každej konkrétnej spoločnosti, dokonca v každej vekovej kategórii, sa môžu prejavovať odlišne, ba možno tvrdiť, že u jedných prevládajú vedomé faktory, zatiaľ čo iných ovplyvňuje podvedomie.

Nie je nijakým tajomstvom, že napríklad Nemci v prevažnej väčšine prijímajú racionálne rozhodnutia, zatiaľ čo „orientálci“ predpokladajú impulzívnejšiu reakciu na predavačovú ponuku. A ak takýto model správania prevažná časť spoločnosti chápe ako normu, tak treba hovoriť o určitých špecifikách psychologického uspošobenia členov tohto sociumu.

Napríklad, v rôznych krajinách úplne odlišne vnímajú takú kategóriu, ako je čas. Podľa amerického psychológa Edwarda Twitchella Halla (ktorý skúma priestorové súvislosti komunikácie) je vzťah k času a jeho vnímanie jedným z najdôležitejších prvkov, ktorý značne odlišuje jednotlivé kultúry. To, že jednotlivé kultúry vnímajú čas rôzne, závisí – podľa neho – predovšetkým od geografických a klimatických faktorov.

E. T. Hall vyčleňuje päť časových intervalov relevantných pri oneskorení na dohodnuté stretnutie:

1. čas nezrozumiteľného bľabotania (človek, namiesto vysvetlenia oneskorenia len čosi nezrozumiteľné brble, pretože pokladá oneskorenie za nevýznamné)
2. oneskorenie do 5 minút;
3. čas nedbalého ospravedlnenia – pri omeškaní do 15 minút;
4. čas, keď sa partner cíti mierne urazený – 20-30 minút;
5. pomerne dosť drzé oneskorenie – do 40 minút;
6. urážlivé oneskorenie o viac ako 40 minút.

Na ilustráciu uvádza Hall príklad, dokumentujúci spomínaný odlišný vzťah k času. Situácia sa týka amerického veľvyslanca v jednej z latinskoamerických krajín. Veľvyslanec prišiel na dohodnuté stretnutie s miestnym ministrom skôr, ako bolo dohodnuté, ale neprijali ho ani po 15 minútach po dohodnutom čase. Veľvyslanec sa usiloval diplomaticky zistiť od tajomníka, o čo ide, či vie minister, že čaká na prijatie, ale bezvýsledne. Prešlo 45 minút, teda čas, ktorý sa podľa amerických zvyklostí pokladá za prejav urážky človeka. Veľvyslanec v návale zlosti vyjadril nediplomaticky, čo si o tom myslí, čím výrazne skomplikoval vzájomné vzťahy. V Latinskej Amerike totiž 45 minút nič neznamená.

Aj v islamskom svete je vnímanie času odlišné. Zbytočne by ste očakávali, že Arabi prídu na stretnutie načas alebo že sa hneď začnú venovať predmetnej veci. Manažéri sa tam neponáhľajú, veď keď Allah stvoril čas, stvoril ho veľa ...

Vo Švédsku treba dodržiavať dohodnutý čas, prípustné meškanie je 3-4 minúty. Stanovený čas prísne dodržiavajú Angličania. Na Slovensku príchod na schôdzku by mal byť presný, aj keď prípadné meškanie sa toleruje.

V súčasnom Rusku sa vzťah k času výrazne zmenil, kým predchádzajúca generácia /za čias bývalého ZSSR) bola k času benevolentná a pokladala to za svoju národnú črtu, nová mladá generácia podnikateľov si uvedomuje dôležitosť dochvilnosti.

Ako sme už spomínali, kultúra krajiny a národa, ako najväčšej sociálnej skupiny, najväčšmi (priamo i nepriamo) ovplyvňuje spotrebiteľské správanie.

Pri skúmaní kultúry ako vonkajšieho faktoru nákupného chovania spotrebiteľa, konštatujeme tieto špecifiká:

- Kultúra je proces kultivovania, vzdelávania. Prevažná časť ľudského správania je podmienená vzdelávaním, je naučená. Proces osvojovania hodnôt a noriem svojej kultúry sa nazýva enkulturáciou (enculturation). Vzájomné preberanie a splývanie odlišných kultúr, proces sociálnych a kultúrnych zmien sa nazýva akulturácia (acculturation).
- V dôsledku komplikovanosti súčasných spoločností kultúra len zriedkakedy poskytuje detailný popis vhodného chovania. Namiesto toho vo väčšine industriálnych (a postindustriálnych) spoločností kultúra predkladá rámec, v ktorom uvažuje a koná väčšina indivíduí.
- Vplyv kultúry si jednotliviec často neuvedomuje, správa sa, myslí a cíti tak, ako je to zaužívané ostatnými členmi tejto kultúry, pretože to pokladá za správne a prirodzené. Bez ohľadu na rýchle zmeny vo svojej podstate vplyv kultúry je analogický so vzduchom, ktorý dýchame: je všade a vnímame ho ako niečo samozrejmé.
- Kultúra je adaptívna, teda je schopná na základe činnosti ľudí prispôbovať sa zmenám. Úlohou marketingu je zisťovať, odhaľovať a využívať vznikajúce možnosti.

Z uvedeného vyplýva, že vstup obchodnej spoločnosti do medzinárodnej činnosti predpokladá, že: v odlišnom kultúrnom prostredí je pripravená dodržiavať päť základných pravidiel podnikania, čiže:

1. že je pripravená prijímať cudziu kultúru, študovať dejiny krajiny, jej kultúru, pravidlá podnikateľskej etikety, folklór krajiny, politický systém;
2. že je pripravená chápať životný rytmus krajiny, že si uvedomuje existenciu odlišného chápania času a nedodržanie dohodnutého termínu stretnutia je prejavom neúcty k partnerovi;
3. že je schopná nadväzovať osobné a dôverné vzťahy s zahraničným obchodným partnerom;
4. že ovláda jazyk zahraničného obchodného partnera;
5. že si váži tradície krajiny, rešpektuje normy a pravidlá správania v tejto krajine.

Na ilustráciu uvádzame nasledovné príklady:

1. Margaret Thacherová ako premiérka Veľkej Británie počas prípravy na oficiálnu návštevu Saudskej Arábie absolvovala špeciálne konzultácie ohľadne islamských zvykov v obliekaní. Počas celej návštevy nosila dlhé šaty s dlhými rukávmi a počas rokovania s kráľom Chálidom mala tvár zakrytú závojom. Takéto správanie bolo symbolickým gestom, ktorý demonštroval úctu k zvyklostiam krajiny a prispel k získaniu podpory jej návrhom zo strany oficiálnych saudských predstaviteľov.
2. Ako opačný príklad uvádzame prípad štyroch mladých energických pracovníkov anglického vydavateľstva PRI – Parris-Rogers International v Londýne, ktorí sa podujali redigovať zlaté stránky – telefónne zoznamy a mienilo im ponúknuť významné posty v Bahrajne. Ale nikto z nich v týchto miestach nikdy predtým nebol a neboli ochotní sa prispôsobiť, svoje rokovanie mienili viesť tradičným európskym spôsobom. Na tvári miesta sa stretli s faktom, že rokovania sa vždy začínali oneskorene po dohodnutej hodine a zistili, že pitie čaju či kávy je pre Arabov oveľa dôležitejšie ako rokovanie o veci. A ženy sa stretli s problémom pri ubytovaní v hoteli, pretože boli slobodné.

Každá konkrétna spoločnosť vypracúva svoj unikátny model spotrebiteľského správania v určitých prírodno-geografických a priestorovo-časových podmienkach. Hlboko zakorenené podvedomé normy reakcií na okolitý svet sa prenášajú z pokolenia na pokolenie. Dnešný moderný spotrebiteľ je informovaný a racionálny, zaujíma sa o svoje zdravie. Zároveň proces prijatia rozhodnutia nespája len s uspokojením svojich potrieb, skôr zvažuje „výhodu“ nákupu alebo, inými slovami, usiluje o dosiahnutie spotrebiteľskej spokojnosti. Pričom ponímanie spotrebiteľskej spokojnosti v mnohom závisí tak od vzdelanostnej úrovne kupujúceho, ako aj od národných špecifik spotrebiteľského správania. Ako príklad uvádzame spotrebiteľské správanie ruských spotrebiteľov, ktoré za posledné roky prešli určitými zmenami.

Na ruského spotrebiteľa má veľký vplyv rodina (tradičná rodina v Rusku predpokladá veľmi blízke vzťahy medzi príbuznými a rôznymi generáciami v rodine, čo vplýva na rozhodnutia o nákupe), ako aj tzv. referentné skupiny (priatelia, spolupracovníci, susedia ap.), ktoré tvoria sociálny okruh spotrebiteľa

Ruskí spotrebiteľia venujú čoraz väčšiu pozornosť servisu, typu obchodu, kvalite tovaru. Čoraz viac ľudí chodí na nákupy autom. Dôležitú úlohu zohráva umiestnenie obchodu, sortiment, možnosť zaparkovať auto, možnosť platiť platobnými kartami... Tieto fakty svedčia o tom, že ruský spotrebiteľ sa svojimi požiadavkami približuje európskemu.

(Treba však povedať, že ruský spotrebiteľ ochotne kupuje aj tovary, ktoré pozná z čias sovietskej éry ako kvalitné, že veľmi často „sovietske“ asociuje s pojmom „kvalitné“.

Osobitnú skupinu spotrebiteľov tvorí v Rusku mládež – osobitnú starí ľudia. Na ich spotrebiteľské návyky podstatne vplýva výška príjmov. Tu ide skôr o psychografické charakteristiky obyvateľstva.

Nemožno obísť ani vplyv infraštruktúry (systémy distribúcie, dopravné komunikácie, využívanie internetu ap.)

V poslednom čase čoraz väčšmi vplýva na ruského spotrebiteľa reklama, čo v je v porovnaní v minulosťou novinkou. V minulosti (v čase ZSSR) ruský spotrebiteľ bol toho názoru, že tovar, na ktorý sa robí reklama, nehodno kúpiť, výrobca sa ho chce jednoducho zbaviť. Pomocou reklamy sa ruský spotrebiteľ začal orientovať medzi ruským a „neruským“ tovarom: turecké a čínske výrobky pokladá za menej kvalitné.

A napokon nemožno nespomenúť vplyv sociálnych sietí. Tento vplyv je v Rusku v poslednom čase veľmi citelný¹.

Zmenu nákupného správania možno pozorovať aj na Slovensku: pod vplyvom rastu životnej úrovne a otvorenosti krajiny i ekonomiky Slováci prešli aj zmenou nákupného/spotrebiteľského správania. Kým v minulosti dominovala orientácia na cenu, dnes – na kvalitu a funkčnosť. Zvyšujú sa výdavky na voľný čas (zahraničné dovolenky, športové aktivity, luxusné domáce zvieratá a pod.), osobný rozvoj (zvyšovanie vzdelania často platené z vlastných zdrojov) a zdravie (wellness, nadštandardná zdravotná starostlivosť a pod.). Aj na Slovensku ovplyvňujú spotrebiteľské správanie aj osobné skúsenosti a odporúčania známych, reklama, momentálne citové rozpoloženie, či vplyv informácií z médií.

Isté zmeny do spotrebiteľského správania slovenských spotrebiteľov vniesla hospodárska kríza (slovenský spotrebiteľ je pri nákupoch racionálnejší)²

Pokiaľ ide o európskeho spotrebiteľa – ten neustále hľadá alternatívne riešenia spotreby. Nový rozmer začína nadobúdať solidárna a altruistická spotreba. Na rad sa dostávajú nákupy s vidinou väčšej zľavy. Luxusom sa stáva aj vlastníctvo vecí, ktoré ľudia

¹Podľa údajov Comscore ruský užívateľ strávi v sociálnych sieťach 12, 8 hodiny za mesiac, čo je najvyšší ukazovateľ vo svete. – Pozr. «Особенности потребительского поведения в российских социальных медиа», PricewaterhouseCoopers

<http://www.crn.ru/news/detail.php?ID=34281>

²Podľa zistení I. Hroncovej je slovenský spotrebiteľ, v komparácii so spotrebiteľmi v ostatných sledovaných krajinách, v čase krízy takmer vo všetkých skúmaných aspektoch vo svojich výdavkoch opatrnejší a je tu snaha ich čo možno najviac racionalizovať. – Pozr. Vybrané špecifiká spotrebiteľského správania a hospodárska kríza. www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Kotulic14/subor/10.pdf

používajú len sporadicky – aj z tohto dôvodu sa začína uprednostňovať kooperatívne nakupovanie, pri ktorom si skupina náklady na nákup tovaru rozdelí a výnimkou už nie je ani spoločné používanie tovaru, napríklad nástrojov na domáce majstrovanie.

Záver

Konštatujeme, že v súčasnom multikultúrnom svete si účastníci medzinárodného biznisu musia uvedomiť, že komerčný úspech na zahraničnom trhu v mnohom podmieňuje schopnosť chápať kultúru cudzieho národa, schopnosť prekonať svoj „etnocentrizmus“, t. j. ponímanie vlastnej kultúry ako jedine správnej a najlepšej. V každom prípade, neslobodno zabúdať na to, že spotrebiteľa je pri rozhodovaní o kúpe ovplyvňujú viaceré faktory. Určité faktory sa dajú ovplyvniť, iné zas nie. Treba ich poznať a svoj marketing cielene nasmerovať podľa toho, kto je konečným spotrebiteľom.

Prax medzinárodného biznisu svedčí o tom, že bez ohľadu na odlišnosti v tradíciách a pravidlách rôznych národov, základné princípy zostávajú nezmenené a stabilné: úcta k obchodnému partnerovi a jeho času, rešpektovanie jeho práva na osobný život a udržiavanie osobnej zóny, úctu voči kultúre a histórii danej krajiny.

Spotrebiteľské správanie v rozličných krajinách má veľa podobných, ale i množstvo odlišných črt. Slovenský spotrebiteľ je čoraz informovanejší, mení svoje nákupné správanie v prospech kúpy slovenských produktov a výrobkov. Isté zmeny v nákupnom správaní badať pod vplyvom hospodárskej krízy.

Ruský spotrebiteľ sa málo odlišuje od slovenského (rozdiely badať vo vekových kategóriách: mládež sa orientuje na internet a nákupné centrá, staršie ročníky uprednostňujú spoľahlivosť, praktickosť pred známymi, ale nimi neoverenými medzinárodnými značkovými tovarmi a nákupy v kamenných obchodoch). Celkove však možno tvrdiť, že sa priemerný slovenský a ruský spotrebiteľ blíži k európskemu. V súčasnosti, v čase otvorených hraníc a otvorenej ekonomiky, sa mnohé typické národné spotrebiteľské návyky menia, ale pre manažérov jedno zostáva rovnaké: nutnosť poznať trh.

Použitá literatúra

BLACKWELL, R. D., MINIARD P., ENGEL J. (2007): Povedenije potrebitelej. SPB. Piter, ISBN 978-5-469-00677-0.

CIBÁKOVÁ, V. (2007): Model nákupného správania organizácií. In Bartáková, G., Cibáková, V. Základy marketingu. Bratislava: Ekonómia Iura edition, 2007. ISBN 978-80-8087-1546-9.

Čo vplýva na nákupné správanie spotrebiteľa

Dostupné na internete <http://www.podnikam.webnoviny.sk/marketing/marketingove-zaklady/vplyvy-nakupne-spravanie-spotrebite/30641>.

DEMIDOV A. M.: Osobnosti sovremennogo potrebitel'skogo povedenija rossijan.

Dostupné na internete: URL: <http://ecsoclab.hse.ru/markets>.

DENISOVA JE. S. (2005): Povedenije potrebitelej, Izdatel'stvo Moskovskaja finansovo-promyšlennaja akademija,

DK 339.138, BBK 65.290-2.

FORET, M. (2008): Marketing pro začátečníky. Brno: Computer Press, s.146. ISBN 978-80-251-1942-6.

HOLUBEC, M. (2004): Kulturní faktory. In Kincl, J. a kol. Marketing podle trhů. Praha: Alfa Publishing s. 175. ISBN 80-86851-02-8.

KOTLER, P. – KELLER, K. L. (2007): Marketing management 12. Vydání. Praha: Grada Publishing, a. s. 792 s. ISBN 978-80-247-1359-5.

LEŽNINA JU. P. (2006): Osobnosti potrebitel'skogo povedenija sostožatel'nych rossijan//MIR ROSSIJI. № 1. s. 101 – 106.

Dostupné na internete <http://ecsocman.hse.ru/mags/miros/>

Psychologija meždunarodnogo biznesa. Žurnal "Konsul'tant, 9, 2005

Dostupné na internete:

http://www.marketing.spb.ru/lib-around/socio/international_psychology.htm

Sejfullajeva M. E. (2012): Meždunarodnyj menedžment: učebnoje posobije /M.E. Sejfullajeva. – 2-e izd., – M.: KNORUS, 2012. – 232 s.

Spotrebiteľské správanie Slovákov.

Dostupné na internete www.webnoviny.sk/tag/spotrebiteleske-spravanie-slovakov/106683/

Kontakt

Prof. Sejfullajeva Maisa Emirovna, dokt. ekon. vied

Katedra medzinárodného manažmentu

Ruská ekonomická univerzita G. V. Plechanova v Moskve

Ruská federácia 117997 Moskva, Stremjanyj per. 36

+79032203398

maisa2000@mail.ru

Diplomacia a diplomatická služba Ukrajiny

Mykhaylo Kunychka

Abstrakt

V tomto článku sa autor snaží sústrediť pozornosť na historické formovanie diplomacie Ukrajiny. V súvislosti s touto snahou sa rozoberajú jednotlivé historické obdobia a udalosti, ktoré by mohli ovplyvniť vývoj a stanovenie princípov a vlastností ukrajinskej diplomacie. Pozornosť si vyžadujú také obdobia ukrajinskej histórie, ako napríklad vládnutie Kyjevskej Rusi, vojensky útvar kozáckeho štátu alebo dokonca aj krátkodobá nezávislosť Ukrajinskej národnej republiky. Osobitná pozornosť sa venuje systému orgánov diplomatickej služby Ukrajiny, a to najmä rezortu diplomacie.

Kľúčové slová: diplomacia, diplomatická služba, historický vývoj, ministerstvo zahraničných vecí, Ukrajina

JEL Klasifikácia: F55, F59

Abstract

In this article author tries to focus attention on the historical formation of Ukrainian diplomacy. In the context of this effort there are discussed various historical periods and events that could affect the development and establishment of the principles and characteristics of Ukrainian diplomacy. Special attention is allocated to such periods of Ukrainian history as governance of Kievan Rus, military formation of Cossack state or even short-term independence of the Ukrainian National Republic. Attention is also assigned to the system of diplomatic service of Ukraine and Ministry of foreign affairs in particular.

Key words: diplomacy, diplomatic service, historical development, ministry of foreign affairs, Ukraine

JEL Classification: F55, F59

Úvod

Vedecký záujem pre autora predstavuje súčasná diplomacia a diplomatická služba Ukrajiny, ako štátu s relatívne mladým obdobím nezávislosti, ktorý sa nachádza len v začiatkovej etape stanovenia svojej zahraničnej politiky a diplomacie. V tomto kontexte

bolo by vhodné spomenúť výrok slávneho ukrajinského diplomata a prvého ministra zahraničných vecí nezávislej Ukrajiny A.M. Zlenka, ktorý v súvislosti s vývojom a historickou minulosťou ukrajinskej diplomacie povedal, že „*korene ukrajinskej diplomacie sú skryté tak hlboko pod časovými vrstvami, polopravdami a priamou lžou, že dnes je potrebné doslova kúsok po kúsku obnovovať národnú diplomatickú mozaiku a dávať fakty, udalosti a obrazy do nepretržitého reťazca*“¹. Práve tento výrok sa stal inšpiráciou pre autora, ktorý sa snaží poukázať na jednotlivé obdobia vývoja a stanovenia ukrajinskej diplomacie.

Vyhlásenie nezávislosti Ukrajiny a súčasné stanovenie ukrajinskej diplomacie na svetovej politickej aréne sa uskutočnilo v období veľmi dynamického a rýchlo meniaceho sa sveta, resp. intenzívnych procesov globalizácie. Samotne stanovenie ukrajinskej diplomacie môžeme definovať ako proces nastavenia diplomatickej služby štátu pre výzvy súčasného spoločenstva. V rámci skúmania ukrajinskej diplomacie a vymedzenia jej moderných princípov je nutné sa sústrediť aj na historickú základňu, ktorá poskytla potrebné impulzy pre jej stanovenie. V tomto kontexte je potrebné spomenúť výrok jedného z najvýznamnejších ukrajinských diplomatov G.Y. Udovenka, ktorý tvrdil, že „*bez starostlivej, objektívnej štúdie dejín ukrajinskej diplomacie je ťažké adekvátne pochopiť logiku súčasných historických udalostí, vrátane tvorby zahraničnej politiky Ukrajiny*“².

V tomto článku boli použité významné diela najmä ukrajinských odborníkov a diplomatov, čo je zdôvodnené úzkym zameraním výskumu na diplomaciu a diplomatickú službu Ukrajiny. K dôležitým dielam môžeme zaradiť práce B.I. Humenuka, O.V. Ščerbya, P.D. Srdačuka a O.P. Kulyka. Pre teoretickú časť článku boli použité práce A.A. Gromyka, M.M. Varvarceva, V.P. Potemkina, a iných. Pre charakteristiku štruktúry orgánov diplomatickej služby boli použité oficiálne stránky ústredných orgánov štátnej správy, ako napríklad webová stránka MZV Ukrajiny a pod.

Ambíciou tohto článku je poukázať na historické formovanie diplomacie a diplomatickej služby Ukrajinského štátu, ktorý sa stal v dôsledku nedávnych udalostí jedným z najdiskutovanejších a najaktuálnejších objektov pozornosti svetového spoločenstva. Jedným z cieľov je aj vymedzenie historických období, v priebehu ktorých sa stavala ukrajinská diplomacia ako súčasť štátnej správy. Úlohou autora je poukázať na osobitné princípy a vlastnosti diplomacie, ktoré prevládali v tom či onom období formovania

¹Varvarcev, M.M. et al. (2010): Ukrajina v mižnarodnych vidnosynach: encyclopedyčnyj slovnyk-dovidnyk.s. 22.

² Tamže, s. 22.

ukrajinskej diplomacie. Cieľom je aj upriamiť pozornosť na súčasnú štruktúru diplomatickej služby, ktorá je riadená rezortom diplomacie.

1 Diplomacia ako pojem

Pred skúmaním diplomatickej služby Ukrajiny sa autor pokúsi charakterizovať a vymedziť rámec klasickej diplomacie štátu, ktorú dnes označujú aj politickou či konvenčnou. Vymedzenie a charakteristika klasickej diplomacie je zámerne uskutočnená z dôvodu naplnenia hlavného cieľa tejto práce, a konkrétne vymedzenia ukrajinskej diplomatickej služby a štruktúry ústredných štátnych orgánov na jej riadenie.

Rozsiahlu charakteristiku diplomacie obsahuje Ruský diplomatický slovník pod redakciou A.A Gromyka. Tento slovník definuje diplomáciu ako *„nástroj realizácie zahraničnej politiky štátu, ktorý predstavuje súhrn nevojenských praktických opatrení, postupov a metód prijímaných v súlade s konkrétnymi podmienkami a charakterom riešených úloh“*. S pojmom diplomacia spája *„umenie rokovať s cieľom prevencie alebo riešenia medzinárodných konfliktov, hľadanie kompromisov a vzájomne prijateľných rozhodnutí, a taktiež rozšírenie a upevnenie medzinárodnej spolupráce“*³. Podľa Ukrajinskej diplomatickej encyklopédie je diplomacia definovaná ako *„oficiálna činnosť hláv štátov a vlád, ministerstiev zahraničných vecí, diplomatických zastupiteľstiev a iných orgánov pre zahraničné vzťahy za účelom realizácie cieľov a úloh zahraničnej politiky štátu, a taktiež ochrany a záujmov štátu, jeho inštitúcií a občanov v zahraničí“*⁴. V súčasnosti je diplomacia považovaná ako hlavný nástroj zahraničnej politiky štátu. Aj keď zahraničná politika, ako konvenčný vektor štátu v medzinárodných vzťahoch, sa môže uskutočňovať vojenskými i agresívnymi metódami, tak hlavnou vlastnosťou diplomacie je mierové riešenie sporov s pomocou rokovaní a dohôd.

Klasickou sa stala definícia diplomacie, ktorú môžeme nájsť v Oxfordskom výkladovom slovníku anglického jazyka, ktorý interpretuje tento termín v niekoľkých významoch. Po prvé, ako *„uskutočnenie medzinárodných vzťahov prostredníctvom negociácií“*. Po druhé, ako *„súhrn nástrojov, ktoré sa používajú veľvyslancami alebo*

³Gromyko, A.A. et al (1985): Diplomaticeskij slovar. s. 330.

⁴Hubersky, L.V. et al. (2004): Ukrajinska dyplomatyčna encyklopedija. s. 315.

vyslancami s cieľom zabezpečenia rokovacieho procesu“, taktiež ako „*remeslo alebo umenie diplomata*“, resp. „*schopnosť vedenia diplomatických kontaktov a rokovaní*“.⁵

Široké spektrum odborníkov a diplomatov zaraďuje diplomáciu ku kategórii medzinárodných vzťahov a umeniu rokovať⁶, čo predstavuje proces rokovaní, podpísania a ratifikácie medzinárodných dohôd s cieľom prevencie alebo vysporiadania medzinárodných konfliktov, hľadanie kompromisov a vzájomne prijateľných riešení, štúdium hlavných trendov a perspektív rozvoja regionálnych a globálnych medzinárodných vzťahov pre zvýšenie medzinárodnej spolupráce.

Hlavným kritériom diplomacie je jej patričnosť do oblasti medzinárodných vzťahov a zahraničnej politiky. Osobitosťou diplomacie je aj použitie mechanizmu rokovaní a dohôd ako hlavného nástroja pre nastavenie mierových vzťahov medzi štátmi. Dôležitou súčasťou diplomacie takmer každého štátu je aj inštitút štátnych úradníkov, teda diplomatov, ktorí vytvárajú personálnu zložku diplomatickej služby a riadia sa štátnymi predpismi pre jej efektívne fungovanie.⁷Riadenie a kontrola diplomatickej činnosti sa realizuje hlavou štátu a vládou, pričom priame operatívne riadenie sa uskutočňuje zodpovedným ministerstvom. Diplomatické aktivity sa zvyčajne vykonávajú špeciálne vyškoleným personálom profesionálov – diplomatmi.

V priebehu rôznych období diplomacia sa menila a nadobúdala nové inštrumentárium a metódy, ktoré dnes používajú diplomati. Hlavnými diplomatickými metódami sú oficiálne návštevy na vysokej a najvyššej úrovni, multilaterálne a bilaterálne rokovania, kongresy, konferencie, stretnutia a schôdzky, príprava a podpísanie dohôd, zastúpenie štátu v zahraničí, podieľanie sa na práci medzinárodných organizácií, diplomatická korešpondencia a pod.

Ako sme už spomínali, diplomacia nie je záležitosťou niekoľkých rokov, ani storočí. Diplomacia ako nástroj zahraničnej politiky existovala ešte v staroveku, avšak samotné slovo „*diplomacia*“ bolo použité v Západnej Európe len na konci 17. storočia. Metódy diplomacie sa menili spoločne s cieľmi zahraničnej politiky štátu v rozličných obdobiach rozvoja spoločnosti. Jednotlivé historické obdobia, počnúc od diplomacie starovekej Indie, Číny a najmä starovekého Grécka, mali svoju charakternú diplomáciu, ktorá sa podstatne líšila princípmi jej uplatnenia a použitia. Na rozdiel od diplomacie vyššie spomenutých štátnych

⁵Tóth, L. – Horváthová, K. (2006): Hospodárska diplomacia: bilaterálne vzťahy. s. 14.

⁶Porovnaj : Rusíňak, P. – Kunychka, M. (2013): Jak doslidžuvaty dyplomatiiju? In: Visnyk UŽNU: Seria Pravo. s. 205.

⁷Humenuk, B.I. (2004): Osnovy dyplomatyčnoji ta konsulskojji služby. s. 7.

útvarov, staroveké Grécko otvorene používalo podvody a klamstvo, pričom tieto tradície boli prenesené aj na diplomaciu Rimanov a trochu neskôr aj talianskych mestských štátov. Rimania používali aj silu oproti slabším súperom, pričom najprv vyvolávali spory medzi susediacimi štátmi. Talianske mestské štáty, vrátane Benátok, tiež používali vlastnosti a metódy diplomacie ako lesť a podvody, čo malo značné dopady na rozvoj diplomacie väčšiny krajín až po modernú dobu. Niektorí odborníci sa domnievajú, že diplomacia začala nadobúdať viac morálne prvky len v období francúzskej diplomacie 17. storočia.⁸ Hlavné princípy a metódy novej diplomacie boli stanovené v priebehu niekoľkých európskych dohôd, ako napríklad Vestfálska mierová zmluva (1648), Viedenský kongres (1814-1815), Aachenský kongres (1818), kde vytvorený princíp legitimizmu upriamil pozornosť na základy medzinárodných vzťahov a diplomatickej služby. Neskôr v období 1. a 2. svetovej vojny boli vytvorené potrebné podklady pre rozvoj multilaterálnej diplomacie, ktorá fungovala na základe niektorých medzinárodných organizácií ako Spoločnosť národov a OSN. S pomocou prijatia niektorých medzinárodných legislatívnych aktov, ako Charta OSN, Viedenský dohovor o diplomatických stykoch, Viedenský dohovor o konzulárnych stykoch, diplomacia nadobudla civilizačné nástroje.⁹

2 Diplomacia Kyjevskej Rusi

Zárodky ukrajinskej diplomacie môžeme nájsť ešte za čias Kyjevskej Rusi, kde v 11. storočí sa stavali hlavné princípy zahranično-politickej činnosti Ukrajinského štátu. Jednou z hlavných vlastností diplomacie starodávnej Rusi bola neobmedzená vláda kňaza, resp. ruský kňaz bol hlavným subjektom uskutočnenia zahranično-politických aktivít. V tomto kontexte je potrebné spomenúť vládnutie kňaza Jaroslava I. Múdrehu, ktorý podstatne rozvinul a pridal dynamický charakter zahraničným vzťahom tohto obdobia. Za čias Jaroslava I. Múdrehu sa používali pre stredovek veľmi populárne, diplomatické metódy – dynastické spojenecké svadby.¹⁰ Pomocou takých jednoduchých, ale efektívnych metód, Kyjevská Rus nadviazala nie len tesne zahranično-politické, ale aj ekonomické vzťahy s takými štátnymi útvarmi

⁸Potemkin, V.P. et al. (1941): Istorija diplomatiji. s. 112-213.

⁹Hubersky, L.V. et al. (2004): Ukrajinska dyplomatyčna encyklopedija. s. 316.

¹⁰Sidak, M. (2008): Zahraničná politika a diplomacia Ukrajiny. In: Zborník z konferencie – Diplomacia členského štátu EÚ v kontexte európskej integrácie. s. 237.

staroveku, ako Byzantská Ríša, Francúzsko, Škandinávia, Maďarsko, Poľsko.¹¹ Boli taktiež nadviazané styky s Germánskym impériom a Svätou stolicou. Kyjevská Rus takým spôsobom získala veľmi silné politické a ekonomické postavenie, ktoré trvalo do úmrtia Jaroslava I.

Po smrti Jaroslava I. Múdrego došlo k rozdeleniu celej Kyjevskej Rusi na menšie územia, ktoré ovládali jednotlivé kniežatá. Z dôvodu politického roztrieštenia diplomatických vzťahov Kyjevskej Rusi začali mať aj interný charakter, teda začali prevládať nie vzťahy so zahraničím, ale vzťahy medzi samotnými kniežatami. V tomto období dôležitým diplomatickým nástrojom sa stávajú zjazdy, ktorých hlavnou úlohou je vytvorenie spoločného priestoru pre vyjednávanie a vyrovnávanie sporov. Najčastejším predmetom rokovaní na takýchto zjazdoch boli územné spory. Jedným z príkladov takéhoto zjazdu bolo stretnutie v roku 1097, kde sa vnúčatá Jaroslava I. dohodli na rozdelení území na základe zdedeného majetku. Okrem územných sporov sa rokovalo aj o spoločných vojenských akciách a mierových dohodách.¹² Spolu so zjazdmi do diplomatickej praxe môžeme zaradiť aj vyjednávanie a uzatváranie dohôd medzi jednotlivými kniežatami. Je potrebné povedať, že v týchto prípadoch sa na diplomatických rokovaníach zúčastňovali aj tretie strany. Prostredníkmi v takýchto prípadoch boli príbuzné kniežatá a ich poddané, niekedy aj ženy z kniežacieho rodu. Veľmi dôležitú úlohu v rokovaníach mali aj cirkevní predstavitelia, ako biskupi alebo opáti, ktorí sa často stávali vyslancami a predstaviteľmi kniežat. Dohody medzi kniežatami sa obvykle uzatvárali v stenách kostolov a v prítomnosti duchovenstva, čo umožňovalo podstatný vplyv cirkvi na medzinárodnú politiku.

3 Diplomatická služba kozáckeho štátu

Po dvojstoročnom vládnutí tatáro-mongolských kočovníkov sa medzinárodné diplomatické styky vtedajšieho ukrajinského štátu obnovili len v období kozákov, a to až na konci 16. storočia. V tomto období sa postupne začína formovať ukrajinské kozáctvo, ktoré sa stáva nie len subjektom medzinárodných vzťahov, ale aj dôležitým vojensko-politickým hráčom vo východnej Európe.

Počas kozáckeho obdobia zahraničnopolitická činnosť a diplomacia Ukrajinského kozáckeho štátu nebola nejakým spôsobom inštitucionalizovaná a zakladala sa na tradíciách

¹¹Kučeruk, O. (2000): Kňazi i kňahivny, koroli i korolivny: dynastični vzjazky Kyjevskoj Rusi. In: Ukrlife. Dostupné na internete: <<http://www.ukrlife.org/main/2000/monarhi.htm>>.

¹²Potemkin, V.P. et al. (1941): Istorija diplomatiji. s.124.

kozáckej armády, kde prevažovala vojenská hierarchia. Zahraničnopolitickými aktivitami sa zaoberala špeciálna skupina vojakov, ktorá pozostávala z príslušníkov vyššej hodnosti. Riadenia zahraničnopolitických záležitostí spadali pod kompetenciu hajtmána a dôstojníckej rady. Keď Rada dôstojníkov vymedzovala hlavne vektory zahraničnej politiky, podmienky zmlúv a dohôd, hajtmán uskutočňoval praktické riadenie zahraničných vecí – prijímal zahraničných vyslancov a viedol rokovania, dával inštrukcie ukrajinským vyslancom, podieľal sa na vytvorení dôležitých diplomatických aktov a podpísal dohody a zmluvy¹³. Dôležitou strategickou úlohou kozáckych diplomatov bol zber informácií o vzťahoch medzi susediacimi štátmi, vnútro politickej situácie potenciálnych spojencov a protivníkov, ako aj zistenie vedomostí o ich vojenskej sile a pod.

V období kozáctva sa vytvoril aj tradičný diplomatický ceremoniál podľa ktorého sa stretávali a prijímali zahraničných poslov a vyslancov, uskutočňovali rokovania a zabezpečovali ich bezpečnosť na kozáckom území. Organizácia recepcie závisela od diplomatickej hodnosti osoby, ktorú prijímali, politického postavenia jej vládcu a dôležitosti misie. Z bezpečnostných dôvodov sa vyslaná osoba takmer nestretávala osobne s hajtmánom, ale rokovala s predstaviteľmi dôstojníckej rady a plukovníkmi, aj keď veľmi dôležité a tajné rokovania sa uskutočňovali v okresnom priestore len medzi hajtmánom a vyslancom. Niekedy sa ceremoniál recepcie líšil v závislosti diplomatických tradícií iných krajín a politických cieľov kozáckeho štátu.

Už v kozáckom štáte existovala určitá štruktúra diplomatov a administratívnych funkcionárov. Napríklad pri hajtmánstve Bohdana Chmelnyckeho diplomatická služba zahŕňala vyslancov, poslov, ktorým pomáhal administratívny a technický personál (prekladatelia, sekretári a pod.). Diplomatické hodnosti ako vyslanec a posol sa prideliťovali len vojakom s vyššími hodnosťami, ktorí mali právomoc uzatvárať a podpísať medzinárodné zmluvy a dohody. Počet a zloženie misie záviselo na dôležitosti jej úloh. Veľká pozornosť sa prideliťovala diplomatickej korešpondencii. Dôležité listy smerujúce monarchom sa podpísal samotným hajtmánom, pričom štýl napísania sa líšil v závislosti od politického postavenia zahraničných vládcov a ich diplomatických tradícií a etikety.¹⁴

¹³Ševčenko, F.P. (1964): *Diplomatyčna služba Ukrajiny pid čas vyzvol'noji vijny 1648-1654 rr.* In: *Istoryčni džerela ta jich vykorystannja*. s. 113.

¹⁴Varvarcev, M.M. et al. (2010): *Ukrajina v mižnarodnych vidnosynach: encyclopedyčnyj slovnyk-dovidnyk*. s. 29.

V rámci významných diplomatických procesov môžeme spomenúť podpísanie dohody o spojenectve proti Osmanskej ríši medzi kozáckym vodcom Bohdanom Chmelnickým a Svätou ligou. Po získaní vlády Bohdanom Chmelnickým medzinárodné vzťahy sa významne rozširujú a nadobúdajú dynamický charakter. Ku významným úspechom diplomacie Chmelnickeho môžeme zaradiť nadviazanie a rozvoj vzťahov so Švédskom, Transylvánskym kňazom, Moskovským cárom. Napokon sa diplomacii kozáctva nepodarilo získať nezávislosť Ukrajinských území, ktoré sa stali súčasťou Ruského impéria až do roku 1917.

4 Ukrajinská diplomacia v období ľudovo-demokratickej revolúcie

Aj keď začiatky ukrajinskej diplomatickej tradície siahajú do IX. storočia, základom súčasnej diplomacie môžeme považovať obdobie Ukrajinskej ľudovo-demokratickej revolúcie (1917-1921), keď sa začali vytvárať potrebné podmienky pre formovanie medzinárodnej spolupráce v rámci národných záujmov už nezávislého štátu. V tomto období sa stáva základ zahraničnopolitických inštitúcií, formuje sa potrebný legislatívny rámec a dočasne mimoriadne misie, ktoré sa postupne transformujú do diplomatického zastupiteľstva.

10. júna 1917 bol vyhlásený Prvý Univerzál Ukrajinskej centrálnej rady s pomocou ktorého sa vytvorila Ukrajinská národná republika (UNR). Práve v rámci UNR sa začalo formovanie moderného systému zahranično-politických inštitúcií. Trochu neskôr, v júli 1917 bol vyhlásený aj Druhý Univerzál, v rámci ktorého sa vytvoril prvý exekutívny orgán ukrajinskej vlády – Generálny sekretariát. Na začiatku existencie Generálneho sekretariátu začal svoje pôsobenie prvý v histórii ukrajinského štátu Generálny sekretariát pre národnostné otázky. Táto inštitúcia v rámci Generálneho sekretariátu sa stala prototypom prvého ministerstva zahraničných vecí Ukrajiny v 20. storočí.¹⁵ V tom istom roku bol podpísaný aj Zákon o vytvorení Generálneho sekretariátu medzinárodných otázok, v rámci ktorého boli stanovené funkcie a povinnosti novovytvoreného sekretariátu. Ku najdôležitejším patrili: realizácia medzinárodných výťahov štátu, ochrana záujmov občanov Ukrajinskej národnej republiky v zahraničí, taktiež sa pridelená dočasná funkcia všeobecného riešenia národnostných sporov vo vnútri štátu. Za čias Štvrtého Univerzálu (január 1918), keď sa

¹⁵MZV Ukrajiny (2014): História a tradície vonkajšej služby Ukrajiny. Dostupné na internete: <<http://mfa.gov.ua/ua/about-mfa/history>>.

Ukrajinská národná republika stala samostatným a nezávislým štátom ukrajinského národa, sa začína aktívne formovanie siete diplomatických a konzulárnych úradov v zahraničí. Tieto zastupiteľské úrady boli regulované stanovenými štátnymi zákonmi a normami vtedajším kompetentným ministerstvom – Generálnym sekretariátom pre medzinárodné otázky, ktorého názov bol na začiatku roka 1918 zmenený na Ministerstvo zahraničných vecí. V období fungovania Ukrajinskej centrálnej rady boli nadviazané dôležité diplomatické styky s vtedajšími európskymi veľmocami ako Francúzsko a Veľká Británia, taktiež za účasti ukrajinskej delegácie na rokovaníach v Breste bola podpísaná prvá mierová dohoda po Prvej svetovej vojne.¹⁶ Práve delegácia na konferencii v Breste sa stala prvou oficiálnou diplomatickou misiou Ukrajinskej národnej republiky.

Po príchode do vlády Pavla Skoropadského pokračovalo vybudovanie rezortu medzinárodných vzťahov, pričom boli stanovené základné vektory zahraničnej politiky Ukrajinského štátu, medzi ktoré môžeme zaradiť nadviazanie partnerských vzťahov s Nemeckom, Rakúsko-Uhorskom, Tureckou ríšou a Bulharskom, riešenie územných konfliktov so susediacimi štátmi a nadviazanie diplomatických stykov s neutrálnymi štátmi. Zlepšovala sa organizačná a legislatívna základňa, taktiež bol vytvorený špeciálny systém prípravy pracovníkov pre rezort zahraničia a zastupiteľské úrady v zahraničí. Boli nadviazané diplomatické styky a vytvorené zastupiteľské úrady v 10 krajinách, vrátane Rumunska, Švédska, Švajčiarska a Fínska, taktiež boli prijatých 20 predstaviteľov iných štátov. V roku 1918 v Kyjeve sa uskutočnili aj mierové rokovania medzi ukrajinskou a ruskou delegáciou, pričom ruská delegácia mala funkciu dočasného zastupiteľstva v Ukrajinskom štáte.

K rozvoju ukrajinskej diplomatickej služby prispel aj Dmytro Dorošenko, ktorý dosiahol dôležité diplomatické výsledky s pomocou vytvorenia efektívneho systému a štruktúry ministerstva.¹⁷ V rámci rezortu zahraničia bola vytvorená všeobecná sekcia s oddeleniami pre účtovníctvo, právne otázky, archív, taktiež bola vytvorená aj politická sekcia, ktorá zahŕňala diplomatické, konzulárne, politické a spravodajské oddelenia. Okrem administratívno-funkčných zložiek MZV bol vytvorený aj špeciálny poradný výbor, ktorý pozostával z ministra zahraničných vecí, vedúcich sekcií a vybraných členov. V období ministra Dorošenka boli prijaté potrebné zákony pre fungovanie celkového systému zahraničnej služby Ukrajiny, vrátane zákona o veľvyslanectve a misii Ukrajinského štátu a zákona o ukrajinskej konzulárnej službe, ktorá určovala zloženie zastupiteľských úradov.

¹⁶Hubersky, L.V. et al. (2004): Ukrajinska dyplomatyčna encyklopedija.s. 125.

¹⁷Tabačnyk, D.V. (2009): Istorija stanovlenna i rozvztku dyplomatiiji Ukrajiny.s. 153.

V rámci ukrajinských ambasád boli vytvorené aj vojenské a námorné atašé. Podľa týchto zákonov ambasády boli rozdelené do dvoch skupín:

1. veľvyslanectvá prvej triedy riadené veľvyslancom alebo vyslancom (oprávnené ministrom zahraničných vecí),
2. veľvyslanectvá druhej triedy riadene radcom- ministrom.

V júni 1918 boli vytvorené veľvyslanectvá prvej triedy v štátoch štvordohody a veľvyslanectvo druhej triedy v Rumunsku. Vytvorenie veľvyslanectiev prvej triedy v štátoch ako Nemecko, Rakúsko- Uhorsko, Turecko, Bulharsko bolo zdôvodnené najmä zahraničnopolitickou stratégiou Ukrajinského štátu. Veľvyslanectvá druhej triedy boli vytvorené v Švédsku, Fínsku a Poľsku. Niektoré diplomatické misie boli poslané do Francúzska, Veľkej Británie a USA, avšak boli zlikvidované ešte pred začiatkom ich fungovania z dôvodu zvrhnutia hajtmanskej vlády Skoropadského. Okrem diplomatických zastupiteľstiev boli vytvorené aj konzulárne úrady (generálne konzuláty, konzuláty, vicekonzuláty, konzulárne zastupiteľstva). Generálne konzuláty boli vytvorené napríklad v Petrohrade a Moskve. Najväčšia sieť konzulárnych úradov bola rozmiestnená v štátoch štvorspolku a v novovytvorených štátoch rozdeleného Ruského impéria.¹⁸

V období vytvorenia Druhej republikánskej vlády¹⁹ v roku 1918 všetky existujúce diplomatické zastúpenia boli ponechané a navyše sa vytvorili aj zastupiteľstva vo Veľkej Británii, Belgicku, Grécku, Taliansku, Spojených štátoch, Československu a Maďarsku. Okrem vyššie uvedených štátov bolo vytvorené ukrajinské diplomatické zastupiteľstvo vo Vatikáne a dočasné oficiálne zastupiteľstvo vo Francúzsku, ktoré sa zúčastnilo aj Parížskej mierovej konferencie. Medzi hlavné úlohy ukrajinských diplomatických zastupiteľstiev a oficiálnych delegácií je potrebné zaradiť zabezpečenie uznania Ukrajiny ako nezávislého štátu a zabezpečenie medzinárodnej podpory. Síce ukrajinská diplomacia čelila veľkým problémom realizácie týchto úloh, keďže nemohla získať uznanie od štátov Dohody (Rusko, Francúzsko, Veľká Británia). Navyše, ukrajinské územie sa stalo predmetom územných sporov.

Zastupiteľské úrady v období Ukrajinského direktória uskutočňovali rozsiahlu vydavateľskú a informačnú činnosť a taktiež vykonávali hlavné konzulárne funkcie. Ukrajinskými zastupiteľstvami bol organizovaný aj návrat vojenských zajatcov na Ukrajinu,

¹⁸Varvarcev, M.M. et al. (2010): Ukrajina v mižnarodnych vidnosynach: encyclopedyčnyj slovnyk-dovidnyk. s. 32.

¹⁹ Alebo Ukrajinské direktorium.

taktiež v rámci diplomatických zastupiteľstiev v Berlíne, Viedni a Ríme boli zriadené špeciálne sanitárne misie. Ku diplomatickej praxi boli zariadené aj regulárne stretnutia veľvyslancov a vedúcich diplomatických misií²⁰.

Dôležitou historickou udalosťou z pohľadu diplomacie bolo vytvorenie Západoukrajinskej ľudovej republiky v novembri 1918, keď po ozbrojenom povstaní vo Lvove bola vytvorená Národná rada, ktorá prijala Zákon o dočasnej nezávislosti ukrajinských území od Rakúsko-Uhorska. Hlavným zahraničnopolitickým cieľom novovytvorených samostatných území bolo nadviazanie úzkych vzťahov s Ukrajinou národnou republikou, k čomu došlo v januári 1919, keď obidve strany podpísali Akt o zjednotení. V období fungovania Západoukrajinskej ľudovej republiky sa podarilo nadviazať diplomatické styky nie len s Európskymi krajinami, ale aj s Kanadou, Spojenými štátmi a Brazíliou, kde sa nachádzal veľký počet ukrajinských migrantov.²¹

V kontexte Ukrajinskej revolúcie v rokoch 1917-1921 môžeme povedať, že v tomto období došlo k obsiahlemu vytvoreniu štátnych orgánov pre medzinárodné styky, založeniu diplomatickej a konzulárnej služby a vytvoreniu legislatívnej základne pre zahraničnopolitickú činnosť Ukrajiny.

Okrem zahraničnopolitických aktivít Ukrajinskej národnej republiky a Západoukrajinskej ľudovej republiky sa súčasne rozvíjala aj diplomacia Sovietskej Ukrajiny. V rámci Sovietskej Ukrajiny fungoval kompetentný Národný sekretariát pre medzinárodné otázky. V roku 1919 bola vytvorená Rada národných komisárov Ukrajinskej socialistickej sovietskej republiky, ktorá rozšírila sieť diplomatických zastupiteľstiev. Oficiálne zastupiteľstvá sovietskej Ukrajiny sa nachádzali vo Varšave, Prahe a Berlíne. Zároveň v USSR pracovali oficiálne zastupiteľstvá Poľska, Rakúska, Nemecka a Československa, ktoré vykonávali najmä konzulárne funkcie a úlohy obchodno-ekonomických oddelení. Národný sekretariát pre medzinárodné otázky zabezpečoval udržanie a rozvoj vonkajších vzťahov, zvyšoval efektívnosť legislatívy v kompetentnej oblasti a taktiež udržiaval kontakty s zastupiteľskými úradmi iných krajín vo vnútri štátu.

²⁰V roku 1919 v Karlových Varoch a v roku 1920 vo Viedni.

²¹MZV Ukrajiny (2014): História a tradície vonkajšej služby Ukrajiny. Dostupné na internete: <<http://mfa.gov.ua/ua/about-mfa/history>>.

5 „Ukrajinská diplomacia“ ako súčasť moskovskej centrály²²

Po krátkom období rozvoja nezávislej diplomatickej služby USSR sa situácia kategoricky zmenila, keď v roku 1922 bol vytvorený Zväz sovietskych socialistických republík (ZSSR). V tomto období všetky kompetencie riadenia zahraničnopolitických, zahranično-ekonomických a obchodných vzťahov prešli ku kompetencii spoločného centra v Moskve. Národný sekretariát pre medzinárodné otázky USSR bol zlikvidovaný v septembri v roku 1923. V dôsledku vytvorenia ZSSR Ukrajina stratila nie len svoju nezávislosť, ale aj možnosť uskutočnenia vlastnej zahraničnej politiky. Až po takmer dvadsaťročnej prestávke v roku 1944 Najvyšší soviety ZSSR prijal zákon o pridelení jednotlivým republikám právomoci v oblasti medzinárodných vzťahov, ktoré mali len formálny a limitovaný charakter. V tom istom roku boli prijaté aj zákony o vytvorení Národného sekretariátu pre medzinárodné otázky v rámci Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky.

Na konci 2. Svetovej vojny zahraničnopolitické aktivity USSR boli zamerané najmä na multilaterálnu diplomaciu, ktorá sa uskutočňovala v rámci OSN. Síce zastupiteľstvo Ukrajiny v OSN bolo len formalitou a malo limitovaný charakter, členstvo v medzinárodnej organizácii poskytovalo možnosť rokovať v oblasti medzinárodných a regionálnych problémov a získavať skúsenosti v multilaterálnych rokovaníach. Ako jedna so zakladateľov OSN, Ukrajina sa podieľala na formovaní predpisov, štruktúry a orgánov tejto organizácie. Medzi úspechy delegácie USSR musíme zaradiť podieľanie sa na vytvorení dočasných pravidiel konania Valného zhromaždenia OSN, rezolúcie pre utečencov a prisťahovalcov, zastupiteľstva pre mimovládne organizácie v Hospodárskej a sociálnej rade (ECOSOC) a pod. Ukrajina sa podieľala aj na riešení otázok odzbrojenia (chemických zbraní), demilitarizácie kozmosu, eliminácie pozostatkov kolonializmu a pod. V druhej polovici 40. rokov 20. storočia sa Ukrajina stáva členom rôznych medzinárodných organizácií ako Svetová zdravotnícka organizácia, Medzinárodná telekomunikačná únia, Medzinárodný súdny dvor, Medzinárodná meteorologická organizácia a iné.²³ V tomto období USSR sa stáva aj členom výborov OSN ako napríklad ECOSOC. Aj keď zahraničnopolitická činnosť USSR bola riadená ústredným komisariátom v Moskve, ukrajinskí diplomatickí a konzulárni pracovníci

²² Autor zámerné uvádza pojem ukrajinská diplomacia v úvodzovkách, keďže v období existencie ZSSR príslušné republiky sa riadili jedinou centrálou v Moskve, a preto nemôžeme hovoriť o ukrajinskej diplomacii ako takej. Teda len po II. svetovej vojne vzniká formálna ukrajinská diplomacia.

²³ Sidak, M. (2008): Zahraničná politika a diplomacia Ukrajiny. In: Zborník z konferencie – Diplomacia členského štátu EÚ v kontexte európskej integrácie. s. 239.

získavali potrebné skúsenosti v oblasti medzinárodných politických a ekonomických vzťahov, ktoré sa trochu neskôr stali veľmi užitočné v období nezávislej Ukrajiny.

6 Niektoré aspekty súčasnej diplomatickej služby Ukrajiny

Po získaní nezávislosti Ministerstvo zahraničných vecí Ukrajiny začalo čeliť viacerým úlohám a cieľom, ktoré boli späté najmä s uznaním Ukrajiny ako samostatného a nezávislého štátu. Začali sa nadväzovať nové diplomatické kontakty, vytvárali sa diplomatické a konzulárne zastupiteľstvá, ktoré by mali efektívne vykonávať všetky úlohy položené MZV. Ešte pred formálnym stanovením nezávislosti Ukrajiny, v júli 1990, Najvyššia Rada USSR prijala Deklaráciu, ktorá definovala Ukrajinu ako subjekt medzinárodných vzťahov²⁴. Novovytvorený Ukrajinský štát získaval všetky práva v oblasti medzinárodných vzťahov, vrátane podpísania medzinárodných zmlúv a dohôd, členstva v medzinárodných organizáciách, výmeny diplomatických, konzulárnych a obchodných zastupiteľstiev. Na konci roku 1994 v Ukrajine bolo akreditovaných 78 diplomatických zástupcov iných štátov, pričom 55 zástupcov sa nachádzalo v hlavnom meste republiky – Kyjeve. V systéme MZV bolo zaregistrovaných 54 zastupiteľských úradov v 43 krajinách. V súčasnosti činnosť MZV sa podstatne rozšírila a reformovala, čo môžeme zdôvodniť najmä počtom zamestnancov. Keď v roku 1990 na rezorte zahraničia pracovalo približne 150 pracovníkov, v súčasnosti toto číslo predstavuje približne 2300 zamestnancov (2010).

V tomto kontexte môžeme povedať, že v počiatočnom období nezávislosti Ukrajina aktívne pracovala na zvýšení svojej zahraničnopolitickej a ekonomickej autority. Od roku 2000 po rok 2001 bola dočasným členom Bezpečnostnej rady OSN, čím prispela k posilneniu svetového mieru a medzinárodnej bezpečnosti, pričom v súčasnosti je signatárom viac ako 4000 medzinárodných zmlúv a dohôd.

V počiatočnom období nezávislosti sa začína formovať aj legislatívna a administratívna základňa, ktorá by mohla reagovať na výzvy svetovej politiky a efektívne a načas uskutočňovať manažment zahraničnopolitických aktivít. Vytvárajú sa potrebné zákony a štátne predpisy, ako napríklad aj najvyšší zákon – Ústava Ukrajiny. Ako najvyšší štátny predpis, Ústava Ukrajiny definuje, že vedenie zahraničnopolitických a ekonomických vektorov spadá pod kompetenciu hlavy štátu, ktorá ma zároveň reprezentatívne úlohy a právo

²⁴Len v decembri 1991, po podpísaní zákona o vyhlásení nezávislosti, Ukrajina bola uznaná 66 štátmi.

ratifikovať medzinárodné zmluvy a dohody, uznávať štáty, menovať a odvolávať vedenie rezortu zahraničia, taktiež ma právomoci menovať a odvolávať vedúcich diplomatických zastupiteľstiev v zahraničí (vrátané vedúcich misií pri medzinárodných organizáciách) i akceptovať poverovacie listiny diplomatických predstaviteľov iných štátov.²⁵ Okrem prezidenta sa na realizácii zahraničnej politiky podieľa aj Ministerstvo zahraničných vecí, ako ústredný orgán výkonnej štátnej moci.

V apríli 1999 vyšiel dekrét prezidenta, ktorý zmenil a doplnil právomoci riadiť zahraničnopolitické vzťahy štátu s pomocou Ministerstva zahraničných vecí. Takým spôsobom MZV Ukrajiny ako ústredný výkonný orgán získal monopol na realizáciu politiky štátu v oblasti medzinárodných vzťahov, koordináciu a dosiahnutie strategických cieľov zahraničnej politiky Ukrajiny, medzi ktoré patrí aj európska integrácia alebo integrácia do Severoatlantickej aliancie (NATO). Na začiatku novej dekády MZV Ukrajiny²⁶ získalo právomoci aj v riadení zahranično-ekonomických vzťahov, tým pádom sa stalo štátnym orgánom, ktorý má na starosti široké vonkajšie kompetencie nie len v politickej, ale aj ekonomickej oblasti.²⁷

7 Systém diplomatickej služby Ukrajiny

Pre lepšie porozumenie a charakteristiku diplomatickej služby nezávislej Ukrajiny je potrebné si najprv vymedziť samotné poňatie diplomatickej služby, ktorá má spolu s diplomaciou dosť dávnu históriu a vyvinula sa ako zvláštny druh odbornej činnosti. Korene diplomatickej služby môžeme nájsť v talianskych mestských štátoch, kde sa v období renesancie tento druh štátnej správy začal rozvíjať. Už v 14-15. storočí v Benátkach sa vyvinuli súčasné prvky diplomatickej služby, ako napríklad stále diplomatické zastupiteľstva.²⁸

Vymedzenie diplomatickej služby môžeme nájsť v Ukrajinskej diplomatickej encyklopédie, ktorá ju definuje ako „súčasť štátnej správy, ktorá je určená pre zabezpečenie

²⁵ VRU (2014): Ústava Ukrajiny. In: Verchovna Rada Ukrajiny. Dostupné na internete: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page2>>.

²⁶ Podľa Dekréta prezidenta Ukrajiny o nariadení o Ministerstve zahraničných vecí Ukrajiny z roku 2011 kompetencie riadenia zahranično-ekonomických vzťahov spadajú pod MZV.

²⁷ Kunychka, M. (2013): Komparácia modelov riadenia hospodárskej diplomacie na príklade Ukrajiny a Slovenskej republiky. In: Medzinárodné vzťahy. s.135.

²⁸ Pajtinka, E. (2007): Hospodárska diplomacia a jej úloha v 21. storočí. In: Mezinárodní vztahy. s. 55.

*praktickej realizácie zahraničnej politiky štátu, ochranu štátnych záujmov v oblasti medzinárodných vzťahov a taktiež práv i záujmov občanov a právnických osôb v zahraničí“.*²⁹

Keďže táto definícia je dosť precízna a pokrýva takmer všetky aspekty diplomatickej služby, autor sa bude pridržiavať jej obsahu aj v priebehu vymedzenia a charakteristiky diplomatickej služby Ukrajiny a jej systému fungovania.

Súčasná diplomatická služba Ukrajiny sa riadi všeobecne prijatými dohodami, ako Viedenský dohovor o diplomatických stykoch z roku 1961, Viedenský dohovor o konzulárnych stykoch z roku 1963, taktiež vnútornými legislatívnymi aktmi a právnymi normami. V prípade Ukrajiny hlavným legislatívno-právnym aktom, ktorý riadi diplomatickú službu Ukrajiny, je *Zákon Ukrajiny o diplomatickej službe*³⁰ z roku 2001, vrátane zmien a doplnení k tomuto zákonu. Diplomatická služba, vrátane jej orgánov, je dôležitým nástrojom ukrajinskej vlády. Činnosť diplomatickej služby je zameraná najmä na riešenie politických i administratívnych úloh a efektívne fungovania rezortu zahraničia. Diplomatická služba zahŕňa aj informačnú i analytickú činnosť, taktiež právne, protokolárne, administratívno-technické a finančné zabezpečenie zastupiteľských orgánov štátu v zahraničí.

Podľa zákona o diplomatickej službe jej hlavnými úlohami sú:

1. Realizácia zahraničnopolitickej činnosti,
2. Zabezpečenie podpory bilaterálnych a multilaterálnych vzťahov s inými štátmi a medzinárodnými organizáciami,
3. Organizácia rokovaní a príprava podpísania medzinárodných dohôd,
4. Podpora interakcie legislatívnej, exekutívnej a súdnej moci v oblasti vonkajších vzťahov a dodržiavania medzinárodných záväzkov,
5. Podpora činnosti diplomatických a konzulárnych zastupiteľstiev v zahraničí a pod.

Okrem legislatívnej základne v priebehu stanovenia ukrajinskej štátnosti sa vytvoril aj funkčný systém orgánov diplomatickej služby, ktorý zahŕňa do seba Ministerstvo zahraničných vecí Ukrajiny, zastupiteľstva MZV v regiónoch Ukrajiny (zastupiteľstva v Odese, Ľvove a Simferopole) a diplomatické zastupiteľské úrady v zahraničí (84 veľvyslanectiev, ktoré zastupujú aj štáty priakreditácie).³¹Pre naplnenie cieľa tohto článku

²⁹ Hubersky, L.V. et al. (2004): Ukrajinska dyplomatyčna encyklopedija. s. 307.

³⁰ VRU (2014): Legislatíva Ukrajiny. In: Verchovna Rada Ukrajiny. Dostupné na internete: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2728-14>>.

³¹ Sardačuk, P.D. – Kulyk, O.P. (2001): Dyplomatyčne predstavnytvo: organizacia i formy roboty. s. 8.

budeme rozoberať úlohy a štruktúru rezortu zahraničia, ktorý je neoddeliteľnou funkčnou zložkou diplomatickej služby Ukrajiny.

Na základe vyššie spomenutých úloh na začiatku nezávislého štátu bola vytvorená určitá štruktúra Ministerstva zahraničných vecí Ukrajiny, ktorá sa neustále zdokonaľuje a mení. Do rámca ministerstva môžeme zaradiť jeho vedenie, vrátane ministra a zástupcov, sekretariáty, jednotlivé sekcie a odbory (Obr. 1).³² V tomto kontexte je potrebné povedať, že uvedená štruktúra Ministerstva zahraničných vecí bola vytvorená na základe údajov oficiálnej stránky ministerstva a iných oficiálnych správ za obdobie rokov 2010-2013, pričom odráža vlastný názor autora, keďže podobné schémy nie sú k dispozícii.

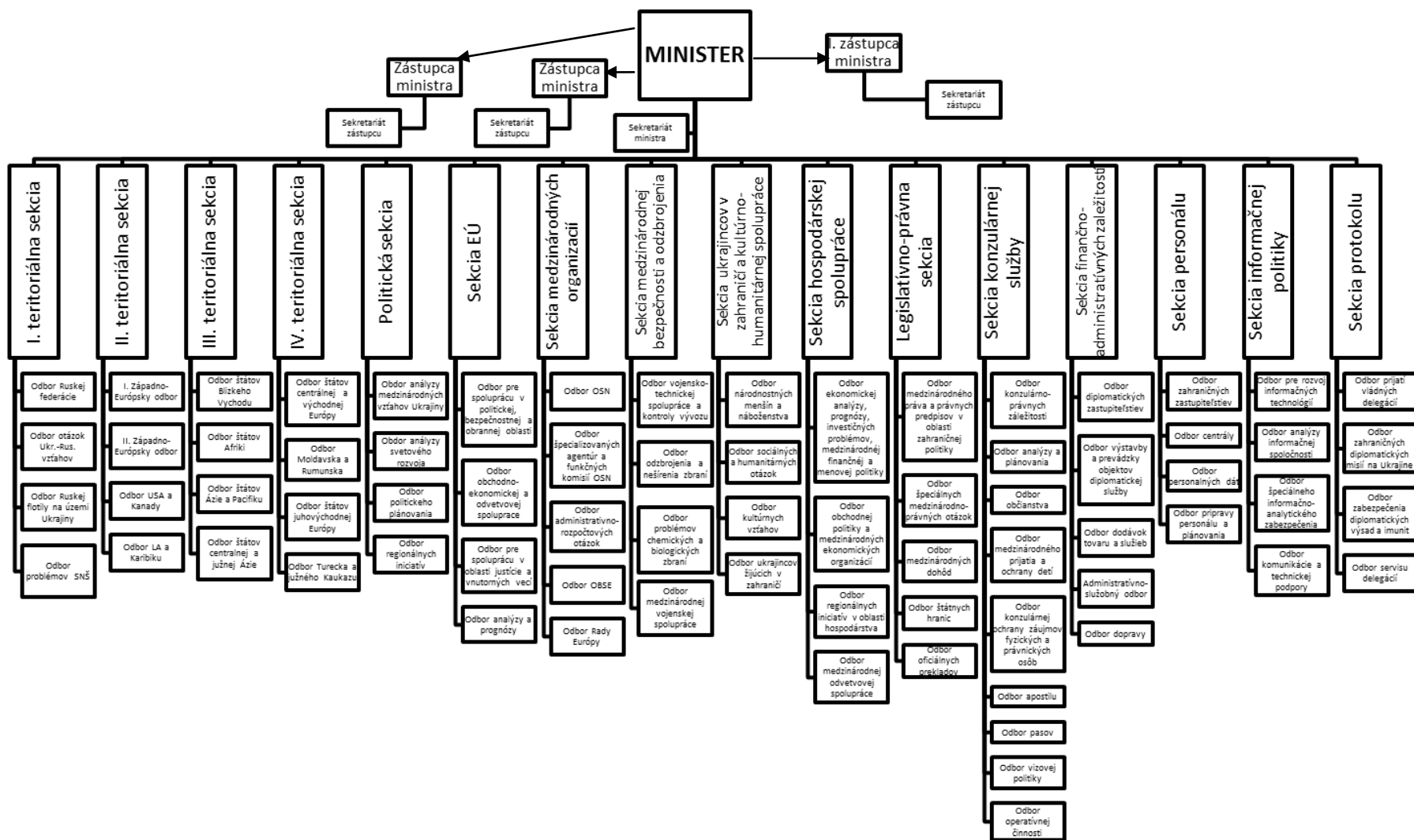
Dôležitou súčasťou štruktúry MZV Ukrajiny sú teritoriálne sekcie, ktoré zodpovedajú za bilaterálne vzťahy v rámci určitých regiónov a štátov. Prvá teritoriálna sekcia sa zaoberá bilaterálnymi vzťahmi s Ruskou federáciou a väčšinou členov Spoločnosti nezávislých štátov, a taktiež sa podieľa na fungovaní orgánov SNS. Druhá teritoriálna sekcia riadi dvojstranné vzťahy so štátmi Západnej Európy, Spojenými štátmi, Kanadou a krajinami Latinskej Ameriky a Karibiku, pričom jej dôležitou úlohou je organizácia oficiálnych návštev a stretnutí ukrajinských predstaviteľov v zahraničí.

Medzi kompetencie Tretej teritoriálnej sekcie patrí región Blízkeho východu, Afriky, Ázie a Pacifiku. Zvláštnosťou tejto sekcie je to, že zahŕňa najväčší počet krajín a personál ovládajúci rozmanité cudzie jazyky ako japončina, čínština, arabčina, alebo hebrejčina. Štvrtá teritoriálna sekcia má na starosti štáty centrálnej, východnej, juhovýchodnej Európy, Turecko, Južný Kaukaz. V rámci Štvrtej teritoriálnej sekcie funguje aj Odbor Moldavska a Rumunska, pričom osobitosť tohto odboru je podmienená najmä blízkosťou bilaterálnych vzťahov.³³

³² MZV Ukrajiny (2014): Štruktúra MZV Ukrajiny. Dostupné na internete: <<http://mfa.gov.ua/ua/about-mfa/structure/staff>>.

³³ Humenuk, B.I. – Ščerba, O.V. (2001): Sučasna dyplomatyčna služba. s. 168-173.

Obr. 1 Štruktúra MZV Ukrajiny

Zdroj: vlastné spracovanie autora na základe údajov Ministerstva zahraničných vecí Ukrajiny

V rámci teritoriálnych sekcií sa rozmiestňuje i analyzuje informácia o vnútornej situácii a zahraničnej politiky jednotlivých štátov a regiónov. Pripravujú sa akčné návrhy pre ukrajinskú vládu, ktorých cieľom je posilnenie politických, hospodárskych a humanitárnych vzťahov, a v prípade nepriateľských akcií sa vyvíjajú iniciatívy na ich potlačanie.¹

Jednou z najdôležitejších zložiek MZV Ukrajiny je politická sekcia, ktorá sa považuje za centrálny úsek pre zahraničnopolitickú činnosť. Jednotlivé odbory politickej sekcie poskytujú informáciu zastupiteľským úradom v zahraničí, uskutočňujú analýzu a prognózu politických vzťahov Ukrajiny, taktiež pripravujú návrhy reakcií na niektoré akcie zo strany zahraničia.

Vzťahy Ukrajiny a Európskej únie sa uskutočňujú prostredníctvom špeciálnej sekcie EÚ, čo poukazuje na dôležitosť týchto väzieb z pohľadu zahraničnopolitickej stratégie Ukrajiny. Keďže hlavnou úlohou MZV Ukrajiny je riadenie zahraničnopolitickej činnosti vrátane európskeho vektora, rezort zahraničia sprostredkúva všetky náležité akcie medzi ukrajinskou vládou a inštitúciami EÚ. V rámci MZV funguje aj sekcia medzinárodných organizácií, ktorá zahŕňa jednotlivé odbory pre rôzne medzinárodné organizácie ako OSN, OBSE alebo Rada Európy. Medzi kompetencie tejto sekcie patrí aj udržiavanie nepretržitého kontaktu so stálymi misiami Ukrajiny v spomenutých organizáciách a zúčastnenie sa na stretnutiach Parlamentného zhromaždenia Rady Európy.

Najväčší počet odborníkov a technických špecialistov obsahuje sekcia medzinárodnej bezpečnosti a odzbrojenia, ktorá sa zaoberá najmä otázkami jadrového odzbrojenia a režimu nešírenia jadrových zbraní. Táto sekcia je jednou z najdôležitejších v celkovom systéme ústredných orgánov štátu v oblasti kontroly vývozu zbraní, chemických alebo biologických zbraní.

Sekcia pre Ukrajincov žijúcich v zahraničí a kultúrno-humanitárnu spoluprácu sa zaoberá nielen kultúrnymi a humanitárnymi záležitosťami, ale riadi aj ukrajinské členstvo v UNESCO, taktiež sa zaoberá otázkami ukrajinských menšín v zahraničí. Dôležitou úlohou tejto sekcie je aj príprava a organizácia kultúrnych a kultúrno-politických podujatí v zahraničí a na území Ukrajiny.

V dôsledku narastajúceho procesu globalizácie a ekonomizácie zahraničnej politiky stále viac a viac dôležitou úlohou MZV sa stáva riadenie zahranično-ekonomických vzťahov štátu. V rámci rezortu zahraničia tieto kompetencie spadajú pod Sekciu hospodárskej

¹Čekalenko, L.D. (2006): Zovnišna polityka Ukrajiny. s. 60.

spolupráce.² V súčasnosti táto sekcia nie len riadi bilaterálne ekonomické vzťahy Ukrajiny, ale má na starosti aj spoluprácu v rámci medzinárodných ekonomických a finančných organizácií, ako napríklad Svetová banka, Medzinárodný menový fond (IMF) alebo Svetová obchodná organizácia (WTO). Je potrebné povedať, že práve táto sekcia má kompetencie na riadenia hospodárskej diplomacie Ukrajiny.

Súčasťou MZV je aj legislatívno-právna sekcia, ktorá zodpovedá za právny aspekt zahraničnopolitickej činnosti. Táto sekcia sa priamo podieľa na príprave zmlúv a dohôd, pričom uskutočňuje ich evidenciu a sleduje ich výkon, rovnako konzultuje iné štátne orgány v oblasti medzinárodných právnych záležitostí. Legislatívno-právna sekcia riadi vývoj legislatívno-právnych vzťahov na bilaterálnej úrovni a kontroluje otázky štátnych hraníc.

Najväčšou sekciou MZV Ukrajiny je konzulárna sekcia, ktorá obsahuje najväčší počet odborov zameraných na poskytnutie konzulárnych služieb občanom. Ako uvádzajú B.I. Humenuk a O.V. Ščerba konzulárna sekcia „*je, z pohľadu jej charakteristiky, podnikom pre poskytovanie služieb občanom, a z pohľadu štruktúry je to ministerstvo vo vnútri ministerstva*“³. V rámci konzulárnej sekcie existuje celé spektrum odborov, v ktorom sa zaoberajú nie len konzulárnymi záležitosťami ale aj analýzou a plánovaním, právnymi otázkami a pod. Dôležitú funkciu vykonáva odbor operatívnej činnosti, ktorý umožňuje rýchlo a načas reagovať na rôzne situácie, ktorých sa zúčastňujú ukrajinskí občania.

Špecifickou sekciou MZV Ukrajiny je sekcia informačnej politiky. Medzi hlavné oblasti tejto sekcie patria: informačná politika ministerstva, informačné zabezpečenie zastupiteľských úradov Ukrajiny v zahraničí, analýza informačných správ posielaných zo zastupiteľských úradov, rozosielanie koordinačných materiálov a inštrukcií, ktoré sa týkajú zahraničnopolitických aktivít štátu a pod.

Diplomatickým protokolom a organizáciou zahraničnopolitických podujatí sa zaoberá sekcia protokolu, ktorá udržiava kontakty aj s diplomatickými zastupiteľstvami Ukrajiny v zahraničí. Prostredníctvom sekcie protokolu oficiálne predstavitelia zo zahraničia nadväzujú prvé kontakty s prijímajúcim štátom, taktiež zastupiteľstvám iných štátov sa vysielajú oznamy a správy o aktuálnych zahraničnopolitických a vnútropolitických podujatí v Ukrajine. Okrem vyššie spomenutého protokolu sekcie má na starosti prípravu a organizáciu oficiálnych návštev, odovzdanie poverovacích listín a prijímanie nových diplomatických zástupcov zo

²Kunychka, M. (2013): Komparácia modelov riadenia hospodárskej diplomacie na príklade Ukrajiny a Slovenskej republiky. In: Medzinárodné vzťahy. s. 135.

³Humenuk, B.I. – Ščerba, O.V. (2001): Sučasna dyplomatyčna služba. s. 172.

zahraničia. Je potrebné povedať, že sekcia protokolu sa zaoberá viac operatívnymi záležitosťami, ako napríklad plánovanie cesty, ktorou sa budú pohybovať zahraniční hostia, príprava programu návštevy a pod.

Na základe vyššie uvedeného môžeme povedať, že od začiatku stanovenia nezávislého štátu až po súčasné obdobie nestabilnej politickej situácie a hrozby jej federalizácie, ukrajinská diplomatická služba a jej systém riadenia prešiel určitými administratívnymi reformami a formálnymi zmenami. Systém diplomatickej služby, vrátane štruktúry Ministerstva zahraničných vecí, jednoznačne zodpovedá súčasným cieľom a požiadavkám zahraničnopolitickej stratégie Ukrajiny. V dôsledku narastajúcich procesov ekonomizácie a komercializácie zahraničných vzťahov na globálnej úrovni, diplomatická služba Ukrajiny začala udeľovať viac pozornosti aj zahranično-ekonomickým vzťahom. V rámci MZV boli uskutočnené potrebné štrukturálne zmeny a vytvorené kompetentné administratívne jednotky, ktoré by mohli efektívne riadiť a podporovať ekonomickú a obchodnú činnosť nie len štátneho, ale aj súkromného sektoru v zahraničí.

Záver

Na základe spomenutých historických udalostí môžeme povedať, že ukrajinská diplomacia a jej diplomatická služba prešla komplikovaným a zároveň unikátnym vývojom, ktorý nepochybne prispel k formovaniu súčasného systému diplomatickej služby štátu. V skutočnosti, ukrajinská diplomacia počas takmer celého obdobia svojej existencie musela sústrediť úsilie nie na jej vybudovanie, ale na ochranu ukrajinskej štátnosti a nezávislosti zahraničnopolitickej činnosti. Súčasnú diplomaciu Ukrajiny môžeme charakterizovať ako pragmatickú, ktorá je schopná realisticky oceniť a nájsť správnu cestu v riešení zahraničnopolitických problémov nie len na bilaterálnej, ale aj na multilaterálnej úrovni. Ukrajinská diplomacia v poslednom období predstavuje určitý štruktúrovaný systém, ktorý je schopný čeliť svetovým spoločenským výzvam aj v kontexte globalizačných procesov. Z tohto dôvodu jej hlavnou stratégiou je ochrana štátnych záujmov nie len v politickej alebo bezpečnostnej, ale aj v ekonomickej oblasti. Ide najmä o podporu domácich podnikov na zahraničných trhoch a ochrana záujmov ukrajinských príslušníkov v zahraničí. Kľúčovou úlohou ukrajinskej diplomacie v súčasnom období bude najprv stabilizácia politických vzťahov s východnými partnermi, a reprezentácia Ukrajiny ako európskeho štátu s princípmi demokratickej spoločnosti, právneho štátu a európskymi hodnotami. Dôležitou úlohou pre

ukrajinskú diplomaciu bude aj renovácia eurointegračného dialógu s Európskou úniou a podpísanie asociačnej dohody.

Použitá literatúra:

ČEKALENKO, L.D. (2006): *Zovnišna polityka Ukrajiny*. Kyjev: Lybid, 709 s. ISBN 966-06-0428-9.

HUBERSKY, L.V. et al. (2004): *Ukrajinska dyplomatyčna encyklopedija*. Kyjev: Znanna Ukrajiny, 2004. 760 s. ISBN 966-316-039-X.

HUMENUK, B.I. – ŠČERBA, O.V. (2001): *Sučasna dyplomatyčna služba*. Kyjev: Lybid, 2001. 255 s. ISBN 966-06-188-3.

HUMENUK, B.I. (2004): *Osnovy dyplomatyčnoji ta konsulskoj služby*. Kyjev: Lybid, 2004. 248 s. ISBN 966-06-0042-9.

KUČERUK, O. (2000): Kňazi i kňahivny, koroli i korolivny: dynastyčni zvjazky Kyjevskoj Rusi. [Online] In: *Ukrlife*. [cit. 2014.02.15] Dostupné na internete: <<http://www.ukrlife.org/main/2000/monarhi.htm>>.

KUNYCHKA, M. (2013): Komparácia modelov riadenia hospodárskej diplomacie na príklade Ukrajiny a Slovenskej republiky. In: *Medzinárodné vzťahy*. 2013, roč. 11, č.3, s.124-148.

MZV Ukrajiny (2014): História a tradície vonkajšej služby Ukrajiny. [Online.] In: *Ministerstvo zahraničných vecí Ukrajiny*, 2014. [Citované 2014.02.19] Dostupné na internete: <<http://mfa.gov.ua/ua/about-mfa/history>>.

MZV Ukrajiny (2014): Štruktúra MZV Ukrajiny. [Online.] In: *Ministerstvo zahraničných vecí Ukrajiny*, 2014. [Citované 2014.02.27] Dostupné na internete: <<http://mfa.gov.ua/ua/about-mfa/structure/staff>>.

PAJTINKA, E. (2007): Hospodárska diplomacia a jej úloha v 21. storočí. In: *Mezinárodní vzťahy*, 2007, roč. 42, č.4, s. 52-72.

POTEMKIN, V.P. et al. (1941): *Istorija diplomatiji*. Moskva: OGIZ, 1941. 567 s.

RUSIŇÁK, P. – KUNYCHKA, M. (2013): Jak doslidžuvaty dyplomatiiju? In: *Visnyk UŽNU: Seria Pravo*, 2013, roč. 22, č. 3, s. 199-209.

SARDAČUK, P.D. – KULYK, O.P. (2001): *Dyplomatyčne predstavnyctvo: organizacia i formy roboty*. Kyjev: Ukrajina, 2001. 176 s. ISBN 966-524-101-X.

SIDAK, M. (2008): Zahraničná politika a diplomacia Ukrajiny. In: *Zborník – Zahraničná politika a diplomacia Slovenskej republiky v kontexte európskej integrácie*. Bratislava: Ekonom, 2008. ISBN 978-80-225-2467-4.

ŠEVČENKO, F.P. (1964): Diplomatyčná služba Ukrajiny pid čas vyzvol'noji vijny 1648-1654 rr. In: *Istoryčni džerela ta jich vykorystannya*. Kyjev: Inštitút histórie akademie vied USSR, 1964. s. 112-138.

TABAČNYK, D.V. (2009): *Istorija stanovlenna i rozvztku dyplomatiiji Ukrajiny*. Kyjev: Lybid, 2009. 883 s.

TÓTH, K. – HORVÁTHOVÁ, K. (2006): *Hospodárska diplomacia: bilaterálne vzťahy*. Bratislava: SPRINT, 2006. 192 s. ISBN 80-89085-61-X.

VARVARCEV, M.M. et al. (2010): *Ukrajina v mižnarodnych vidnosynach: encyclopedyčnyj slovnyk-dovidnyk*. Kyjev: Inštitút histórie Ukrajiny NAV Ukrajiny, 2010. 252 s. ISBN 978-966-02-4358-8.

VRU (2014): Ústava Ukrajiny. [Online] In: *Verchovna Rada Ukrajiny*. [cit. 2014.02.19] Dostupné na internete: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page2>>.

Kontakt

Ing. Mykhaylo Kunychka

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

mykhaylo.kunychka@euba.sk

Aktuálne výzvy technologického pokroku 21. storočia v oblasti energetickej bezpečnosti

Nad'a Kovalčíková

Abstrakt

Objavenie bridlicového plynu a ropy a nového spôsobu ich ťažby predstavuje dramatický vývoj v oblasti energetickej politiky. Prvýkrát za posledné storočie, vďaka novým technológiám, sa dostáva do popredia možnosť zmeny pohonu vozidiel a lietadiel, zníženie nákladov na výrobu plynu a ropy vedúce k ekonomickej prosperite, nezávislosti a potenciálneho odľahčenia záťaže výrobných dopadov na životné prostredie. Napriek svojmu potenciálu a výhodám, jeho využívanie je však mimo Spojených štátov amerických (USA) diskutabilné a obmedzované. Tento článok poukazuje na benefity, potenciál a riziká z využívania hydraulického štiepenia plynu a ropy. Zároveň podporuje tvrdenia o jeho potenciále pre rozmach v blízkej budúcnosti. Autorka však zdôrazňuje, že o jeho presadení by mal rozhodnúť svetový trh, ale len pokiaľ je to ekologicky zvládnuteľné a udržateľné.

Kľúčové slová: hydraulické štiepenie, bridlicový zemný plyn a ropa, plynová revolúcia, životné prostredie, geopolitická situácia, emisie

JEL Klasifikácia: F59, O13, Q41

Abstract

The discovery of shale gas and oil, and a new method of extracting the resources through hydraulic fracturing (fracking) represents a dramatic development in the field of energy policy. For the first time in the last century, thanks to new technologies, there is an interesting and viable alternative to fueling vehicles and aircrafts, reducing the cost of production of oil and gas, leading to economic prosperity, independence and potential decrease of burden of production and its impact on the environment. Nevertheless, despite its potential and advantages, its use is outside the United States of America questionable and restricted. This article highlights the benefits, potential and risks from the use of fracking of oil and gas. It also supports claims of its potential for further expansion in the near future. However, the author asserts that the world market should be determining the future of fracking, but only as long as it is environmentally manageable and sustainable.

Key words: hydraulic fracturing (fracking), shale gas and oil, environment, gas revolution, geopolitical situation, emissions

JEL Classification: F59, O13, Q41

Úvod

V novembri minulého roku sa turecký prezident Gül vyjadril na konferencii v Istanbuli,¹ že zdieľanie zásob plynu Východného Stredomoria môže dopomôcť k prekonaniu regionálnych konfliktov. Energetické zdroje môžu nielen ovplyvniť národnú a zahraničnú politiku, ale môžu byť aj jej nástrojom. Článok sa zameriava na objavujúce sa nové príležitosti ako aj riziká z využívania nových technológií v oblasti energetickej politiky s globálnym vplyvom na spoločnosť a potenciálne aj na svetovú geopolitickú situáciu.

Podľa Michaela Leigha (2014, s.1), „tradičná geopolitika je založená na vnímaní medzinárodných politických vývojov, ktoré môžu byť vysvetlené, alebo predvídané v spojitosti s geografickými činiteľmi“, akými sú veľkosť populácie, krajiny, prírodných zdrojov a technologického pokroku. Pre technologickú revolúciu je nevyhnutný finančný kapitál, schopnosť a ochota riskovať a priaznivý právny systém krajiny, obzvlášť v odvetví energetických zdrojov (Blackwill, O’Sullivan, 2014). Taktiež ekonomické šoky určujú meniaci sa smer vývoja spoločnosti a hospodárskeho zamerania. V dôsledku tzv. ropných šokov 70. rokov nastali štrukturálne zmeny v ekonomikách priemyselne vyspelých štátov s neustálou snahou znížiť spotrebu a energetické materiály v procesoch výroby. Tieto ropné šoky, obmedzenosť zdrojov a ekonomická kríza predstavovali nutnosť transformácie vo výrobných technológiách a štruktúrach (Lipková, 2011, s.91).

V prvej časti článku sa zameriame na potenciál a dopad ťažby zemného plynu a ropy prostredníctvom hydraulického štiepenia. Následne si priblížime ako táto inovácia a jej rozširovanie mimo Spojených štátov amerických (USA) vplýva na svetovú geopolitickú situáciu. Nakoniec rozoberieme riziká ťažby a environmentálne hrozby, ktoré s tým môžu súvisieť.

1 Potenciál bridlicového zemného plynu a ropy a dopad ich nárastu na svetové trhy energií

Zabezpečenie prístupu k obmedzeným energetickým zdrojom, ktoré sú nerovnomerne rozložené sa rieši rôznymi spôsobmi vrátane diverzifikácie dodávateľov a neustálou snahou

¹ Presidency of the Republic of Turkey, “President Gül Delivers Speech at Energy and Economy Summit“, Istanbul, 21 November 2013, <http://www.tccb.gov.tr/news/397/87824/president-gul-delivers-speech-at-economy-and-energy-summit.html>.

inovovať. Vývoj a spôsob zabezpečenia energetických zdrojov sa posúva vpred vďaka technologickému pokroku. Medzi najzaujímavejšie inovácie v oblasti energií rozhodne patrí hydraulické štiepenie plynu z bridlíc. Táto metóda je známa pod anglickým pojmom „fracking“. Je to process vstrekovania piesku, vody a chemikálií do bridlicových skál pre ich naštreenie a následné otvorenie priestoru a odblokovanie uhl'ovodíkov nachádzajúcich sa vo vnútri skaly.

Podľa teórie periférneho hospodárstva, hospodársky vyspelé štáty majú výhodu v medzinárodnej del'be práce oproti svetovej periférii, menej hospodársky vyspelých štátov vďaka technologickému náskoku a stupni rozvoja spoločnosti (Lipková, s.68). USA disponuje technologickým prevratom v extrakcii zemného plynu a ropy. Pokrok v inováciách prispel k možnosti ťažiť veľké množstvo zemného plynu v dovtedy nedostupných zásobách bridlicových skál. Ceny plynu v USA klesli na úroveň približne jednej tretiny svetového priemeru. Z roka na rok (2008-2009) ceny plynu klesli z 13,50 USD na 3-4 USD za tisíc kubických stôp (Hefner III, 2014, s.10). Tento pokles cien však zároveň viedol k potrebe týchto nezávislých spoločností opäť inovovať, aby sa udržali na trhu. Investície nasmerovali na ropu a podobný štýl štiepenia opäť viedol k úspechu.

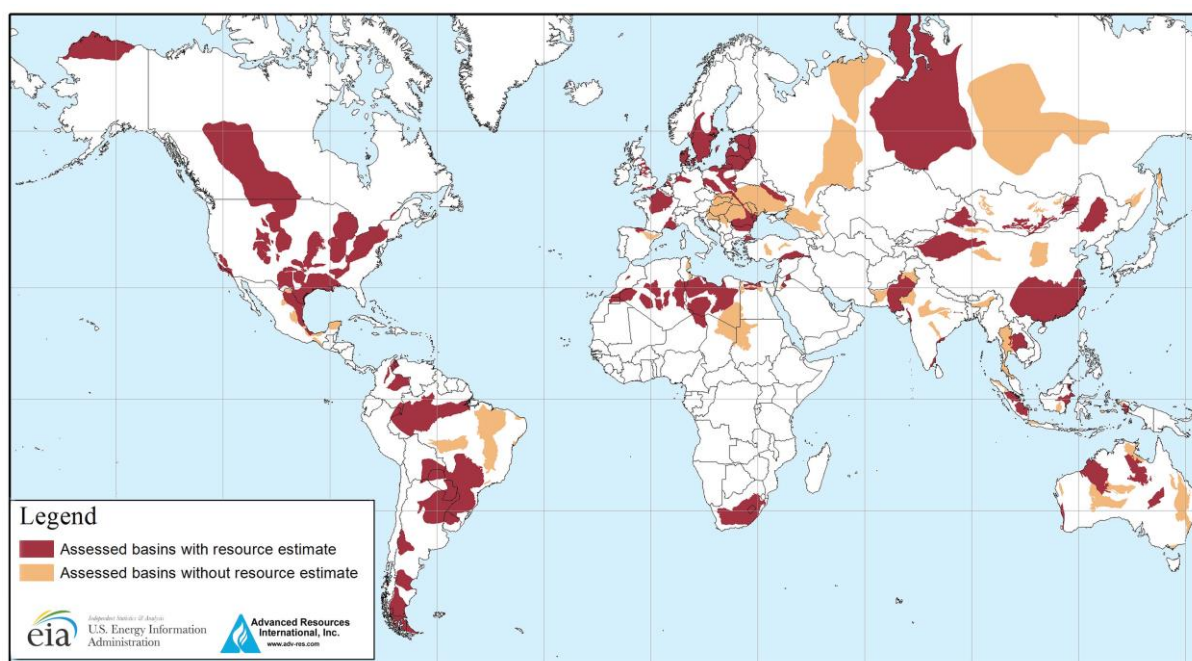
Skok vo výrobe energií je dramatický. V roku 2012 bolo 30 percent USA energie vyprodukovanéj z pálenia zemného plynu, čo predstavuje 11-percentný nárast od roku 2005 vďaka novým horizontálnym vŕtacím technológiám uvoľňujúcich prístup k nevyužitým rozsiahlym zásobám týchto palív (Gold 2013). Medzi rokom 2007, počiatkom ekonomickej krízy, a rokom 2012, sa podiel zemného plynu na celkovej USA výrobe plynu zvýšil z 5 percent na 39 percent (Blackwill a O'Sullivan, 2014, s.102). Od roku 2010 dodnes, výroba zemného plynu v USA stúpila o 25 percent, ale dočasne sa rýchlosť nárastu spomalila, keďže ďalšie investície sú potrebné pre sprostredkovanie nárastu (Morse 2014, s.3). Keďže USA už predbehlo Rusko vo výrobe plynu, je pravdepodobné, že do roku 2020 budú patriť aj k najväčším svetovým exportérom plynu s výrazným vplyvom na zmenu určovania cien a svetových vzorcov obchodovania so spomínanými energiami. Plánovaný dovoz skvapaľneného zemného plynu, známeho pod skratkou LNG², sa obratom zmenil na plánovaný vývoz do zahraničia. V Európe sa energetická dynamika tiež mení a napríklad Ukrajina podpísala v apríli tohto roku zmluvu o preprave zemného plynu a dodávky do Ukrajiny cez Slovensko, aby sa znížila energetická závislosť Ukrajiny voči Rusku (Williams

² Liquefied natural gas

2014). Táto dohoda sa považuje za dôležitý prvý krok diverzifikácie plynových zdrojov pre Ukrajinu a tiež prispieva k väčšej energetickej bezpečnosti vo Východnej Európe a v Európskej únii. Keďže ruský Gazprom patrí k hlavným dodávateľom plynu v Európe a dodáva Rusku značný geopolitický vplyv nad európskymi spotrebiteľmi, rozvoj nových metód a využívanie potenciálnych nových energetických zdrojov môže v dlhodobjšom horizonte predstavovať zaujímavú alternatívu energetického zásobovania aj mimo USA.

Nasledujúca mapa sveta ukazuje, kde sa odhadujú zásoby bridlicového zemného plynu a možného vyvrtania. Červené časti predstavujú oblasti, kde bolo možné odhadnúť množstvo daných energetických zásob, v oranžových oblastiach to nebolo možné určiť.

Obr. 1 Svetové zásoby bridlicového zemného plynu

Zdroj: U.S. Energy Information Administration, jún 2013

Bridlicový plyn predstavuje z celkových svetových zásob plynu 32 percent a bridlicová ropa 10 percent (U.S. EIA, 2013). Rozmach hydraulického štiepenia plynu začal približne pred desiatimi rokmi a vyvrtalo sa okolo 150 000 horizontálnych kanálov v USA, viac ako v ostatných krajinách dokopy (Hefner III, 2014, s.12). Rozhodujúcim faktorom zmeny v hydraulickom štiepení bola inovácia, s ktorou prišiel na trh nezávislý ropný expert v Texase, George Mitchell. Navrhol vrtat' bridlice horizontálne a nie vertikálne. To viedlo k niekoľkonásobnému zvýšeniu výkonnosti a vyťažených objemov v kratšom čase. Komerčný úspech na trhu bol zaručený. Po roku 2002 viaceré spoločnosti spolu predstihli úspech Exxon

Mobil spoločnosti, ktorá dovtedy bola najväčším dodávateľom zemného plynu. (Hefner III, 2014, s.10). Neskôr predstihli aj Rusko, dovtedy najväčšieho výrobcu zemného plynu na svete. Rusko má však podľa americkej informačnej administratívy stále najväčšie zásoby bridlicovej ropy (75 miliárd barelov) a v súčasnosti je na deviatom mieste v zásobach bridlicového zemného plynu, zatiaľ čo USA je na štvrtom mieste (U.S. EIA, 2013, Tab. 2 a 3).

Na druhej strane, napriek ekonomickým benefitom a potenciálu pokračujúceho nárastu hrubého domáceho produktu (HDP) vďaka zrýchlenému tempu výroby zemného plynu, existuje aj vlna odporu. Edward L. Morse (2014) však tvrdí, že napriek určitému vzdoru voči výrobe bridlicového plynu a ropy, prevrat v oblasti tejto výroby bude svoju revolučnú pozíciu na trhu energií aj naďalej posilňovať. V máji minulého roku, International Energy Agency (2013) vo svojej správe uviedla, že severo-americký pokrok výroby bridlicovej ropy (LTO³) a kanadskej pieskovej ropy spôsobil celosvetový šok presahujúci USA hranice a to bude mať ďalej globálny vplyv na spôsob jej prepravy, skladovania, čistenia a obchodovania na svetových trhoch. Počet občanov v určitých oblastiach nálezov a výroby protestujúcich proti potenciálnej ťažbe hydraulickým štiepením však rastie. Podľa prieskumu Pew Research Centre (2013), opozícia ľudí voči tomuto spôsobu výroby v septembri toho istého roku percentuálne presiahla o 11 percent zástancov tohto technologického pokroku ťažby plynu a ropy.

1.1 Pokles cien plynu a ropy

Ešte pred desiatimi rokmi bol svetový názor, že USA výroba ropy a plynu, čiže nie OPEC výroba, viedla jednoznačne k poklesu. V súčasnosti sa predpokladá, že trend momentálneho rastu bude aj naďalej pokračovať. Náklady na hľadanie a výrobu ropy a plynu v bridliciach a v úzko-skalnatých formáciách postupne klesajú a v najbližších rokoch sa očakáva ešte väčší pokles. Už teraz sú zaznamenané zisky výkonnosti v oblasti bridlicového zemného plynu. To znamená potenciál ešte väčšej možnosti rastu výroby. Pôvodné zásoby uhl'ovodíkov sa presunuli do bridlíc a sú obrovské (Morse 2014, s.4). Vďaka neprestajnému vývoju technológií v danom sektore je možné, že používané metódy budú aplikovateľné aj mimo USA, teda medzinárodne. Môžeme smelo uvažovať, že trend dosiahnutia čoraz

³ Light tight oil

lepšieho prístupu k energiám za čo najnižšie náklady a s čoraz účinnejšou výkonnosťou bude viesť k svetovému hospodárskemu rastu.

Ceny plynu a ropy klesnú, pretože sa znížia výrobné náklady vďaka využívaniu nových a rozvíjajúcich sa technológií. Nižšie náklady výroby vedú priamo k väčšej výrobe a k možnosti znížiť ceny predaja, a tak zvýšiť svoju konkurencieschopnosť, podiel na trhu a zisky. Pravidlá trhu prispievajú k potenciálu bridlicového plynu a ropy presadiť sa na svetovom trhu. Treba však vedome kontrolovať úroveň a dopad rastúcej produkcie aj na životné prostredie. Využívanie hydraulického štiepenia vo viacerých krajinách potvrdí, že nielen produkt, ale aj sily trhu môžu mať vplyv na zníženie emisií skleníkových plynov. Táto metóda však môže predstavovať aj ekologické riziká, a preto je potrebné problematiku ťažby a následnej spotreby a predaja vnímať v globálnom meradle pre ekologicky zvládnuteľné a udržateľné prístupy k technologickému pokroku v rozvoji energetických politík. Tento ekonomicky výhodný americký trend zatiaľ nevedol ku globálne nižším emisiám uhlíka, aj keď USA znížilo tvorbu kysličníka uhličitého. Znížená spotreba uhlia v USA napríklad zvýšila vývozy uhlia do Európy, ktoré vzrástli o 23% v roku 2012 oproti predchádzajúcemu a pálením dovezeného uhlia sa v Európe zvýšili emisie kysličníka uhličitého (Gold 2013).

Prostredníctvom hydraulického štiepenia sa predpokladá rozrastanie výroby bridlicového zemného plynu ako aj bridlicovej ropy. Očakáva sa udržateľná cena 5,50 USD za jeden tisíc kubických stôp za zemný plyn v USA a 70-90 USD za barel ropy celosvetovo do konca tohto desaťročia (Morse 2014, s.4). Plynový a ropný prevrat môže nielen prispieť k rastu HDP, ale tak zároveň aj posilniť mieru zamestnanosti. Investovanie do ťažby a následného spracovania týchto energetických surovín sa javí byť tiež výhodné, keďže aj iné krajiny objavili značné zásoby bridlicového plynu a ropy. Dr. Chris Wright spomínaný v britskej tretej správe zo stretnutia Výboru pre ekonomické záležitosti (Horná snemovňa VB, 2013-2014, s.27) uvádza Kanadu, Čínu, Argentínu a Rusko ako krajiny s obrovskými a kvalitnými bridlicovými skalami popri Tunisku, Alžírsku, Turecku, Kolombii a Veľkej Británii, ktoré majú tiež značný potenciál zásob. Na druhej strane profesor Helm v správe spochybňuje rozsah zásob a ich možného využitia v porovnaní s USA v prípade Argentíny, Ruska, Saudskej Arábie a Alžírka, minimálne v blízkej budúcnosti. V každom prípade by sa s narastajúcim počtom krajín, ktoré by ťažili bridlicový plyn a ropu, znížila závislosť na dovoze, zvýšili by sa príjmy z vývozu a to by viedlo k následnému ekonomickému rozvoju danej krajiny a k väčšej energetickej bezpečnosti v dôsledku energetickej diverzifikácie zdrojov a dodávateľov. Napríklad Saudská Arábia už vyvíja svoju prvú elektrárňu využívajúcu bridlicový plyn. Po

dokončení a úspešnom zavedení do výroby sa tak pravdepodobne zväčší vývoz ich ropy a narastú štátne príjmy. Taktiež Rusko so svojimi zásobami nespracovanej ropy, ktoré sa odhadujú byť značne väčšie ako tie v USA, by v najbližších rokoch mohli viesť k obohateniu ruskej ekonomiky (Morse 2014, s.4 a s.5).

1. 2 Dopad Severo-americkéj energetickej revolúcie na Európu a na transatlantické vzťahy

Európska energetická bezpečnosť ešte donedávna patrila medzi dôležité politické záujmy USA. Cieľom bolo znížiť európsku závislosť na ruskej ponuke ropy a plynu prostredníctvom diverzifikácie možného zásobovania. Administratíva Georga W. Busha dokonca vytvorila pozíciu špeciálneho vyslanca pre energetické vzťahy Euroázie, avšak táto pozícia je už dva roky neobsadená (Sartori, 2014, s.78). Záujem USA o európsku energetickú politiku sa zdá, že klesá. USA má záujem na európskom vytváraní vlastných zásob prostredníctvom hydraulického štiepenia. V Európe sa však daný štýl víťania neteší popularite a Francúzsko udelilo moratórium už v roku 2011. Nemecko minulý rok tiež vyjadrilo svoju nepriazeň. Vo Veľkej Británii vláda nezaujala negatívne stanovisko, ale protesty verejnosti môžu zablokovať budúci rozvoj využívania bridlicového plynu aj na tomto území. Dôvody odporu vlád sú rôzne, od novej nepopularity zo strany občanov po medzinárodne geopolitické a ekonomické dôvody a dohody. Zároveň, nie je isté do akej miery môže a bude mať Európska únia priamy úžitok z amerického úspechu spracovania bridlicového plynu a ropy. Očakáva sa, že negóciácie medzi Európskou úniou (EÚ) a USA ohľadom zmluvy *Transatlantického obchodného a investičného partnerstva* (TTIP⁴) budú mať dlhé dôsledky na európsku energetickú bezpečnosť tým, že dohoda zaručuje poskytnúť EÚ privilegovaný prístup k budúcemu vývozu amerického skvapaľneného zemného plynu LNG. Reálny dopad TTIP na energetickú diverzifikáciu v Európe však môže byť pomerne limitovaný, keďže dopyt po LNG a jeho ceny sú vyššie na ázijských trhoch a teda pre investorov bude výhodnejšie rozvíjať obchodné stratégie východnejším smerom (Sartori, 2014).

Podobná dohoda, Trans-pacifické partnerstvo, sa negociovala aj s 11 krajinami ázijsko-pacifického zoskupenia (Austrália, Brunei Darussalam, Kanada, Čile, Japonsko, Malajzia, Mexiko, Nový Zéland, Peru, Singapur a Vietnam) a zaručuje zvýhodnený obchod s LNG. Obe dohody sa zdajú byť ekonomicky atraktívne, avšak EÚ dopyt aj ceny sú nižšie a preto trans-

⁴ Transatlantic Trade and Investment Partnership

pacifický región je pre severo-americké ekonomické záujmy zatiaľ výhodnejším centrom záujmu. USA prioritou v regióne je vyvážiť rastúcu silu a vplyv Číny v Ázii. Čína má však zároveň aj obrovské zásoby bridlicového plynu v porovnaní s ostatnými krajinami. Dokonca sa odhaduje, že väčšie ako USA (Andrews 2013, s.18). Čínske spoločnosti už začali investovať miliardy do rozvoja bridlicového plynu a ropy ako doma, tak aj v USA (Blackwill a O'Sullivan, 2014, s.13). Aj preto vyváženie globálne vplyvu Číny bude vyžadovať posilňovanie diverzifikácie zásobovania a obchodovania s bridlicovým plynom nielen v EÚ, ale aj v iných oblastiach s uvádzanými odhadovanými zásobami.

2 Geopolitické dôsledky rozširovania amerického patentu

Energetická revolúcia bridlicového plynu a ropy sa zrodila v krajine, kde majitelia pôdy môžu vlastniť práva na minerály v pôde, v USA. Aj zopár ďalších krajín má tradíciu viacerých nezávislých súkromných spoločností v odvetví energií, napríklad Austrália, Veľká Británia a Kanada. Majú tiež značné zásoby bridlicového plynu a teda potenciál nasledovať americký príklad doterajšieho úspechu. Od ostatných krajín sa odlišujú diverzifikovaným vlastníctvom energetických zdrojov narozdiel od vlastníctva jednou alebo zopár veľkými národnými spoločnosťami. Len v niektorých sú však kapitálové trhy schopné a odhodlané finančne podporiť ťažbu a výrobu, ktorá môže prinášať so sebou potenciálne riziká. V USA sa to deje a Edward Morse (2014, s.3), jeden z najvýznamnejších svetových odborníkov na energiu, zástanca pokroku s bridlicovým plynom a riaditeľ Výskumu komodít v spoločnosti Citi, vyhlasuje, že to tak bude aj naďalej pokračovať. Dokonca predpokladá, že do roku 2020 sa zvýši nárast o 30 percent vo výrobe amerického zemného plynu (Morse, 2014, s.4). Zároveň sa predpokladá aj celosvetové zníženie cien zemného plynu vďaka novým USA zásobám, čo by následne predstavovalo možné finančné straty pre iných vlastníkov a dodávateľov plynu a ropy, ak by prišli o určitý podiel na trhu, respektíve ponúkali svoje produkty za porovnateľne vyššie ceny.

S narastajúcou ponukou plynu a ropy v USA a na svetovom trhu (IEA, 2013, s.41), schopnosť regulácie cien ropy krajinami OPEC-u⁵, organizácie krajín vyvážajúcich ropu, sa stáva ohrozenou. Vďaka novým technológiám sa USA v oblasti výroby uhl'ovodíka dostávajú čoraz viac do popredia a do roku 2020 sa očakáva ich popredné miesto v celosvetovom

⁵ Organization of the Petroleum Exporting Countries (Alžírsko, Angola, Ekvádor, Irán, Irak, Kuwajt, Líbya, Nigéria, Katar, Saudská Arábia, Spojené arabské emiráty, Venezuela)

obchode s petrolejovými výrobkami posúvajúc OPEC krajiny do úzadia nižšími cenami a vyšším severo-americkým podielom na svetovom trhu. To môže viesť k deficitu príjmov OPEC-u a problémom pokrytia ich výdavkov.

2.1 Pozitívne odhady energetických zásob

Za obdobie piatich rokov sa odvrátil už niekoľkoročný pokles vo výrobe v USA. Pokiaľ ide o ropu, vývoj novej technológie hydraulického štiepenia viedol k 50-percentnému nárastu výroby ropy (LTO), a do roku 2020 to bude predstavovať 3 milióny barelov novej, najmä LTO ropy a iných kvapalných palív denne (Blackwill a O'Sullivan, 2014, s.103). Predpokladá sa, že už v roku 2016 by daná výroba mala dovŕšiť celkovo desať miliónov barelov ropy denne a tým predbehnúť vo výrobe ako Rusko, tak aj Saudskú Arábiu, teda najväčších výrobcov ropy na svete. Výskum a rozvoj pokračuje a za súčasných podmienok výroba dovŕši takmer 12 miliónov barelov denne už v roku 2018 v porovnaní s 8 miliónmi barelov v tomto roku a bude sa držať dosiahnutej úrovne, ak neberieme do úvahy narastajúce investície a zisky z vŕtania v hlbokých vodách (IEA, 2013, s.148). Naviac, Ukrajina podpísala v apríli tohto roku zmluvu o preprave zemného plynu a dodávky do Ukrajiny cez Slovensko, aby sa znížila energetická závislosť Ukrajiny voči Rusku (Williams 2014). Táto dohoda sa považuje za dôležitý prvý krok diverzifikácie plynových zdrojov pre Ukrajinu a tiež prispieva k väčšej energetickej bezpečnosti vo Východnej Európe a v Európskej únii.

Keďže nielen USA disponuje zásobami bridlicových zdrojov, je možné, že nárast ich ťažby a využívania bude pokračovať a rozširovať sa. Odhaduje sa však, že USA vlastní iba 15 percent svetových zásob (Morse 2014, s.6). Výroba alebo nevýroba ostatných krajín zo zásobami daných zdrojov bude viesť k ovplyvneniu svetového trhu energií. Obchod so surovinami sa vďaka vývoju technológií môže rýchlo meniť. Ešte pred niekoľkými rokmi, vývoz uhl'ovodíka z USA bol takmer zanedbateľný. Prekvapivá zmena nastala od minulého roku 2013, kedy sa USA stali čistým vývozcom petrolejových výrobkov. Ešte v roku 2008 boli ich čistým dovozcom. Táto revolúcia v USA výrobe tiež výrazne zmenila priame prepojenie cien zemného plynu a ropy od pomeru 7:1 ropy k plynu na pomer 20:1 (Morse, 2014, s.7). Taktiež americký skvapalnený zemný plyn nebude mať ako predošlý tradičný obchod s plynom anti-súťaživé obchodné obmedzenia, a preto trh s okamžitou dodávkou tovaru by mal vzrásť pomerne rýchlo. Takýto druh vývozu z USA do Európy by mal tiež viesť k narušeniu vplyvu ruskej ropnej spoločnosti Gazpromu a jeho určovaniu cien na území Európy.

2.2 Výhody rozmachu bridlicového plynu

Rozmach výroby bridlicového plynu viedol k vytvoreniu státisícov pracovných miest v USA. Od polovice tohto roka viac ako jeden milión američanov pracuje v priemysle plynu a ropy, čo predstavuje nárast o 40 percent od roku 2007 (Hefner III, 2014, s.9). Navyše, keďže jedna štvrtina celkovej spotrebovanej energie v USA pochádza zo zásob zemného plynu, rozmach v tejto oblasti šetrí americkým občanom značné množstvo peňazí. Tieto úspory na energiách taktiež dopomohli k uzdravovaniu amerického hospodárstva z ekonomickej krízy a to má pozitívny dopad na medzinárodné hospodárske vzťahy a svetovú geopolitickú stabilitu, keďže od USA sa očakáva pozícia lídra v mnohých svetových rozhodnutiach, ako sú napríklad nastávajúci koniec misie v Afganistane koncom tohto roku alebo súčasný Rusko-Ukrajinský konflikt. Krajiny vývozu ako Rusko, alebo monarchie Golfského zálivu budú tratiť, keďže tlak na pokles ceny ropy a plynu rastie. Na druhej strane krajiny, ktoré sú významnými spotrebiteľmi energií zo zahraničia, ako India a Čína a iné ázijske krajiny sa diverzifikovanosti ponuky môžu len potešiť.

Otázkou je, či aj iné krajiny majú potenciál alebo možnosť replikovať tento úspech. Podľa Roberta Hefnera III. (2014), zakladateľa a riaditeľa GHK Companies, pionierskej spoločnosti vo vŕtaní zemného plynu, sa takáto revolúcia môže uskutočniť iba v USA. Ako dôvod uvádza už spomínaný právny systém, ktorý umožňuje súkromné vlastníctvo pozemku a jemu prislúchajúcich podzemných zdrojov a tiež otvorené kapitálové trhy s adekvátnym regulačným systémom. Na druhej strane, Blackwill a O'Sullivan (2014, s.104) nevylučujú možnosť podobnej revolúcie aj v iných krajinách, ale dodávajú, že USA prevrat vďačí aj finančníkom ochotným investovať s určitým možným rizikom straty, prístupnosti siete poskytovateľov služieb, vhodnej dodávateľskej infraštruktúry a otvorenosti trhu pre súkromných podnikateľov v oblasti plynu a ropy, čo aspoň zatiaľ v iných krajinách chýba. Podobné priemyselné prostredie je len v Kanade. To sa výrazne líši od krajín, kde na trhu s plynom a ropou je monopol jednej spoločnosti. Navyše, právny systém krajín, kde zdroje pod zemou a aj súkromnými pozemkami patria vláde a obyvatelia nestrpia projekty na ich pozemku, kvôli narušeniu ich súkromia a kľudu bez nároku na finančné benefity ťažby, predstavuje praktické a právne zábrany podobnému úspechu ako vidíme v USA, ak sa nezmení legislatíva v oblasti energetickej politiky. To znamená, že aj v prípade možných zásob bridlicového plynu aj inde na svete, ako napríklad v Číne alebo v Európe, rozmach bude neporovnateľne menší pokiaľ ich systémy nepodporia rozvoj týchto zdrojov tak rýchlo a efektívne, ako je tomu v USA.

3 Riziko ťažby zemného plynu a ropy hydraulickým štiepením

Ekonomická teória zohľadňuje životné prostredie len v minimálnej miere, keďže je považované za externalitu národného hospodárstva. Dôsledky devastácie nášho geobiosytému však sprevádzajú rozmach civilizácie už od polovice 20. storočia (Lipková 2011, s.379). Vďaka neustálemu prepájaniu politických, ekonomických a spoločenských záujmov a potrieb, sa tento problém stáva globálnym a teda spoločným pre všetkých. Riziko neudržateľného rastu postihuje všetky krajiny a preto k nemu treba pristupovať zodpovedne a priemyselný rozvoj vnímať a usmerňovať v rámci ekologicky zvládnuteľných a šetrných podmienok. Vedci varujú, že súčasná miera klimatických zmien predstavuje najväčšiu hrozbu pre biodiverzitu Zeme. Európski politici začiatkom 21. storočia určili jasné ciele zníženia emisií škodlivých plynov a nastavili „zelenú“ politiku využívania obnoviteľných zdrojov so zámerom zredukovať emisie kysličníka uhličitého. Na podporu výroby napríklad veternej a slnečnej energie sa minuli značné sumy peňazí a náklady preyšujú účinok. Investície sa nevrátili, aspoň zatiaľ, a v porovnaní s inými prístupnými energiami nie sú konkurencieschopné. Pre naplnenie rastúceho dopytu po zdroji energie práve „zelená“ politika Európy sa dostáva svojou ekonomickou nevýhodnosťou do úzadia a do popredia sa tam tlačí lacnejší zdroj uhlia. USA zásoby uhlia sa uvoľňujú, keďže zemný plyn je tam teraz atraktívnejšou alternatívou. EÚ lacné disponibilné uhlie nakupuje, spaľuje a využíva namiesto ekologickejších alternatív. Globálne teda znečisťovanie ovzdušia týmto spôsobom ostáva na podobnej úrovni ako predtým.

3.1 Dopad na životné prostredie

Enviromentálne skupiny protestujú proti liberalizácii obchodu s energiami, súčasne najmäv spojitosti s TTIP medzi EÚ a USA. Preukazujú síce pochopenie, že zvýhodnený prístup k vývozu amerického plynu síce nahradí ruské dodávky a tým zníži európsku energetickú závislosť na Rusku, ale zdôrazňujú, že rozšírením dopytu a produkcie ropy a plynu a budovaním dlhodobej infraštruktúry potrebnej pre takýto obchod by sa mohol oneskoriť prechod na ekonomiky s obnoviteľnými energiami. Kritici ešte pridávajú, že sa zvýši emisia plynov do zemskej atmosféry, čo bude mať globálne škodlivé následky (Unger 2014).

Európa však pokračuje v pláne zabezpečovania „zelených“ energií, čo má za cieľ viesť k zníženiu vznikajúcich emisií kysličníka uhličitého. Európski úradníci kritizovali USA aj Čínu na nedávnych summitoch Organizácie spojených národov klímy pre nedostatok

politickej vôle znížiť emisie skleníkových plynov. Európska únia zaviedla predpisy vyžadujúce jeho členské štáty znížiť emisie na splnenie požiadaviek Kjótskeho protokolu prijatého v roku 2005, ktorý USA nepodpísalo. Koncom minulého roka EÚ deklarovala zníženie emisií o 17,5% od roku 1990 a potvrdila svoj cieľ dosiahnuť 20% redukcie podľa Kjótskeho dohovoru do roku 2020. Napriek tomu, že od roku 1990 USA emisie skleníkových plynov každoročne rástli až o 8%, za posledné roky klesajú rýchlejšie než v Európe. Zvyšovanie využívania lacnejšieho spaľovania uhlia však môže zvrátiť pozitívny trend znižovania európskych emisií kyslíčnika uhličitého. Už minulý rok vo februári ministerstvo životného prostredia v Nemecku vyhlásilo očakávaný rast emisií skleníkových plynov (Gold 2013).

Strany zelených však jasne vyjadrujú svoj nesúhlas s hydraulickým štiepením vo Francúzsku a v Nemecku, kde je rozvoj ťažby bridlicového plynu zakázaný. Zaujímavé sú varovania Ruska zo strany médií, ako aj štátnej plynovej spoločnosti Gazpromu ohľadom údajných hrozieb hydraulického štiepenia pre životné prostredie. Samotné Rusko však často nepreukazuje ekologické obavy. Takéto vyjadrenia môžu skôr plynúť z obáv Ruska, že by Európa diverzifikovala viac svoj dopyt, respektíve začala rozvíjať využívanie vlastných zdrojov bridlicového plynu a tým oslabila vplyv Ruska na európsku energetickú politiku. Stratégiou Ruska by v najbližších rokoch mohla byť aj zaujímavejšia cenová ponuka európskym spotrebiteľom, ako sme boli svedkami napríklad minulý rok voči Ukrajine. Cieľ by bol odvrátiť možný proces európskych krajín budovať dodatočnú infraštruktúru na dovoz skvapaľneného zemného plynu (LNG) od iných dodávateľov. Dnes je situácia však odlišná a obchodovanie s Ruskom je značne obmedzené na medzinárodnej úrovni kvôli ruskému konfliktu s Ukrajinou. Taktiež sa očakáva, že aj krajiny Stredného Východu stratia na vplyve kvôli väčšej a lacnejšej konkurencii USA a otrasie sa ich schopnosť udržať si potrebné zisky a vplyv v regióne. Možné obavy sa však nemusia naplniť, keďže aj napriek vyššej nezávislosti USA na ponuke plynu a ropy, ich záujem na regionálnej stabilite a bezpečnosti zotrúva. Preto sa USA bude snažiť udržiavať vyvážené vzťahy s ostatnými partnermi svetových energetických trhov.

3.2 Možné komplikácie pri vŕtaní a ťažbe

Inovácie v oblasti energetiky a rozvoj nových technológií v odvetví bridlicového plynu má však tiež svojich nepriaznivcov. Dôvodmi na ich skepticizmus sú ohrozenie životného prostredia, klesajúce miery výroby a samotné potenciálne komplikácie súvisiace s horizontálnym vŕtaním. Expert Morse ale nepredpokladá, že tieto faktory by boli

katastrofického charakteru (Morse, 2014, s.5). Procedúra hydraulického štiepenia pre uvoľnenie uhl'ovodíkov z vnútra skaly môže však predstavovať určité riziko pre životné prostredie. Najviac spomínané riziká sú obtekanie alebo znečisťovanie podzemných vodonosných vrstiev, podnet na seizmické otrasy, aj keď tie sú typicky príliš malé na to, aby sa dali pocítiť, a rozlievanie odpadových produktov počas prepravy vyťažovaných zdrojov. Tieto riziká môžu byť zmiernené a ropné a plynové spoločnosti pracujú na správnych prístupoch pre elimináciu daných hrozieb investíciami do kontrolného zariadenia a monitorovania ťažobných procesov pre identifikovanie možných únikov a ich včasného zabránenia alebo limitovania. Kvôli týmto potenciálnym rizikám je spôsob tohto spôsobu ťažby obmedzovaný zákazmi a reštriktívnymi reguláciami, ktoré spomaľujú väčší rozmach využívania týchto nových a napriek daným opatreniam ekonomicky výhodných technológií.

Na druhej strane sa stále skúma, či tento spôsob získavania plynu vytvára nárast výroby len na počiatku úkonu a či potom nastáva pokles. Ak sa to potvrdí, mohli by sme tvrdiť, že dlhodobé zisky a výhody z tejto výroby sú v podstate klamné. Zástancovia hydraulického štiepenia však argumentujú, že nazbieranie prameňov štiepenia s dlhým kanálom výroby vedie k vytvoreniu trvácneho základu prúdov s dlhodobejšou perspektívou. Taktiež tvrdia, že tento spôsob vŕtania je výhodný pri vysokej a udržateľnej miere výroby. Kritika vyplývajúca z negatívnych čísiel v predchádzajúcich rokoch 2012 a 2013 vo výrobe bridlicového plynu a ropy je opodstatnená, avšak počiatočné náklady na získanie a určenie pôdy na ťažbu už nebudú opätovne potrebné a preto sa môže očakávať pozitívny nárast zarobených prostriedkov.

Rozsiahla výroba môže viesť ceny zemného plynu aj pod úroveň ziskovosti. Ak dopyt po zemnom plyne bude naďalej rásť, takému scenáru sa vyhneme. Dopyt rastie z dôvodu priemyselných potrieb, komerčných, či potrieb domácností, finančne výhodnému exportu, rozrastajúcej sa dopravy a podobne, kedy ceny narastajú. Navyše, efektívnosť využívania nových technológií zníži náklady. Skeptici však oponujú cyklickou povahou cien zemného plynu vyplývajúcich z predošlých pozorovaní, čo by toto palivo posunulo do kategórie vyšších potenciálnych nákladov a nespoľahlivosti udržiavania poskytujúcich príjmov. Ak by prísna regulácia cien a následná deregulácia kvôli možným rizikám hľadania ďalších konvenčných zásob zemného plynu nepokračovala v stopách z minulosti, obávanej volatility cien sa dá vyhnúť pri stabilnom pokračovaní využívania inovovanej technológie horizontálneho hydraulického štiepenia. Keďže v súčasnosti sa taká regulácia cien nevyužíva a v USA už poznajú miesta veľkých zásob zemného plynu, je možné odhadnúť nasledujúci vývoj a tak sa vyhnúť obavám skeptikov. Ceny sa v tomto prípade odvíjajú skôr od

výrobných nákladov na ťažbu. V každom prípade však pri určovaní cien a obchodovaní na svetovom trhu treba zobrať do úvahy potenciálny dopad na životné prostredie a jeho možné znečisťovanie. Preto je nevyhnutné zabezpečiť opatrenia pre zabránenie negatívnym ekologickým dopadom, čím sa však náklady na výrobu a teda konečná cena môžu zvýšiť.

3.3 Hrozby vývoja energetickej revolúcie na životné prostredie

Napriek tomu, že hydraulické ťiopenie a ťažba zemného plynu a ropy sa môže javiť ako prevratný spôsob bez väčších problémov, hlasy skeptikov neutíchajú. Fred Krupp (2014), prezident obranného fondu životného prostredia⁶, poukazuje na hrozby pre životné prostredie spôsobené touto netradičnou metódou výroby ropy a zemného plynu. Nedôvera a obavy z používania súvisiacich nových technológií spôsobujú spomalenie pokroku ich využívania.

Štát New York nastavil moratórium na hydraulické ťiopenie zemného plynu už v roku 2010. Zdá sa, že v posledných týždňoch sa ohlasy proti ťažbe stupňujú. V Severnom Texase v meste Denton sa v utorok 9. septembra 2014 ustanovilo moratórium do 20. januára 2015 (Sakelaris, 2014, s.1). Občania v piatich mestách štátu Kolorádo tiež hlasovali za zákaz vrtania, ale len v dvoch mestách výsledky hlasovania sudcovia schválili, v meste Boulder a Broomfield. Iné žiadateľské mesto o zákaz, Longmont, sa odvolalo na vyšší súd v stredu 10. septembra argumentujúc, že zákaz vrtania by malo byť lokálnym rozhodnutím a nie štátnym, keďže spôsobuje neprijateľné riziko pre zdravie, bezpečnosť a blahobyt miestnych občanov. Podobné úsilie sa uskutočňuje aj v štáte Kalifornia, či v Európe. Napriek tomu, že výroba zemného plynu hydraulickým ťiopením vypúšťa menej kysličníka uhličitého do ovzdušia v porovnaní so spracovaním uhlia, vypúšťa sa látka metán s dopadom na klimatické zmeny a so skleníkovým efektom. Štúdie sa však nezhodujú v percentuálnom množstve plynu, ktorý sa vytráca pri výrobe cez emisie metánu, ale číselne sa to pohybuje od 1,5% - 2,25%. Dovŕšenie úrovne 2,7 % výroby by predstavovalo hranicu, kedy takéto spracovanie zemného plynu má väčší krátkodobý negatívny dopad na klimatické zmeny ako využívanie uhlia (Krupp, 2014, s.18). Obavy vyplývajú aj z možnosti, že pri väčšej investícii do lacného zemného plynu sa snaha dohodnutého vyššieho využívania obnoviteľných energií dostane do úzadia a nepriaznivo to ovplyvní záujmy občanov, aktivistických environmentálnych, či iných vládnych alebo záujmových skupín s ich vlastnou agendou.

⁶ Environment Defense Fund

Obavy zo znečistenia životného prostredia sú opodstatnené a pre občanov v určitých častiach USA, vrátane Pensylvánie, Denveru a Koloráda, potenciálne negatívne vplyvajúce na ich zdravotný stav kvôli znečisteniu ovzdušia časticami unikajúcimi z nádrží a iných zariadení používaných pri hydraulickom štiepení a vyrábaní zemného plynu. Obavy zo znečistenia vody sú postavené na skúsenosti kontaminácie vody v Oháju a Texase pred niekoľkými rokmi v súvislosti s plynovým priemyslom. Rozsah znečistenia je však diskutabilný a dochádza k nemu najmä pri nesprávnom či nedbanlivom zaobchádzaní.

Zmena americkej verejnej mienky však zaznamenáva výrazný zvrät za pomerne krátke obdobie. V marci 2013 verejný prieskum PewResearchCentrum (2014) ukázal, že 48 percent opýtaných podporuje metódu hydraulického štiepenia v porovnaní s 38 percentami, ktoré boli proti. O šesť mesiacov neskôr sa verejná mienka otočila a v septembri sa pomer zmenil. Vtedy už 49 percent hlasujúcich proti prevážilo 44 percent v prospech tohto spôsobu ťažby. Americká agentúra na ochranu životného prostredia, Environmental Protection Agency, bude od septembra budúceho roka vykonávať kontrolu metánových emisií unikajúcich na konci ťažobného procesu. Testovaním a kontrolou sa firmy budú snažiť predísť riziku úniku nežiadúcich emisií. Tieto techniky sa budú vzťahovať iba na zemný plyn, aktivisti teda určite budú vyvíjať ďalší tlak na jeho uplatnenie aj pri výrobe ropy s podobnými účinkami. Keďže Čína má väčšie zásoby získateľného zemného plynu ako USA a Kanada spolu a aj európske krajiny ako Poľsko a Francúzsko disponujú veľkými zásobami, Koloradské pravidlá a americké skúsenosti budú aplikovateľné aj v týchto a iných krajinách a potenciálne znížia európsku závislosť na ruskom plyne a zároveň snád' prispesjú k ochrane ohrozeného životného prostredia v lokalitách ťažby.

Záver

Ťažba zemného plynu a ropy prostredníctvom hydraulického štiepenia a horizontálneho vrtania je dramatickou inováciou v oblasti energetickej politiky a je v rozmachu. Článok poukázal na benefity, potenciál a riziká z využívania hydraulického štiepenia plynu a ropy. Kvantita vybudovaných prameňov v USA narastá a podľa uvedených dát rast bude pokračovať aj v blízkej budúcnosti. Zároveň však v článku bolo zdôraznené, že o širšom presadení týchto nových metód by mal rozhodnúť svetový trh, ale len pokiaľ to bude ekologicky zvládnuteľné a udržateľné. Vďaka diverzifikácii zdrojov energetických palív sa zároveň zvyšuje nezávislosť na konvenčných spôsoboch ťažby a využívania zdrojov. Pre

USA a ďalšie krajiny so zásobami zemného plynu a ropy v bridlicových skalách by to pri postupnej ťažbe predstavovalo aj výhodnejšiu pozíciu na svetovom trhu. Lacný a rozšírený zemný plyn predstavuje geopolitický kapitál a posilňuje národné hospodárstvo. V súčasnosti sa však zdá, že zatiaľ iba USA znovu industrializuje svoj trh s energiami, a ostatné krajiny podliehajú vplyvu politického tlaku národných monopolov, alebo iných záujmových skupín odradzujúcich od hydraulického štiepenia. Výhody aj riziká sú však jednoznačnými signálmi, že táto plynová revolúcia je zatiaľ len v počiatkoch a bude sa pravdepodobne ďalej uplatňovať na medzinárodnom trhu a územiach s potenciálom ťažby.

Použitá literatúra:

ANDREWS, I.K, 2013. *The Carboniferous Bowland Shale gas study: geology and resource estimation*. British Geological Survey for Department of Energy and Climate Change, London, UK.

BLACKVILL, R. D. A O'SULLIVAN M. L., 2014. *America's Energy Edge, The Geopolitical Consequences of the Shale Revolution*, Foreign Affairs, marec/apríl 2014, str. 102-114

GOLD, R., 2013. *Rise in U.S. Gas Production Fuels Unexpected Plunge in Emissions*, The Wall Street Journal, Business, 18. apríl 2013, dostupné na internete:

<http://online.wsj.com/news/articles/SB10001424127887324763404578430751849503848>

HARRABIN, R., 2012. *UN climate talks extend Kyoto Protocol, promise compensation*, BBC news, *Science & Environment*, Doha, 8 december 2012, dostupné na internete: <http://www.bbc.com/news/science-environment-20653018>

HEFNER III, R. A., 2014. *The United States of Gas, Why the Shale Revolution Could Have Happened Only in America*, Foreign Affairs, máj/jún 2014, str. 9-14

Horná snemovňa VB, 2014. House of Lords, The Economic Impact on UK Energy Policy of Shale Gas and Oil, Economic Affairs Committee, 3rd Report of Session 2013-2014, London, The Stationery Office Limited, 8 máj 2014

International Energy Agency(IEA), 2014. *Energy Efficiency Indicators: Fundamentals on Statistics*, France, dostupné na internete:

<http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/energy-efficiency-indicators-fundamentals-on-statistics---.html>

International Energy Agency(IEA), 2013. *Medium-Term Market Report 2013, Market Trends and Projections to 2018*, France, dostupné na internete:

http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/MTOMR2013_free.pdf

KRUPP, F., 2014. *Don't Just Drill Baby – Drill Carefully, How to Make Fracking Safer for the Environment*, Foreign Affairs, máj/jún 2014, str. 15-20

LEIGH, M., 2014. *Energy – A Geopolitical Game Changer?*, The International Spectator: Italian Journal of International Affairs, 49:2, 1-10, DOI: 10.1080/03932729.2014.906929

LIPKOVÁ, L. Prof Ing., a kol., 2011. *Medzinárodné hospodárske vzťahy*, Sprint dva, Bratislava 2011, ISBN 978-80-89393-37-4

MORSE, E. L., 2014. *Welcome to the Revolution, Why Shale is the Next Shale*, Foreign Affairs, máj/jún 2014, str. 3-7

PewResearchCentre (PRC), 2014. *Energy: Key Data Points*, 27 január 2014, Cit. 14. september 2014, dostupné na internete:<http://www.pewresearch.org/key-data-points/energy-key-data-points/>

Presidency of the Republic of Turkey, “*President Gül Delivers Speech at Energy and Economy Summit*“, Istanbul, 21 november 2013, dostupné na internete:

<http://www.tccb.gov.tr/news/397/87824/president-gul-delivers-speech-at-economy-and-energy-summit.html>

PROCTOR, C., 2014. *Longmont, Colorado, other groups appeal judge's order that tossed fracking ban*, Dallas Business Journal, 12 september 2014, Cit. 14 september 2014, dostupné na internete:

[http://www.bizjournals.com/dallas/news/2014/09/12/longmont-colorado-other-groups-appeal-judge-s.html?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+industry_14+\(Industry+Legal+Services\)](http://www.bizjournals.com/dallas/news/2014/09/12/longmont-colorado-other-groups-appeal-judge-s.html?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+industry_14+(Industry+Legal+Services))

ROSE, G. A TEPPERMAN, J., 2014. *Power to the People, What Will Fuel the Future*, Foreign Affairs, máj/jún 2014, str. 2

SAKELARIS, N., 2014. *Denton extends drilling moratorium until 2015; vote on frack ban looms*, Dallas Business Journal, 10 september 2014, Cit. 14 september 2014, dostupné na internete:

<http://www.bizjournals.com/dallas/news/2014/09/10/denton-extends-drilling-moratorium-until-2015-vote.html>

SARTORI, N., 2014. *Geopolitical Implications of the US Unconventional Energy Revolution*, The International Spectator:Italian Journal of International Affairs, 49:2, str. 66-82, DOI: 10.1080./03932729.2014.906955

The GHK Companies, <http://www.ghkco.com/>

Unger, D. J., 2014. *Europe at TTIP talks: Open the US energy spigot*, The Cristian Science Monitor, The energy/environment, Energy voices, 15 júl 2014, Cit. 15 september 2014, dostupné na internete: <http://www.csmonitor.com/Environment/Energy-Voices/2014/0715/Europe-at-TTIP-talks-Open-the-US-energy-spigot>

U.S. Department of Energy, 2013. *U.S. Energy-Related Carbon Dioxide Emissions, 2012*, U. S. Energy Information Administration, Washington, DC 20585, október 2013, dostupné na internete: <http://www.eia.gov/environment/emissions/carbon/>

U.S. Energy Information Administration, (EIA), 2013. *Shale oil and shale gas resources are globally abundant*, Today in Energy, 10 jún 2013, dostupné na internete: <http://www.eia.gov/todayinenergy/detail.cfm?id=11611>

WILLIAMS, C. J., 2014. *Ukraine-Slovakia gas deal is first step out of dependence on Russia*, Los Angeles Times, 28 apríl 2014, Cit. 29. apríl 2014, dostupné na internete: <http://www.latimes.com/world/worldnow/la-fg-wn-ukraine-russia-slovakia-gas-deal-20140428,0,2377594.story#ixzz30EzmrIMN>

Kontakt

MSc. MAE. Ing. Nad'a Kovalčíková
Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
nada.kovalcikova@mail.t-com.s

Terminologické problémy pri tvorení a používaní slovenských ekvivalentov medzinárodných obchodných termínov

Darina Halašová

Abstrakt

Cieľom tohto článku je analyzovať vybrané termíny, ktorými pomenúvame prepravné dokumenty používané predovšetkým v medzinárodnom obchode. Na základe porovnania anglického termínu s jeho ekvivalentom, prípadne viacerými ekvivalentmi v slovenčine, môžeme zistiť nakoľko spĺňa slovenský termín požiadavky dobrého termínu a súčasne poukázať na problémy týkajúce sa tvorby termínov v slovenčine, ich používanie v praxi, i v akademickom prostredí. Výsledky analýzy sa môžu použiť na vytvorenie kvalitných terminologických záznamov, ktoré by mohli byť, po diskusii s odborníkmi, zaradené do príslušnej terminologickej databázy.

Kľúčové slová: terminologická databáza, medzinárodný obchod, prepravné doklady

JEL Klasifikácia: A19, F13

Abstract

The aim of this article is to analyse some selected terms that name the transport documents used in international trade. When comparing the English term with its equivalent or equivalents in Slovak, we examine to what extent the Slovak term meets the requirements for a correct term. We would also like to point at some problems relating to the term creation in Slovak, the use of terms in practice, and in the academic environment as well. The results of this analysis can be used for creation of quality terminological entries that might be included, after being discussed with experts, in the corresponding terminology database.

Key words: terminology database, international trade, shipping documents

JEL Classification: A19, F13

Úvod

Významný rozmach svetového obchodu začal po druhej svetovej vojne. Odvtedy má objem svetového obchodu stúpajúcu tendenciu. Vďaka rýchlym moderným dopravným prostriedkom je dnes možné prepravovať oveľa širšiu škálu rôznych výrobkov ako

kedykoľvek predtým. V medzinárodnom obchode tovar často prekonáva obrovské vzdialenosti, prechádza viacerými rukami a je vystavený mnohým rizikám ako je jeho poškodenie, strata či odcudzenie. Veľmi dôležitú úlohu majú preto pri medzinárodnej preprave tovaru prepravné doklady. Sprevádzajú tovar na ceste od predávajúceho ku kupujúcemu, resp. od exportéra k importérovi a sú vlastne materializáciou prepravnej zmluvy medzi exportérom a dopravcom. Náležitosti prepravných dokladov, ktoré sa používajú v medzinárodnom obchode, sú výsledkom mnohých dohovorov medzinárodných organizácií dopravcov. Všetky typy dokladov, bez ohľadu na použitý druh dopravy, majú však niektoré spoločné prvky:

- sú zmluvami o preprave tovaru,
- slúžia ako potvrdenie o prijatí tovaru v krajine určenia, a
- majú podobnú štruktúru, čo sa týka informácií o prevážanom tovare (počet obalových jednotiek, hmotnosť, opis tovaru atď.), a musia byť vystavené v angličtine, nemčine alebo francúzštine.

Tento príspevok si všima vybrané termíny, ktorými pomenúvame najdôležitejšie prepravné doklady používané v medzinárodnom obchode pri rôznych druhoch dopravy: vodnej (námornej i riečnej), pozemnej (cestnej a železničnej), vzdušnej i kombinovanej. Na základe porovnanie terminológie anglickej a slovenskej sa snaží poukázať na určité nedostatky v slovenskej terminológii, ich príčiny, a navrhnúť riešenia. Ide o problematiku dotýkajúcu sa dvoch odlišných odborov ekonómie a jazykovedy preto by práca by mohla byť aj podnetom na diskusiu s odborníkmi na medzinárodný obchod a jazykovedcami – terminológmi.

2 Aký má byť dobrý termín

V prvom rade si objasníme, čo je termín. O definovanie termínu sa pokúšali viacerí jazykovedci a ich názory sa v niečom zhodujú, a v niečom rozchádzajú. V odborných publikáciách najdeme niekoľko definícií termínu. Ako objekt terminológie, teoretickej lingvistickej disciplíny, definuje Masár termín (1991, s. 29) ako „ prvok slovnej zásoby pomenúvajúci pojem vymedzený definíciou a miestom v systéme pojmov konkrétneho vedného odboru, techniky, hospodárstva a ďalších činností.“

Ako sa prvok slovnej zásoby (slovo, slovné spojenie) stane termínom, ako sa tvorí nový termín a aké kritériá má spĺňať? Odpovede na tieto otázky hľadajú lingvisti v spolupráci

s odborníkmi z príslušného odboru. Podľa Horeckého (1956, s.58) „dôležitou vlastnosťou termínu je, aby presne a jednoznačne bez možností rôzneho výkladu a pochopenia vyjadroval daný pojem.“ Odborníci často namietajú, že termín nie je jednoznačný a dostatočne presný. To by sa dalo dosiahnuť iba vtedy, keby jeden termín z celej lexiky jedného jazyka pomenúval iba jeden pojem, čo by bolo komunikačne nezvládnuteľné kvôli obrovskému množstvu termínov. V odbornej komunikácii však neprekáža, ak jedným termínom pomenujeme dva odlišné pojmy v dvoch odlišných terminológiách. Podľa Masára (2000, s.19) „jednoznačnosť a presnosť sa dá dosiahnuť, ak sa zachová zásada jeden pojem – jeden termín.“

Jednou z ďalších vlastností dobrého termínu je derivovanosť, to znamená, že sa z neho dajú odvodzovať ďalšie potrebné odborné vyjadrovacie prostriedky. Ako príklad dobrého termínu z hľadiska derivovanosti môžeme uviesť anglický obchodný termín *licence* (licencia, povolenie), z ktorého sú odvodené ďalšie potrebné termíny ako *licensee* (držiteľ licencie) alebo *licensor* (vydavateľ licencie) iba pomocou anglických slovotvorných prípon *-ee*, resp. *-or*. Zatiaľ, čo jeho slovenský ekvivalent *licencia* také možnosti neponúka. Príkladom derivovaného termínu v slovenčine je slovo *veľkoobchod* a z neho odvodené slová *veľkoobchodný*, *veľkoobchodník*.

Požiadavka, aby bol termín preložiteľný znamená, že nebudeme „umelo“ vytvárať termín napríklad vytvorením nejakej ľubovoľnej kombinácie hlások alebo používať vlastné mená. Termín by sa mal dať ľahko preložiť, kalkovať ako napríklad *delivery terms* sa preloží ako *dodacie podmienky*.

2 Ako sa tvorí terminológia

Podľa Horeckého (1956, s. 69) „možnosť medzinárodného dorozumenia je dôležitým predpokladom najmä pre terminológiu teoretických vedných odborov. Ak sa rovnaké pojmy nazývajú rovnako po celom svete, má to nesmierne výhody.“ Toto tvrdenie sa týka aj pre medzinárodného obchodu, keď sa medzinárodné združenia dopravcov dohodli na tom, aby sa prepravné doklady vystavovali v jednom z troch jazykov v angličtine, nemčine alebo francúzštine ako jazykov, a aby sa predišlo mnohým zbytočným nedorozumeniam. V tejto konkrétnej oblasti je to síce praktické riešenie, ale napriek týmto výhodám využívajú jednotlivé jazyky pri pomenúvaní nových vecí a javov aj vlastné slovotvorné jazykové

prostriedky. Ďalšou možnosťou je vypožičať pre nový jav, či vec cudzie jazykové prostriedky.

Prevzaté slová tvoria dôležitú časť všeobecnej slovnej zásoby jazykov. Ešte dôležitejšie sú pre terminológiu rôznych, najmä teoretických odborov. V minulosti, ale i dnes, boli častým zdrojom obohacovania slovných zásob európskych jazykov latinčina alebo gréčtina. Aj slovenská obchodná terminológia má mnoho slov, ktoré majú latinský alebo grécky pôvod. Väčšinu z nich nájdeme vo viacerých jazykoch a preto ich nazývame internacionalizmami. Obchod bol už v dávnej minulosti do veľkej miery internacionalizovaný, neprekvapuje teda, že mnohé obchodné termíny možno označiť ako internacionalizmy, napríklad *destinácia* (synonymum *miesto určenia*) v angličtine *destination*, *destinación* v španielčine alebo talianské *destinazione*.

Ľudia aj v súčasnosti denne stoja pred úlohou dať meno novému výrobku, úkazu, všetkému, čo vstupuje do ich životov ako niečo nové. V minulosti bola v slovenčine väčšia snaha využívať pomenúvacie prostriedky a možnosti vlastného jazyka. Dnes prevláda skôr opačný trend; väčšia otvorenosť k preberaniu cudzích jazykových prostriedkov. Jednou z príčin je skutočnosť, že spoločnosť sa vyvíja a mení oveľa rýchlejšie a nových javov, či vecí, ktoré je potrebné okamžite pomenovať pribúda čoraz rýchlejšie.

Tento trend možno pozorovať v ekonomickej teórii i v hospodárskej praxi. Ako príklad možno uviesť terminológiu marketingu, ktorá sa začala budovať prakticky od nuly až po roku 1989, spolu so začiatkom transformácie centrálne riadeného hospodárstva na trhové. Slovenská terminologická databáza marketingu má dnes takmer 500 termínov, z ktorých je väčšina prebratých z angličtiny s rôznym stupňom prispôsobenia sa. Takmer pätina termínov v tejto databáze si zatiaľ zachováva svoju pôvodnú ortografickú podobu zo zdrojového jazyka, ako napríklad termíny *cash and carry*, *factory outlet*, *trend makers* alebo *worth of mouth*. Takéto pomenovania sa v lingvistike nazývajú anglicizmami. V niektorých prípadoch sa používa popri anglicizme aj synonymum v slovenčine napr. *sales support* resp. *podpora predaja*. Niektoré viacslovné termíny sú kombináciou anglicizmu a slovenského slova, napríklad v termíne *lowcostový reťazec*, kde by sa adjektívum *lowcostový* dalo pokojne nahradiť slovenským ekvivalentom *nízkonákladový*. Ako príklad čiastočne prispôbeného anglicizmu možno spomenúť viacslovný termín *billboardový smog*, v ktorom sa z anglického slova *billboard* vytvorilo pomocou slovenskej slovotvornej prípony *-ový* adjektívum *billboardový*. Po istom čase sa prebratý termín prispôsobí ortograficky i morfológicky ako napr. slová *imidž*, *manažér*, *s manžérom*.

Medzinárodnosť v terminológii sa prejavuje aj kalkovaním, čiže doslovným prekladaním. Veľa kalkov vzniká tak, že sa mechanicky preberá predpona alebo prípona preberajúceho (kalkujúceho) jazyka, proti základnému slovu stojí rovnoznačné domáce slovo ako napríklad *co-insurance* v angličtiny a jeho slovenský kalk *spolupoistenie* (Horecký,1956).

Okrem cieleného budovania terminológie sa na tvorení termínov podieľa aj neželané preberanie slov z iných jazykov. Deje sa tak napríklad pri prekladaní odborného textu. Ak neexistuje potrebný termín, jednoducho sa neprekladá. Čo môže niekedy byť na úkor zrozumiteľnosti. Pri preberaní cudzích termínov by sme mali dodržiavať rozumnú mieru. Slovenčina má tradíciu v budovaní odbornej terminológie a preto nemožno považovať odpor voči zbytočnému a mechanickému preberaniu iba za prehnaný jazykový purizmus (Masár, 2000).

3 Návrhy terminologických záznamov

V tejto časti predkladáme návrhy terminologických záznamov spracovaných podľa štruktúry schválenej pre tvorbu terminologických záznamov do Slovenskej terminologickej databázy. Záznam pozostáva z 13 položiek, z ktorých je 6 povinných. Výsledný záznam zohľadňuje požiadavky stanovené normou STN ISO 10241 *Medzinárodné terminologické normy*. Jednotlivé definície sú spracované na základe dostupných zdrojov, ktoré sú uvedené v zozname literatúry. V položke kontext sú uvedené citácie prevzaté zo Slovenského národného korpusu (SNK) s uvedením príslušného v zdroja v súlade s požiadavkami na citácie zo SNK.

Tab.1 Terminologický záznam pre „konosament“

Termín*	(námorný) konosament
synonymum	námorný nákladný list
oblasť	4821 námorná a vnútrozemská riečna doprava
definícia	najdôležitejší doklad v námornej doprave, plní tieto tri hlavné funkcie : a) f. potvrdenia o prevzatí zásielky, b) f. prepravnej zmluvy, a c) f. obchodovateľného dispozičného dokladu

* položky terminologického záznamu vyznačené polotučne sú povinné

zdroj definície	DYNDA. A. – DYNDOVÁ, E.: Česko-anglický obchodní poradce. 2004.
kontext	... súčasťou dokumentov predkladaných banke je konosament . Ide o cenný papier, ktorého vlastník ...
zdroj kontextu	ŠVÁBENSKÁ, J.: Čína: príležitosť vyžaduje obozretnosť. In: <i>Hospodárske noviny</i> . Bratislava: Ecopress a.s. 27.05.2008. In : Slovenský národný korpus-prim-6.0-public-all. Bratislava Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV. 2013. Dostupné na http://korpus.juls.savba.sk/
použitie termínu	profesionalizmus
autorita	
príbuzné termíny	nákladný list
cudzojazyčný ekvivalent	en – bill of lading; de – Konnossement; fr - connaissance
poznámka	
URL	< http://cs.wikipedia.org/wiki/Konosament >

Tab.2 Terminologický záznam pre „ nákladný list CMR“

termín	nákladný list CMR
synonymum	európsky cestný nákladný list
oblasť	4816 pozemná doprava
definícia	Doklad o uzavretí zmluvy o preprave zásielok za úhradu realizovanú v rámci medzinár.kamiónovej dopravy, ak miesto prevzatia zásielky a miesto jej dodania je v dvoch rôznych štátoch, z ktorých aspoň jeden je zmluvným štátom Dohody CMR
zdroj definície	< http://www.profovodic.sk/cmr >
kontext	... spôsobmi, ktoré závisia od údajov uvedených v nákladnom

	liste CMR alebo v prepravnej zmluve (nákladný list je základným sprievodným dokumentom tovaru v medzinárodnej cestnej nákladnej doprave a zároveň ...
zdroj kontextu	Moravčík, T.: Zrovnoprávnenie slovenských dopravcov v otázke zodpovednosti. In: Hospodárske noviny. Bratislava: Ecopress a.s. 22.04.2008. In : Slovenský národný korpus-prim-6.0-public-all. Bratislava Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV. 2013. Dostupné na http://korpus.juls.savba.sk/
použitie termínu	profesionalizmus
autorita	
príbuzné termíny	nákladný list
cudzojazyčný ekvivalent	en – consignment note CMR; de – Frachtbrief CMR; fr – lettre de voiture
poznámka	
URL	

Tab.3 Terminologický záznam pre letecký nákladný list

termín	letecký nákladný list
synonymum	
oblasť	4826 letecká a vesmírna doprava
definícia	druh nákladného listu, ktorý vystavuje letecký dopravca ako doklad o prijatí tovaru a súčasne ako zmluva o preprave tovaru medzi špeditérom a dopravcom, na rozdiel od konosamentu nie je obchodovateľný
zdroj definície	< http://www.businessdictionary.com/definition/air-waybill-AWB.html >
kontext	... podmienok určených vystavovateľom šeku; náložné listy vrátane konosamentov (lodný alebo letecký nákladný list) sú listinami, s ktorými je spojené právo požadovať právo od

	dopravcu vydanie zásielky v súlade ...
zdroj kontextu	Profit. Bratislava: TV-press s.r.o. 1997/11 In : Slovenský národný korpus-prim-6.0-public-all. Bratislava Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV. 2013. Dostupné na http://korpus.juls.savba.sk/
použitie termínu	profesionalizmus
autorita	
príbuzné termíny	nákladný list
cudzojazyčný ekvivalent	en – air waybill; de – Luftfrachtbrief; fr – lettre de transport aérien
poznámka	
URL	

Tab.4 Terminologický záznam pre námornú sprievodku

termín	námorná sprievodka
synonymum	neobchodovateľný námorný nákladný list
oblasť	4821 námorná a vnútrozemská riečna doprava
definícia	neobchodovateľný doklad, ktorý v námornej doprave plní funkciu potvrdenia o preprave a dказu zmluvy o preprave
zdroj definície	http://www.intermodal.sk/namorne-konosamenty-v-kombinovanej-doprave/348s
kontext	Neobchodovateľné námorné sprievodky nie sú výslovne spravované Hagskými alebo Hague-Visby pravidlami.
zdroj kontextu	http://www.intermodal.sk/namorne-konosamenty-v-kombinovanej-doprave/348s
použitie termínu	profesionalizmus
autorita	

príbuzné termíny	neobchodovateľný námorný nákladný list
cudzojazyčný ekvivalent	en – sea waybill; de – Seefrachtbrief; fr – lettre de transport maritime
poznámka	
URL	

4 Lexikálno-sémantický rozbor termínov označujúcich niektoré prepravné doklady

Slovná zásoba je relatívne najotvorenejší systém jazyka a preto analýza a porovnanie slovnej zásoby dvoch alebo viacerých jazykov je priestorovo i časovo náročné. Nie je možné porovnať úplne slovné zásoby dvoch jazykov, preto sa porovnávajú iba určité sémantické polia. Slovná zásoba nie je súhrn vzájomne nezávislých jednotiek, ale tieto vytvárajú systém vzťahov – sémantickú štruktúru, ktorá je v každom jazyku iná. Tieto odlišnosti sa pokúsime ukázať na analýze sémantického poľa termínov označujúcich niektoré prepravné doklady. Ako ukazuje schéma na obr. 1 v slovenčine pod označením *nákladný list* v slovenskej terminologickej sústave môžeme mať na mysli *železničný nákladný list*, *námornú sprievodku* alebo *konosament*. V pôvodnej i prekladovej odbornej literatúre sa často používa termín *nákladný list* pri všetkých druhoch dopravy. Ak je z kontextu jasné pre aký druh dopravy sa doklad vystavuje, môžeme jednotlivé druhy nákladných listov odlíšiť pomocou adjektív *železničný*, *letecký* alebo *cestný*.

Obr. 1 Schéma sémantického poľa prepravných dokladov.

Zdroj: Vlastné spracovanie.

V medzinárodnej komunikácii je tento problém vyriešený príslušnými dohodami, podľa ktorých majú prepravné doklady presne stanovenú štruktúru a označenie. Termíny, označujúce jednotlivé doklady v angličtine sú jednoznačnejšie a presnejšie, neexistuje nejaký jeden spoločný nadradený termín, ktorým by sa dali označiť všetky dokumenty, ktoré plnia viac menej podobnú funkcie, ale sú určené pre rôzne druhy dopravy.

Termín *nákladný list* je kalkom (doslovným prekladom) anglického termínu *bill of lading* označujúci najdôležitejší prepravný doklad v námornej alebo multimodálnej doprave. Odborníci v medzinárodnej preprave však používajú ako jeho slovenský ekvivalent termín *konosament*, v nemčine *Konnossement* a *connaissement* vo francúzštine a viacslovným termínom *nákladný list* sa označujú aj prepravné doklady pre iné druhy dopravy.. Ako však ukazuje citácia z časopisu Profit ako synonymum k termínu *konosament* sa používa tiež termín *nákladný list*. *Kanada vyžaduje nákladný list s priamym určením prístavu v Kanade. Colné orgány vyžadujú tzv. priamy konosament ...* (Profit. Bratislava: TV-press s.r.o. 1999).

Ako vidno zo schémy na obr. 1. v námornej preprave sa niekedy používa namiesto *konosamentu* doklad, pre ktorý máme v slovenčine termín *námorná sprievodka*. Ide o dva rôzne doklady medzi ktorými je hlavný rozdiel v tom, že zatiaľ čo *konosament* je obchodovateľný, *námorná sprievodka* je neobchodovateľný doklad. V medzinárodnom obchode sa označuje tento doklad anglickým termínom *sea waybill*, jeho ekvivalent v nemčine je *Seefrachtbrief* a vo francúzštine *lettre de transport maritime*. V slovenčine sa tiež používa ako jeho synonymum viacslovný termín *neobchodovateľný námorný nákladný list*. Prídavným menom *neobchodovateľný* ho odlíšime zreteľne od *konosamentu*, ktorý sa tiež označuje termínom *námorný nákladný list*, resp. *obchodovateľný námorný nákladný list*. Tieto termíny sú síce presné a jednoznačné, ale príliš dlhé. Podľa Masára (2000, s. 21) „skúsenosť ukazuje, že príliš dlhé termíny nie sú praktické. So zreteľom na to sa postulujú ako vlastnosť dobre utvoreného termínu jeho krátkosť“.

Doklady používané v železničnej a cestnej doprave označujeme tiež termínom *nákladný list*, s ktorým môžeme použiť kvôli presnosti prídavné meno *železničný* resp. *cestný*. Alebo ich vzájomne odlíšime medzinárodnými skratkami CMR pre cestnú dopravu a CIM železničnú, tak ako sú odlišené ekvivalenty v angličtine *consignment note CMR* a *consignment note CIM*, v nemčine *Frachtbrief CMR* resp. *F. CIM* a francúzske *lettre de voiture CMR*. Oba doklady sú neobchodovateľné

Záver

Mezinárodný predaj tovaru, keď tovar prekračuje hranice štátov, prináša úplne odlišné problémy než predaj na domácom trhu. Predávajúci a kupujúci sú od seba často vzdialení tisíce kilometrov a tovar, ktorý je predmetom ich obchodovania, sa nachádza mimo ich dosahu často niekoľko dní alebo týždňov. Preto je dôležité, aby v každom okamihu keď je tovar v tranzite, bolo jednoznačné, kto v danej chvíli zodpovedá za tovar, aké sú jeho kompetencie a povinnosti. Tie sú presne určené prepravným dokladom, ktorý sa v konkrétnom obchode príjme použiť.

Na základe výsledkov lexikálno-sémantickej analýzy vybraných termínov zo slovenskej obchodnej terminológie a ich porovnania s ich cudzojazyčnými ekvivalentmi sme dospeli záveru, že skúmané termíny označujúce v obchodnej praxi doklady sprevádzajúce tovar na ceste od predávajúceho ku kupujúcemu, majú vlastnosti dobrého termínu. Pri ich tvorení sa využili slovotvorné jazykové prostriedky slovenčiny. V porovnaní s anglickými ekvivalentmi je tu však určitá nerovnováha v počte medzi pojmami, ktoré pomenujeme a počte termínov, ktoré im priradíme. Z tohto hľadiska sú anglické termíny jednoznačnejšie, to znamená, že viac sa približujú k ideálu jeden pojem – jeden termín. Slovenčina si tu skôr vypomáha väčším využívaním prívlastkov (*námorný, železničný, letecký* a i.), čím sa termín stáva presnejším a jednoznačným, ale na úkor krátkosti.

Napriek tomu sa v komunikácii vyskytujú aj situácie, keď nie je dostatočne jasné z použitého termínu, ktorému pojmu sa priraduje. Či máme na mysli námorný, či lodný konosament alebo námornú sprievodku. Slovenská obchodná terminológia existuje a v praxi sa viac menej správne používa, to však neznamená, že neexistujú žiadne problémy a že treba rezignovať na ďalšiu tvorivú terminologickú prácu.

Moderné informačné technológie umožňujú skúmať lexiku i terminológiu oveľa efektívnejšie ako doteraz. Vďaka nim sa môžu budovať národné jazykové korpusy (elektronické databázy slov aj kontextom, v ktorom boli použité), ktoré predstavujú bohatý referenčný zdroj poznatkov pre výskumníkov, ale i pre bežných užívateľov.

Budovanie slovenských terminologických elektronických databáz je iba v začiatkoch. Databáza termínov z obchodnej praxi ešte nebola založená. Je tu teda veľký priestor v budúcnosti na jej založenie a následné dopĺňanie o také termíny, na ktorých sa zhodnú jazykovedci s odborníkmi. Zanedbávanie terminologickej kultúry znižuje efektívnosť komunikácie. Terminológia vždy súvisí s národným jazykom a slúži všetkým jeho

príslušníkom a preto sa treba vyhýbať prílišnému využívaniu cudzích jazykových prostriedkov pri pomenovaní nových vecí a javov.

Terminologické záznamy, ktoré sú prezentované v tomto príspevku by mohli byť jednými z prvých príspevkov k budovaniu slovenskej terminologickej databázy medzinárodného obchodu.

Použitá literatúra:

GROSSMANOVÁ, M. (2010): Obchodné rokovania v angličtine. Bratislava: Sprint dva. 2010. 176 s. ISBN 978-80-89393-23-7.

HANSENOVA, H. (2003): Spoločná dopravná politika Európskej únie. In: *Medzinárodné vzťahy* 2/2003, ročník I. ISSN 1336-1562.

HORECKÝ, J. (1956): Základy slovenskej terminológie. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. 1956. 148 s.

HORECKÝ, J. (1999): Internacionalizácia a europeizácia slovenčiny. In: *Zborník Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch – za a proti*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1999.

JURAČKOVÁ, Z. (2002): Terminológia: základné zásady, metódy a ich aplikácie. Bratislava: Centrum VTI SR. 2002. 72 s. ISBN 80-85165-85-6.

JIMENÉZ, G. ET AL. (2008): Guide to Export-Import Basics. Paríž: ICC Services, 2008. 320 s. ISBN 978-92-842-0034-46.

KAČALA, J. a kol. (1989): Krátky slovník slovenského jazyka. Bratislava: VEDA. 1989. 587 s. ISBN 80-224-0003-3.

KOCOUREK, R. (1965): Termín a jeho definice. In: *Československý terminologický časopis*. 1965. Roč. 4, č. 1, s. 1-25.

KOLEKTÍV (1999): Klúčové slová v medzinárodnom obchode (slovenská verzia). Bratislava: SOPK. 1999. 432 s. ISBN 80-85588-73-0.

Kolektív (2003): Longman Dictionary of Contemporary English. Harlow: Pearson Education Limited. 2003. 1950 s. ISBN 0-582-77646-5.

LANČARIČ, D. (2002): Konforontačná sémanticko-lexikologicko-lexikografická analýza termínov. Prešov: Filozofická fakulta Univerzity P.J. Šafárika. 2002. Dizertačná práca dostupná na < >

LEVICKÁ, J.(2006): Teoretické východiská budovania terminologickej databázy. In: *Odborný preklad* . Bratislava: AnaPress/slovenská spoločnosť prekladateľov odbornej literatúry. s. 73-81.

LIPKOVÁ, E. A KOL. (2011): Medzinárodné hospodárske vzťahy. Bratislava: Sprint dva. 2011. 433 s. ISBN 978-80-89393-37-4.

Lyons, J. (1968): Introduction to Theoretical Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press. 1968.

MASÁR, I. (1991): Príručka slovenskej terminológie. Bratislava: VEDA, 1991. 192 s. ISBN 8022403415.

MASÁR, I. (2000): Ako pomenúvame v slovenčine. Bratislava: Spisy SJS, 3/2000, 60 s.

<http://www.intermodal.sk/prepravne-doklady-v-kombinovanej-doprave/329s>.

http://www.globalnegotiator.com/blog_en/transport-documents-cmr-bill-of-lading-air-waybill/

<http://korpus.juls.savba.sk/>

<http://logistika.ihned.cz/c1-62383970-mezinarodni-prepravy-na-zeleznici-podle-cim>

Kontakt

PaedDr. Darina Halašová

Katedra anglického jazyka

Fakulta aplikovaných jazykov

Ekonomická univerzita v Bratislave

darina.halasova@euba.sk

K vybraným aspektom štátu

Dorota Harakaľová

Abstrakt

Štát ako subjekt pôsobiaci na medzinárodnej úrovni nie je len nositeľom práv, ale aj povinností, ktorými je viazaný na základe noriem medzinárodného práva alebo medzinárodných zmlúv. Za neplnenie svojich záväzkov štát nesie medzinárodnoprávnu zodpovednosť. Nie každá novovytvorená entita napĺňa kritériá, ktoré sú stanovené ako základné atribúty štátu. Na druhej strane, medzinárodné právo neobsahuje žiadnu normu, ktorá by štátom prikazovala uznať entitu, ktorá naplnila znaky štátnosti. Je na politickej vôli daného štátu či a akou formou novovzniknutý štát uzná.

Kľúčové slová: štát, uznanie, znaky štátu.

JEL Klasifikácia: K33

Abstract

State as an entity acting on an international level is not only the bearer of rights, but also duties, which is bound by the standards of international law and international treaties. For failure to meet its commitments, the State bears the international legal responsibility. Not every newly created entity meets the criteria set as fundamental attributes of state. On the other hand, international law contains no rule which specifies that states are obliged to recognize the entity that filled the criteria of statehood. It is the political will of the State whether and how the newly established state will recognise.

Key words: state, recognition, criteria of statehood.

JEL Classification: K33

Úvod

Štát je základným subjektom medzinárodného práva verejného. Až do začiatku 20. storočia bol v zásade považovaný za jediný subjekt tohto právneho odvetvia.¹ Je nositeľom

¹Vršanský, P. – Valuch, J. a kol.: Medzinárodné právo verejné. Osobitná časť. Bratislava : EUKODÉX, 2013. s. 23.

absolútnej suverenity a spolu s národnooslobodzovacím hnutím sú jedinými subjektmi, ktoré majú pôvodnú subjektivitu. Štát je tvorcom medzinárodného práva a jeho noriem, má teda absolútnu normatívnu spôsobilosť. Svoju suverenitu môže preniesť na iné subjekty medzinárodného práva a tak im zveriť časť svojich právomocí, alebo im poskytnúť určité práva (medzinárodné organizácie a jednotlivci).

Medzinárodné právo neupravuje vznik štátu konkrétnymi normami. Vznik štátu je skôr otázkou historického a politicko-právneho vývoja spoločnosti. „Medzinárodná subjektivita sa štátom nepriznáva na základe medzinárodného práva, pretože právo nevytvára štáty, ale, naopak, štáty vytvárajú medzinárodné právo.“²

Štát musí spĺňať určité medzinárodným právom stanovené atribúty, aby mohol byť považovaný za plnoprávny subjekt medzinárodného práva. Základom štátnej subjektivity je štátne územie, obyvateľstvo, zvrchovaná moc vykonávaná nad týmto územím a obyvateľstvom. „Efektivita a trvalosť výkonu zvrchovanej moci nad územím a obyvateľstvom zaručujú totiž reálne plnenie medzinárodných záväzkov štátu.“³

1 Znaky štátu, spôsoby vzniku štátu

1.1 Znaky štátu

Dohovor o právach a povinnostiach štátov z Montevidea z roku 1933 stanovuje v čl. 1 základné kritériá, ktoré by mal spĺňať každý útvar, aby mohol byť považovaný za subjekt medzinárodného práva. Týmito predpokladmi sú: stále obyvateľstvo, definované teritórium, efektívna vláda a spôsobilosť vstupovať do právneho vzťahu s ostatnými štátmi.⁴

- Obyvateľstvo

Obyvateľstvo tvorí súbor osôb trvalo žijúcich na určitom území. Trvalosť zväzku so štátom je posilnená inštitútom štátneho občianstva. Normy medzinárodného práva nestanovujú minimálny rozsah populácie ako podmienku existencie štátu, ale nepripúšťa vznik štátu bez jeho obyvateľstva.⁵

² Mráz, S. – Poredoš, F. – Vršanský P.: Medzinárodné právo verejné. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie. 2003. S. 71

³ Vršanský, P. – Valuch, J. a kol.: Medzinárodné právo verejné. Všeobecná časť. Bratislava : EUROKÓDEX, 2012. s. 201.

⁴ Dohovor o právach a povinnostiach štátov z Montevidea z roku 1933. Dostupné na internete: <<http://www.pravnyslovnik.eu/docs/montevideo.pdf>> [cit. 06.07.2014].

⁵ Vršanský, P. – Valuch, J. a kol.: Medzinárodné právo verejné. Všeobecná časť. Bratislava : EUROKÓDEX, 2012. s. 202.

- Územie

Tak ako nemôže existovať štát bez vlastného obyvateľstva, nemôže existovať štát, ktorý nemá vlastné územie. Štátnym územím sa rozumie priestor nad zemským povrchom vymedzený štátnymi hranicami, takisto priestor zodpovedajúci tomuto územiu smerujúci do stredu Zeme, vodné toky a stojaté vody nachádzajúce sa na jeho území, vnútorné a pobrežné vody a vzdušný priestor siahajúci až po stratosféru. Medzinárodné právo taktiež nevyžaduje, aby územie malo minimálne stanovenú rozlohu alebo nesporne stanovené hranice. Vyžaduje sa len „dostatočná súdržnosť“ územia.⁶ Albánsko bolo v roku 1913 uznané množstvom štátov aj napriek ustáleným hraniciam, Izrael sa stal členom OSN aj napriek sporom týkajúcich sa ich hraníc.⁷ Územie taktiež nemusí byť súvislé (USA – Aljaška, ostrovné štáty).

- Vláda (verejná moc)

Vláda (verejná moc) predstavuje sústavu štátnych orgánov, ktoré sú schopné efektívne spravovať štátne územie a obyvateľstvo a majetok na tomto území. Musí ísť o trvalý výkon správy, pretože práve trvalá kontrola je faktorom, ktorý štáty odlišuje od ostatných subjektov medzinárodného práva (národy, povstalci), ktoré síce majú schopnosť kontroly, ale nejde o trvalý výkon zvrchovanej moci. Medzinárodné právo nešpecifikuje konkrétnu formu vlády a ani nepožaduje vládu demokratickú. Vláda musí byť schopná podriaďiť svojej jurisdikcii nielen obyvateľstvo na vlastnom území, ale prejavíť svoju samostatnosť aj vo vzťahu k ostatným členom medzinárodného spoločenstva. Normy medzinárodného práva nestanovujú aký rozsah alebo povahu má mať moc uplatňovaná na danom území (okrem minimálnych požiadaviek), aby bola splnená podmienka efektívneho uplatňovania verejnej moci. „Nestačí teda, že štát vyhlasuje určité územie za svoju doménu. Je potrebné, aby aspoň čiastočne vykonával reálne a efektívne štátnu moc v danom priestore.“⁸ Existencia efektívnej vlády s centralizovanými správnyymi a zákonodarnými orgánmi je najlepším dôkazom stabilného politického spoločenstva, ale v niektorých prípadoch je buď zbytočná, alebo ju nemožno

⁶ Vršanský, P. – Valuch, J. a kol.: Medzinárodné právo verejné. Všeobecná časť. Bratislava : EUROKÓDEX, 2012. s. 202-203. In: GRANT, J., P., BARKER, J., C.: Parry & Grant Encyclopaedic Dictionary of International Law. Third Edition ... cit. dielo s. 573.

⁷ Brownlie, I.: Princípy medzinárodného verejného práva. Bratislava : EUROKÓDEX, 2013. s. 81.

⁸ POŠIVÁKOVÁ, E. – GIERTL, A. *Uznanie štátu a prax medzinárodných organizácií (s dôrazom na OSN)*.

Dostupné na internete:

<http://www.academia.edu/2574312/Uznanie_statov_a_prax_medzinarodnych_organizacii_Recognition_of_the_States_and_Practice_of_International_Organizations_>. [cit. 07.07.2014]

považovať za dostatočnú oporu štátnosti. Poľsko (1919), Burundi a Rwanda vznikli ešte predtým, ako bola ich vláda dobre zorganizovaná.⁹

- Spôsobilosť vstupovať do vzťahov s inými štátmi

Vyššie spomenuté predpoklady štátnosti by mohli byť postačujúce, aby dostatočne charakterizovali štát ako subjekt medzinárodného práva, ale bez toho, aby štát vstupoval do interakcie s inými štátmi nemôže byť za takýto subjekt považovaný. Štát musí svoju nezávislosť demonštrovať nielen v rámci vlastného územia a voči vlastnému obyvateľstvu, ale musí byť schopný demonštrovať ju aj vo vzťahu k iným zvrchovaným štátom ako prejav vlastnej suverenity. Spôsobilosť štátu vstupovať do vzťahov s inými štátmi môže byť vyjadrený ako koncept nezávislosti. „Inými slovami, štát musí byť nezávislý od právnych poriadkov iných štátov a akýkoľvek zásah takýchto právnych poriadkov alebo medzinárodných orgánov musí byť založený na medzinárodnom práve.“¹⁰

1.2 Spôsoby vzniku štátu

Právna teória rozoznáva originárny a derivatívny vznik štátu. V súčasnosti už nie je možné nadobudnúť územie originárnym spôsobom, a to prvotným osídlením územia. K tomu sa vyžaduje oznámenie o osídlení *terra nullius*¹¹ a súhlas tretích štátov. Vyžaduje sa efektívna okupácia, to znamená skutočné ovládnutie územia. Takýmto spôsobom mohli štáty vzniknúť dokým existovali neobsadené územia. Ako príklad prvotného osídlenia územia sa uvádza vznik Libérie v r. 1947.

Medzi derivatívne, teda odvodené spôsoby vzniku štátu sa zaraďuje vznik štátu spojením dvoch alebo viacerých už existujúcich štátov (NDR a SRN do Spolkovej republiky Nemecko, 1990), rozdelením (rozpadom) existujúceho štátu na viacero samostatných štátov (ČSFR na Slovenskú a Českú republiku, 1993) a odštiepením (secesiou) časti územia od existujúceho štátu (odtrhnutie Bangladéšu od Pakistanu, 1971).

Je nutné rozlišovať medzi odštiepením a rozdelením štátov. V prípade odštiepenia pôvodný štát stále existuje, na rozdiel od rozdelenia, kedy pôvodný štát zaniká. V praxi môže byť ťažko rozlíšiteľné či ide o odštiepenie alebo rozpad, lebo v niektorých prípadoch môže rozpadu predchádzať snaha o odštiepenie štátu (rozpad Juhoslávie). Hlavným rozdielom medzi secesiou a rozpadom je, že pri rozpade sa vyžaduje súhlas všetkých strán s týmto

⁹ Brownlie, I.: Princípy medzinárodného verejného práva. Bratislava : EUKÓDEX, 2013. s. 81.

¹⁰ Tamtiež.

¹¹ Z lat. *zem nikoho, územie bez pána*

procesom. Pri secesii sa spravidla vyžaduje súhlas štátu-predchodcu, v prípade, že štát, ktorý má v úmysle osamostatniť sa ešte nezískal efektívnu kontrolu nad územím.¹²

Vo výnimočných prípadoch môže nový štát vzniknúť ako výsledok dohody iných štátov (Cyprus, 1950) alebo rozhodnutím medzinárodnej konferencie (Izrael, 1947).¹³

2 Uznanie štátu

S postupným politickým vývojom v 20. storočí narastal aj počet nových štátnych útvarov. Aby mohol novovzniknutý štát plne využívať svoju medzinárodnoprávnu subjektivitu, je potrebné, aby bol uznaný ostatnými členmi medzinárodného spoločenstva. Inštitút uznania štátu stále predstavuje významný nástroj medzinárodnej politiky.¹⁴

Uznanie je možné na základe právne teórie definovať ako jednostranný politicko-právny prejav vôle štátu, ktorým reaguje na vznik nového štátu, novej vlády, uznáva národ alebo povstaleckú stranu.¹⁵

Medzinárodné právo nedisponuje kodifikovanými normami upravujúcimi inštitút uznania. Predovšetkým pozostáva z obyčajových noriem a jednotlivé aspekty upravujú medzinárodné zmluvy medzi zainteresovanými štátmi a rezolúcie medzinárodných organizácií.¹⁶

Štát sa stáva súčasťou svetového spoločenstva už samotným vznikom, tzn. keď naplní atribúty štátu. Uznanie nemá vplyv na vznik štátu a ani nie je jeho predpokladom. Štát je nositeľom práv a povinností momentom svojho vzniku, uznanie je len aktom potvrdzujúcim tento fakt. „Politická existencia štátu je nezávislá od uznania ostatných štátov.“¹⁷ Vznik štátu ako medzinárodnoprávna skutočnosť, je skutočnosťou, s ktorou medzinárodné právo kvalifikované následky. Týmito následkami sú úplná medzinárodnoprávna spôsobilosť,

¹² Jareš, J. *Vybraná problematika vzniku nových štátů. [Diplomová práca]* Brno: Právnická fakulta Masarykovy university, Právo a právní věda, Katedra mezinárodního a evropského práva : 2010. str. 40.

¹³ Vršanský, P. – Valuch, J. a kol.: *Medzinárodné právo verejné. Osobitná časť.* Bratislava : EUKÓDEX, 2013. s. 24.

¹⁴ Pošiváková, E. – Giertl, A. *Uznanie štátu a prax medzinárodných organizácií (s dôrazom na OSN).* Dostupné na internete: <http://www.academia.edu/2574312/Uznanie_statov_a_prax_medzinarodnych_organizacii_Recognition_of_the_States_and_Practice_of_International_Organizations_>. [cit. 07.07.2014]

¹⁵ Mráz, S. – Poredoš, F. – Vršanský P.: *Medzinárodné právo verejné.* Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie. 2003. s. 73.

¹⁶ Tamtiež.

¹⁷ Dohovor o právach a povinnostiach štátov z Montevidea z roku 1933. Dostupné na internete: <<http://www.pravnyslovník.eu/docs/montevideo.pdf>> [cit. 06.07.2014].

zodpovednosť za porušenie noriem medzinárodného práva, výlučná a plná jurisdikcia na svojom území, povinnosť zachovávať normy medzinárodného práva.¹⁸ Na druhej strane však uznanie štátu preukazuje ochotu štátu vstúpiť do diplomatických či iných zväzkov s novovzniknutým štátom. Uznanie má teda deklaratórnu povahu, potvrdzuje, že štát berie na vedomie vznik nového štátu.

Novovzniknutý štát nemá právo požadovať od medzinárodného spoločenstva, aby ho uznalo. Žiadna norma medzinárodného práva neukladá subjektom povinnosť uznať novovzniknutý štát. Rovnako nestačí, aby k uznaniu došlo jedným členom spoločenstva a na základe tohto považovať novovzniknutý štát sa subjekt so všetkými právami a povinnosťami prislúchajúcimi členom medzinárodného spoločenstva tvoreného všetkými existujúcimi štátmi. Uznanie spravidla zahŕňa aj uznanie štátnych hraníc, občianstva a štátnych znakov a symbolov.

„Typický akt uznania má dve právne funkcie. Po prvé, stanovenie štátnosti ako právnej otázky – takéto individuálne určenie štátnosti môže mať dôkazný význam pred súdom. Po druhé, takýto akt je podmienkou zriadenia formálnych, nepovinných a dvojstranných vzťahov, vrátane diplomatických stykov a uzatvárania zmlúv.“¹⁹

Uznanie štátu má retroaktívne účinky, t.j. štát uznáva novovzniknutý štát od momentu jeho vzniku, nie od momentu uznania.

K uznaniu by nemalo dochádzať predčasne, keď ešte subjekt nie je v podstate vytvorený a nie je spôsobilý plniť svoje záväzky. Izrael bol uznaný USA už v samotný deň, kedy Izrael vyhlásil samostatnosť (14. máj 1948), a to v dobe, keď ešte nebol pevne konštituovaný. „Aj pred uznaním má štát právo na obranu svojej integrity a nezávislosti, zabezpečenie ochrany a prosperity a to prostredníctvom vnútornej organizácie legislatívy, administratívy a súdnictva.“²⁰ Uznanie by taktiež nemalo byť oneskorené, pretože takto sa štátu ako plnoprávnemu subjektu medzinárodného práva odopiera právo úplne uplatňovať svoju medzinárodnoprávnu subjektivitu.

¹⁸Vršanský, P. – Valuch, J. A Kol.: Medzinárodné právo verejné. Osobitná časť. Bratislava : EUKÓDEX, 2013. s. 23. In: Azud, J.: Medzinárodné právo. Bratislava : Veda. 2003, s. 194.

¹⁹Brownlie, I.: Princípy medzinárodného verejného práva. Bratislava : EUKÓDEX, 2013. s. 99.

²⁰ Dohovor o právach a povinnostiach štátov z Montevidea z roku 1933. Dostupné na internete: <<http://www.pravnyslovník.eu/docs/montevideo.pdf>> [cit. 06.07.2014].

2.1 Prístupy k inštitútu uznania

Právna teória nie je jednotná v teóriách prístupu k inštitútu uznania. Zástancovia konštitutívnej teórie tvrdia, že štát sa stáva subjektom medzinárodného práva až samotným aktom uznania. V súčasnosti nemožno považovať uvedenú teóriu za aplikovateľnú.²¹ V extrémnej podobe konštitutívna teória znamená, že samotná subjektivita štátu je závislá na politickom rozhodnutí iných štátov. Medzi stúpcov konštitutívnej teórie patria Anzilotti, Oppenheim, Kelsen, Lauterpacht a i.²² „Pri tak veľkom počte štátov a povahe pravidiel medzinárodného práva nedokáže konštitutívna teória dostatočne reagovať na situácie, keď je štát uznávaný iba časťou medzinárodného spoločenstva.“²³ Nedostatkom konštitutívnej teórie je štát, ktorý v podstate neexistuje sa nemôže zodpovedať za svoje protiprávne konanie a nie je možné ho postihovať. Na druhej strane sú všetky subjekty viazané kogentnými normami medzinárodného práva a to, že je určitá entita uznávaná ako zvrchovaný štát ju nezbavuje zodpovednosti za protiprávne konanie.

Podstatou deklaratórnej teórie je, že uznanie len potvrdzuje skutočnosť, že existujúci štát berie na vedomie vznik nového štátu. Podľa deklaratórnej teórie sú právne účinky uznania obmedzené, keďže uznanie je len potvrdením existujúceho právneho stavu a skutočnosti, že štát už právnu subjektivitu nadobudol. Zástancami deklaratórnej teórie sú napríklad Fischer Williams, Chen, Brierly, Rousseau, Kunz a i.²⁴

Český autor Jíří Malenovský je zástancom zmiešanej teórie, ktorá tvrdí, že uznanie je primárne deklaratórne, ale má aj významné konštitutívne účinky z toho hľadiska, že štát takto prejavuje svoju vôľu vstúpiť s uznávaným štátom do vzťahov presahujúcich základné práva a povinnosti štátov.²⁵

2.2 Druhy uznania

Uznanie *de facto* je uznaním dočasným a obmedzeným a je možné kedykoľvek ho odvolať. Štáty takto prejavujú vôľu založiť s novovzniknutým štátom vzťahy prekračujúce

²¹ Vršanský, P. – Valuch, J. a kol.: Medzinárodné právo verejné. Osobitná časť. Bratislava : EUKÓDEX, 2013. s. 26.

²² Brownlie, I.: Princípy medzinárodného verejného práva. Bratislava : EUKÓDEX, 2013. s. 98.

²³ Pošiváková, E. – Giertl, A. *Uznanie štátu a prax medzinárodných organizácií (s dôrazom na OSN)*. Dostupné na internete: http://www.academia.edu/2574312/Uznanie_statov_a_prax_medzinarodnych_organizacii_Recognition_of_the_States_and_Practice_of_International_Organizations_>. [cit. 07.07.2014]

²⁴ Brownlie, I.: Princípy medzinárodného verejného práva. Bratislava : EUKÓDEX, 2013. s. 96.

²⁵ Vršanský, P. – Valuch, J. a kol.: Medzinárodné právo verejné. Osobitná časť. Bratislava : EUKÓDEX, 2013. s. 26.

mieru základných práv a povinností medzi štátmi, ale ešte sa nechcú k tomuto štátu definitívne viazať svojou politikou.²⁶ Štáty volia uznanie *de facto* z dôvodu, že nemajú dôveru v jeho dlhé trvanie, ktoré si prípadne ani samotný uznávajúci štát nemusí želať. Taktiež môže byť dôvodom záujem štátu, záujem jeho občanov nachádzajúcich sa na území novovzniknutého štátu, záujem právnických osôb a ich majetku.²⁷

Uznanie *de iure* je uznaním plnoprávnym, konečným a neodvolateľným. Zánik právnych účinkov uznania štátu *de iure* nastáva až s faktickým zánikom uznaného štátu. Výber medzi uznaním *de facto* a *de iure* je ponechaný politickej vôli každého štátu.

2.3 Formy uznania

Uznanie môže byť vykonané dvoma formami – výslovne a konkludentne (mlčky). Výslovným uznaním je každý formálny akt, ktorým štát uznávajúci štát priamo vyhlasuje svoju vôľu uznať nový štát.²⁸ Môže ísť o jednostranný akt (vyhlásenie vlády alebo diplomatická nóta) alebo aj dvojstranný akt (uzatvorenie bilaterálnej zmluvy s novovzniknutým štátom).²⁹ Uznanie je vykonané mlčky, ako oficiálny akt štátu, z ktorého nepriamo, ale nepochybne vyplýva úmysel uznať novovzniknutý štát a nadviazať s ním vzťahy presahujúce základné práva a povinnosti štátov.³⁰ Ako príklad môžeme uviesť uzatvorenie medzinárodnej zmluvy s novým štátom, kedy je predpokladom jeho spôsobilosť v širšom rozsahu ako sú základné práva a povinnosti štátov. Základné práva a povinnosti štát nadobúda už svojím vznikom a nemusí uzatvárať medzinárodné zmluvy na to, aby ich získal. Tieto práva sú absolútnej povahy, teda platia vždy vo vzťahu ku každému inému štátu.

2.4 Vnútroštátne účinky uznania a následky neuznania

Okrem účinkov uznania novovzniknutého štátu voči medzinárodnému spoločenstvu vyvoláva uznanie účinky aj vo vzťahu k uznávajúcemu štátu. Uznaný štát a jeho inštitúcie

²⁶ Tamtiež, s. 27.

²⁷ Mráz, S. – Poredoš, F. – Vršanský P.: Medzinárodné právo verejné. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie. 2003. s. 75.

²⁸ Vršanský, P. – Valuch, J. a kol.: Medzinárodné právo verejné. Osobitná časť. Bratislava : EUKODÉX, 2013. s. 27.

²⁹ Mráz, S. – Poredoš, F. – Vršanský P.: Medzinárodné právo verejné. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie. 2003. s. 75.

³⁰ Vršanský, P. – Valuch, J. a kol.: Medzinárodné právo verejné. Osobitná časť. Bratislava : EUKODÉX, 2013. s. 27.

nadobúdajú imunitu pred súdmi uznávajúceho štátu, jeho politickí predstavitelia budú požívať diplomatické výsady a imunity, atď.³¹

Neuznaný štát má len obmedzené možnosti využívania svojej medzinárodnoprávnej subjektivity. Následkom neuznania štátu je absencia diplomatických vzťahov s inými štátmi, jeho občania nemôžu vstúpiť na územie iného štátu, a pod. „Neuznanie môže mať vplyv iba na rozsah a charakter stykov nového štátu v pomere k neuznávajúcim štátom.“³² Paradoxom je, že neuznané štáty sú celkom bežne adresátmi medzinárodných nárokov, obvinené z agresie a iných porušení Charty OSN, a to práve zo strany tých štátov, ktoré ich odmietajú uznať (arabské štáty – Izrael; USA – Severný Vietnam, 1964-1965). Takisto ako môže byť neuznanie štátu len súčasťou všeobecnej politiky nesúhlasu alebo bojkotu, uznanie štátu môže byť súčasťou politiky agresie a vytvorenia bábkových štátov.³³

Jednou formou kolektívneho neuznania je rezolúcia alebo rozhodnutie orgánu OSN, ktoré sú založené na tom, že došlo k nelegálnemu konaniu. Povinnosť neuznania môže byť spojená so sankciami alebo opatreniami proti porušiteľovi. Táto prax štátov môže byť označená ako kolektívne neuznanie.³⁴ Príkladom je neuznanie Severocyperskej tureckej republiky po tureckej invázii (1974), ktorú v súčasnosti uznáva len Turecko alebo jednostranné vyhlásenie nezávislosti Rodézie (Zimbabwe) od britskej nadvlády (1965) pod vedením Iana Douglasa Smitha.

Záver

Štáty sú primárnymi a najdôležitejšími subjektmi medzinárodného práva. V súčasnosti štáty môžu vzniknúť len derivatívnym spôsobom, a to spojením, rozdelením (rozpadom) alebo odštiepením (secesiou). Výnimočne sa pripúšťa vznik štátu rozhodnutím medzinárodného orgánu, prípadne dojednaním inými štátmi.

Štát musí naplniť určité kritériá, aby mu mohla byť priznaná medzinárodnoprávna subjektivita. Tieto atribúty boli špecifikované v Dohovore o právach a povinnostiach štátov z Montevidea z roku 1933. Spomínaný Dohovor za základ štátnej subjektivity stanovuje štátne

³¹ Vršanský, P. – Valuch, J. a kol.: Medzinárodné právo verejné. Osobitná časť. Bratislava : EUROKÓDEX, 2013. s. 27

³² Mráz, S. – Poredoš, F. – Vršanský P.: Medzinárodné právo verejné. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie. 2003. s. 75.

³³ Brownlie, I.: Princípy medzinárodného verejného práva. Bratislava : EUROKÓDEX, 2013. s. 97-98.

³⁴ Tamtiež, s. 105.

územie, obyvateľstvo, zvrchovanú moc vykonávaná nad týmto územím a obyvateľstvom a schopnosť vstupovať do vzťahov s inými štátmi.

Z hľadiska vzniku nových štátov je dôležitý inštitút uznania. Tento inštitút nie je normami medzinárodného práva kodifikovaný a názory autorov týkajúce sa účinkov uznania sa líšia. Zástancovia deklarátornej teórie tvrdia, že entitu možno považovať za štát už momentom naplnenia atribútov jeho štátnej subjektivity a uznanie len potvrdzuje tento stav. Konštitutívna teória stanovuje ako moment vzniku štátu akt uznania členmi medzinárodného spoločenstva. Nedostatkom tejto teórie je otázka ako sa bude správať spoločenstvo k entite, ktorá nebola uznaná za zvrchovaný štát, ale je porušiteľom medzinárodnoprávných noriem.

Štátom nevyplýva povinnosť uznať novovzniknutý útvar, ktorý naplnil znaky štátnosti. Tento akt je ponechaný na politickú vôľu štátov. Neuznaný štát ma len obmedzené možnosti využívania svojej medzinárodnoprávnej subjektivity. Takisto ako môže byť neuznanie štátu len súčasťou všeobecnej politiky nesúhlasu alebo bojkotu, uznanie štátu môže byť súčasťou politiky agresie a vytvorenia bábkových štátov.

Použitá literatúra:

Apartheid v Zimbabwe. [online] Dostupné na internete:

<<http://www.infoweby.sk/spolocnost/politika/233-apartheid-v-zimbabwe>>.

BROWNLIE, I. 2013. *Princípy medzinárodného verejného práva*. Bratislava : EUROKÓDEX, 2013. 868 s. ISBN 978-80-89447-64-0.

Dohovor o právach a povinnostiach štátov z Montevidea z roku 1933. Dostupné na internete:

< <http://www.pravnyslovník.eu/docs/montevideo.pdf>>.

JAREŠ, J. 2010. *Vybraná problematika vzniku nových štátů*. [Diplomová práca] Brno: Právnická fakulta Masarykovy university, Právo a právní věda, Katedra mezinárodního a evropského práva. 2010. 80 s.

MRÁZ, S. – POREDOŠ, F. – VRŠANSKÝ P. 2003. *Medzinárodné právo verejné*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie. 2003. 379 s. ISBN 80-7160-175-6.

POŠIVÁKOVÁ, E. – GIERTL, A. *Uznanie štátu a prax medzinárodných organizácií (s dôrazom na OSN)*. [online] Dostupné na internete:

<http://www.academia.edu/2574312/Uznanie_statov_a_prax_medzinarodnych_organizacii_Recognition_of_the_States_and_Practice_of_International_Organizations_>.

Recognition. [online] Dostupné na internete:

<<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/291011/international-law/233507/Recognition>>.

VRŠANSKÝ, P. – VALUCH, J. A KOL. 2013. *Medzinárodné právo verejné. Osobitná časť*. Bratislava : EUROKÓDEX, 2013. 544 s. ISBN 978-80-8155-003-4.

VRŠANSKÝ, P. – VALUCH, J. A KOL. 2012. *Medzinárodné právo verejné. Všeobecná časť*. Bratislava : EUROKÓDEX, 2012. 416 s. ISBN 978-80-89447-71-8.

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA 1/1083/12 „Vybrané aspekty rozvoja európskeho medzinárodného práva súkromného“.

Kontakt

Ing. Mgr. Dorota Harakal'ová
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
dorota.harakalova@gmail.com

Prehľad súčasných migračných tokov na národnej, regionálnej a medzinárodnej úrovni

Nina Galanská

Abstrakt

Článok sa zaoberá náčrtom migračných tokov na troch rôznych úrovniach – svetovej, regionálnej (európskej) a národnej (slovenskej), pričom sa pokúša identifikovať spoločné znaky niektorých migračných tokov na všetkých troch úrovniach. Na medzinárodnej úrovni sa zaoberá súčasným trendom migrácie medzi globálnym Severom a globálnym Juhom. Na európskej úrovni analyzuje hlavné migračné toky do EÚ a na národnej úrovni porovnáva hlavné krajiny pôvodu cudzincov s povolením na pobyt a prístahovalectvo v jednotlivých rokoch na trvalý pobyt. Identifikuje základné prevažujúce migračné toky posledných rokov na celosvetovej, európskej a slovenskej úrovni, ako aj predkladá takisto štatistický obraz o migrácii a migračných tokoch na jednotlivých úrovniach a analyzuje ho.

Kľúčové slová: migračné toky, globálny Juh, globálny Sever, migrant

JEL Klasifikácia: F22

Abstract

The paper deals with the outline of migration flows at three different levels – global, regional (European) and national (Slovak) and attempts to identify some common features of migration flows at all three levels. At the international level it outlines the current trend of migration flows among global South countries and global North countries. At the European level it analyses main migration flows into EU and at the national level it compares main countries of origin of the foreign-born citizens with resident permits and the countries of origin of foreigners based on selected yearly immigration to Slovakia. It identifies basic prevailing migration flows of recent years at the three levels and presents the statistical picture and analysis of migration flows.

Key words: migration flows, global South, global North, migrant

JEL Classification: F22

Úvod

Medzinárodná migrácia a globalizácia sú pojmy, ktoré v súčasnosti ťažko oddeľovať. To, ktorá z nich bola spúšťačom druhej je veľmi otázne. Oba fenomény súčasnosti majú však už dlhú históriu a nemôžu byť považované za „objavy súčasnosti“. Medzinárodná migrácia sa v posledných rokoch dostáva do popredia aj kvôli jej pomerne okamžitým vplyvom na hostiteľskú krajinu. V článku sa zaoberáme preto súčasnými migračnými tokmi, ich prehľadom, hlavnými smermi, najnovším trendom a prepájame rôzne úrovne migračných tokov. Cieľom je poskytnúť ucelený obraz o hlavných medzinárodných migračných tokoch na rôznych úrovniach a načrtnúť možné prepojenia. Na regionálnej úrovni ide predovšetkým o imigračné toky smerom do EÚ, na národnej úrovni poskytujeme prehľad imigračných tokov do SR. Zaoberáme sa takisto vplyvmi trendov a ich prenosom z medzinárodnej úrovne na regionálnu a národnú. Na regionálnej a národnej úrovni uvažujeme predovšetkým s dobrovoľnou migráciou, na medzinárodnej úrovni je problematické eliminovať nútenú migráciu, ktorá v medzinárodnom kontexte je pevnou súčasťou migračných tokov.

1 Migračné toky na medzinárodnej úrovni

V roku 2013 bol odhadovaný počet migrantov na svete 231,6 milióna, čo je v porovnaní s rokom 1990 nárast o 50% (ak berieme za bázický rok 1990), a v porovnaní s rokom 2000 nárast o jednu tretinu (bázický rok 2000).¹ Najväčší nárast možno pozorovať v prípade rozvinutých regiónov (nárast o 53,3 milióna na 135,6 milióna migrantov v roku 2013), v prípade rozvojových krajín ide o pomalší nárast z 71,9 milióna migrantov v roku 1990 na 95,9 milióna v roku 2013 (tretinový nárast).² Väčšina migrantov pochádza z globálneho Juhu³,

¹ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. Trends in International Migrant Stock: The 2013 Revision (United Nations database, POP/DB/MIG/Stock/Rev.2013). [cit. 20.05.2014], Dostupné na internete: www.unmigration.org

² Ibid.

³ Termín globálny Juh a globálny Sever začal v súčasnosti nahrádzať pojmy rozvinuté a rozvojové krajiny. Nie je jednoznačne vymedzené, ktoré krajiny patria do globálneho Juhu a globálneho Severu. Samotná štatistika OSN používa dve možné rozdelenia krajín na krajiny globálneho Juhu a globálneho Severu a to buď na základe príslušnosti k regiónu (UN DESA) alebo na základe výšky HDI – krajiny globálneho Severu sú krajiny s veľmi vysokým indexom ľudského rozvoja (UNDP). Svetová banka určuje rozdelenie krajín na príslušné k Severu alebo k Juhu na základe príjmu na obyvateľa (výpočet Svetovej banky), pričom krajiny Severu sú tie krajiny, ktoré majú vysoký príjem. Pre zjednodušenie používame označenie oblastí krajín podľa UN DESA, ktoré bolo použité v International Migration Report 2013 (UN DESA). Termín (globálny) Sever zahŕňa rozvinuté štáty –

82,3 miliónov migrantov pochádzajúcich z krajín globálneho Juhu žije v krajinách globálneho Juhu a 81,9 miliónov migrantov je v krajinách globálneho Severu.⁴ Z krajín globálneho Severu pochádza 67,4 miliónov migrantov, z čoho 53,7 miliónov migrantov žije v krajinách globálneho Severu.⁵ V porovnaní s celkovou populáciou, ktorá v roku 2013 zodpovedala 7,1621 mld. obyvateľom je počet migrantov malý a zodpovedá 3,2% celkovej populácie.⁶ Ak by však tvorili migranti populáciu jednej krajiny, veľkosťou by táto krajina zodpovedala 5. populačne najväčšej krajine sveta po Číne, Indii, Spojených štátoch amerických a Indonézii. Trendom v histórii migračných tokov bola vždy predovšetkým migrácia z krajín globálneho Juhu do krajín globálneho Severu. Aj 10 krajín s najväčším počtom migrantov v absolútnych číslach potvrdzuje prevahu destinácií krajín globálneho Severu. V roku 2013 bolo najviac medzinárodných migrantov v Severnej Amerike – USA (45,8 miliónov) a v Kanade (7,3 mil.), v Európe – Ruskej federácii (11 mil.), Spolkovej republike Nemecko (9,8 mil.), Spojenom kráľovstve (7,8 mil.), Francúzsku (7,5 mil.) a v Španielsku (6,5 mil.), v Ázii – Saudskej Arábii (9,1 mil.) a Spojených arabských emirátoch (7,8 mil.) a v Austrálii (6,5 mil.).⁷ Počet migrantov v krajine indikuje čiastočne aj veľkosť migračných tokov plynúcich do krajiny. V 21. storočí sa však migračným tokom z globálneho Juhu na globálny Sever začali vyrovnávať migračné toky z globálneho Juhu na globálny Juh (ktoré sú v súčasnosti už v absolútnych číslach väčšie ako iné migračné toky). V súčasnosti poznáme 4 kombinácie možných smerov migračných tokov vo svete a to:

- migračný tok globálny Sever – globálny Sever
- migračný tok globálny Sever – globálny Juh
- migračný tok globálny Juh – globálny Sever
- migračný tok globálny Juh – globálny Juh

Európu (spolu s Ruskom), Severnú Ameriku (Bermudy, Grónsko, Kanada, Saint Pierre a Miquelon, Spojené štáty americké – USA), Austráliu, Nový Zéland a Japonsko. Termín je používaný z dôvodu štatistického zjednodušenia.

⁴ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. 2014. Population Facts. No. 2013/3 Rev. 1. [online]. [cit. 20.06.2014], Dostupné na internete: http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/popfacts/PopFacts_2013-3Rev1_new.pdf

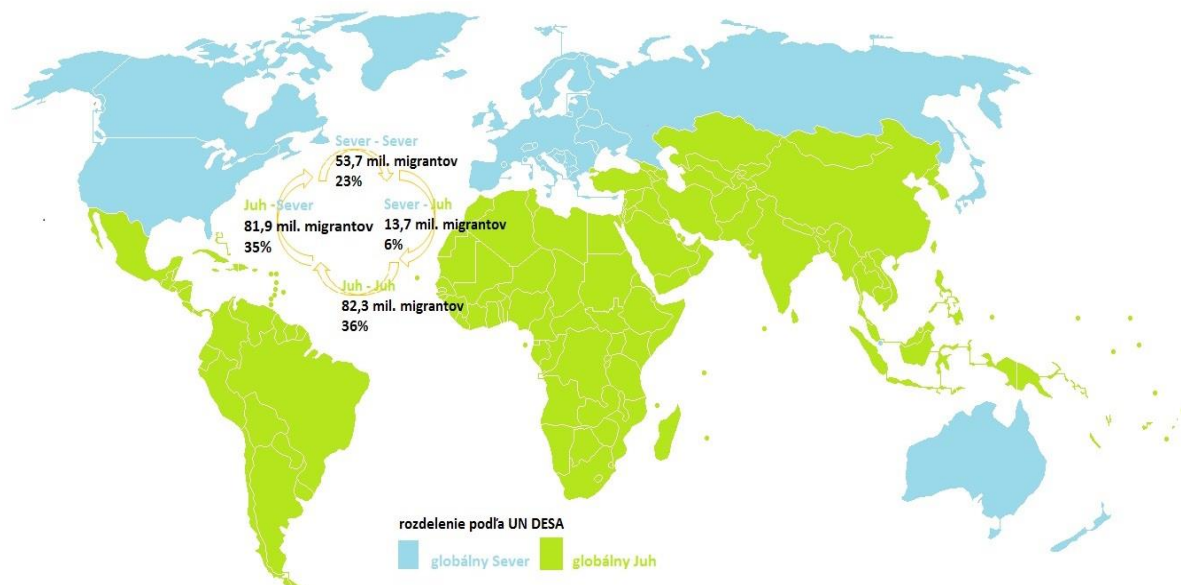
⁵ Ibid.

⁶ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. Trends in International Migrant Stock: The 2013 Revision (United Nations database, POP/DB/MIG/Stock/Rev.2013). [cit. 28.06.2014]. Dostupné na internete: www.unmigration.org

⁷ Hovy, B. – Dumont, J-CH. World Migration in Figures. *A joint contribution by UN-DESA and the OECD to the United Nations High-Level Dialogue on Migration and Development, 3-4 October 2013*. United Nations, New York. [cit. 06.07.2014]. Dostupné online: <http://www.oecd.org/els/mig/World-Migration-in-Figures.pdf>

V roku 2013 bol kolobeh migrácie orientovaný predovšetkým na migráciu z globálneho Juhu na globálny Sever, a súčasne aj na migráciu z globálneho Juhu na globálny Juh (Obr. 1).

Obr. 1 Smery medzinárodných migračných tokov vo svete v roku 2013

Zdroj: HOVY, B. – DUMONT, J-CH. World Migration in Figures. A joint contribution by UN-DESA and the OECD to the United Nations High-Level Dialogue on Migration and Development, 3-4 October 2013. Dostupné online: <http://www.oecd.org/els/mig/World-Migration-in-Figures.pdf>

Tieto smery medzinárodných migračných tokov môžeme potvrdiť aj prostredníctvom zobrazenia 10 najväčších bilaterálnych migračných tokov vo svete za roky 2010 – 2013, ktorými sú⁸:

1. Mexiko -> USA (Juh – Sever)
2. Sudán -> Južný Sudán (Juh – Juh)
3. Palestína -> Jordánsko (Juh – Juh)
4. Mjanmarsko -> Thajsko (Juh – Juh)
5. India -> Spojené arabské emiráty (Juh – Juh)
6. Somálsko -> Keňa (Juh – Juh)
7. Rumunsko -> Taliansko (Sever – Sever)
8. Čína -> Južná Kórea (Juh – Juh)

⁸ UN DESA. 2013. International Migration Report 2013. New York: United Nations, 2013. str. 6

9. Kambodža -> Thajsko (Juh – Juh)

10. Poľsko -> Spojené kráľovstvo (Sever – Sever)

Ak by sme chceli určiť v absolútnych číslach najväčšie medzinárodné migračné toky, nebudú sa vo väčšine zhodovať s vyššie uvedenými relatívnymi, ktoré označujú najväčšie migračné pohyby ako priemer 3 rokov. Najväčšími absolútnymi migračnými tokmi podľa klasifikácie Svetovej banky a údajov z roku 2010 sú nasledujúce bilaterálne migračné toky⁹:

1. Mexiko -> USA (12,19 mil. migrantov): *migračný tok Juh - Sever*
2. Ukrajina -> Ruská federácia (3,66 mil. migrantov): *migračný tok Sever – Sever*
3. Ruská federácia -> Ukrajina (3,52 mil. migrantov): *migračný tok Sever – Sever*
4. Bangladéš -> India (3,19 mil. migrantov): *migračný tok Juh – Juh*
5. Turecko -> Nemecko (2,82 mil. migrantov): *migračný tok Juh – Sever*
6. Kazachstan -> Ruská federácia (2,65 mil. migrantov): *migračný tok Juh – Sever*
7. Afganistan -> Pakistan (2,41 mil. migrantov): *migračný tok Juh – Juh*
8. Čína -> USA (1,96 mil. migrantov): *migračný tok Juh – Sever*
9. Filipíny -> USA (1,85 mil. migrantov): *migračný tok Juh – Sever*
10. India -> USA (1,56 mil. migrantov): *migračný tok Juh – Sever*

Z uvedených údajov môžeme konštatovať, že v prípade absolútnych migračných bilaterálnych tokov ide predovšetkým o hlavný smer migrácie a to z globálneho Juhu na globálny Sever. Migračné toky teda v absolútnych číslach potvrdzujú historickú prevahu migračných tokov z globálneho Juhu na globálny Sever (6 z 10 najväčších medzinárodných bilaterálnych migračných tokov). V najväčších migračných tokoch sa neobjavuje v absolútnych číslach migrácia zo Severu na Juh (čo odráža aj absolútnu veľkosť smerov migračných tokov). Ak by sme však neoznačovali Ukrajinu a Ruskú federáciu za krajiny patriace do globálneho Severu (UN DESA klasifikácia), ale zobrali by sme do úvahy klasifikáciu Svetovej banky, v tabuľke by sa už neobjavoval migračný tok Sever – Sever ale reprezentoval by tok Juh – Juh. Nakoľko aj UNDP uvádza klasifikáciu nezahŕňajúcu Ruskú federáciu a Ukrajinu, je možné o príslušnosti krajín polemizovať. Z tohto dôvodu je aj pomer migračných tokov Sever – Juh a Juh – Juh a ich podiel na migračných tokoch odlišný pri použití definície Svetovej Banky, UN DESA alebo UNDP. Tendencia zmeny migračných tokov v posledných rokoch z historicky prevládajúcej migrácie z Juhu na Sever na migráciu predovšetkým z Juhu na Juh je viditeľná v zobrazení 10 relatívne najväčších migračných

⁹ IOM. 2013. World Migration Report 2013. France: Gráficas Alcoy. 2013. ISBN 978-92-9068-668-2. str. 62

tokov v posledných 3 rokoch, ktoré zahŕňajú priemerný ročný počet migrantov v rámci daného toku. Napriek stále prevažujúcemu trendu „líderstva tabuľky“ migračného toku z Mexika do USA, 7 z 10 najväčších migračných tokov v rokoch 2010-2013 predstavuje migračný tok z Juhu na Juh. Tabuľku dopĺňajú dva migračné bilaterálne toky zo Severu na Sever. týmto sa premieta aj percentuálne vyjadrenie migračných tokov vyjadrené na obr. 1 do konkrétnych migračných tokov.

2 Migračné toky na európskej úrovni

Migrácia v rámci a do Európskej únie sa vyznačuje vyšším počtom migrantov pochádzajúcich z krajín mimo Európskej únie ako migrantov pochádzajúcich z jedného zo štátov Európskej únie. V roku 2011 bolo v EÚ približne 6,6% obyvateľov s občianstvom odlišným od občianstva hostiteľskej krajiny, čo zodpovedá 33,3 miliónom obyvateľov.¹⁰ 4,1% obyvateľov Európskej únie tvoria príslušníci tretích krajín (vtedy EÚ 27). V roku 2012 bol imigračný prírastok EÚ 1,69 milióna migrantov zahŕňajúcich vnútornú migráciu v EÚ ako aj migráciu z tretích krajín do EÚ.¹¹ V absolútnych číslach boli v roku 2012 krajinami s najväčším počtom migrantov Spolková republika Nemecko (7,4 mil. migrantov), Španielsko (5,6 mil. migrantov), Taliansko (4,8 mil. migrantov), Spojené kráľovstvo (4,8 mil. migrantov) a Francúzsko (3,9 mil. migrantov)¹². V relatívnom ponímaní a percentuálnom vyjadrení ako pomer k počtu obyvateľov je štátom s najvyšším podielom rezidentov z iných krajín Luxembursko, nakoľko cudzí štátni príslušníci tvoria takmer 44% populácie.¹³ Kvôli nejednotnej metodológii zberu dát v jednotlivých štátoch EÚ sa v štatistike objavuje dichotómia v zbere dát, zahŕňajúca tak obyvateľov narodených v krajinách odlišných od krajiny pobytu (foreign-born citizens), ako aj cudzích štátnych príslušníkov z akejkoľvek inej krajiny ako je krajina pobytu (ak nie je dostupná štatistika občanov na základe miesta narodenia).

Hlavnými krajinami EÚ, ktorých obyvatelia sú migranti v iných členských štátoch EÚ, sú Rumunsko (takmer 2,5 milióna obyvateľov žijúcich v jednej z krajín EÚ 27), Poľsko,

¹⁰ VASILEVA, K. 2012. Nearly two-thirds of the foreigners living in EU Member States are citizens of countries outside the EU-27. str. 1

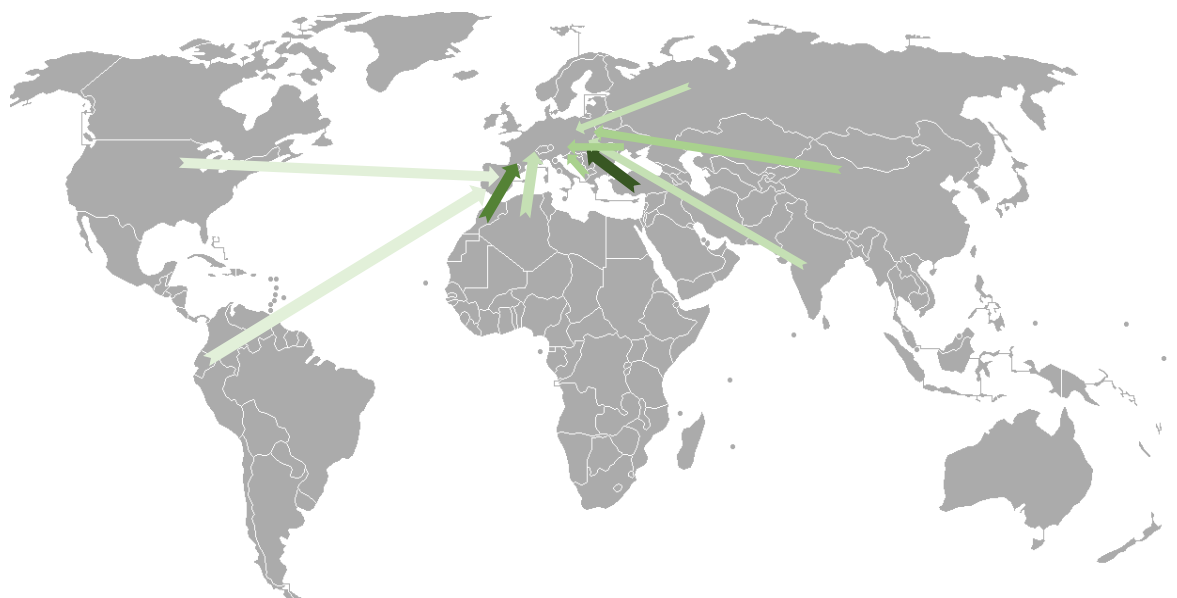
¹¹ EUROSTAT. 2013. Immigration by sex, age group and country of birth. [cit. 20.06.2014]. Dostupné na internete: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=migr_imm3ctb&lang=en

¹² EUROPEAN COMMISSION. 2013. European social statistics – 2013 edition. s.42

¹³ Ibid. s.42

Taliansko, Portugalsko, Spojené kráľovstvo, Nemecko, Francúzsko, Bulharsko, Holandsko a Španielsko (takmer 0,5 milióna obyvateľov žijúcich v inej krajine EÚ 27).¹⁴ Najpočetnejšími skupinami obyvateľov krajín EÚ s pôvodom z tretej krajiny sú obyvatelia krajín pôvodu ako je Turecko, Maroko, Albánsko, Čína, Ukrajina, Rusko, India, Alžírsko, USA, Ekvádor. Tieto hlavné migračné toky do Európskej únie ukazuje Obr. 2. Na európskej úrovni je viditeľná prepojenosť s medzinárodnými tokmi, nakoľko potvrdzuje približnú veľkosť migračných tokov z Turecka do Nemecka ako jedného z najväčších migračných tokov aj vo svete. Druhým prepojením so svetovými migračnými tokmi je veľkosť migračných tokov v rámci EÚ zahŕňajúca predovšetkým migráciu z Rumunska, ktorá je na európskej úrovni početne najväčšia.

Obr. 2 Imigrácia do EÚ, hlavné krajiny pôvodu, 10 najväčších migračných tokov

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa EUROPEAN COMMISSION. 2013. European social statistics – 2013 edition. 242 s. a EUROSTAT.

Počet migrantov z tretích krajín je porovnateľný s počtom migrantov v EÚ pochádzajúcich z inej krajiny EÚ. Pri kombinácii oboch kategórií by 10 hlavných krajín pôvodu migrantov v EÚ¹⁵ bolo Rumunsko, Turecko, Maroko, Poľsko, Taliansko, Portugalsko, Albánsko, Spojené kráľovstvo, Nemecko a Čína.¹⁶ Dôležitosť imigrácie predovšetkým

¹⁴ Ibid. s. 46

¹⁵ V zoradení od krajiny s najväčším počtom emigrantov po krajinu s najmenším počtom emigrantov do EÚ.

¹⁶ EUROPEAN COMMISSION. 2013. European social statistics – 2013 edition. s. 46

z tretích krajín do EÚ je viditeľná predovšetkým v porovnaní projekcií vývoja počtu obyvateľstva v EÚ. Vychádzajúc zo súčasného počtu obyvateľstva 507,16 milióna obyvateľov možno dospieť počas desaťročí k zvýšeniu populácie a následnému miernemu úbytku alebo zápornému migračnému saldu s konečnou hodnotou počtu obyvateľov pre EÚ 28 v roku 2080 520,035 miliónov obyvateľov¹⁷. V prípade nulovej migrácie totiž projekcia vývoja obyvateľstva predkladá možnosť rapidného úbytku obyvateľstva na konečnú hodnotu v roku 2080 399,215 miliónov obyvateľov EÚ¹⁸ (úbytok takmer 109 miliónov obyvateľov v porovnaní so súčasným počtom obyvateľstva), čo by sa negatívne prejavilo predovšetkým v množstve dostupnej pracovnej sily.

3 Migračné toky na národnej úrovni

Migračné toky mali tendenciu sa meniť predovšetkým s ohľadom na vstup do EÚ v roku 2004 a rozšírením EÚ o dva ďalšie štáty v roku 2007. V súčasnosti je na Slovensku 1,35% osôb s iným ako slovenským štátnym občianstvom (72 925 osôb v pomere k celkovému obyvateľstvu 5,411 milióna).¹⁹ Z toho je k 31.12.2013 počet legálnych migrantov s udeleným povolením na pobyt podľa Úradu hraničnej a cudzineckej polície 71 649 (udelený prechodný, trvalý alebo tolerovaný pobyt)²⁰. Slovenská republika štatisticky uvádza počet štátnych príslušníkov narodených mimo územia SR (foreign-born). Hlavnými krajinami, ktorých štátni príslušníci majú pobyt na území Slovenska sú Česká republika (9 321), Maďarsko (6 912), Ukrajina (6 898), Rumunsko (5 949), Poľsko (5 050), Nemecko (4 093), Srbsko (4 021), Rusko (2 633), Rakúsko (2 147) a Taliansko (2 140).²¹ 7 z uvedených 10 krajín pritom patrí do EÚ. Slovensko patrí medzi jednu z mála krajín EÚ, kde väčšinu cudzineckého

¹⁷ EUROSTAT. 2013. Population projections. [cit. 29.06.2014]. Dostupné na internete:

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/population/data/main_tables

¹⁸ EUROSTAT. 2013. Population projections. [cit. 29.06.2014]. Dostupné na internete:

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/population/data/main_tables

¹⁹ ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY. Obyvateľstvo s trvalým pobytom na území SR podľa štátneho občianstva a vekových skupín. [cit. 29.06.2014]. Dostupné na internete:

http://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/1e77c3e0-af62-4654-9696-1afd7a2b10d6/Obyvatelstvo_s_trvalym_pobytom_na_uzemi_SR_v_roku_2012.pdf?MOD=AJPERES

²⁰ ÚHCP. 2013. Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v Slovenskej republike. [cit. 29.6.2014]. Dostupné na internete:

http://www.minv.sk/swift_data/source/policia/hranicna_a_cudzinecka_policia/rocnky/rok_2013/2013-rocnka-UHCP-SK.pdf

²¹ ÚHCP. 2013. Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v Slovenskej republike. [cit. 29.6.2014].

Dostupné na internete:

http://www.minv.sk/swift_data/source/policia/hranicna_a_cudzinecka_policia/rocnky/rok_2013/2013-rocnka-UHCP-SK.pdf

obyvateľstva tvoria štátni príslušníci iných krajín EÚ a nie štátni príslušníci tretích krajín. Prvých päť krajín pôvodu cudzincov na SR pritom tvorí skupinu, ktorých podiel na celkovom počte cudzincov s trvalým, prechodným alebo tolerovaným pobytom v SR je 47,6%. Absolútny počet povolených pobytov štátnym príslušníkom tretích krajín bol k 31.12.2013 najväčší pre obyvateľov Ukrajiny, Srbska, Ruska, Vietnamu a Číny.²² Údaje o povolených pobytoch sa však môžu výrazne líšiť od skutočného počtu a veľkosti cudzineckej komunity na Slovensku. Na rozdiel od celkového počtu cudzincov na Slovensku je pomerne významným ukazovateľom aj prísťahovalectvo. Počet povolených pobytov vyjadruje absolútne číslo vydaných povolení, údaj o prísťahovalectve udáva smery migračných tokov v jednotlivých rokoch. Zmena skupín obyvateľstva, ktoré prevažujú v skupine cudzincov na Slovensku je zobrazená v tabuľke č. 1 a tabuľke č. 2.

Tab. 1 Imigrácia do SR podľa štátneho občianstva (prísťahovaní na trvalý pobyt)

2007		2008		2011		2012	
Krajina	Počet príst'.	Krajina	Počet príst'.	Krajina	Počet príst'.	Krajina	Počet príst'.
Rumunsko	2 404	Rumunsko	2 122	Slovensko	1 078	Slovensko	2 479
Slovensko	1 417	Slovensko	1 350	Maďarsko	662	Maďarsko	706
Česká republika	827	ČR	1 037	ČR	600	Česká republika	462
Nemecko	592	Maďarsko	904	Rumunsko	458	Rumunsko	275
Maďarsko	551	Nemecko	754	Bulharsko	205	Bulharsko	177
Bulharsko	511	Poľsko	391	Nemecko	191	Taliansko	164
Poľsko	408	Bulharsko	350	Poľsko	190	Nemecko	129
Rakúsko	225	Rakúsko	244	Taliansko	175	Poľsko	115
Taliansko	203	UK	242	UK	153	Ukrajina	92
Francúzsko	176	Taliansko	171	Rakúsko	105	Čína	71
				Ukrajina	105		
ostatné	1 310	ostatné	1 200	ostatné	907	ostatné	749
Spolu	8624	Spolu	8 765	Spolu	4 829	Spolu	5 419

²² Ibid.

Zdroj: ŠÚ SR 2007 - 2012

Po vstupe Rumunska a Bulharska do Európskej únie nastal výrazný nárast počtu žiadostí o trvalý pobyt z týchto krajín aj v Slovenskej republike. Počet Rumunov žiadajúcich o trvalý pobyt na Slovensku dokonca prevýšil počet Slovákov vracajúcich sa zo zahraničia na Slovensko. Trvale stabilnou skupinou so žiadosťou o trvalý pobyt je skupina českých obyvateľov realokovaná z rôznych dôvodov na Slovensko. Na ďalších miestach sa relatívne menia krajiny pôvodu, nezvyčajnou bola v roku 2012 Čína a Ukrajina (posledná aj v roku 2011). Pri zobrazovaní štatistiky týkajúcej sa štátneho občianstva eliminujeme problém zaradovania migranta podľa krajiny príchodu, kde je im ako krajina pôvodu prisudzovaný štát, z ktorého prišli. Tu sa tým pádom do členenia podľa krajiny príchodu k niektorým štátom môžu zaradiť aj slovenskí obyvatelia žijúci v zahraničí so slovenským občianstvom.

Tab. 2 Prist'ahovaní na trvalý pobyt podľa krajiny príchodu

2007		2008		2011		2012	
Krajina	počet	Krajina	počet	Krajina	počet	Krajina	počet
Rumunsko	2 465	Rumunsko	2 133	Česká republika	989	Česká republika	1 172
ČR	1 178	ČR	1 405	Maďarsko	691	Maďarsko	744
Nemecko	733	Maďarsko	924	Rumunsko	465	Spojené kráľovstvo	548
Maďarsko	570	Nemecko	902	Nemecko	288	Rakúsko	290
Bulharsko	520	Poľsko	394	Spojené kráľovstvo	224	Rumunsko	286
Poľsko	418	Bulharsko	352	Taliansko	212	Nemecko	276
Rakúsko	298	Rakúsko	340	Bulharsko	210	Taliansko	265
Ukrajina	280	UK	317	Poľsko	191	Bulharsko	180
Taliansko	240	Taliansko	202	Rakúsko	190	Spojené štáty	151
UK	233	Francúzsko	173	Ukrajina	116	Írsko	128
						Poľsko	128
ostatné	1689	Ostatné	1623	ostatné	1253	ostatné	1251
Spolu	8624		8765	Spolu	4829	Spolu	5419

Zdroj: ŠÚ SR 2007 – 2012

Rozdiely sú markantné. V roku 2012 teda na základe štátneho občianstva je prevažným štátnym občianstvom migrantov Slovenská republika. Tento počet prisťahovaných sa v tabuľke 2 odráža na kompletne odlišnom usporiadaní krajín, kde Spojené kráľovstvo je aj vďaka slovenským občanom, žijúcim v Spojenom kráľovstve a vracajúcim sa naspäť na 3. mieste v porovnaní najväčších migračných tokov SR. Veľkosť imigrácie zo spojených štátov a z Írska je založená na podobnom základe. Na druhej strane, pri porovnávaní tabuľky imigrácie do SR podľa štátnej príslušnosti možno vidieť veľkú podobnosť so štruktúrou krajín pôvodu cudzincov s povoleným pobytom. Na Slovensku sa v migračných tokoch súvisiacich s legálnou migráciou neodráža súčasný trend migrácie z krajín globálneho Juhu do krajiny globálneho Severu. Imigrácia do Slovenskej republiky vykazuje hlavne črty tradičnej, historicky založenej migrácie súvisiacej s národnostným zložením obyvateľstva, ako aj črty migrácie založenej na vytvorených sieťach a migrácii odrážajúcej geografickú blízkosť (gravitačný model migrácie). Výnimkou sú v tomto prípade krajiny ako Bulharsko, Rumunsko a Čína, kde prevažná motivácia migrovať však spočíva v pracovných možnostiach. Migrácia z Vietnamu a Číny však podstatným spôsobom spočíva aj v už vytvorených sieťach a infraštruktúre (teória sietí).

Záver

Migračné toky sú v súčasnosti pomerne kľúčovým aspektom, v prípade starnutia populácie aj prostriedkom zväčšovania množstva pracovnej sily. Čiastočne závisia od aktuálneho diania vo svete, aj keď dlhodobo najväčší migračný tok na svete (z Mexika do USA) je skôr konštantného charakteru a reaguje najčastejšie na meniacu sa ekonomickú situáciu vo svete. V článku sme uviedli základné migračné toky na troch rôznych úrovniach a to národnej (slovenskej), regionálnej (európskej) a medzinárodnej (svetovej). Niektoré tendencie v migračných tokoch sú zjavné na všetkých troch úrovniach, len intenzita prejavu je rôznorodá. Z dôvodu textového obmedzenia sa zaoberáme predovšetkým legálnou migráciou, aj keď svetové migračné toky zahŕňajú tak legálnu ako aj nelegálnu migráciu, keďže na medzinárodnej úrovni je diferenciácia týchto tokov aj z dôvodu použitia rôznej metodiky zberu dát v jednotlivých krajinách komplikovanejšia (iba niektoré štáty zahŕňajú do štatistiky nútenú migráciu, predovšetkým utečencov). Na regionálnej úrovni, teda na úrovni migračných tokov do EÚ sme uviedli predovšetkým migračné toky smerujúce do EÚ a vnútornú migráciu EÚ. Na úrovni EÚ už hovoríme predovšetkým o dobrovoľnej migrácii,

na úrovni SR predovšetkým o migrácii vo vzťahu k trvalému pobytu, nakoľko sa v súčasnosti kvôli zjednodušeniu pravidiel pobytu v krajinách EÚ vyžaduje od štátnych príslušníkov krajín EÚ iba registrácia. Národná úroveň zahŕňa iba imigráciu z dôvodu nespoľahlivosti a nedostupnosti dát týkajúcej sa emigrácie. Zuzovovanie vymedzenia migračných tokov smerom k národnej úrovni je možné na základe metodiky zberu štatistických dát na národnej úrovni. Článok týmto otvára priestor na porovnávanie legálnej a nelegálnej migrácie a určenie všeobecných smerov migrácie na jednotlivých úrovniach.

Použitá literatúra:

DIVINSKÝ, B. Zahraničná migrácia v Slovenskej republike – Stav, trendy, spoločenské súvislosti. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung. 2005. 216 s. ISBN 80-89149-04-9

EUROPEAN COMMISSION. 2013. European social statistics – 2013 edition. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 242 s. ISBN 978-92-79-27034-5

EUROSTAT. 2013. Immigration by sex, age group and country of birth. Dostupné na internete: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=migr_imm3ctb&lang=en

EUROSTAT. 2013. Population projections. Dostupné na internete: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/population/data/main_tables

HOVY, B. – DUMONT, J-CH. World Migration in Figures. *A joint contribution by UN-DESA and the OECD to the United Nations High-Level Dialogue on Migration and Development, 3-4 October 2013*. United Nations, New York. Dostupné online: <http://www.oecd.org/els/mig/World-Migration-in-Figures.pdf>

IOM. 2013. World Migration Report 2013. France: Gráficas Alcoy. 2013. 215 s. ISBN 978-92-9068-668-2

ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY. Obyvateľstvo s trvalým pobytom na území SR podľa štátneho občianstva a vekových skupín. Dostupné na internete: http://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/1e77c3e0-af62-4654-9696-1afd7a2b10d6/Obyvatelstvo_s_trvalym_pobytom_na_uzemi_SR_v_roku_2012.pdf?MOD=AJPERES

ŠTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY. Zahraničná migrácia. Dostupné na internete: <http://slovak.statistics.sk/>

UNITED NATIONS, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. Trends in International Migrant Stock: The 2013 Revision (United Nations database, POP/DB/MIG/Stock/Rev.2013). Dostupné na internete: www.unmigration.org

UNITED NATIONS, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. 2014. Population Facts. No. 2013/3 Rev. 1. Dostupné na internete:

http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/popfacts/PopFacts_2013-3Rev1_new.pdf

UN DESA. 2013. International Migration Report 2013. New York: United Nations, 2013. 22 s.

UNDP. 2013. Human Development Index. The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World. UNDP: New York, 2013. 202 s. ISBN 978-92-1-126340-4

ÚHCP. 2013. Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v Slovenskej republike. Dostupné na internete:

http://www.minv.sk/swift_data/source/policia/hranicna_a_cudzinecka_policia/rocenky/rok_2013/2013-rocenka-UHCP-SK.pdf

VASILEVA, K. 2012. Nearly two-thirds of the foreigners living in EU Member States are citizens of countries outside the EU-27. 3 s. ISSN 1977-0316

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu MVP I-14-114-001/ „Vybrané otázky ozbrojeného konfliktu“.

Kontakt

Ing.Nina Galanská

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

nina.galanska@euba.s

**Aktuálne trendy v rámci systému riešenia sporov
vo Svetovej obchodnej organizácii
1. časť**

Katarína Brocková

Abstrakt

System riešenia sporov v rámci Svetovej obchodnej organizácie je unikátnym vo sfére riešenia sporov medzi suverénnymi štátmi. Svojou exkluzivitou, efektívnosťou, promptnosťou a odbornou vybavenosťou členov porôt i Odvolacieho orgánu WTO, jeho mandátom a najmä spôsobmi vynútiteľnosti implementácie odporúčaní Orgánu pre riešenie sporov WTO prispieva k stabilizácii a rozvoju multilaterálneho obchodného systému. Vzhľadom na rôznorodosť členov WTO najmä z hľadiska ich ekonomickej sily a možnosti zapojenia do multilaterálnej výmeny tovarov a služieb však dochádza k situáciám, kedy systém riešenia sporov neposkytuje reálne ekvivalentné možnosti využitia pre všetkých členov WTO. Cieľom tohto článku je analyzovať aktuálny stav a trendy vo vývoji systému riešenia sporov vo WTO a načrtnúť niektoré navrhované spôsoby jeho reformy.

Kľúčové slová: Svetová obchodná organizácia, systém riešenia obchodných sporov, rozvojové štáty, reforma systému riešenia sporov, odvetné opatrenia

Klasifikácia JEL: F13, K41

Abstract

The dispute settlement system within the World Trade Organization is a unique system of dispute settlement among sovereign states. Its exclusivity, effectiveness, prompt manner of dispute resolution and expertise of panel and Appellate Body members, its mandate and manner of enforcing implementation of WTO DSB recommendations contributes to the stability and further development of the multilateral trade system. Considering the diversity of the WTO members based on their economic power and opportunities to participate in the multilateral exchange of goods and services, there are circumstances in which the current dispute settlement system does offer equivalent opportunities to all WTO members. The aim of this article is to analyze the current status and trends in the development of the WTO dispute settlement system as well as some of the suggested paths of its reform.

Kľúčové slová: World Trade Organization, system of dispute settlement, developing countries, reform system of dispute settlement

JEL Classification: F13, K41

Úvod

V rámci Svetovej obchodnej organizácie funguje unikátny systém pre riešenie vzniknutých obchodných sporov medzi členmi tejto medzinárodnej organizácie, ktorý svojim centralizovaným charakterom, promptnosťou a odbornosťou členov rozhodovacích orgánov nepochybne prispieva k stabilizácii multilaterálneho obchodného systému.

Vzhľadom na širokú členskú základňu WTO, ktorá zahŕňa štáty rôznej veľkosti i ekonomickej sily, vznikajú pri riešení aktuálnych sporov rôzne problémy podmienené často rôznorodosťou členov WTO. Dohovor o postupoch pre urovnávanie sporov v rámci WTO do určitej miery umožňuje porotám interpretáciu jednotlivých ustanovení v prospech prekonávania prekážok v konaní v prípade rozdielnych záujmov účastníkov konania.

Vývoj systému riešenia sporov vo WTO v rámci roku 2013 využívanie tejto interpretačnej právomoci potvrdzujú. Napriek týmto možnostiam rozhodovacích orgánov WTO a napriek aktuálnemu nepochybnému významu systému riešenia sporov, ktorý je zjavný i mierou zapojenia rozvojových štátov do tohto systému, prebiehajú už niekoľko rokov diskusie o možnostiach jeho reformy.

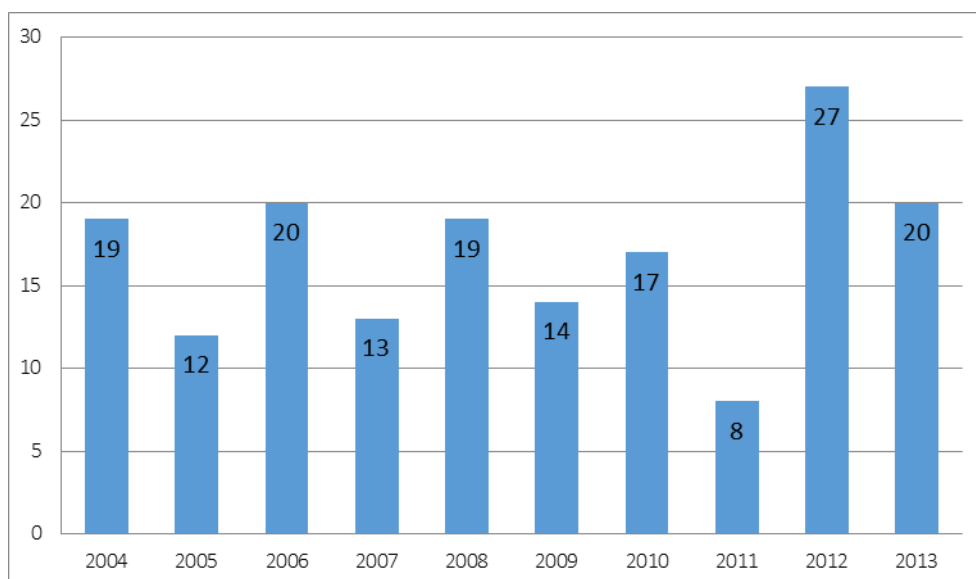
Cieľom tohto článku je analyzovať aktuálny stav a trendy vo vývoji systému riešenia sporov vo WTO a načrtnúť niektoré navrhované spôsoby jeho reformy.

1 Aktuálny vývoj v rámci systému riešenia sporov WTO

Podľa vnútorného hodnotenia fungovania systému riešenia sporov vo WTO priamo zo strany predsedu Orgánu pre urovnávanie sporov pre dané obdobie, veľvyslanca Jonathana T. Frieda¹, možno rok 2013 považovať za rok, ktorý sa vyznačoval vysokým sklonom členov WTO k litigácii, čomu nasvedčoval počet iniciovaných konzultácií, a to 20. Oproti roku 2012 išlo síce o určitý pokles (v roku 2012 bolo iniciovaných až 27 konzultácií), oproti priemeru však stále išlo o pozoruhodne vysoký počet.

¹ Fried J.T.: 2013 in WTO Dispute Settlement, dostupné na internete: http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/jfried_13_e.htm

V nižšie pripojenom grafe je znázornený vývoj počtu konzultácií iniciovaných členmi WTO v jednotlivých rokoch obdobia 2004-2013:

Zdroj: webová stránka www.wto.org

Z hľadiska priebehu a špecifik konzultácií ako úvodného štádia riešenia sporu v rámci systému WTO, došlo v roku 2013 k ojedinelému výskytu problému v súvislosti s uplatňovaním práv tretích strán v tejto fáze sporu. V spore iniciovanom Spojenými štátmi americkými proti Indonézii vo veci importného režimu na záhradnícke produkty, živočíchy a živočíšne produkty² sa niekoľko tretích strán (Nový Zéland, Japonsko, Austrália, Čína, Čínsky Taipei, Kórea, Thajsko, Kanada, EÚ, Paraguaj, Argentína) sťažovalo u Orgánu pre urovnávanie sporov kvôli tomu, že boli vylúčené z konzultácií napriek tomu, že Indonézia formálne s ich účasťou súhlasila. V tomto prípade, hoci Orgán pre urovnávanie sporov priamo neintervenoval, strany potvrdili význam konzultácií ako dôležitej fázy riešenia sporu. A to napriek tomu, že podľa vlastnej štatistiky WTO rok 2013 zaznamenal historický najnižší počet prípadov, v ktorých sporové strany ukončili spor vzájomne dohodnutým riešením.³ Znamená to, že väčšina sporov iniciovaných v rámci systému riešenia sporov vo WTO pokračuje aj vo fáze konania pred porotou.

Pokiaľ ide o fázu konania pred porotou, možno ju rozdeliť na dve fázy, a to fázu, v ktorej sa rozhodne o zriadení poroty a nasledujúcej fázy, v ktorej dôjde k dohode alebo v

²WT/DS455 Indonesia-Importation of Horticultural Products, Animals and Animal Products

³V roku 2013 bol vzájomne dohodnutým riešením ukončený len jeden spor.

prípade absencie dohody k rozhodnutiu o zložení poroty zo strany generálneho riaditeľa WTO.

Rozhodnutie o ustanovení poroty je jednou z najdôležitejších funkcií Orgánu pre urovnávanie sporov. V roku 2013 bolo ustanovených 12 porôt, čo je najvyšší počet porôt zriadených porôt za posledných desať rokov. Ďalším významným faktom pozorovaným v roku 2013 v rámci systému pre riešenie sporov vo WTO bolo zapojenie do sporov členov WTO, ktorí doposiaľ v sporoch aktívne nevystupovali, najmä Rusko, ktoré sa do systému riešenia sporov aktívne zapojilo krátko po svojom vstupe do WTO, pričom ide o účasť Ruska v sporových konaniach na strane žalovaného⁴ ako aj žalobcu⁵, a o účasť ďalších netradičných účastníkov sporového konania vo WTO ako Kuba,⁶ Indonézia,⁷ Panama,⁸ Vietnam.⁹ Pozoruhodným je zapojenie nasledovných členov WTO do systému riešenia sporov strane žalovaného: Austrália,¹⁰ Kolumbia,¹¹ Pakistan,¹² Peru¹³ a Ukrajina.¹⁴

Vzhľadom na to, že systém WTO pre riešenie sporov využíva čím ďalej tým viac členov WTO, pričom ide o krajiny predstavujúce ekonomickú geografickú i politickú rôznorodosť členov WTO, možno túto skutočnosť vnímať ako pozitívne hodnotenie efektívnosti systému overenej jej takmer dvadsaťročným fungovaním. S touto skutočnosťou je však spojený aj ďalší fenomén, a to rastúci počet žiadostí o rokovanie poroty v španielskom jazyku. Hoci ide o pozitívny signál v zmysle prístupnosti systému pre široký okruh členských štátov, tento nový trend odкрýva nedostatky systému zjavné v ďalších fázach konania. Ide najmä o deficit kvalifikovaných porotcov schopných študovať dokumenty súvisiace so sporom a viesť rokovanie poroty v španielskom jazyku.

Pozitívnym aspektom aktuálneho vývoja systému riešenia sporov vo WTO je skutočnosť, že rozvojové štáty využívajú systém WTO na riešenia sporov v takmer rovnakej miere ako hospodársky vyspelé štáty. Hoci existuje opodstatnená kritika multilaterálneho

⁴WT/DS462 Russian Federation – Recycling Fee on Motor Vehicles, WT/DS463, WT/DS475

⁵WT/DS474 European Union – Cost Adjustment Methodologies and Certain Anti-Dumping Measures on Imports from Russia

⁶WT/DS458 Australia – Certain Measures Concerning Trademarks, Geographical Indications and Other Plain Packaging Requirements Applicable to Tobacco Products and Packaging

⁷WT/DS406, DS442, DS467, DS470, WT/DS455, DS465, DS466

⁸WT/DS453, DS461, WT/DS329

⁹WT/DS404, DS429

¹⁰WT/DS434, DS435, DS441, DS458, DS467

¹¹WT/DS461

¹²WT/DS470

¹³WT/DS457

¹⁴WT/DS423, DS468

obchodného systému z hľadiska reálnych možností zapojenia rozvojových štátov do tohto systému, aj kritika reálnych možností využitia odvetných opatrení zo strany rozvojových štátov voči hospodársky silnejším partnerom v prípade ich neochoty včas a riadne implementovať odporúčania poroty a Odvolacieho orgánu, skutočnosť, že sa tieto štáty aktívne zapájajú do systému riešenia sporov a vynakladajú nemalé finančné prostriedky na svoju úspešnú reprezentáciu, svedčí v prospech efektívnosti a opodstatnenosti tohto systému.

Napriek automatickému ustanovovaniu porôt podľa pravidiel systému riešenia sporov v rámci WTO však v roku 2013 boli zaznamenané diskusie ohľadne výkladu článku 6.1 Dohovoru o postupoch a pravidlách pri urovnávaní sporov, v zmysle ktorého

„Ak o to žalujúca strana požiadala, bude porota ustanovená najneskôr na zasadnutí DSB bezprostredne nasledujúcom po tom, keď sa žiadosť po prvýkrát objavila ako bod programu rokovania DSB, pokiaľ na tomto stretnutí DSB nebude jednomyselné rozhodnuté, že porota ustanovená nebude.“

Ide o prípad, kedy v jednej veci voči určitému členovi WTO podali žiadosť o ustanovenie poroty viacerí poškodení členovia WTO. Aktuálne išlo o prípad viacerých paralelných žalôb podaných proti Austrálii kvôli prijatiu legislatívnych opatrení obmedzujúcich marketing formou reklamy na obaloch cigaretových krabičiek z dôvodu zdravotnej závadnosti fajčenia. Po ustanovení prvej poroty zástupcovia viacerých delegácií členov WTO vyjadrili presvedčenie, že ustanovenie článku 6.1 DSU vyžaduje, aby návrh na ustanovenie druhej poroty bol podaný najneskôr na zasadnutí Orgánu pre urovnávanie sporov bezprostredne nasledujúcom po tom zasadnutí, na ktorom bol podaný prvý návrh na ustanovenie poroty. Napriek prepracovanému zdôvodneniu tejto línie výkladu zo strany zástancov uvedeného postupu sa však presadil názor väčšiny delegácií, v zmysle ktorého Orgán pre urovnávanie sporov musí ustanoviť porotu na základe druhej žiadosti v ktorýkoľvek moment, t. j. bez ohľadu na moment ustanovenia prvej poroty, pokiaľ nedôjde k jednomyselnému zamietnutiu tohto návrhu. Hoci, podľa predsedu Orgánu pre urovnávanie sporov úradujúceho v roku 2013, po prijatí vyššie uvedeného riešenia nie je predpoklad, že táto otázka bude v dohľadnej dobe znovu nastolená, bolo by vhodné zohľadniť túto výkladovú nejasnosť v prípade komplexnej reformy systému riešenia sporov vo WTO zahŕňajúcej i novelizáciu Dohovoru o postupoch a pravidlách pre urovnávanie sporov.

V súvislosti s podávaním paralelných žalôb viacerých členov v tej istej záležitosti sa do popredia dostali aj otázky ohľadne nejednoznačného výkladu ustanovenia článku 9 Dohovoru o postupoch a pravidlách pre urovnávanie sporov. V zmysle článku 9.1 Dohovoru o postupoch a pravidlách pre urovnávanie sporov:

„Tam, kde ustanovenie poroty vzťahujúcej sa k tej istej záležitosti požaduje viac ako jeden člen, môže na preskúmanie týchto sťažností byť ustanovená len jedna porota, berúc pritom do úvahy práva všetkých príslušných členov. Jedna porota na preskúmanie viacstranných žalôb by mala byť zriadená kedykoľvek to bude možné.“

Vzhľadom na to, že zatiaľ neexistujú usmernenia pre rozhodovanie Orgánu pre urovnávanie sporov ani zaužívaná prax členov WTO pri aplikácii tohto ustanovenia, v praxi sa vyskytli problémy pri riešení výskytu špecifických okolností a požiadaviek jednotlivých žalobcov, resp. pri hľadaní rovnováhy medzi snahou naplniť literu tohto ustanovenia, ktoré zjavne preferuje ustanovenie jednej poroty pre súvisiace spory a špecifické okolnosti jednotlivých žalôb.¹⁵ V prípadoch paralelných žalôb iniciovaných v roku 2013 proti Čína zo strany Japonska a Európskej únie kvôli zavedeniu antidumpingových ciel na špecifický druh oceľových trubíc ustanovil Orgán pre urovnávanie sporov dve poroty v zmysle článku 6 DSU bez toho, aby k špecifikám tohto prípadu zaujal akékoľvek stanovisko. Nie je teda vylúčené, že v budúcnosti vzhľadom na rastúcu komplexnosť obchodných sporov bude počet podobných prípadov narastať a preto bude nevyhnutné, aby DSB k tomuto problému zaujal koncepčné stanovisko.

Po ustanovení poroty prichádza ďalšia fáza, ktorou je dohoda strán o zložení poroty. Ostatnej dobe bol zaznamenaný nárast prípadov, v ktorých kvôli absencii dohody o zložení poroty musí rozhodnúť generálny riaditeľ WTO. Praktický problém s výberom členov poroty je znásobený aj skutočnosťou, že v zmysle ustanovenia článku 8.3 Dohovoru o pravidlách a postupoch o urovnávaní sporov platí zákaz účasti v porote pre zástupcov z členských štátov WTO, ktoré v spore vystupujú ako tretie strany. S narastajúcou komplexnosťou sporov riešených v rámci WTO a s tým súvisiacim nárastom počtu tretích strán na tomto konaní sa výber kandidátov na členov poroty výrazne obmedzuje. Tento problém sa v ostatnej dobe vystupňoval natoľko, že niektorí účastníci sporu súhlasili s možnosťou využiť výnimkou z tohto zákazu, tak ako to umožňuje samotný článok 8.3 DSU.

Pre budúcnosť systému riešenia sporov vo WTO to znamená nevyhnutnosť rozšíriť skupinu osôb s požadovanými predpokladmi na zastávanie funkcie porotcu, aby sa predišlo problémom s nedostatkom vhodných kandidátov.

¹⁵Pozri bližšie paralelné spory iniciované proti Číne zo strany Japonska a EÚ (WT/DS454, RS460)

Po úspešnom ustanovení poroty a dohode o jej zložení pokračuje spor vo fáze, ktorá až do rozposlania správy poroty prebieha mimo dohľadu Orgánu pre urovnávanie sporov a účasti členských štátov, ktoré v spore nevystupujú. V ostatnej dobe sa však vyskytujú situácie, ktoré vzbudzujú všeobecný záujem ešte pred vydaním správy poroty. Ide najmä o vydávanie predbežných opatrení. Predbežné opatrenia nie sú v Dohovore o postupoch a pravidlách pre urovnávanie sporov upravené, a doposiaľ nebola vytvorená v rámci systému riešenia sporov ani jednotná prax pre vydávanie týchto predbežných opatrení.

Postúpenie sporu do odvolacej fázy sa stáva v rámci systému riešenia sporov vo WTO pravidlom, nakoľko v roku 2013 až dve tretiny sporov pokračovali odvolaním. S nárastom počtu sporov riešených vo WTO narastajú i nároky na členov porôt a členov Odvolacieho orgánu vydávať správy v požadovanej kvalite a v požadovaných časových limitoch.

Včasná a riadna implementácia odporúčaní porôt a Odvolacieho orgánu, samozrejme za predpokladu ich schválenia Orgánom pre urovnávanie sporov, je hlavným ukazovateľom úspešnosti a efektívnosti systému pre riešenie sporov vo WTO. Vo fáze implementácie je hlavným dozorným orgánom opäť Orgán pre urovnávanie sporov. Problém „synchronizácie lehôt“, ktorý sa po prvýkrát riešil v spore *EC-Bananas III*, sa opäť stal aktuálnym napriek všeobecnému presvedčeniu, že už je dávno vyriešený prostredníctvom uzatváraných „synchronizačných dohôd“.¹⁶ Aktuálne bol tento problém vrátený do pozornosti Orgánu pre urovnávanie sporov zo strany tretích strán, ktoré sa sťažovali, že boli vylúčené z rozhodcovského konania podľa článku 22 ods. 6 DSU ohľadne úrovne pozastavenia koncesíí v spore *US - Clove Cigarettes*.¹⁷ V tomto aktuálnom spore boli Spojené štáty zaviazané uviesť svoje opatrenia zakazujúce používanie ochutených cigariet, dovážaných prevažne z Indonézie, avšak s výnimkou mentolových cigariet vyrábaných prevažne v USA. Odvolací orgán v tomto prípade rozhodol, že Spojené štáty prijali toto opatrenie zamerané na ochranu verejného zdravia spôsobom, ktorý neoprávnene diskriminuje dovoz z Indonézie a teda mali uviesť svoju legislatívu do súladu so svojimi záväzkami z dohôd WTO. To v praxi znamená, že USA mali buď zrušiť zákaz predaja a distribúcie všetkých ochutených cigariet, vrátane mentolových, alebo rozšíriť tento zákaz na všetky druhy ochutených cigariet, teda aj na domáce mentolové. Spojené štáty americké však takéto opatrenie podľa všetkých dostupných zdrojov v implementačnej lehote neprijali, prijali len sériu opatrení smerujúcich k zisteniu

¹⁶Ide o bilaterálne dohody sporových strán o synchronizácii lehôt v konaniach podľa článku 21 ods. 5 a 22 ods. 6 DSU

¹⁷Pozri bližšie spor WT/DS406 United States – Measures Affecting the Production and Sale of Clove Cigarettes

najvhodnejších spôsobov na prípadné rozšírenie zákazu predaja aj na mentolové cigarety v budúcnosti.

Vzhľadom na skutočnosť, že ide o opatrenie primárne zamerané na ochranu verejného zdravia, hoci Spojené štáty americké nepochybné pri tom brali ohľad na maximálnu ochranu svojich ekonomických záujmov a najmä záujmov domácich producentov mentolových cigariet, tento spor vzbudil pozornosť mnohých tretích strán, ktoré mali záujem aktívne participovať na všetkých fázach riešenia sporu. Keďže v tomto prípade, ako v mnohých tomu podobných, bolo konanie o posúdení splnenia odporúčaní fakticky spojené s konaním o schválení pozastavenia koncesíí, bolo personálne zloženie poroty rozhodujúcej o implementácii ako i rozhodcovskej komisie schvaľujúcej úroveň pozastavenia koncesíí totožné. Rozhodnutie poroty o posúdení implementačných opatrení ako i rozhodnutie rozhodcovskej komisie o schválení úrovne pozastavenia koncesíí sa teda očakávalo súčasne. Vzhľadom na to, že ide o prípad, kedy žalujúcou stranou bol rozvojový štát a stranou, ktorá spor prehrala, Spojené štáty americké, ktoré neimplementovali včas a riadne odporúčania poroty a Odvolacieho orgánu, bolo prirodzené, že tretie strany v spore mali záujem zúčastniť sa – hoci i pasívne – na tejto fáze riešenia sporu, v ktorej došlo k spojeniu dvoch konaní – konaní pred porotou, ktorá mala rozhodnúť o splnení odporúčaní a rozhodcovskom konaní, v ktorom mala byť schválená úroveň pozastavenia koncesíí Indonézie voči protistrane, akou sú Spojené štáty americké.

Z vyššie uvedeného vyplýva, že hoci medzi štátmi existuje zaužívaná prax riešenia tzv. „synchronizačného problému“, nie je vylúčené, že sa budú v praxi objavovať nové situácie, v ktorých sa tento nedostatok bude zneužívať v prospech niektorých zo strán, pokiaľ nedôjde k formálnej náprave, teda novelizácii príslušného ustanovenia článku 22 ods. 6 Dohovoru o postupoch a pravidlách pre urovnávanie sporov.

Napriek spomínaným nedostatkom a praktickým problémom, s ktorými sa sporové strany, ale aj tretie strany v spore stretávajú v procese riešenia sporu v rámci WTO, uvedený systém zostáva naďalej jedným z najefektívnejších a najproduktívnejších systémov riešenia medzinárodných sporov vôbec.

Použitá literatúra

ASIM IMDAD ALI: Non-Compliance and Ultimate Remedies Under the WTO Dispute Settlement System, dostupné na internete: <http://www.princeton.edu/jpia/past-issues-1/2003/1.pdf>

BAGWELL K., MAVROIDIS P.C., STAIGER R.W.: The Case for Auctioning Countermeasures in the WTO, dostupné na:

http://www.stanford.edu/~kbagwell/Bagwell_Web/Auction.BMS.0706.paper.pdf

BARTELS L.: Making WTO Dispute Settlement Work for African Countries: An Evaluation of Current Proposals for Reforming the DSU, dostupné na internete:

http://www.academia.edu/6247210/Making_WTO_Dispute_Settlement_Work_for_African_Countries_An_Evaluation_of_Current_Proposals_for_Reforming_the_DSU

FRIED J.T.: 2013 in WTO Dispute Settlement, dostupné na internete:

http://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/jfried_13_e.htm

WTO document TN/DS/W/9 str.5, TN/DS/W/17 bod 13, TN/DS/W/33 bod 4

YENKONG NGANGJOH H.: Collective Countermeasures and the WTO Dispute Settlement: 'Solidarity Measures Revisited', Nordic Journal of Commercial Law 2004/2, str. 3, dostupné na: http://www.njcl.fi/2_2004/article2.pdf

ZIMMERMANN T.A.: The DSU Review (1998-2004): Negotiations, Problems and Perspectives, dostupné na internete: http://www.zimmermann-thomas.de/publikationen/zimmermann_dsu_kvdb-06.pdf

Zoznam citovaných sporov:

WT/DS455 Indonesia-Importation of Horticultural Products, Animals and Animal Products

WT/DS462 Russian Federation – Recycling Fee on Motor Vehicles, WT/DS463, WT/DS475

WT/DS474 European Union – Cost Adjustment Methodologies and Certain Anti-Dumping Measures on Imports from Russia

WT/DS458 Australia – Certain Measures Concerning Trademarks, Geographical Indications and Other Plain Packaging Requirements Applicable to Tobacco Products and Packaging

WT/DS406 United States – Measures Affecting the Production and Sale of Clove Cigarettes

WT/DS384, United States – Certain Country of Origin Labelling (COOL)

WT/DS381, United States – Measures Concerning the Importation, Marketing and Sale of Tuna and Tuna Products

WT/DS412 Canada – Renewable Energy

WT/DS426 Canada- Feed-in Tariff Program

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA 1/1083/12 „Vybrané aspekty rozvoja európskeho medzinárodného práva súkromného“.

Kontakt

Ing. Mgr. Katarína Brocková, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

katarina.brockova@euba.sk

POKYNY PRE PRISPIEVATEĽOV

Textový editor:	Word
Riadkovanie:	1,5
Písmo v texte:	12 b. Times New Roman, zarovnaný
Veľkosť strany:	A4 (21cm x 29,7cm)
Okraje:	štandardné 2,5cm pre všetky strany
Dĺžka príspevku:	minimálne 8 strán bez referencií a abstraktu
<u>Bez hlavičiek a číslovania strán.</u>	

Názov príspevku

(14b. Times New Roman - hrubé)

Meno a priezvisko autora

(12b. Times New Roman –kurzíva)

Abstrakt (12b. Times New Roman, hrubé)

Text (12b. Times New Roman, kurzíva) (maximum 200 slov)

Kľúčové slová: maximum šesť pojmov

JEL Klasifikácia: Q40, Q30

Úvod (14b. Times New Roman, hrubé)

Text (12b. Times New Roman), 1,5 riadkovanie, zarovnané

1 Nadpisy (kapitoly) častí textu (14b. Times New Roman, hrubé, od kraja, 1x voľný riadok od posledného riadku predchádzajúcej kapitoly a 1x od nasledujúcej vety, zarovnanie vľavo)

1. 1 Podnadvisy (12b. Times New Roman, hrubé, 1x voľný riadok od posledného riadku predchádzajúcej kapitoly, 0x voľný riadok od nasledujúcej vety, zarovnanie vľavi

Označenie tabuliek, obrázkov a grafov:

Tab. 1 Názov (12b. Times New Roman, hrubé, zarovnanie vľavo, riadkovanie 1,5)

Obr. 1 Názov (riadkovanie 1,5)

Graf 1 Názov (riadkovanie 1,5)

Zdroj: ... (New Times Roman 10), riadkovanie jednoduché 1

Zarovnanie obrázkov a tabuliek vľavo.

Záver (14b. Times New Roman, hrubé)

Použitá literatúra: (14b. Times New Roman, hrubé)

Alfabetické zoradenie referencií. Mená, priezviská autorov **VELKÝMI PÍSMENAMI**.

AUTOR, rok vydania. Názov. Poradie vydania. Miesto vydania : Vydavateľstvo, rok vydania, Rozsah strán, ISBN.

Kontakt (12b. Times New Roman, Hrubé)

Text (12b. Times New Roman), riadkovanie 1,5 (meno a priezvisko autora, tituly, názov inštitúcie a jej adresa, kontaktné informácie, mail)

¹Poznámky pod čiarou, jednoduché riadkovanie č. 1, 10 b. Times New Roman. Mená, priezviská autorov **VELKÝMI PÍSMENAMI**

Používanie znakov v texte príspevku:

1. znak č. 1

2.

- znak č. 2

-

ISSN 1339-3502